

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 12 (244) грудень 2025

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.
Рішення Національної ради від 26.10.2023 № 1155, ідентифікатор медіа R30-01827

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2019 = 85.80; ICV 2020 = 82.12; ICV 2021 = 85.55; ICV 2022 = 80.94; ICV 2023 = 84.92; ICV 2024 = 76.21)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.12/244.2025>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: Микола ГАЛІВ – д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – д.пед.н., проф., Міжрегіональна академія управління персоналом

Наталія БИШЕВЕЦЬ – к.пед.н., Національний університет фізичного виховання і спорту України

Галина БІЛАВИЧ – д.пед.н., проф., ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Ірина ЗВАРИЧ – д.пед.н., проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Микола ПАНТЮК – д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Тетяна ПАНТЮК – д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Лукаш ТОМЧИК – д.соц.н. (педагогіка), Педагогічний університет в Кракові, Польща

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – к.пед.н., Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія)

Даніель УОЛЛЕР – д.філос.н., Університет Центрального Ланкаширу (м. Престон, Великобританія)

Марія ЧЕПІЛЬ – д.пед.н., проф., академік АНВО України, Заслужений діяч науки і техніки України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Сергій ШАРОВ – к.пед.н., Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

Олександра ЯНКОВИЧ – д.пед.н., проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; д.табiлiт., проф., Куявсько-Поморська Академія (м. Бидгощ, Польща)

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dspu.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол № 14 від 22.12.2025)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” обов’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

No. 12 (244) December 2025

Published since February 2002

UDC 051 The journal "Youth and market" is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category "B"**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivan Franko Str., 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine, postal code 82100
Edition is registered in the National Council of Ukraine for Television and Radio Broadcasting.
Decision of the National Council dated 26.10.2023 No. 1155, **media identifier R30-01827**

ISSN 2308-4634 (Print) "Youth and market" is indexed in such databases: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2019 = 85.80; ICV 2020 = 82.12; ICV 2021 = 85.55; ICV 2022 = 80.94; ICV 2023 = 84.92; ICV 2024 = 76.21)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.12/244.2025>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Interregional Academy of Personnel Management*

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences, National University of Physical Education and Sports of Ukraine*

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"*

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Kyiv National University of Trade and Economics*

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic), Pedagogical University of Cracow, Poland*

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences, Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)*

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire (Preston, UK)*

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Sergii SHAROV – *Candidate of Pedagogic Sciences, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,
Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol No. 14, 22.12.2025)

Links to the publication of "Youth and market" obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view.

Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Молодь і ринок

№ 12 (244) грудень 2025

ЗМІСТ

Віктор Мозговий

Розвиток соціальної активності особистості в контексті теорії надлишкових знань.....7

Валентина Титаренко

Формування готовності майбутніх учителів технологій
до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки.....11

Леонід Оршанський, Роман Лепкий

Стратегії педагогічного впливу на формування конкурентоздатності
випускників закладів професійної освіти.....16

Tetiana Khvalyboha, Mariia Bobak, Ivanna Humenna

Digital and traditional English-language training for medical students in the
US and South Korea in preparation for global healthcare and research.....22

Ірина Садова, Микола Пантюк, Соломія Ілляш, Оксана Синьчук

Інноваційні напрями розвитку інклюзивної освіти в Україні.....27

Ольга Хижна, Маріанна Сухолова, Роксолана Шпіца-Павлюк

Історія української музики як підґрунтя професійного становлення музичного менеджера
в ракурсі постмодернізму: образна і жанрова палітра.....32

Олександра Янкович, Григорій Терешук, Тетяна Гладюк

Адаптивний інтелект та адаптивність: сутність і специфіка формування у старших дошкільників...38

Тетяна Собченко, Данило Цимбалов

Нормативно-правове регулювання використання штучного інтелекту в освіті:
досвід України та Європейського Союзу.....43

Олександр Пастовенський

Системно-фазовий підхід як ефективна методологія дослідження освітніх систем.....48

Оксана Кравчина

Моніторинг функціонування цифрового середовища закладів
загальної середньої освіти автоматизованими системами.....53

Дмитро Бондарєв, Людмила Бровчак

Педагогічна підтримка та психологічний супровід формування
лідерського потенціалу майбутніх офіцерів.....60

Fatma Hajiyeva

Scientific-methodological foundations of geometry instruction in secondary schools
and its impact on students' mathematical thinking development.....67

Олена Лушинська, Яна Сахарська

Теоретичні та методичні особливості впровадження динамічних парт у початковій школі.....70

Світлана Біла, Ірина Лозинська

Негативні наслідки застосування штучного інтелекту при вивченні історії в школі.....74

Євгенія Гончарова, Олена Бєляєва, Вікторія Костенко, Іванна Знаменська, Ірина Сологор Формування професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти.....	78
Олег Конарєв, Ольга Трегуб Екологічна свідомість: роль матеріалозберігаючих технологій у вихованні учнів профільних класів.....	85
Надія Стецула, Наталя Куньч, Оксана Голуб Технологічний підхід до формування екологічної культури під час підготовки сучасного педагога....	91
Ніна Руденко, Ольга Овчаренко Інтеграція математики та образотворчого мистецтва в підготовці майбутніх фахівців.....	99
Валерія Борщенко Метод проєктів як засіб розвитку пізнавальної активності учнів на уроках біології.....	105
Ірина Гринчук, Олег Гринчук До проблеми теоретико-методологічних засад історико-педагогічних досліджень: сучасні підходи.....	110
Олександр Процюк, Іван Комарь Формування психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини.....	115
Сергій Сінкевич, Андрій Чуканов Особливості загальновійськової підготовки різних категорій військовослужбовців Державної прикордонної служби України до дій в умовах безперервного застосування противником ударних безпілотних літальних апаратів.....	122
Роман Суслов Модель формування здатності застосовувати засоби радіоелектронної боротьби майбутніми офіцерами Національної Гвардії України.....	127
Юрій Юрчак, Юрій Михайлюк, Сергій Степанов Практика застосування методів діагностики морально-психологічного стану особового складу для передбачення в умовах бойових дій протидії негативному інформаційно-психологічного впливу.....	136
Наталія Кайтан Поняття та структура психологічної готовності студентів до вивчення іноземної мови.....	141
Олександр Лузгінов Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки.....	146
Андрій Пашинський Сутність та структура здатності виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів Національної гвардії України.....	152
Сергій Мельник Педагогічні засади проєктування адаптивних навчальних модулів для підготовки ІТ-фахівців.....	161
Олександр Довгоселець Сучасний зміст навчання з основ програмування у гуртках науково-технічного напрямку.....	166
Нікіта Спасібухов Перспективи впровадження технологій штучного інтелекту в навчальні програми юридичних закладів вищої освіти.....	171
Андрій Пилипчук Організаційно-правові засади реалізації програм подвійних дипломів у закладах вищої освіти.....	177

Youth & market

No. 12 (244) December 2025

CONTENTS

Viktor Mozgovyi

Development of social activity of a person in the context of the theory of excessive knowledge.....7

Valentyna Tytarenko

Forming the readiness of future technology teachers for artistic and labor activities by means of art pedagogy.....11

Leonid Orshanskyi, Roman Lepkyi

Strategies of pedagogical influence on the formation of the competitiveness of graduates of vocational education institutions.....16

Tetiana Khvalyboha, Mariia Bobak, Ivanna Humenna

Digital and traditional English-language training for medical students in the US and South Korea in preparation for global healthcare and research.....22

Iryna Sadova, Mykola Pantiuk, Solomiya Ilyash, Oksana Synchuk

Innovative directions of the development of inclusive education in Ukraine.....27

Olha Khyzhna, Marianna Sukholova, Roksolana Shpitsa-Pavliuk

History of Ukrainian music as a basis for the professional formation of a music manager from the perspective of postmodernism: picture and genre palette.....32

Oleksandra Yankovych, Grygorii Tereshchuk, Tetyana Hladiuk

Adaptive intelligence and adaptability: the essence and specifics of formation in older preschool children.....38

Tetiana Sobchenko, Danylo Tsymbalov

Regulatory and legal regulation of the use of artificial intelligence in education: the experience of Ukraine and the European Union.....43

Oleksandr Pastovenskyi

System-phase approach as an effective methodology for researching educational systems.....48

Oksana Kravchyna

Monitoring the functioning of the digital environment of general secondary education institutions by automated systems.....53

Dmytro Bondariev, Liudmyla Brovchak

Educational support and psychological guidance for developing the leadership potential of future officers.....60

Fatma Hajiyeva

Scientific-methodological foundations of geometry instruction in secondary schools and its impact on students' mathematical thinking development.....67

Olena Lushchynska, Yana Sakharska

Theoretical and methodological features of implementing dynamic desks in primary school.....70

Svitlana Bila, Iryna Lozynka

Negative consequences of applying artificial intelligence in school history education.....74

Yevheniya Honcharova, Olena Bieliaieva, Viktoria Kostenko, Ivanna Znamenska, Iryna Solohor Formation of professional and pedagogical competence of a higher education lecturer.....	78
Oleh Konariiev, Olha Trehub Environmental awareness: the role of material-saving technologies in the education of specialized secondary school students.....	85
Nadiia Stetsula, Natalia Kunch, Oksana Holub Technological approach to forming an ecological culture during the training of a modern teacher.....	91
Nina Rudenko, Olha Ovcharenko Integration of mathematics and fine arts in the training of future specialists.....	99
Valeriia Borshchenko Project method as a means of developing students' cognitive activity in biology lessons.....	105
Iryna Hrynychuk, Oleh Hrynychuk To the problem of theoretical and methodological foundations of historical and pedagogical research: modern approaches.....	110
Oleksandr Protsiuk, Ivan Komar Formation of young people's psychological readiness for the defense of the Homeland.....	115
Serhiy Sinkevych, Andriy Chukanov Peculiarities of combined military training of various categories of military personnel of the State Border Guard Service of Ukraine for actions in conditions of continuous action by the enemy using strike unmanned aerial vehicles.....	122
Roman Suslov Model for developing the ability to use radio-electronic warfare means by future officers of the National Guard of Ukraine.....	127
Yuriy Yurchak, Yuriy Mykhaylyuk, Serhiy Stepanov Practice of application of methods of diagnostics of the moral and psychological state of personnel to predict in combat conditions the counteraction of negative information and psychological influence.....	136
Natalia Kaitan Idea and framework of students' psychological readiness for foreign language acquisition.....	141
Oleksandr Luzginov Pedagogical conditions for forming the readiness of future technology teachers for artistic labor activity using the means of art pedagogy.....	146
Andrii Pashynskyi The essence and structure of survival ability in combat conditions of future officers of the National Guard of Ukraine.....	152
Serhii Melnyk Pedagogical principles of designing adaptive educational modules for training IT specialists.....	161
Oleksandr Dovhoselets Modern content of training on the basics of programming in scientific and technical clubs.....	166
Nikita Spasibukhov Prospects for implementing artificial intelligence technologies in the curricula of higher legal education institutions.....	171
Andriy Pylypchuk Organizational and legal framework for the implementation of dual degree programs in higher education institutions.....	177

УДК 37:001.101-022.257]:316.612
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344330>

Віктор Мозговий, доктор педагогічних наук, професор,
в.о. заступника директора з навчально-наукової роботи
Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-8244>

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ НАДЛИШКОВИХ ЗНАНЬ

У статті порушено проблему взаємозалежності розвитку соціальної активності особистості від її інтелектуального рівня. На основі методу дедукції проаналізовано такі показники соціальної активності особистості як ініціативність і відповідальність та проведено наукове обґрунтування їх прояву та реалізації у контексті теорії надлишкових знань. Доведено, що інтелектуальний рівень особистості та наявність відповідного надлишкового базису різного роду знань формують ознаки індивідуальності та спонукають до реалізації планів активної життєвої позиції у суспільстві. Визначено перспективи подальших досліджень проблеми, які пов'язано із розширенням спектру наукового обґрунтування дієвості теорії надлишкових знань у контексті професійної діяльності особистості.

Ключові слова: соціальна активність; ініціативність; відповідальність особистості; інтелектуальний рівень; індивідуальність; теорія надлишкових знань.

Лім. 9.

Viktor Mozgovyi, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Acting Deputy Director for Educational and Scientific Work of
Vasyl Sukhomlynskiy Educational and Scientific Pedagogical Institute,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-8244>

DEVELOPMENT OF SOCIAL ACTIVITY OF A PERSON IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF EXCESSIVE KNOWLEDGE

The article raises the problem of the interdependence of the development of a person's social activity on their intellectual level. Based on the deduction method, such indicators of a person's social activity as initiative and responsibility were analyzed, and their manifestation and implementation were scientifically substantiated in the context of the theory of excess knowledge. In the course of the scientific search for a solution to the problem, it was found that a person with the appropriate intellectual, professional, and creative levels of development is the initiator of the specified social activities, as he has an individual motivation for the representation and social assessment of his own achievements. It is proven that the intellectual level of a person and the presence of an appropriate excess base of various kinds of knowledge form signs of individuality and encourage the implementation of plans for an active life position in society. It is established that a person who has deep professional knowledge, developed relevant skills, a certain general cultural level, personal preferences, and hobbies automatically claims to position himself as an individual. The issue of rational necessity and expediency of social activity in the context of personal development of an individual is raised. An assumption is proposed that indicates that a person (individual) who has a certain level of development (intellectual, professional, creative, etc.) will always look for ways to test their own capabilities, which means they will be ready to show initiative and take responsibility for the implementation of relevant social activities. Prospects for further research into the problem are determined, which are associated with expanding the spectrum of scientific substantiation of the effectiveness of the theory of excess knowledge in the context of the professional activity of an individual.

Keywords: social activity; initiative; personal responsibility; intellectual level; individuality; theory of excess knowledge.

Постановка проблеми. Сучасний світ на початку XXI ст. усе більше означає екстраполяльність свого політичного, економічного, соціально-культурного та освітнього розвитку. Саме цей факт є свідченням глибокого розмежування між соціальними класами, що живуть в економічно розвинених країнах, та класами, що намагаються вижити у країнах із тоталітарним режимом. Беззаперечно, творення держави – це власний вибір народу, і цей вибір повинен бути усвідомлений, обґрунтований демократичними засадами, і саме головне – вільний. Так, наприклад,

задля реалізації такого права українці 1991 року підтримали ідею незалежності, 2014 року – виборили право на демократичний, європейський розвиток держави, а 2022 року – по теперішній час – змушені ціною власного життя відстоювати ці важливі державотворчі, суспільно-політичні, економічні, правові, соціальні та освітні здобутки.

Репрезентуючи ідею наукової розробки теорії надлишкових знань, довгий час переважна частина обґрунтувань, роздумів, умовиводів, коригувалася у межах педагогічної науки та здебільшого була орієнтована на організацію освітньої та самоосвіт-

ньої діяльності особистості. Проте, більш глибоке осмислення функціональності теорії надлишкових знань спонукало до розширення спектру пошукових завдань та окреслення наукової проблеми у контексті розвитку соціальної активності особистості, а саме: використання потенціалу надлишкових знань особистості у реалізації ініціативності та відповідальності. Саме тому предметом нашого дослідження визначено процес розвитку соціальної активності особистості у контексті теорії надлишкових знань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретична основа дослідження ґрунтується на синтезі знань таких наук як філософії, соціології, педагогіки та психології. Комбінація певних галузевих знань означених наук покликана розкрити та обґрунтувати вплив теорії надлишкових знань на складні процеси інтелектуального розвитку особистості задля формування у неї ініціативності та відповідальності, як значущих соціальних показників. У межах означеної проблеми особливої уваги набувають: ідеї філософії сучасної освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); процеси націєтворення українського суспільства (І. Райківський, В. Смолій, Г. Філіпчук та ін.); соціальні аспекти становлення особистості (О. Безпалько, А. Капська, Г. Лактіонова, О. Литовченко та ін.); питання формування соціальної та громадянської компетентності особистості (І. Бех, Н. Бібік, О. Пометун та ін.). Науково-теоретичною основою є також нормативно-правові документи, що регламентують реалізацію Концепції Нової української школи у частині формування ініціативності та підприємливості, соціальної та громадянської компетентності учнів. Зазначений теоретичний базис поєднується із феноменом “теорії надлишкових знань” (В. Мозговий), з метою випрацювання науко-практичного підходу до розуміння проблеми формування ініціативності та відповідальності особистості на основі її свobodного інтелектуального розвитку.

Мета статті. На основі дедуктивного методу дослідити процес розвитку таких показників соціальної активності особистості як ініціативність і відповідальність та розширити межі наукового бачення означеного явища у контексті теорії надлишкових знань.

Виклад основного матеріалу. Визначивши ініціативність та відповідальність у якості показників соціальної активності особистості, простежимо їх взаємозалежність та перспективний розвиток у контексті теорії надлишкових знань. Попередньо нагадаємо, що системоутворювальним елементом теорії надлишкових знань є потенційний надлишок навчальної інформації, сформований у межах формальної або неформальної освіти, який пройшов або чекає перевірку практикою і може у перспективі стати базою певних компетентностей (освітніх, професійних, фахових тощо) у діяльності суспіль-

норозвиненої особистості. Базуючись на засадах фундаментального, наукоємного, динамічного освітнього процесу, теорія надлишкових знань орієнтована на підтримку ідеї навчання упродовж життя та становлення нового типу особистості, що відповідає вимогам глобалізованого суспільства знань [5, 128].

Перш ніж розпочати аналіз науково-теоретичного базису розвитку соціальної активності особистості, варто встановити сутність означеного явища. Так, в “Енциклопедії освіти” за загальною редакцією В. Кременя подано певний перелік тлумачень соціальної активності, а саме: “1) сукупність форм людської діяльності, свідомо орієнтованої на вирішення завдань, які стоять перед суспільством, громадою, групою в конкретних соціальних умовах; 2) свідомо цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення об’єктивних соціальних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції); 3) певна діяльність, що відображає міру розвитку реалізації соціальних потенцій, можливостей людини (її здібностей, знань, навичок, потреб)” [3, 837]. У прикінцевих положення тлумачення поняття “соціальна активність” акцентовано увагу на тому, що “Інтегральна характеристика соціальної активності відображає активну життєву позицію людини, що проявляється у її принциповості, обстоюванні своїх позицій, поглядів при вирішенні соціальних питань” [3, 838].

Також не менш важливим завданням є встановлення сутності визначених попередньо показників соціальної активності, а саме: відповідальності та ініціативності. Звернувшись до згаданого вище довідкового видання [3], ми зосередили увагу на тлумаченні поняття “відповідальність особистості”, яке, на думку Т. Алексєєнко, є “...усвідомленою необхідністю співвіднесення власної поведінки із суспільними нормами та установками, яка виявляється у свідомості, характері, почуттях, різних формах про соціальну поведінку і свободі вибору” [3, 107]. Щодо ініціативності, то, на думку авторів словника “Професійна освіта” за редакцією Н. Ничкало, вказаний термін позиціонується як “...морально-психологічна риса особистості, що характеризується здатністю і схильністю до активних і самостійних дій” [6, 125].

Наведені тлумачення висхідних термінів, що формують наукове поле дослідження, переконливо свідчать про те, що для розв’язання означеної проблеми доцільно використати загальнонауковий метод, який дозволить реалізувати процес логічного мислення від загального до часткового. У науковій сфері таким методом є метод дедукції. Якщо ми розглядаємо ініціативність і відповідальність у якості показників соціальної активності особистості, то абсолютно доречним є, як показав аналіз сутності вказаних термінів, це робити у межах пев-

них сфер діяльності особистості. Так як на початку нашого дослідження ми заявили про розвиток соціальної активності особистості в контексті теорії надлишкових знань, то цілком очевидно, що для розв'язання визначеного завдання буде доцільно розглянути проблему через призму інтелектуальної сфери особистості. Не менш важливою характеристикою соціальної активності особистості є її право на вільний, свободний вибір дій, що формує сферу потенційних можливостей особистості. Таким чином, використовуючи метод дедукції намагатимемося осмислити та обґрунтувати визначену проблему.

Розпочнемо наш аналіз із встановлення впливу інтелектуального рівня особистості (загальнокультурного, суспільного, професійного, особистісного рівня, тощо) на розвиток її соціальної активності. На актуальність означеного питання у контексті розвитку сучасної педагогічної науки та практики є достатня кількість посилань. Так, у колективній монографії “Динаміка розвитку інтелектуальних здібностей обдарованої особистості у підлітковому віці” за загальною редакцією О. Бузова зазначається, що “Розуміння необхідності зміни цілей та завдань освітньої політики у світі свідчить, що найбільш важливим є використання інтелектуального потенціалу особи у суспільстві, розробка та реалізація стратегії інтенсивного отримання знань” [2, 7]. Надалі автори переконливо стверджують, що “Глобалізація економіки, соціальних процесів і технологічного розвитку спричиняють необхідність обміну знаннями та їхніми носіями – фахівцями та талановитою молоддю, здатною стати інноваційним рушієм суспільства” [2, 7].

Цінною для нашого дослідження виявилася наукова позиція М. Смільсон. Досліджуючи проблему розвитку інтелекту і суб'єктивності сучасного фахівця, академік акцентує увагу на тому, що “Інтелект відіграє вирішальну роль у пошуку нових шляхів ефективної діяльності, прийнятті рішень у ситуації невизначеності та високої ціни помилки, нарешті, у побудові адекватних проєктів власного антикризового менеджменту, у відновленні потенціалу саморозвитку” [7, 3]. Надалі авторка робить певне уточнення, а саме: “Тут маєтись на увазі не тільки й не стільки наявний рівень інтелекту, скільки його динамічність, розвиток когніцій і особливо метакогніцій під нові нестандартні професійні задачі” [7, 3]. У прикінцевих позиціях свого дослідження науковець звертає увагу на той факт, що “Інтелект ще більше схильний до саморозвитку, ніж інші психічні структури, тому що він сам створює собі простір розвитку (враховуючи і рефлексуючи свої ментальні, генетичні і середовищні чинники)” [7, 3].

Наведені теоретичні обґрунтування впливу інтелектуального розвитку особистості на формування її ініціативності та відповідальності логічно підвели

нас до розгляду означеної проблеми у контексті теорії надлишкових знань. Пов'язуючи ідею свободного саморозвитку особистості з її інтелектуальним розвитком, нас зацікавило питання впливу знаннєвого базису особистості на процес формування її ініціативності та відповідальності. Тобто, наскільки базис знань може вплинути на формування в особистості таких важливих показників соціальної активності як ініціативність і відповідальність. Чи можемо ми зважати на залежність розвитку ініціативності та відповідальності від інтелектуального рівня особистості? І чи варто розглядати надлишкові знання особистості у якості підґрунтя для розвитку означених показників соціальної активності.

На превеликий подив, маємо констатувати факти проявів соціальної активності в особистостях, які не те щоб мали ґрунтовний базис надлишкових знань, а взагалі мають обмежений формат професійних знань навіть із тієї галузі у якій активно позиціонують означену активність. Маємо погодитися із тим що такий собі авантюризм має місце у соціумі, проте він, як показує практика, живе не довго. Бо приходить час, коли ініціатору треба показати знання, проявити уміння, репрезентувати власний інтелектуальний, культурний та загальносоціальний рівні. Єдиний вихід із такої непростой ситуації це пошук та залучення до співпраці професіоналів, у яких є базові професійні знання помножені на надлишкові знання та підкріплені відповідальністю та ініціативністю. Бо саме така категорія працівників рухає розвитком суспільства. Проводячи пошуки відповідей на визначені вище завдання, маємо погодитися із думкою, що особистість, яка має глибокі професійні знання, розвинені відповідні навички, певний загальнокультурний рівень, особисті уподобання, захоплення вже автоматично претендує на позиціонування себе як індивідуальності. Варто зазначити, що проблема розвитку індивідуальностей у суспільстві знайшла своє відображення й у наукових пошуках вітчизняних дослідників. Так, у колективній монографії “Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми”, В. Ільїн, досліджуючи індивідуалізм як умову свободи, наголошує на тому, що “Індивід завжди стоїть перед необхідністю випробувати невідомі йому свої сили. Тому сучасне виховання має передбачати створення середовища, сприятливого для випробування індивідом можливостей своєї особистості” [9, 39]. Надалі втор звертає увагу на важливість певних норм і інституцій, що скеровують індивідуальні інтереси до універсальних переваг, а саме: “До цих норм можна зарахувати свободу слова, співпрацю, захист прав людини, визнання права на помилку, відмову від насильства, а до інститутів – науку, освіту, засоби масової інформації, ринки, демократичний уряд, міжнародні організації” [9, 39].

Таким чином, наведена вище теза дає нам підстави для припущення, яке свідчить про те, що особистість (індивід), яка має певний рівень розвитку (інтелектуальний, професійний, творчий, тощо), завжди буде шукати шляхів для випробування власних можливостей, а значить вона буде готова проявляти ініціативу та брати на себе відповідальність за реалізацію відповідних соціальних активностей. До того ж слід також додати безмежне егоцентричне бажання самоствердження, що мотивує амбітну, освічену особистість до постійного самовдосконалення та самопрезентації власних здобутків у різних сферах людської діяльності. І на сьогодні це вже є нормою динамічного, гіперболізованого суспільства у якому не достатньо лишень знань, які отримуємо у межах формальної освіти. Сучасна особистість може сподіватися на професійних успіх лишень за умови використання синтезованих знань із багатьох сфер діяльності людини. Наявність базису надлишкових знання в особистості у різних сферах діяльності завжди залишатиметься позитивною ознакою професійної самореалізації та здатності швидко та уміло адаптуватися до нових змін.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зазначити, що проблема розвитку соціальних активностей особистості у контексті теорії надлишкових знань активізувала низку суміжних питань серед яких особливо важливими виявилися: питання рівня інтелектуального розвитку особистості та її бажань репрезентувати означений рівень на загальний розсуд; питання генерації ініціативності та відповідальності у співвідношення до інтелектуального рівня особистості; питання взаємозалежності реалізації особистісних свобод людини від її інтелектуального розвитку; питання значущості надлишкових знань в особистості у форматі реалізації її індивідуальних, професійних, соціальних перспектив. Використання методу дедукції забезпечило рух наукового пошуку у форматі осмислення загальних і часткових позицій проблеми дослідження, а логіко-послідовний аналіз сформував теоретичну базу для відповідних висновків та узагальнень

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо із розширенням спектру наукового обґрунтування дієвості теорії надлишкових знань у контексті професійної діяльності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальченко М. Ідея свободи в освіті: мислення, навчання, ціннісний вибір. *Освітологія*, 2018. (7). С. 8–14.
2. Динаміка розвитку інтелектуальних здібностей обдарованої особистості у підлітковому віці: Монографія: За ред. О.Ю. Бутова. Київ: ТОВ "Інфосистем", 2012. 258 с.

3. Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В.Г. Кремень; заст. голов. ред. О.Я. Савченко, В.П. Андрущенко; відп. наук. секр. С.О. Сисоєва. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

4. Коростіанець Т.П. Свобода вибору як педагогічне завдання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 2019. Т. 1. № 64. С. 129–134.

5. Мозговий В. Теорія надлишкових знань: факти "за" і "проти". *Український педагогічний журнал*, 2021. № 4. С. 126–133.

6. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад.: С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, О.С. Дубинчук, Н.О. Талалуєва, А.О. Молчанова, Л.Б. Лук'янова; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.

7. Смульсон М.Л. Розвиток інтелекту і суб'єктивності сучасного фахівця: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України "Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах нових викликів", 17 листопада 2022 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2022. No. 4(2). С. 1–6.

8. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підручник для науковця. Київ: Навчально-методичний центр "Консорціум з удосконалення менеджмент – освіти в Україні", 2006. 302 с.

9. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія / авт. кол.: В.Г. Кремень, В.В. Лійн, Є.Р. Борінштейн, М.С. Гальченко, М.В. Ліпін, Д.В. Погрібна, Н.В. Савчук, О.А. Федорчук. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с

REFERENCES

1. Halchenko, M. (2018). Ideia svobody v osvity: myslennia, navchannia, tsinnisnyi vybir [The idea of freedom in education: thinking, learning, value choice]. *Education*, No. 7. pp. 8–14. [in Ukrainian].
2. Dynamika rozvytku intelektualnykh zdibnostei obdarovanoi osobystosti u pidlitkovomu vitsi [Dynamics of development of intellectual abilities of a gifted individual in adolescence]. *Monograph*. (Ed.). O.Yu. Burov. Kyiv, 2012. 258 p. [in Ukrainian].
3. Entsyklopediia osvity / APN Ukrainy [Encyclopedia of education / APS of Ukraine]. (Head. Ed.) V.H. Kremen; Deputy editor-in-chief; O.Ya. Savchenko, V.P. Andrushchenko; responsible scientific secretary S.O. Sysioeva. Kyiv, 2008. 1040 p. [in Ukrainian].
4. Korostianets, T.P. (2019). Svoboda vyboru yak pedahohichne zavdannia [Freedom of choice as a pedagogical task]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*, Vol. 1. No. 64. pp. 129–134. [in Ukrainian].
5. Mozghovyi, V. (2021). Teoriia nadlyshkovykh znan: fakty "za" i "proty" [Theory of excess knowledge: facts "for" and "against"]. *Ukrainian Pedagogical Journal*, No. 4. pp. 126–133. [in Ukrainian].
6. Profesiina osvita: slovnyk: navch. posib. [Professional education: dictionary: studying manual]. (Eds.). S.U. Honcharenko, I.A. Ziazun, N.H. Nychkalo, O.S. Dubynchuk, N.O. Talaluieva, A.O. Molchanova, L.B. Lukianova; (Ed.). N.H. Nychkalo. Kyiv, 2000. 380 p. [in Ukrainian].
7. Smulson, M.L. (2022). Rozvytok intelektu i subiektyvnosti suchasnoho fakhivtsia [Development of intelligence

and subjectivity of a modern specialist]. *Naukova dopovid na metodolohichnomu seminarі NAPN Ukrainy "Naukovo-metodychne zabezpechennia rozvytku profesiinoi osvity v umovakh novykh vyklykiv"*, 17 lystopada 2022 r. – Scientific report at the methodological seminar of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine "Scientific and methodological support for the development of vocational education in the face of new challenges", November 17, 2022. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. No. 4(2). pp. 1–6. [in Ukrainian].

8. Surmin, Yu.P. (2006). *Maisternia vchenoho : pidruchnyk dlia naukovtsia* [Scientist's workshop: a textbook for a scientist]. Kyiv, 302 p. [in Ukrainian].

9. *Stratehii formuvannia tvorchoi osobystosti: metody, pryomy, formy: kolektyvna monohrafiia* [Strategies for the formation of a creative personality: methods, techniques, forms: a collective monograph]. (Eds.). V.H. Kremen, V.V. Ilin, Ye.R. Borinshtein, M.S. Halchenko, M.V. Lipin, D.V. Pohribna, N.V. Savchuk, O.A. Fedorchuk. Kyiv, 2020. 320 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.11.2025

УДК 378.011.3-051:6]:378.015.31:7

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349391>

Валентина Титаренко, доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії і методики технологічної освіти
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0553-4277>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ АРТПЕДАГОГІКИ

У статті розкрито теоретичні засади формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності через використання артпедагогічного підходу. Обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження мистецьких технологій у професійну підготовку, визначено структуру й етапи моделі формування готовності. Наголошено на значенні артпедагогіки для розвитку творчої індивідуальності педагога та його професійної самореалізації.

Ключові слова: артпедагогіка; художньо-трудова діяльність; професійна підготовка; педагогічні умови; творча компетентність; готовність майбутніх учителів технологій; мистецько-освітнє середовище.

Літ. 10.

Valentyna Tytarenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the
Theory and Methods of Technological Education Department,
Poltava Volodymyr Korolenko National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0553-4277>

FORMING THE READINESS OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS FOR ARTISTIC AND LABOR ACTIVITIES BY MEANS OF ART PEDAGOGY

The article substantiates the theoretical foundations of forming the readiness of future Technology teachers for artistic and labor activities through the means of art pedagogy. The study emphasizes the integration of artistic and technological components within the structure of professional training, which ensures the development of creative thinking, aesthetic culture, and professional competence. The essence of art pedagogy is revealed as a pedagogical system that combines educational and artistic methods to promote personal development, emotional intelligence, and self-expression of students.

The research outlines the pedagogical conditions for the effective implementation of art-pedagogical technologies in higher education institutions, including the creation of a creative educational environment, the application of interactive and project-based learning, the involvement of students in artistic initiatives, and the encouragement of reflection and self-development. These conditions foster the motivation for artistic and labor activities, the ability to apply creative approaches in technological education, and the readiness for innovative pedagogical work.

A model for forming the readiness of future Technology teachers for artistic and labor activities by means of art pedagogy has been proposed. It integrates motivational-value, content-operational, and reflexive-evaluative components, and includes diagnostic, creative-practical, and reflective-generalizing stages. The implementation of this model ensures the transition from reproductive to creative levels of professional activity, contributing to the formation of artistic-labor competence, creative autonomy, and professional self-realization.

The results of the research confirm that art pedagogy serves as an effective means of improving professional education, fostering the creative individuality of future teachers, and enhancing their ability to organize artistic and labor activities within the educational process.

Keywords: art education; artistic and labor activities; professional training; pedagogical conditions; creative competence; readiness of future technology teachers; artistic and educational environment.

Постановка проблеми. Сучасна система професійної підготовки майбутніх учителів технологій орієнтована на формування компетентного, творчо думаючого педагога, здатного до інтеграції науково-технічних і художньо-естетичних знань у власній педагогічній діяльності. В умовах оновлення змісту освіти, впровадження компетентнісного підходу та реалізації Концепції “Нова українська школа” актуалізується потреба у підготовці фахівців, які не лише володіють сучасними технологіями, а й здатні виховувати в учнів естетичне ставлення до праці, красу творення, гармонію форми і змісту.

Художньо-трудова діяльність у цьому контексті розглядається як важливий засіб розвитку творчих здібностей, формування ціннісного ставлення до праці та професійного самовираження. Проте аналіз практики підготовки майбутніх учителів технологій свідчить про недостатній рівень сформованості готовності до такої діяльності, що зумовлює потребу у пошуку нових педагогічних підходів, методів і засобів навчання.

Одним із ефективних напрямів оновлення змісту фахової підготовки є застосування засобів артпедагогіки, яка поєднує мистецькі, технологічні, психологічні та педагогічні ресурси у процесі формування особистості майбутнього педагога. Використання артпедагогічних методів сприяє гармонійному розвитку емоційно-естетичної сфери, активізує творчу ініціативу, формує художньо-трудові навички, необхідні для професійної діяльності вчителя технологій.

Отже, проблема формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки є актуальною як у теоретичному, так і у практичному аспектах, оскільки вона безпосередньо пов’язана з реалізацією стратегічних завдань модернізації педагогічної освіти, підвищенням якості професійної підготовки та розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога.

У сучасній вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці питання інтеграції мистецьких підходів у професійну підготовку педагогів набуває все більшої уваги. Теоретичні концепції артпедагогіки інтерпретуються як система методів і технологій, спрямованих на розвиток художньої чутливості, творчого мислення та емоційно-рефлексивної компетентності особистості. У працях сучасних дослідників підкреслюється, що мистецькі практики активізують процеси символізації, уяви та креативного вирішення професійних завдань, що особливо важливо для вчителя технологій, який поєднує технічну й естетичну складові педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками вітчизняна науково-педагогічна думка демонструє помітну інтенсифікацію дослі-

джень у галузі артпедагогіки та арт-терапевтичних практик, зокрема в контексті їхнього впровадження у різні освітні середовища. Так, роботи О. Бедіченка та Я. Раєвської (2024) пропонують систематизований огляд концепцій та методик арт-терапії, висвітлюючи шляхи їхнього розвитку й інтеграції в українську практику, що є важливим теоретичним підґрунтям для застосування мистецьких підходів у професійній підготовці педагогів. Дослідження О. Романовської (2023) і Л. Оршанського та О. Лузгінова (2025) розвивають ідею використання арттехнік у підготовці майбутніх фахівців, підкреслюючи їхню роль у формуванні практичних і рефлексивних компетентностей студентів.

Особливу увагу привертають праці, що досліджують застосування артпедагогіки в умовах спеціальної та інклюзивної освіти. Практичні засади та методичні підходи до використання арттерапії й артпедагогіки для осіб з особливими освітніми потребами розглядають Н. Діомідова, Т. Марєєва та Н. Мінько (2021), а також І. Дмитрієва й співавтори (2023), які підкреслюють дидактичний потенціал мистецьких практик у створенні адаптивного освітнього простору. Аналіз цих джерел свідчить про зростаючу увагу до інклюзивності як важливого напрямку розвитку артпедагогіки та про необхідність методичного забезпечення її застосування в умовах різних освітніх контекстів.

Емпіричні роботи останніх років підтверджують позитивний вплив артпідходів на емоційну стійкість, мотивацію та творчі здібності здобувачів. Зокрема, Н. Борщенко (2021) досліджує вплив арттерапевтичних засобів на емоційну стійкість дітей дошкільного віку, А. Кочубей, В. Сокаль і С. Якубовська (2024) описують ефективність соціально-психологічного супроводу студентів в умовах воєнного стресу засобами арттерапії. Ці роботи підкреслюють, що артпрактики можуть виконувати і педагогічну, і психолого-профілактичну функції, що важливо для формування стресостійкості та професійної витривалості майбутніх учителів.

Утім, у науковій літературі все ще виявляються методологічні прогалини. По-перше, хоча багато досліджень демонструють позитивні тенденції, частина робіт має прикладний або описовий характер без чіткої операціоналізації ключових конструкцій – наприклад, “готовність до художньо-трудової діяльності” або “художньо-трудова компетентність” (А. Ручка, 2021; Л. Дольнікова, С. Кравець, 2022). По-друге, бракує узгоджених діагностичних інструментів і валідованих критеріїв для вимірювання результатів артпедагогічних інтервенцій у контексті фахової підготовки майбутніх учителів технологій. По-третє, потребує розвитку дослідження щодо довготривалого ефекту систематичного впровадження артпедагогіки у навчальні програми – більшість емпіричних матеріалів описує одноразові

або короткострокові інтервенції (О. Бедіченко, Я. Раєвська, 2024; О. Романовська, 2023).

Окрему науково-практичну увагу займає питання адаптації артпедагогічних підходів до сучасних викликів: цифровізації освіти, міждисциплінарних STEAM-ініціатив, а також роботи в умовах надзвичайних соціально-психологічних факторів (наприклад, війни). Публікації останніх років (Л. Котова, 2025) вказують на потребу синтезувати традиційні мистецькі практики з новими технологічними інструментами і методиками дистанційної та гібридної роботи, зберігаючи при цьому акцент на емоційній та естетичній складових професійної підготовки.

Отже, аналіз сучасної літератури свідчить про наявність міцної теоретичної бази та позитивного емпіричного підґрунтя для застосування артпедагогіки у підготовці майбутніх учителів технологій, водночас виявляючи потребу в чіткішій операціоналізації ключових понять і розробці валідних інструментів діагностики; системних, тривалих дослідженнях ефективності інтегрованих моделей підготовки; адаптації методик до умов цифрової та стресогенних реальностей сучасної освіти. Розв'язання саме цих науково-практичних завдань заплановані як результат даного наукового дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних засад формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки як складової їхньої професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутнього вчителя технологій у сучасному освітньому просторі розглядається як цілісний, багатоаспектний процес, спрямований на формування компетентної, творчої, духовно розвиненої особистості, здатної до реалізації педагогічних, технологічних і художньо-трудових функцій. У межах парадигми компетентнісного підходу поняття готовності до художньо-трудової діяльності набуває інтегративного змісту, який охоплює не лише знання та вміння, а й ціннісні орієнтації, емоційно-естетичний досвід, здатність до творчого самовираження у педагогічному процесі.

Готовність до художньо-трудової діяльності визначається дослідниками як складне особистісне утворення, що характеризує узгодженість професійних, емоційно-вольових та естетичних компонентів діяльності педагога. Вона відображає рівень сформованості внутрішньої мотивації до творчої праці, наявність необхідних технологічних знань, художніх навичок, комунікативної культури та здатності організовувати навчальний процес у контексті синтезу мистецтва і праці [1; 9].

З огляду на аналіз наукових джерел, структуру готовності майбутнього вчителя технологій до художньо-трудової діяльності можна розглядати як систему, що включає такі компоненти:

– мотиваційно-оцінювальний, який відображає усвідомлення соціальної значущості художньо-трудової діяльності, позитивне ставлення до творчої праці, прагнення до самореалізації;

– когнітивний, що охоплює знання з технологічних, мистецьких і педагогічних дисциплін, розуміння закономірностей естетичного розвитку особистості;

– діяльнісно-творчий, пов'язаний із сформованістю практичних умінь застосовувати художньо-трудові техніки, організовувати творчі проєкти, застосовувати методи артпедагогіки у навчанні;

– рефлексивно-оцінний, який передбачає здатність до самоспостереження, самооцінки результатів творчої діяльності та професійного самовдосконалення.

Процес формування готовності є поетапним і передбачає:

– мотиваційно-орієнтаційний етап – формування позитивного ставлення до художньо-трудової діяльності, розвитку інтересу до мистецьких і технологічних аспектів педагогіки;

– змістово-операційний етап – опанування знань, умінь і методів художньо-трудової діяльності, інтеграція мистецьких та технологічних практик;

– рефлексивно-творчий етап – розвиток здатності до інновацій, самовираження, педагогічної рефлексії та усвідомлення власного творчого потенціалу.

Формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності відбувається під впливом низки педагогічних умов, серед яких провідними є створення розвивального мистецько-освітнього середовища, упровадження інтерактивних і проєктних форм навчання, залучення студентів до художньо-творчих ініціатив, таких як майстер-класи, артпрактики, виставкові заходи, а також педагогічна підтримка рефлексії й саморозвитку [10].

Важливе місце у формуванні готовності займає артпедагогічний підхід, що передбачає використання мистецтва як інструменту педагогічного впливу, засобу емоційного самопізнання і творчої самореалізації. Артпедагогіка інтегрує художню, психолого-педагогічну та технологічну складові освітнього процесу, сприяючи розвитку естетичної культури, художнього мислення, емпатії, що є необхідними якостями сучасного вчителя технологій [2; 3; 5–7].

Теоретичні засади формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності полягають у визнанні творчої праці як основи професійної культури педагога, синтезі мистецьких і технологічних знань, забезпеченні гуманістично-ціннісного спрямування освіти та впровадженні артпедагогічних методів, які розкривають потенціал студентів як майбутніх педагогів-творців.

Артпедагогіка як міждисциплінарний напрям поєднує педагогічні та мистецькі методи впливу на особистість, спрямовані на її гармонійний розвиток, формування естетичного сприйняття, емоційної культури та креативного мислення. Вона ґрунтується на ідеї використання мистецтва як педагогічного інструменту, що активізує пізнавальну, емоційну та практичну діяльність здобувачів освіти. У контексті професійної підготовки майбутніх учителів технологій артпедагогіка виступає ефективним засобом розвитку художньо-трудової компетентності, оскільки забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь у сфері творчої діяльності [4; 8].

Художньо-трудова компетентність майбутнього педагога охоплює сукупність знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, що забезпечують здатність до естетичного проєктування, створення предметного середовища, організації творчих процесів та керування ними в освітньому просторі. Засоби артпедагогіки – живопис, дизайн, декоративно-прикладне мистецтво, театральні, музичні, перформативні практики – сприяють розкриттю творчого потенціалу особистості, розвитку уяви, асоціативного мислення, здатності до самовираження.

Застосування артпедагогічних технологій у підготовці вчителів технологій дозволяє поєднати художньо-естетичний і трудовий компоненти професійної діяльності. Через художньо-трудова діяльність майбутні педагоги опановують засоби композиційного мислення, кольорознавства, дизайн-мислення, а також формують уміння застосовувати творчі підходи до розв'язання виробничо-практичних і педагогічних завдань. Артпедагогічні методи активізують емоційно-чуттєву сферу студентів, що сприяє підвищенню мотивації до навчання та усвідомленню культурно-естетичної цінності професії вчителя технологій.

Артпедагогіка виконує не лише виховну, а й розвивальну та проєктувальну функції, сприяючи становленню креативної індивідуальності майбутнього педагога, його готовності до художньо-трудова діяльності як складової творчої компетентності.

Ефективність застосування артпедагогіки у процесі формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудова діяльності значною мірою визначається створенням відповідних педагогічних умов. Під педагогічними умовами розуміють сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів освітнього процесу, що забезпечують досягнення поставленої мети навчання і виховання.

У контексті підготовки майбутніх учителів технологій провідними педагогічними умовами є інтеграція художньо-естетичної та трудової підготовки у змісті освітніх компонентів, що дозволяє сформувати цілісне бачення технологічної діяльнос-

ті як творчого процесу; створення артпедагогічного освітнього середовища, спрямованого на розвиток емоційно-ціннісного ставлення студентів до праці, естетизацію навчального простору, стимулювання ініціативності та самовираження; застосування інтерактивних, проєктних і діяльнісних методів навчання, які забезпечують активну участь студентів у творчих практиках, спільне створення мистецько-практичних проєктів; педагогічна підтримка рефлексії, що передбачає усвідомлення студентами власного творчого потенціалу, професійного зростання, здатності до саморозвитку і самореалізації; співпраця з культурно-мистецькими установами та практиками сфери обслуговування, що сприяє поєднанню академічної підготовки з реальним професійним досвідом і сучасними тенденціями артосвіти.

Реалізація зазначених умов сприяє формуванню у здобувачів освіти позитивної мотивації до художньо-трудова діяльності, розвитку естетичного смаку, творчої ініціативи, здатності до креативного вирішення технологічних і педагогічних завдань. Вони забезпечують перехід від репродуктивного до творчо-проєктного рівня професійної діяльності, що відповідає сучасним вимогам до компетентності педагога технологічної освіти.

Педагогічні умови виступають системотворчим чинником упровадження артпедагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів технологій, забезпечуючи цілісність, результативність і гуманістичну спрямованість освітнього процесу.

Розвиток освіти потребує оновлення підходів до підготовки майбутніх учителів технологій, орієнтованих на формування творчої, естетично розвинутої, соціально активної особистості педагога. Артпедагогіка, як інтегративний напрям сучасної педагогічної науки, забезпечує ефективне поєднання мистецьких і технологічних складових навчального процесу, сприяючи гармонійному розвитку особистості здобувача освіти.

Таким чином, формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудова діяльності відбувається за умов інтеграції теоретичної, практичної та творчої підготовки, створення артпедагогічного освітнього середовища, педагогічної підтримки саморозвитку та рефлексії.

Висновки. Отже, проведене дослідження показало, що формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудова діяльності засобами артпедагогіки є ефективним засобом розвитку професійних компетентностей, творчих здібностей, критичного мислення та рефлексивної культури студентів. Використання інтерактивних форм навчання, участь у майстер-класах, проєктній діяльності та виставкових заходах сприяє підвищенню рівня художньо-трудова підготовленості та стимулює розвиток мотивації до подальшого професійного самовдосконалення.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку пов'язані з удосконаленням педагогічних моделей та методик артпедагогіки, зокрема з розробкою диференційованих підходів залежно від індивідуальних здібностей студентів, впровадженням цифрових та мультимедійних артресурсів у навчальний процес, порівняльним аналізом ефективності різних методик у підготовці майбутніх учителів технологій, вивченням міжкультурного аспекту застосування артпедагогіки, а також інтеграцією результатів артпедагогічної діяльності у програму практичної підготовки студентів. Такі дослідження дозволять підвищити ефективність навчального процесу, сприяти розвитку креативності й професійної готовності майбутніх педагогів, а також забезпечити формування комплексної художньо-трудової компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедіченко О., Раєвська Я. Концепції та методики арт-терапії: розвиток і впровадження в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2024. № 3 (64). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.1>
2. Борщенко Н.О. Використання засобів арт-терапії у формуванні емоційної стійкості дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 195. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-195-159-163>
3. Дюмідова Н.Ю., Марєєва Т.В., Мінько Н.П. Практичні засади застосування арттерапії та артпедагогіки як методів інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами. *Інноваційна педагогіка: теорія і методика професійної освіти*. Вип. 39. 2021. С. 143–146. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.28>
4. Дмитрієва І., Іваненко А., Одинченко Л. Артпедагогіка як сучасний педагогічний напрям у спеціальній освіті. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2023. №1 (103). С. 241–250. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(103\)2023.284566](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(103)2023.284566)
5. Дольнікова Л., Кравець С. Методи арт-педагогіки в освітньому процесі учнів з особливими потребами у закладі професійно-технічної освіти. *Молодь і ринок*. 2022. №1 (199). С. 107–112. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.254065>
6. Котова Л.М. Артпедагогіка як засіб гуманізації освітнього простору в закладах вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 19. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15611404>
7. Кочубей А.В., Сокаль В.А., Якубовська С.С. Соціально-психологічний супровід здобувачів вищої освіти в умовах війни засобами арт-терапії. *Rehabilitation and Recreation*. 2024. № 18(1). С. 104–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2024.18.11>
8. Оршанський Л., Лузгінов О. Використання арткоучингових технік у фаховій підготовці майбутніх учителів технологій. *Український Педагогічний журнал*. 2025. № 2. С. 115–124. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-2-115-124>
9. Романовська О. Використання арттерапевтичних засобів у підготовці майбутніх фахівців. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2023. № 1. С. 34–52. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2023.1.03>
10. Ручка А.О. Артпедагогіка як інноваційна складова новітнього педагогічного процесу. *Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності* : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф. Харків, квітень 2021. С. 269–273.

REFERENCES

1. Bedichenko, O. & Raievska, Ya. (2024). Kontseptsii ta metodyky art-terapii: rozvytok i vprovadzhenia v Ukraini [Concepts and methods of art therapy: development and implementation in Ukraine]. *Scientific works of the Inter-regional Academy of Personnel Management. Psychology*. No. 3 (64), pp. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.1> [in Ukrainian].
2. Borshchenko, N.O. (2021). Vykorystannia zasobiv art-terapii u formuvanni emotsiinoi stiiokosti ditei doshkilnoho viku [The use of art therapy in developing emotional stability in preschool children]. *Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*. No. 195, pp. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-195-159-163> [in Ukrainian].
3. Diomidova, N.Iu., Marieieva, T.V. & Minko, N.P. (2021). Praktychni zasady zastosuvannia artterapii ta artpedahohiky yak metodiv inkluzyvnoho navchannia osib z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Practical principles for the application of art therapy and art education as methods of inclusive education for individuals with special educational needs]. *Innovative pedagogy: theory and methodology of professional education*. Vol. 39, pp. 143–146. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.28> [in Ukrainian].
4. Dmytriieva, I., Ivanenko, A. & Odynchenko, L. (2023). Artpedahohika yak suchasnyi pedahohichnyi napriam u spetsialnii osviti [Art pedagogy as a modern pedagogical direction in special education]. *Humanization of the educational process*. No. 1 (103), pp. 241–250. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(103\)2023.284566](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(103)2023.284566) [in Ukrainian].
5. Dolnikova, L. & Kravets, S. (2022). Metody art-pedahohiky v osvithnomu protsesi uchnivz osoblyvymy potrebamy u zakladi profesiino-tekhnichnoi osvity [Methods of art pedagogy in the educational process of students with special needs in vocational and technical education institutions]. *Youth & market*. No (199), pp. 107–112. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.254065> [in Ukrainian].
6. Kotova, L.M. (2025) Artpedahohika yak zasib humanizatsii osvithnoho prostoru v zakladakh vyshchoi osvity [Art pedagogy as a means of humanizing the educational space in higher education institutions]. *Pedagogical Academy: scientific notes*. No. 19. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15611404> [in Ukrainian].
7. Kochubei, A.V., Sokal, V.A. & Yakubovska, S.S. (2024). Sotsialno-psykholohichnyi suprovod zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh viiny zasobamy art-terapii [Social and psychological support for higher education students in wartime through art therapy]. *Rehabilitation and Recreation*. No. 18(1), pp. 104–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2024.18.11> [in Ukrainian].
8. Orshanskyi, L. & Luzghinov, O. (2025). Vykorystannia artkouchynhovykh tekhnik u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [The use of art coaching techniques in the professional training of future technology teachers]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. No. 2, pp. 115–124. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-2-115-124> [in Ukrainian].

СТРАТЕГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

9. Romanovska, O. (2023). Vykorystannia artterapevtychnykh zasobiv u pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv [The use of art therapy tools in the training of future specialists]. *Theory and practice of social systems management*. No. 1, pp. 34–52. DOI: 10.20998/2078-7782.2023.1.03 [in Ukrainian].

10. Ruchka, A.O. (2021). Artpedahohika yak innovatsiina skladova novitnoho pedahohichnoho protsesu [Art pedagogy

as an innovative component of the latest pedagogical process]. City. Culture. Civilization: challenges of modernity: Proceedings of the International online Conference. pp. 269–273. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.11.2025

УДК 37.091.2:[377.063:005.332.4]

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349398>

Леонід Оршанський, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри технологічної та професійної освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9197-2953>

Роман Лепкий, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності А5 “Професійна освіта (за спеціалізаціями)”

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8248-0809>

СТРАТЕГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто теоретичні засади формування конкурентоздатності випускників закладів професійної освіти в умовах сучасного ринку праці. Акцентовано увагу на впливі соціально-економічних змін, цифровізації виробничих процесів та зростанні ролі інновацій, що зумовлюють необхідність підготовки фахівців нового типу – мобільних, креативних, здатних до саморозвитку та ефективної комунікації. Визначено, що конкурентоздатність особистості виступає інтегральною характеристикою, яка поєднує професійну компетентність, творчий потенціал, адаптивність, критичне мислення та відповідальність за результати праці.

Виокремлено основні педагогічні стратегії, що сприяють підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців: професійного саморозвитку, компетентнісного зростання, інтеграції теоретичного і практичного навчання, а також партнерства зі стейкхолдерами. Зазначено, що реалізація цих стратегій формує у здобувачів освіти цілісну систему знань, умінь і цінностей, розвиває їхню професійну мобільність та здатність до ефективного функціонування в умовах конкуренції.

Ключові слова: конкурентоздатність випускників; професійна освіта; педагогічні стратегії; компетентнісний підхід; професійна мобільність; саморозвиток; інтеграція теорії і практики; партнерство зі стейкхолдерами; інноваційна діяльність; освітнє середовище.

Лит. 16.

Leonid Orshanskyi, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of the Technological and Professional Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9197-2953>

Roman Lepkyi, Applicant of the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education in the Specialty A5 “Professional Education (by Specialization)”, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8248-0809>

STRATEGIES OF PEDAGOGICAL INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE COMPETITIVENESS OF GRADUATES OF VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines the theoretical foundations of the formation of the competitiveness of graduates of vocational education institutions in the conditions of the modern labor market. The emphasis is on the influence of socio-economic changes, digitalization of production processes and the growing role of innovations, which necessitate the training of a new type of specialists – mobile, creative, capable of self-development, and effective communication. It is determined that the competitiveness of the individual is an integral characteristic that combines professional competence, creative potential, adaptability, critical thinking, and responsibility for the results of work.

The purpose of the study is to theoretically substantiate the essence and determine effective pedagogical strategies for influencing the formation of the competitiveness of graduates. It is substantiated that in the process of vocational training, the

pedagogical environment plays a leading role, ensuring the development of professional self-awareness, initiative, and readiness for innovative activity. The article identifies the main pedagogical strategies that contribute to improving the quality of training of future specialists: the strategy of professional self-development, competence growth, integration of theoretical and practical training, as well as partnership with stakeholders. It is noted that the implementation of these strategies forms a holistic system of knowledge, skills, and values in students, develops their professional mobility, and ability to function effectively in competitive conditions.

The organizational and pedagogical conditions for implementing these strategies are outlined, including: creating an innovative educational environment, using interactive teaching methods, a dual form of education, and active interaction with employers. The role of the teaching staff in forming a favorable psychological and pedagogical climate and supporting students' motivation for self-development is emphasized. It is concluded that the systematic implementation of pedagogical strategies ensures the formation of a specialist capable of innovative activity, professional flexibility, and successful self-realization in a modern competitive environment.

Keywords: *competitiveness of graduates; professional education; pedagogical strategies; competency-based approach; professional mobility; self-development; integration of theory and practice; partnership with stakeholders; innovative activity; educational environment.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні умови, що характеризуються швидкими темпами технологічних змін, цифровізацією виробничих процесів і посиленням конкуренції на ринку праці, висувають нові вимоги до підготовки фахівців. Конкурентоздатність випускника закладу професійної освіти стає визначальним чинником його професійної реалізації, здатності до адаптації, мобільності та саморозвитку. У сучасних умовах ринку праці від випускників очікується не лише якісне володіння професією, а й сформованість ключових компетентностей, ініціативність, здатність до креативного мислення, комунікабельність та відповідальність. Відтак проблема формування конкурентоздатності набуває особливої значущості, оскільки саме вона визначає якість людського потенціалу та рівень соціально-економічного розвитку держави.

Реформування системи професійної освіти в Україні, орієнтація на Європейський освітній простір та впровадження компетентнісного підходу зумовлюють необхідність пошуку ефективних педагогічних стратегій впливу на формування випускника, конкурентоздатного на ринку праці, спроможного до саморозвитку, професійної мобільності та впровадження інновацій у виробничу діяльність. Такий випускник має не лише володіти сучасними професійними знаннями й уміннями, а й демонструвати високий рівень комунікативної культури, критичного мислення, підприємливості та готовності до неперервного навчання, що відповідає вимогам концепції “навчання впродовж життя” та є ключовим орієнтиром сучасної професійної освіти. У стратегічних документах – Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки [7], Законах України “Про освіту” [9], “Про професійну освіту” [10], “Про фахову передвищу освіту” [11] – акцентується увага на створенні умов для підготовки висококваліфікованих, конкурентоздатних фахівців, орієнтованих на інноваційну діяльність на виробництві. Це підкреслює

актуальність педагогічного осмислення процесів, що сприяють формуванню професійної компетентності та конкурентоздатності майбутніх спеціалістів.

Попри активне оновлення змісту професійної освіти, залишається розрив між очікуваннями роботодавців і реальними результатами фахової підготовки випускників закладів професійної освіти. З-поміж основних суперечностей невідповідність між: швидким оновленням технологій і повільним оновленням, осучасненням освітніх програм; вимогами до гнучкості та мобільності фахівців і недостатнім розвитком у студентів навичок критичного мислення, самоуправління й креативності; зростанням ролі практичного досвіду та обмеженими можливостями для його набуття під час навчання тощо. Подолання цих суперечностей потребує впровадження дієвих стратегій педагогічного впливу, спрямованих на формування у випускників професійної компетентності, мотивації до саморозвитку й здатності ефективно конкурувати на сучасному ринку праці.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність та визначити ефективні стратегії педагогічного впливу на формування конкурентоздатності випускників закладів професійної освіти..

Виклад основного матеріалу. Проблема формування здатності особистості до ефективної конкуренції на ринку праці є однією з ключових у сучасній педагогічній науці, оскільки вона безпосередньо пов’язана з якістю професійної підготовки фахівців, їхньою соціальною активністю та здатністю до самореалізації в умовах динамічних соціально-економічних змін. Дослідженню цього феномену присвячено праці українських учених (О. Ануфрієва [1], О. Зима, В. Будянська [4], Л. Мартинова [8], А. Сало [13], М. Семікіна [14] та ін.), які розглядають конкурентоздатність особистості як інтегральну характеристику, що поєднує професійну компетентність, творчий потенціал, адаптивність, самостійність у прийнятті рішень і здатність до безперервного саморозвитку.

Науковці Л. Сушенцева і О. Сушенцев підкреслюють, що конкурентоздатність не є вродженою якістю, а формується під впливом сукупності педагогічних, соціальних, психологічних і культурних чинників. У процесі професійної підготовки саме педагогічне середовище відіграє провідну роль у розвитку тих особистісних якостей, які забезпечують готовність майбутнього фахівця до ефективного функціонування в умовах конкурентного ринку праці. Серед таких якостей визначальними є професійна мобільність, креативність, критичне мислення, здатність до самооцінювання власної діяльності та відповідальність за результати праці. Формування конкурентоздатної особистості вченими розглядається як складний і багатоаспектний процес, що передбачає інтеграцію освітніх, виховних і розвивальних впливів, спрямованих на становлення активного, творчого та соціально відповідального суб'єкта професійної діяльності [16].

Дослідження І. Беха [2], О. Жукової [5], О. Овчарук [6], І. Родніної [12] зосереджені на теоретико-методологічному обґрунтуванні компетентнісного підходу в підготовці конкурентоздатного фахівця, який розглядається як один із ключових напрямів модернізації сучасної системи освіти. У працях зазначених учених компетентнісний підхід трактується як інтегративна педагогічна концепція, що поєднує знання, уміння, навички, особистісні якості та ціннісні орієнтації в єдину систему професійної діяльності. Такий підхід забезпечує формування здатності фахівця ефективно діяти в різних професійних ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення, нести відповідальність за результати своєї праці й постійно вдосконалювати власну компетентність.

Значний внесок у вивчення проблеми професійного становлення та адаптації випускників до умов сучасного ринку праці зробили О. Біда, В. Гончарук та ін., які розглядають педагогічну стратегію як цілеспрямовану, системно організовану сукупність освітніх впливів, що забезпечують гармонійне поєднання навчального, виховного й розвивального потенціалу освітнього процесу. Науковці підкреслюють, що ефективна педагогічна стратегія має бути спрямована не лише на засвоєння студентами фахових знань, а й на формування у них здатності до самостійного мислення, творчої ініціативи, саморегуляції та успішної самореалізації в мінливих соціально-економічних умовах [3].

Узагальнення наукових підходів засвідчує, що компетентнісний підхід і педагогічна стратегія виступають взаємопов'язаними елементами концептуальної моделі підготовки конкурентоздатного фахівця, спрямованої на формування цілісної, активної та відповідальної особистості, спроможної ефективно діяти в умовах сучасного ринку праці.

Педагогічний вплив відіграє провідну роль у формуванні конкурентоздатного випускника закла-

ду професійної освіти, оскільки саме він забезпечує створення освітнього середовища, у якому відбувається розвиток активної життєвої позиції, професійної самосвідомості, відповідальності та готовності до інноваційної діяльності на виробництві. Завдяки цілеспрямованому педагогічному впливу формуються не лише професійні знання й уміння, а й особистісні якості – ініціативність, комунікативність, гнучкість мислення, здатність до саморозвитку та критичного аналізу власної діяльності.

Від ефективності обраних педагогічних стратегій залежить здатність молодшої людини усвідомлювати власні конкурентні переваги, приймати обґрунтовані рішення, проявляти лідерські якості й ефективно діяти в умовах невизначеності. Педагогічний вплив спрямований не лише на засвоєння навчального матеріалу, а й на формування мотивації до неперервного навчання, потреби в особистісному й професійному зростанні.

У контексті сучасних соціально-економічних трансформацій педагогічний вплив набуває характеру партнерської взаємодії викладача та здобувача освіти, заснованої на співпраці, довірі й взаємній відповідальності. Такий підхід сприяє становленню суб'єктної позиції випускника, здатного не лише адаптуватися до вимог ринку праці, а й активно впливати на його розвиток. Отже, педагогічний вплив виступає ключовим чинником розвитку конкурентоздатності, що інтегрує освітні, виховні та мотиваційні механізми професійного становлення особистості.

Поняття педагогічної стратегії у сучасній педагогічній науці трактується як цілісна система дій, рішень і педагогічних технологій, спрямованих на досягнення визначених освітніх цілей [15]. Вона виступає системним засобом цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, забезпечуючи узгодженість між теоретичними засадами навчання, змістом освіти, формами організації освітнього процесу та методами педагогічної взаємодії. Ознаками педагогічної стратегії є цілеспрямованість, системність, гнучкість, інноваційність, орієнтація на результат і особистісно-розвивальний потенціал. Педагогічна стратегія передбачає не лише реалізацію навчальних завдань, а й формування в здобувачів освіти внутрішніх мотиваційних установок, професійних цінностей, готовності до саморозвитку та відповідального вибору.

У контексті формування конкурентоздатності майбутніх спеціалістів педагогічні стратегії набувають багатовимірного характеру, охоплюючи різні аспекти професійного становлення особистості. Науковці виокремлюють кілька груп таких стратегій:

1) *мотиваційні стратегії* – спрямовані на стимулювання внутрішньої потреби у професійному зростанні, формування позитивної мотивації до навчання та самореалізації;

2) *когнітивно-розвивальні стратегії* – забезпечують формування системи знань, розвиток аналітичного мислення, пізнавальної активності та здатності до творчого розв’язання професійних завдань;

3) *інтерактивні стратегії* – ґрунтуються на діалогічній взаємодії, співпраці, групових формах роботи, які сприяють розвитку комунікативних і соціальних компетентностей;

4) *практико-орієнтовані стратегії* – передбачають залучення студентів до реальних або змодельованих професійних ситуацій, що формує готовність діяти в умовах виробничої практики, конкуренції й невизначеності.

Одним із ключових напрямів підготовки конкурентоздатного фахівця є реалізація системи педагогічних стратегій, що забезпечують цілісний розвиток особистості здобувача професійної освіти, його готовність до самореалізації, інноваційної діяльності та виробничої мобільності. З-поміж найбільш результативних стратегій формування конкурентоздатності випускників закладів професійної освіти нами виокремлено такі:

1. Стратегія професійного саморозвитку – ґрунтується на принципах суб’єктності й особистісної активності здобувача професійної освіти. Її реалізація спрямована на усвідомлення студентом власного потенціалу, визначення сильних і слабких сторін, формування індивідуальної траєкторії професійного становлення. У процесі впровадження цієї стратегії важливо стимулювати здатність до рефлексії, критичного мислення, самооцінки результатів навчання, що, своєю чергою, сприяє розвитку навичок самоуправління та побудові особистісної моделі кар’єрного зростання. Педагог виступає не лише наставником, а й фасилітатором, який допомагає здобувачеві професійної освіти визначити власну освітню та професійну траєкторії, формуючи готовність до неперервного навчання впродовж життя.

2. Стратегія компетентнісного зростання – передбачає системне формування ключових компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності у динамічному ринковому середовищі. Йдеться не лише про засвоєння професійних знань і навичок, а й розвиток комунікативних, інформаційних, управлінських і соціальних компетентностей, які забезпечують гнучкість, адаптивність та конкурентоздатність випускника закладу професійної освіти. Особлива увага приділяється розвитку критичного мислення, умінню працювати в команді, приймати обґрунтовані рішення, вести конструктивний діалог, що відповідає вимогам сучасного ринку праці. Ця стратегія спрямована на формування інтегральної компетентності – здатності ефективно застосовувати знання, вміння, цінності та досвід у професійній діяльності.

3. Стратегія інтеграції теоретичного і практичного навчання – має на меті подолання розри-

ву між академічними знаннями та реальними умовами виробничої діяльності. Вона передбачає використання активних форм і методів навчання – тренінгів, ділових ігор, проєктної діяльності, стажувань, практик на підприємствах, виконання кейс-завдань та ін. Такий підхід забезпечує формування практичного мислення, уміння застосовувати теоретичні знання в умовах професійних ситуацій, розвиває ініціативність і готовність до прийняття рішень у нестандартних обставинах. Інтеграція навчання і практики сприяє підвищенню мотивації здобувачів професійної освіти, оскільки дозволяє їм відчутти значущість набутих знань і умінь для майбутньої професії.

4. Стратегія партнерства зі стейкхолдерами (роботодавцями, галузевими організаціями, місцевими громадами, інституціями ринку праці) – важлива складова сучасної професійної освіти, адже її реалізація забезпечує налагодження сталого зв’язку між закладом професійної освіти і реальним сектором економіки. Партнерська взаємодія виявляється у впровадженні дуальної освіти, спільному розробленні освітніх програм, організації практик, стажувань, тренінгів, залученні роботодавців до оцінювання навчальних результатів й атестації випускників. Такий підхід сприяє узгодженню змісту підготовки фахівців із потребами ринку праці, формуванню актуальних компетентностей і професійних стандартів. Крім того, стратегія партнерства забезпечує соціальну відповідальність освіти, сприяє підвищенню її якості та створює умови для формування випускника, здатного ефективно реалізовувати себе в сучасному конкурентному середовищі.

Реалізація зазначених педагогічних стратегій у комплексі створює цілісну систему впливу на особистісний і професійний розвиток здобувачів освіти, сприяючи формуванню інтегральної готовності до ефективної діяльності в сучасному конкурентному середовищі. Впровадження стратегій професійного саморозвитку, компетентнісного зростання, інтеграції теорії та практики, а також партнерства зі стейкхолдерами забезпечує синергію педагогічних, соціальних і економічних чинників формування конкурентоздатного фахівця. Такі стратегії сприяють розвитку ключових професійних і особистісних характеристик випускника – мобільності, ініціативності, критичності мислення, здатності до самонавчання та прийняття інноваційних рішень. У результаті формується фахівець нового типу, здатний не лише адаптуватися до змін ринку праці, а й активно впливати на нього, ініціювати власний професійний розвиток і творчо реалізовувати потенціал у різних соціально-економічних контекстах.

Таким чином, педагогічні стратегії виступають не лише засобом організації освітнього процесу, а й механізмом формування конкурентоздатності як

особистісної та професійної якості, що забезпечує успішну інтеграцію випускника закладу професійної освіти у сучасне суспільство знань та економіку інноваційного типу.

Ефективна реалізація педагогічних стратегій формування конкурентоздатності випускників потребує створення відповідних організаційно-педагогічних умов, які забезпечують цілісність освітнього процесу, інтеграцію навчальної, виховної та практичної діяльності, а також тісну взаємодію всіх учасників освітнього середовища. *Педагогічне середовище* виступає провідним чинником формування конкурентоздатності майбутніх фахівців. Його зміст полягає у створенні сприятливих умов для особистісного зростання, розвитку ініціативності, самостійності, професійної мотивації та рефлексивного мислення. Таке середовище має бути відкритим, динамічним, орієнтованим на співпрацю, взаємоповагу та партнерські взаємини між педагогами і здобувачами освіти. У ньому реалізується принцип “освіта через діяльність”, що сприяє формуванню досвіду прийняття рішень, відповідальності та здатності до саморегуляції.

Важливу роль у забезпеченні педагогічного впливу відіграє *використання інтерактивних методів навчання*, які активізують пізнавальну діяльність студентів і створюють умови для формування компетентностей, необхідних у сучасному професійному середовищі. До таких методів належать тренінги, ділові та рольові ігри, кейс-методи, проектна діяльність, дуальна форма навчання тощо, які сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок, уміння працювати в команді, приймати обґрунтовані рішення в умовах реальних або змодельованих виробничих ситуацій. Особливої уваги заслуговує *дуальна освіта*, що поєднує навчання у закладі професійної освіти з практичною діяльністю безпосередньо на робочих місцях підприємств, забезпечуючи формування практичних умінь, відповідальності та професійної гнучкості.

Суттєвим чинником підготовки конкурентоздатних випускників є *формування професійно значущих якостей у процесі виробничої практики*. Саме під час практичної підготовки студенти набувають досвіду самостійного виконання професійних завдань, вчаться ефективно взаємодіяти з колегами, дотримуватися виробничої дисципліни та норм професійної етики. Виробнича практика виступає важливим етапом професійного становлення особистості, сприяє формуванню впевненості у власних силах і готовності до конкурентної діяльності.

Роль викладача та майстра виробничого навчання у цьому процесі є визначальною. Вони не лише забезпечують якісну підготовку здобувачів освіти, а й створюють умови для ситуацій успіху, педагогічної підтримки, стимулювання позитивної мотивації до навчання. Від їхньої педагогічної

майстерності, емпатії, здатності до наставництва залежить формування у студентів почуття професійної гідності, відповідальності та прагнення до самореалізації. Викладач виступає фасилітатором розвитку особистості, а майстер – посередником між теоретичними знаннями й практичним досвідом, допомагаючи здобувачам освіти трансформувати знання у професійні дії.

Важливою умовою реалізації педагогічних стратегій є *взаємодія закладу професійної освіти з роботодавцями, підприємствами та професійними спільнотами*. Така співпраця забезпечує актуалізацію змісту освітньо-професійних програм, впровадження сучасних технологій, методів і стандартів професійної діяльності. Роботодавці виступають не лише споживачами результатів освітнього процесу, а й активними його партнерами – беруть участь у розробленні освітніх програм, навчальних планів, проведенні практик, атестаційних іспитів, стажувань та ін. Ця взаємодія створює умови для формування у студентів реалістичного уявлення про професійне середовище, вимоги ринку праці та перспективи кар’єрного зростання.

Практика показує, що реалізація педагогічних стратегій формування конкурентоздатності випускників можлива лише за умови наявності цілісної системи організаційно-педагогічного забезпечення, що інтегрує інноваційні методи навчання, педагогічну підтримку, практичну підготовку та партнерські зв’язки з роботодавцями. Організаційно-педагогічні умови виступають системоутворювальним компонентом реалізації педагогічних стратегій, адже саме вони забезпечують зв’язок між теоретичними засадами професійної освіти, практичним досвідом і потребами сучасного ринку праці. Їх цілеспрямоване формування є передумовою ефективного впровадження компетентнісного підходу, підвищення якості професійної освіти та підготовки фахівців, здатних до інноваційної діяльності й саморозвитку.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу з’ясовано, що формування конкурентоздатності випускників закладів професійної освіти є складним, багатокомпонентним процесом, який охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та комунікативний аспекти професійного становлення особистості. Конкурентоздатність визначається не лише рівнем професійних знань і вмінь, а й здатністю до саморозвитку, інноваційної діяльності, адаптації до змін ринку праці. Ефективність цього процесу зумовлюється застосуванням цілісних педагогічних стратегій, що інтегрують компетентнісний, діяльнісний і особистісно орієнтований підходи.

Найбільш результативними стратегіями педагогічного впливу визнано: стратегію професійного саморозвитку, яка стимулює внутрішню мотивацію

та відповідальність здобувачів освіти за власну кар'єрну траєкторію; стратегію компетентнісного зростання, що забезпечує розвиток ключових професійних і соціальних компетентностей; стратегію інтеграції теоретичного і практичного навчання, яка сприяє прикладному засвоєнню знань і формуванню професійної гнучкості; стратегію партнерства зі стейкхолдерами, що узгоджує зміст освітнього процесу з реальними потребами ринку праці.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання визначених стратегій у діяльності педагогічних працівників закладів професійної освіти, зокрема при створенні інноваційного педагогічного середовища, зорієнтованого на розвиток самостійності й ініціативності здобувачів професійної освіти; упровадженні інтерактивних методів навчання (тренінги, кейси, проєктна діяльність, елементи дуальної освіти); забезпеченні педагогічної підтримки та ситуації успіху; розширенні партнерської взаємодії з підприємствами, роботодавцями та професійними спільнотами.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленому емпіричному вивченні ефективності педагогічних стратегій, розробленні діагностичного інструментарію для оцінювання рівня сформованості конкурентоздатності випускників, а також створенні методичних рекомендацій щодо реалізації стратегій у різних галузях професійної освіти, зокрема й підготовці фахівців з біржових операцій. Подальший розвиток теми може бути пов'язаний із дослідженням індивідуальних освітніх траєкторій та впливу цифрових технологій на формування конкурентоздатності цієї категорії фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфрієва О.Л. Конкурентоспроможний випускник – основа конкурентного розвитку країни. *Scientific, Journal Virtus*. 2018. № 27. С. 158–162. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713440>
2. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. №12 (17, 18). С. 5–7.
3. Біда О.А., Гончарук В.В., Гончарук В.А. Професійна мобільність як фактор професійної успішності сучасного фахівця. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 178. С. 17–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_178_4.
4. Зима О.Г., Будянська В.А., Кошарна В.В., Турпетко В.О., Василяшко В.О. Формування конкурентоспроможності особистості: від школяра до випускника ЗВО. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Дала*. 2021. № 6 (270). С. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2021-270-6-90-95>
5. Компетентнісний підхід у вищій школі. Теорія та практика: монографія / О.М. Друганова та ін.; за заг. ред.: О.А. Жукової, А.І. Комишана. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. 262 с.

6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / Н.М. Бібік [та ін.]; заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.

7. Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки. *Розпорядження Кабінету Міністрів України* від 9 грудня 2021 р. № 1619-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 05.11.2025).

8. Мартинова Л.Б. Конкурентоспроможність людського потенціалу за умов євроінтеграції: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2016. 335 с.

9. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 05.11.2025).

10. Про професійну освіту. Закон України від 21.08.2025 № 4574-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text> (дата звернення 05.11.2025).

11. Про фахову передвищу освіту. Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (дата звернення 05.11.2025).

12. Родніна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків: Основа, 2006. 94 с.

13. Сало А.В. Конкурентоспроможність випускників в умовах інноваційних трансформацій ринків праці та глобальних викликів. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2018. Вип. 34. С. 297–310. URL: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/1\(34\)/34.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/1(34)/34.pdf)

14. Семикіна М.В. Конкуренція і конкурентоспроможність на ринку праці: методологія визначення. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 2. С. 94–103. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0bd4d016-9a07-4e05-b502-c5e9a6f8cf83/content>

15. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації: результати аналіз. дослідж. / підгот. В. Олійник [та ін.]; заг. ред. П. Згага. Полтава; Київ: ПОІППО, 2003. 102 с.

16. Сушенцева Л.Л., Сушенцев О.О. Вплив професійної мобільності на конкурентоздатність фахівця на сучасному ринку праці. *Молодий вчений. Педагогічні науки*. 2016. № 4 (31) квітень. С. 568–572. URL: <http://molodvycheny.in.ua/files/journal/2016/4/137.pdf>

REFERENCES

1. Anufrieva, O.L. (2018). Konkurentospromozhnyi vypusknyk – osnova konkurentnoho rozvytku krainy [A competitive graduate is the basis of the country's competitive development]. *Scientific, Journal Virtus*. No. 27. pp. 158–162. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713440> [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D. (2009). Teoretyko-prykladnyi sens kompetentnisnoho pidkhodu u pedahohitsi [Theoretical and applied meaning of the competency approach in pedagogy]. *Education and Culture*. No. 12. pp. 5–7. [in Ukrainian].
3. Bida, O.A., Honcharuk, V.V. & Honcharuk, V.A. (2019). Profesiina mobilnist yak faktor profesiinoi uspihnosti suchasnoho fakhivtsia [Professional mobility as a factor of professional success of a modern specialist]. *Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*. No. 178. pp. 17–21. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_178_4 [in Ukrainian].
4. Zyma, O.H., Budianska, V.A., Kosharna, V.V., Turpetko, V.O. & Vasylyashko, V.O. (2021). Formuvannia konkurentospromozhnosti osobystosti: vid shkoliara do vypuskyka ZVO [Formation of individual competitiveness: from school

child to university graduate]. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*. No. 6 (270). pp. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2021-270-6-90-95> [in Ukrainian].

5. Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukraïnski perspektyvy: biblioteka z osvithoi polityky [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects: educational policy library]. N.M. Bibik et al; (Ed.). O.V. Ovcharuk. Kyiv, 2004. 112 p. [in Ukrainian].

6. Kompetentnisnyi pidkhd u vyshchii shkoli. Teoriia ta praktyka [Competency-based approach in higher education. Theory and practice]. *Monograph*. O.M. Druhanova et al; (Eds.). O.A. Zhukovoi, A.I. Komysheva. Kharkiv, 2021. 262 p. [in Ukrainian].

7. Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity na 2022-2027 roky [Concept of the State Targeted Social Program for the Development of Vocational (Vocational and Technical) Education for 2022-2027]. *Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine* dated December 9, 2021 No. 1619-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text> (Accessed 05 Nov. 2025). [in Ukrainian].

8. Martynova, L.B. (2016). Konkurentospromozhnist liudskoho potentsialu za umov yevrointehratsii [Competitiveness of human potential under the conditions of European integration]. *Monograph*. Khmelnytskyi, 335 p. [in Ukrainian].

9. Pro osvitu [About education]. Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 05 Nov. 2025). [in Ukrainian].

10. Pro profesiinu osvitu [About vocational education]. Law of Ukraine dated 21.08.2025 No. 4574-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text> (Accessed 05 Nov. 2025). [in Ukrainian].

11. Pro fakhovu peredvyshchu osvitu [About professional pre-university education]. Law of Ukraine dated 06.06.2019 No. 2745-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (Accessed 05 Nov. 2025). [in Ukrainian].

12. Rodnina, I.V. (2006). Kompetentnisno oriientovanyi pidkhd do navchannia [Competency-based approach to learning]. Kharkiv, 94 p. [in Ukrainian].

13. Salo, A.V. (2018). Konkurentospromozhnist vypusknykiv v umovakh innovatsiinykh transformatsii rynkiv pratsi ta hlobalnykh vyklykiv [Competitiveness of graduates in the face of innovative transformations of labor markets and global challenges]. *Central Ukrainian scientific bulletin. Economic sciences*. Vol. 34. pp. 297–310. Available at: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/1\(34\)/34.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/1(34)/34.pdf) [in Ukrainian].

14. Semykina, M.V. (2008). Konkurentsiia i konkurentospromozhnist na rynku pratsi: metodolohiia vyznachennia [Competition and competitiveness in the labor market: methodology for determination]. *Demography and Social Economy*. No. 2. pp. 94–103. Available at: <https://nasplib.isofo.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0bd4d016-9a07-4e05-b502-c5c9a6f8cf83/content> [in Ukrainian].

15. Systema pedahohichnoi osvity ta pedahohichni innovatsii [The system of pedagogical education and pedagogical innovations]: results of analytical research / prepared by V. Oliynyk et al; (Ed.). P. Zghaha. Poltava; Kyiv, 2003. 102 p. [in Ukrainian].

16. Sushentseva, L.L. & Sushentsev, O.O. (2016). Vplyv profesiinoi mobilnosti na konkurentozdatnist fakhiivtsia na suchasnomu rynku pratsi [The impact of professional mobility on the competitiveness of a specialist in the modern labor market]. *Young scientist. Pedagogical Sciences*. No. 4 (31). pp. 568–572. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/137.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.11.2025

UDC 378.147:614:811.111(73+519.5)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344086>

Tetiana Khvalyboha, *Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Foreign Languages Department, Ternopil Ivan Horbachevskiy National Medical University*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2160-4535>

Mariia Bobak, *Ph.D. (Philosophy), Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages Department, Ternopil Ivan Horbachevskiy National Medical University*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2086-0182>

Ivanna Humenna, *Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages Department, Ternopil Ivan Horbachevskiy National Medical University*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2830-7878>

DIGITAL AND TRADITIONAL ENGLISH-LANGUAGE TRAINING FOR MEDICAL STUDENTS IN THE US AND SOUTH KOREA IN PREPARATION FOR GLOBAL HEALTHCARE AND RESEARCH

The article presents a comparative analysis of digital and traditional approaches to teaching English to medical students in the United States and South Korea in the context of preparing them for global healthcare and international scientific research. The relevance of the topic is determined by the growing role of English as a key tool for professional communication, academic writing, and intercultural interaction in the medical field. The article emphasizes that proficiency in English is essential for

DIGITAL AND TRADITIONAL ENGLISH-LANGUAGE TRAINING FOR MEDICAL STUDENTS IN THE US AND SOUTH KOREA IN PREPARATION FOR GLOBAL HEALTHCARE AND RESEARCH

medical students' participation in international conferences, clinical exchanges, and research projects, as well as for effective integration into the global healthcare system.

The study analyses current trends in English language instruction at medical universities in the United States and South Korea. In the U.S., language training is directly integrated into both academic and clinical practice, combining traditional teaching methods with digital technologies, simulation programs, and international projects. In South Korea, the process is more centralized, relying on government initiatives such as Brain Korea 21 (BK21) and BK21 Plus, aimed at the internationalization of higher education. At the same time, research indicates a gap between academic language preparation and the real communicative demands of clinical practice.

Particular attention is given to comparing the effectiveness of traditional and digital methods. Traditional approaches (lectures, seminars, written assignments, clinical practicums) develop basic grammatical and lexical competence but do not always foster productive skills, such as participation in discussions, presentations, and interdisciplinary collaboration. Digital technologies (online courses, interactive platforms, simulation environments, and webinars) provide new opportunities for practical mastery of professional English, allowing students to receive immediate feedback and work in settings close to real clinical situations. Combining digital and traditional methods contributes to the development of communicative competence, academic writing skills, presentation abilities, and intercultural collaboration.

In conclusion, the study emphasizes that effective language training for future medical professionals requires the integration of disciplinary specificity, traditional and digital teaching methods, and international experience. The combination of classroom instruction with digital platforms, simulation-based training, and inter-university collaboration creates conditions for developing globally competent specialists capable of intercultural communication and participation in international research. Future research should focus on developing integrated English language training models for various medical specialties, improving tools for assessing productive skills, and expanding comparative international studies of language education practices.

Keywords: English language teaching; the USA; South Korea; medical students; global healthcare; international scientific research; communicative competence; simulation-based learning; intercultural interaction.

Ref. 6.

Тетяна Хвалибога, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов

Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2160-4535>

Марія Бобак, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2086-0182>

Іванна Гуменна, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2830-7878>

ЦИФРОВІ ТА КЛАСИЧНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У США ТА ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ГЛОБАЛЬНОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена порівняльному аналізу цифрових і традиційних підходів до навчання англійської мови студентів медичних спеціальностей у США та Південній Корей. Розглянуто особливості інтеграції мовної підготовки з клінічною практикою, науковими дослідженнями та цифровими технологіями. Визначено переваги поєднання аудиторних занять із онлайн-ресурсами, симуляціями та вебінарами для розвитку комунікативної компетентності майбутніх медиків у глобальному контексті. Окремлено перспективи подальших досліджень, зокрема вивчення дисциплінарної специфіки, впровадження нових методів оцінювання продуктивних навичок і розширення міжнародних порівняльних аналізів.

Ключові слова: навчання англійської мови; США; Південна Корея; студенти медичних спеціальностей; глобальна охорона здоров'я; міжнародні наукові дослідження; комунікативна компетентність; симуляційне навчання; міжкультурна взаємодія.

Introduction. In today's globalized world, the English language has become not only a means of intercultural communication but also a key tool in the professional training of medical specialists. For students of medical disciplines, proficiency in English is critically important not only for reading scientific publications, participating in international

conferences, and exchanging clinical experience but also for active integration into global healthcare systems. The spread of digital technologies, online platforms, and interactive learning resources creates new opportunities for studying English, complementing traditional classroom activities, academic seminars, and practical training sessions.

In this context, there is a significant differentiation in approaches to language training for medical students across countries. The United States is traditionally characterized by the extensive implementation of integrated language programs in medical education, which combine academic writing, clinical communication, and work with scientific sources. South Korea, in turn, is actively developing English-language courses and programs for medical students as part of its strategy to internationalize higher education and enhance the competitiveness of its scientific research. Digital resources such as online seminars, webinars, academic writing platforms, and English-language clinical simulations are becoming an integral part of training future medical professionals.

Despite the active implementation of these approaches, the comparative combination of traditional and digital methods of teaching English to medical students remains insufficiently explored. Particularly relevant is the issue of the effectiveness of such approaches in developing communicative competence necessary for participation in international research projects, clinical practice, and global health programs.

The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of digital and traditional approaches to teaching English to medical students in the United States and South Korea, to identify their advantages and limitations, and to assess their impact on preparing specialists for international medical practice and scientific research. The findings of this study may serve as a foundation for optimizing language training in medical educational institutions and for implementing integrated educational models capable of enhancing students' competence in a global context.

Review of the sources. Over the past ten to fifteen years, considerable attention from the academic community has been devoted to the issues of English-medium instruction (EMI) and the development of students' English-language competence in the context of higher education. In particular, the study *English Medium Teaching in Korean Higher Education: Policy Debates and Reality* [2, 431] focuses on the analysis of policies and approaches to EMI in Korean universities. The authors found that, although EMI was being actively implemented, questions of effectiveness, student motivation, and the adequacy of language preparation remained unresolved. This study laid an important theoretical foundation for further research in this field.

The study *The Reform Process of English Medium Instruction in Korean Higher Education* [6, 84] expands on this discussion by analysing government programs such as Brain Korea 21 (BK21) and BK21 Plus, as well as their impact on the internationalization of Korean higher education. The authors emphasize that these government initiatives created a favourable environment for the development of EMI; however, there

remains a need for a generalized model applicable across different academic disciplines.

Another significant contribution is the article *EMI (English Medium Instruction) in South Korean Elite Universities* [1, 465], which focuses on four elite South Korean universities and provides data on students' perceptions of EMI courses, their motivation, and linguistic challenges. The authors note that, despite high expectations, there are still imbalances between language training and academic practice.

A similar issue, but with a specific focus on medical education, is explored in the study *Mind Your Language: The Importance of English Language Skills in an International Medical Programme (IMP)* [3, 405]. This research demonstrates that students in medical programs recognize the importance of English for research and clinical work; however, their training often lacks sufficient focus on the specific linguistic contexts relevant to their field.

Additionally, the publication *Implementing English for Medical Purposes (EMP) in South Korea: Nursing Students' Ongoing Needs Analysis* [5] shows that English courses for nursing students in Korea do not fully meet their needs due to limited materials, insufficient adaptation, and the underestimation of oral communication skills.

Despite the significant contributions of previous research, several important aspects remain insufficiently explored, which this article aims to address. First, the disciplinary specificity of language training requires more detailed analysis. Although studies on EMI generally cover university education as a whole, medical education has a unique communicative and scientific context that demands separate consideration. Second, the interaction between digital and traditional methods of English language teaching remains underexplored. Most studies examine EMI as a policy framework or a general model, but little attention is paid to how digital platforms, online seminars, and hybrid learning formats interact with the classical language preparation of medical students.

Third, there is a gap in the assessment of communicative competence. Previous research has often focused on certificates and standardized tests such as TOEFL or IELTS, or on evaluating students' attitudes, while real communicative actions – such as participation in international projects, academic writing, presentations, and interdisciplinary communication – remain insufficiently studied. Fourth, the comparative international context requires deeper analysis. Although the Korean experience is well represented, few studies compare the systems of the United States and South Korea in the context of medical education and language training, particularly regarding the balance between digital and traditional approaches. Finally, despite the strong policy emphasis on internationalization, less attention has been paid to how language training

specifically prepares medical students for participation in the global scientific community and international medical practice.

Presentation of the material. When preparing medical students for academic and professional activity at the international level, it is particularly important to consider the disciplinary specificity of language training. Medical education is highly complex: in addition to general academic skills, it requires mastery of specialized terminology, understanding of clinical protocols, and the development of interdisciplinary communication. According to Chan et al. (2022), medical students recognize the critical importance of English proficiency for international research, academic publication, and participation in clinical exchanges. At the same time, traditional language courses often fail to meet practical needs, limiting the development of productive skills such as delivering presentations, writing research papers, and engaging in clinical discussions.

In South Korea, English-language training for medical students is largely regulated by national programs such as Brain Korea 21 (BK21) and BK21 Plus [6, 85]. These initiatives provide a framework for the internationalization of education and research, yet training standards remain inconsistent. Studies by Bolton et al. [1, 466] show that students often experience a gap between academic knowledge and the real linguistic demands of professional activity. Furthermore, the limited number of courses focused on practical clinical English creates additional barriers for students.

In the United States, medical language training is integrated into both academic and clinical practice, allowing students to develop English proficiency while engaging in simulation labs, clinical rotations, and international projects [3, 405]. This integration creates a natural environment for developing productive communicative skills, including interdisciplinary collaboration and the preparation of scientific publications in English.

Traditional methods of teaching English in medical education include lectures, seminars, written assignments, and practical clinical sessions, which provide students with basic grammatical and lexical competence as well as the development of academic writing skills. These approaches have long been considered effective for building fundamental reading, writing, and basic oral communication abilities. However, the study by Bolton et al. [1, 467] highlights the presence of a “gap” between the academic English taught in traditional courses and the real linguistic tasks encountered in clinical and research settings. Students often perform well on written assignments but struggle when participating in clinical discussions, international conferences, or remote collaborations with colleagues from other countries. Moreover, traditional methods tend to be less flexible: they do not always allow for the rapid adaptation of materials to modern technologies or the evolving needs of global medical practice.

Digital learning methods, by contrast, encompass online courses, interactive platforms, webinars, simulation environments, and project-based activities. Such tools enable students not only to acquire vocabulary and grammar but also to practice language use in professional contexts with immediate feedback. For example, online simulations of clinical cases allow learners to practice professional terminology, clinical reasoning, patient documentation, and intercultural communication simultaneously. In U.S. universities, digital resources are actively integrated into curricula, facilitating remote interaction between students and international peers, participation in joint research projects, and attendance at online seminars. In South Korea, digital methods are gradually being incorporated into hybrid models of instruction, where classroom learning is combined with online practice – an approach that enhances communicative competence, particularly in academic writing and presentation skills [6, 86]. Additionally, digital platforms allow for interactive assessment through quizzes, online discussions, and clinical decision-making simulations, making the learning process more dynamic and adaptable to students’ individual needs.

Language proficiency assessment has traditionally relied on standardized tests such as TOEFL, IELTS, or TEPS, which primarily evaluate receptive skills – reading and listening. Studies by Chan et al. [3] and Choi [5] emphasize that productive skills, such as participating in clinical discussions, writing research articles, and giving presentations, often fall outside the scope of standard evaluations. To bridge this gap, modern programs incorporate practical assignments, simulation cases, and project-based work in English. For instance, medical students may participate in simulated international clinical conferences, where they must use specialized vocabulary, justify clinical decisions, and engage in discussions with peers from other countries.

A comparative analysis of practices in the United States and South Korea reveals distinct approaches to language training. In the U.S., language education is integrated directly into academic and clinical practice. Students engage in international simulations, collaborative research projects, and webinars, allowing them to develop globally oriented competence through a combination of digital and traditional methods [4, 14]. In South Korea, the system is more centralized and standardized, with a strong emphasis on test results; however, in recent years, digital formats have gradually been incorporated into the educational process. Flexibility in course and certification selection enables students to tailor their training to disciplinary needs, though this can create disparities in proficiency levels among students from different programs.

The combination of traditional and digital methods is critically important for effectively preparing medical

students for global healthcare and international research. Integrating classroom lectures, written assignments, and practical training with online simulations and webinars allows students to develop both foundational language skills and practical communication abilities in a professional context. For example, at POSTECH University in South Korea, courses such as Academic English Writing and Research Presentation Skills are combined with online scientific project simulations, which promote the simultaneous development of academic writing, presentation abilities, and clinical competence. Similarly, in American universities, digital platforms enable students to participate in international seminars, collaborative research, and clinical case studies, creating an interactive learning environment and fostering intercultural competence.

Future English language programs for medical students should be grounded in four key principles: the integration of disciplinary specificity through clinical scenarios, terminology, and scientific examples; the combination of traditional and digital teaching methods to develop all aspects of communication; the assessment of productive skills through practical tasks, projects, and presentations; and international orientation through interaction with foreign students and researchers via digital platforms. Such an approach ensures comprehensive preparation of students for the modern challenges of medicine and science on a global scale, cultivating professionals capable of working effectively in intercultural environments and adapting to the rapidly evolving world of healthcare.

Conclusions. The analysis of modern approaches to teaching English to medical students in the United States and South Korea demonstrates that the combination of traditional and digital methods is a key factor in the effective training of future medical professionals. Traditional classroom lessons, seminars, and written assignments provide fundamental grammatical and lexical competence, while digital resources – including online simulations, webinars, and interactive platforms – enable the development of productive communicative skills in professional and international contexts. The comparative analysis shows that integrating disciplinary specificity with both digital and traditional teaching methods fosters globally oriented competence among students, preparing them to work effectively in international medical practice and research. The U.S. experience demonstrates a high level of integration between language training, clinical practice, and academic work, whereas in South Korea, digital methods are gradually complementing the centralized education system, creating more flexible conditions for

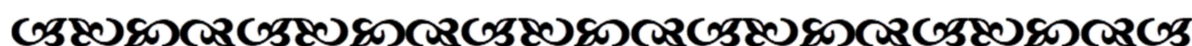
students to adapt to the evolving challenges of global medicine.

Future research in the field of language training for medical students encompasses several key directions. First, it is essential to conduct a detailed analysis of disciplinary specificity across various medical professions – including physicians, nurses, and pharmacists – taking into account the unique features of clinical, scientific, and interdisciplinary communication. Second, further investigation is needed into optimal models for combining traditional and digital learning methods that most effectively develop all aspects of communicative competence. It is also necessary to introduce new tools for assessing productive language skills that incorporate practical tasks, participation in international projects, academic writing, and English-language presentations. Moreover, expanding comparative international studies beyond the United States and South Korea would allow researchers to consider cultural, educational, and technological factors that influence the effectiveness of language training. Finally, continued research into the effectiveness of modern digital platforms, simulation programs, and interactive online tools is vital for enhancing professional English competence among medical students.

REFERENCES

1. Bolton, K., Ahn, H., Botha, W. & Bacon-Shone, J. (2023). EMI (English-medium instruction) in South Korean elite universities. *World Englishes*, 42, pp. 465–486. DOI: <https://doi.org/10.1111/weng.12623>
2. Byun, K., Chu, H., Kim, M., Park, I., Kim, S. & Jung, J. (2011). English-medium teaching in Korean higher education: Policy debates and reality. *Higher Education*, 62(4), pp. 431–449. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-010-9397-4>
3. Chan, S.M.H., Mamat, N.H. & Nadarajah, V.D. (2022). Mind your language: The importance of English language skills in an International Medical Programme (IMP). *BMC Medical Education*, 22, pp. 405. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12909-022-03481-w>
4. Chepil, M., Sakovets, N. & Sanaiko, A. (2025). [Innovative technologies as a tool for transforming the educational process: the experience of the United States]. *Youth & market*, 9(241), pp. 13–18. [in Ukrainian].
5. Choi, L.J. (2021). Implementing English for Medical Purposes (EMP) in South Korea: Nursing students' ongoing needs analysis. *Nurse Education Today*, 104, pp. 104989. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.104989>
6. Yu, P., Yao, N. & Cheng, L. (2023). The reform process of English medium instruction in Korean higher education. *Journal of Contemporary Educational Research*, 7(11), pp. 84–89. DOI: <https://doi.org/10.26689/jcer.v7i11.5558>

Стаття надійшла до редакції 20.11.2025

УДК 376(477):373.5.091(043.3)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349392>

Ірина Садова, доктор педагогічних наук, завідувач
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2570-5392>
Микола Пантюк, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7336-6714>
Соломія Ілляш, кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9844-208X>
Оксана Синьчук, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-1575>

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті окреслено інноваційні напрями розвитку інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти України, які диференційовано за структурно-інституційним, державно-територіальним, організаційно-управлінським та навчально-методичним рівнями. Серед ключових умов ефективної реалізації сучасної інклюзивної практики особливу увагу приділено якісній професійній підготовці педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, а також фахівців інших галузей, що забезпечують психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Підкреслено провідну роль держави у створенні дієвої системи професійної підготовки кадрів різних спеціальностей у сфері інклюзії з подальшим удосконаленням їхньої кваліфікації та професійної майстерності.

Ключові слова: інклюзивна освіта; учень з особливими освітніми потребами; заклад загальної середньої освіти.

Табл. 1. Літ. 5.

Iryna Sadova, Doctor of Sciences (Pedagogy), Head of the Pedagogy and
Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2570-5392>
Mykola Pantiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy and
Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7336-6714>
Solomiya Ilyash, Ph.D. (Psychology), Associate Professor of the Pedagogy
Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9844-208X>
Oksana Synchuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy of Primary,
Inclusive and Higher Education Department,
Rivne State University of Humanities
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-1575>

INNOVATIVE DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

The article defines the main directions of the development of national educational inclusion and gives their differentiation at the following levels: a) structural and institutional (the correctional and resource direction of the development of inclusion means the creation of a network of inclusive and resource centers to provide psychological and pedagogical, correctional and developmental service; the social and inclusive direction implements the constructive idea of including children with special educational needs into the educational process for their further successful socialization, professional orientation and life activities); b) state and territorial (observation and evaluation of the international experience in inclusive education and its analysis for the purpose of further creative application in Ukraine; the use of international educational initiatives and inclusive practices in the development of the national normative and legal base aimed at the implementation of state policy in the field of

inclusive education; decentralization with the transfer of a number of powers, financial and other resources from state authorities to local self-governments in order to create an effective system of inclusive education; effective cooperation between state administration and united territorial communities on broadening the network of inclusive and resource centers, their staff, resource, and methodological support; improvement of the conditions for providing individual support and assistance to children and their parents by the state and local self-governments; creation of an effective system of external control and management of the quality of inclusive education (at the state, regional and local levels); the development and update of educational and professional programs for training future teachers to work in inclusive classes; compiling of short-term educational programs for the improvement of the qualifications of head-masters of educational institutions, teachers and other subjects of the inclusive educational process; organization of informational events to increase the social and pedagogical significance of the educational inclusion and expansion of the boundaries of interaction between participants of the inclusive educational space in the "family – school – society" system); c) organizational and managerial (creation of appropriate conditions for preservation physical, mental and spiritual health, as well as a barrier-free architectural environment based on universal design; resource maintenance of inclusive classes; creation of favourable conditions for professional activity, self-education and self-development of teachers of inclusive classes; establishment of systematic cooperation between teachers and parents based on partnership; organization of information campaigns and educational activities to demonstrate the advantages of educational inclusion, and also to eliminate social stereotypes and discriminatory views); d) educational and methodological (maintenance of an individual approach to each child, taking into account their capabilities, needs and characteristics, on the one hand, and individualization of the educational process according to the needs of students on the other hand; development of educational and methodological support for the inclusive educational process, and creation of a complex of means of psychological and pedagogical support of students).

Keywords: *inclusive education; student with special educational needs; general secondary education institution.*

Постановка проблеми. Сучасна школа має завдання формувати особистість, здатну впевнено долати життєві виклики, реалізовувати себе у професійній сфері та постійно працювати над власним розвитком. У перспективі це має бути компетентний спеціаліст, який володіє професійними навичками, уміє спілкуватися, проявляє толерантність і емпатію, готовий навчатися протягом усього життя, аналізувати власний досвід, взаємодіяти з людьми та приймати їхні сильні й слабкі сторони. Однак традиційна освітня система не завжди здатна виконати подібне суспільне замовлення, тому вона потребує глибокого оновлення та реформування відповідно до сучасних потреб. Значні зміни відбуваються й у навчанні дітей з особливими освітніми потребами завдяки створенню інклюзивного середовища у закладах загальної середньої освіти. Модернізація змісту, форм, методів і технологій інклюзивного навчання, а також удосконалення системи психолого-педагогічної підтримки дітей з ООП вимагає комплексної трансформації всієї освітньої галузі. Потрібно відзначити, що саме інклюзивна освіта стала відправною точкою радикальних змін, які поступово охопили всю систему освіти.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі простежується багатоманітність підходів до визначення ключових напрямів розвитку інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти України. Дослідники (А. Колупаєва, О. Мартинчук, І. Луценко, Н. Софій, Т. Сак, О. Федоренко, З. Шевців та ін.) пропонують класифікацію цих напрямів за кількома рівнями: структурно-інституційним, державно-територіальним, організаційно-управлінським та навчально-методичним. Водночас, попри вагомість і актуальність означеного напрямку, його практичне втілення педагогами все ще потребує

належного технологічного забезпечення та підтримки.

Метою статті є дослідження основних напрямів розвитку освітньої інклюзії у закладах загальної середньої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасних тенденцій розвитку інклюзивної освіти дало змогу окреслити специфіку умов її виникнення та практичного впровадження для дітей з особливими освітніми потребами. На сьогодні ключовими напрямами структурно-інституційного рівня виступають корекційно-ресурсний та соціально-інклюзивний. *Корекційно-ресурсний підхід* передбачає функціонування інклюзивно-ресурсних центрів, які слугують сучасною моделлю надання психолого-педагогічної допомоги, корекційно-розвиткових послуг та організації супроводу дітей з ООП. Завдяки їхній корекційній орієнтації, співпраці науковців і практиків, розробленню та апробації інноваційних програм, методик і технологій корекції стає можливим удосконалення процесу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами у суспільстві.

В Україні процес системного формування мережі інклюзивно-ресурсних центрів стартував у 2018 році відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 545 від 12 липня 2017 року "Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр" [3; 4]. Основним завданням інклюзивно-ресурсних центрів є проведення комплексної оцінки для визначення особливих освітніх потреб дитини. На підставі отриманих результатів фахівці організовують надання психолого-педагогічної підтримки та корекційно-розвиткових послуг, враховуючи індивідуальні можливості кожного учня. В ІРЦ ведеться реєстр дітей, які пройшли оцінювання та перебувають на обліку, а також здійснюється консультативна й психологічна допомога батькам у

формуванні позитивної мотивації. Крім того, центри проводять моніторинг динаміки розвитку дітей з ООП у співпраці з їхніми родинами та закладами освіти.

Станом на 1 січня 2025 року в Україні функціонує 700 інклюзивно-ресурсних центрів. Попри складні умови воєнного стану, продовжують працювати 674 ІРЦ, які забезпечують комплексну психолого-педагогічну оцінку, надають корекційні послуги та здійснюють супровід навчання дітей з особливими освітніми потребами, включно з внутрішньо переміщеними особами. Водночас 47 центрів залишаються на тимчасово окупованих територіях (Донецька область – 8, Запорізька – 22, Луганська – 9, Херсонська – 8). Окрім цього, приміщення 45 ІРЦ зазнали руйнувань або пошкоджень і наразі не можуть використовуватися за призначенням [2].

Соціально-інклюзивний напрям поступово набуває провідного значення, адже нині в україн-

ському суспільстві дедалі ширше підтримується ідея залучення дітей з особливими освітніми потребами до процесу здобуття загальної середньої освіти. Завдяки узгодженим діям органів влади різних рівнів у сфері впровадження інклюзивної освіти держава робить вагомі кроки для забезпечення рівних можливостей таких дітей, створюючи належні умови для функціонування інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти. Станом на 1 січня 2025 року в Україні діяло 33 397 інклюзивних класів, у яких навчалося 47 610 учнів з ООП. Варто зазначити, що загальна кількість школярів у закладах загальної середньої освіти має тенденцію до зменшення, тоді як чисельність дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, щороку зростає. У таблиці 1 наведено статистичні дані щодо кількості таких учнів у закладах загальної середньої освіти України.

Таблиця 1

Кількість дітей з ООП, які навчалися в інклюзивних класах ЗЗСО України (станом на 1 січня 2025 р.)

Навчальний рік	Кількість учнів з особливими освітніми потребами
2022/2023	33861
2023/2024	40354
2024/2025	47610

Отже, сучасна система загальної середньої освіти зазнає трансформацій під впливом поширення прогресивних ідей інклюзивного навчання. Провідними напрямками її розвитку виступають корекційно-ресурсний та соціально-інклюзивний, які визначають оновлення структури інклюзивного освітнього простору, його організаційної моделі та концептуального оформлення [1]. На нашу думку, подальший розвиток інклюзивної освіти передбачатиме поступове зближення, а згодом і інтеграцію двох основних напрямів, що, у свою чергу, сприятиме зростанню кількості дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти. Ефективність реалізації інклюзивних практик значною мірою визначатиметься узгодженою діяльністю батьків, фахівців психолого-педагогічного супроводу, представників громадськості та інших учасників освітнього процесу. Саме їхня спільна робота забезпечить формування цілісної соціалізованої освітньої системи, що ґрунтуватиметься на принципах гуманізму, толерантності, гнучкості та високої адаптивності.

Поряд із структурно-інституційними напрямами, що формують основу майбутньої системи інклюзивної освіти, на сучасному етапі виокремлюються й інші важливі вектори її розвитку. На-

самперед йдеться про державно-територіальний рівень, який охоплює:

- аналіз та моніторинг міжнародного досвіду інклюзивної освіти з метою його творчого адаптування в українських реаліях;

- використання світових освітніх ініціатив та практик при формуванні національної нормативно-правової бази (закони, постанови, програми, концепції, положення), що забезпечують реалізацію державної політики у сфері інклюзії;

- процес децентралізації, який передбачає передачу повноважень, фінансових та інших ресурсів від центральних органів влади до місцевого самоврядування для створення ефективної інклюзивної системи;

- налагодження продуктивної співпраці між державними структурами та територіальними громадами щодо розширення мережі ІРЦ, їх кадрового, матеріального й методичного забезпечення;

- удосконалення умов надання індивідуальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім батькам з боку держави й місцевих органів влади;

- створення дієвої системи зовнішнього контролю та управління якістю інклюзивної освіти на державному, регіональному й місцевому рівнях;

- оновлення та розроблення освітньо-професійних програм для підготовки майбутніх педагогів до роботи в інклюзивних класах;

- запровадження короткострокових програм підвищення кваліфікації для керівників закладів освіти, учителів та інших учасників інклюзивного процесу;

- розвиток організаційних форм командної та консультативної взаємодії між педагогами загальної середньої та спеціальної освіти;

- проведення інформаційних заходів, спрямованих на підвищення соціальної й педагогічної значущості інклюзії та розширення співпраці у системі “сім’я – школа – суспільство” [5, 376].

До наступної групи належать напрями *організаційно-управлінського рівня*, які передбачають:

- реалізацію адміністрацією закладів загальної середньої освіти дієвих заходів, спрямованих на формування ефективного інклюзивного середовища;

- розроблення стратегічних планів розвитку інклюзивних класів у межах ЗЗСО;

- забезпечення можливості надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг у форматі додаткових індивідуальних занять;

- створення персоналізованих освітніх траєкторій навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами;

- організацію умов, що сприяють збереженню фізичного, психічного та духовного здоров’я учнів, а також формування безбар’єрного архітектурного простору на основі принципів універсального дизайну;

- ресурсне забезпечення інклюзивних класів (матеріально-технічне оснащення, ремонт приміщень, облаштування ресурсних кімнат, придбання підручників і спеціального обладнання для корекції психофізичного розвитку дітей з ООП);

- створення сприятливих умов для професійної діяльності, самонавчання та саморозвитку педагогів інклюзивних класів;

- проведення систематичних заходів, спрямованих на підвищення рівня інклюзивної культури педагогів, команди психолого-педагогічного супроводу, батьків та учнів без ООП;

- розвиток партнерської взаємодії між педагогами та батьками дітей з особливими освітніми потребами;

- організацію інформаційних кампаній і просвітницьких заходів, які популяризують переваги інклюзивної освіти та сприяють подоланню суспільних стереотипів і дискримінаційних установок [5, 377].

До останньої групи належать напрями *навчально-методичного рівня*, які охоплюють:

- систематичне оновлення освітніх програм, добір результативних корекційно-розвиткових методик та технологій інклюзивного навчання;

- створення навчально-методичного комплексу для забезпечення інклюзивного освітнього процесу, включно із засобами психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;

- формування педагогічних умов, що сприяють спільному навчанню та вихованню учнів з ООП разом із їхніми здоровими ровесниками в інклюзивному класі;

- розроблення дієвих методик для здійснення комплексного психолого-педагогічного моніторингу розвитку дітей з ООП та оцінювання їхніх навчальних результатів [5, 379].

Таким чином, ключовою умовою успішного впровадження інклюзивної освіти є подолання суспільних упереджень та поширення знань про її сутність і завдання серед педагогів і батьків. Модель інклюзивного освітнього простору в закладах загальної середньої освіти має стати соціокультурним еталоном, що ґрунтується на визнанні цінності життя кожної дитини, її праві бути прийнятою у соціальній та освітній спільноті, а також на толерантному ставленні до різноманіття індивідуальних проявів.

Сучасна інклюзивна школа повинна функціонувати як освітній заклад, у якому працює згуртований колектив однодумців із високим рівнем інклюзивної культури, налагоджена міждисциплінарна співпраця та створені умови для подолання дискримінаційних бар’єрів, що перешкоджають повноцінному залученню дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу. У цьому контексті формування інклюзивної культури, толерантного ставлення суспільства до дітей з ООП та позитивного сприйняття їхнього прагнення навчатися в закладах загальної середньої освіти має стати пріоритетним завданням державних і місцевих інституцій.

Вирішальне значення належить гуманістичній позиції педагога, яка базується на вірі в кожну дитину та готовності прийняти її такою, якою вона є. Саме завдяки тісній взаємодії учасників інклюзивного освітнього простору в системі “сім’я – школа – суспільство” можливий подальший розвиток інклюзивної освіти. Отже, інклюзія як багатовимірне педагогічне явище, що спирається на визнання унікальності кожної дитини та відмову від будь-яких форм дискримінації, покликана забезпечити рівноправне включення й активну участь усіх учнів у системі загальної середньої освіти, сприяючи їхній успішній соціалізації.

Серед ключових чинників успішного впровадження інклюзивної освіти особливе місце займає якісна професійна підготовка педагогів, здатних організовувати та реалізовувати інклюзивне навчання, а також фахівців суміжних спеціальностей, які забезпечують психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Ефектив-

на інклюзія передбачає не лише засвоєння нових знань педагогами, а й розвиток умінь вибудовувати продуктивну взаємодію між усіма учнями інклюзивного класу, виявляти та розкривати внутрішній потенціал кожної дитини. У цьому контексті важливою є роль держави у створенні дієвої системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів різних галузей, що працюють у сфері інклюзивної освіти.

Безперечно, подальші наукові дослідження інклюзивних процесів у найближчій перспективі сприятимуть ефективному вирішенню проблеми навчання дітей з ООП в Україні. Важливим чинником цього стане конструктивна співпраця між державними та місцевими органами влади, педагогами, фахівцями інклюзивної освіти та батьками на засадах соціального партнерства. Крім того, для забезпечення доступності та якості освітніх послуг необхідно створити систему моніторингу діяльності закладів інклюзивної освіти, яка враховуватиме рівень соціально-психологічного комфорту всіх учасників освітнього середовища.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що всі окреслені напрями реалізації провідних тенденцій інклюзивної освіти сприяють удосконаленню стратегій інклюзивного навчання та забезпеченню їх основних функцій – залученню більшості дітей з особливими освітніми потребами до системи інклюзивної освіти незалежно від характеру порушень розвитку, індивідуальних можливостей чи здібностей. Таким чином, аналіз теоретичних положень і практичного досвіду, а також результати проведеного дослідження підтверджують, що нині в Україні простежуються загалом позитивні тенденції у реалізації головної мети та завдань інклюзивної освіти, спрямованих на забезпечення вільного доступу дітей з ООП до освітнього процесу закладів загальної середньої освіти, підвищення його ефективності та якості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження сучасних українських практик інклюзивної освіти та аналіз проблемних ситуацій у сфері навчання дітей з особливими освітніми потребами демонструють наявність численних бар'єрів, що стримують ефективність її впровадження. Серед основних перешкод виділяють інформаційні; організаційно-правові, фінансові, архітектурні, соціально-психологічні.

В Україні окреслено ключові інноваційні напрями розвитку інклюзивної освіти у закладах загальної середньої школи, які розподілено за кількома рівнями: структурно-інституційним, державно-територіальним, організаційно-управлінським та навчально-методичним. Серед пріоритетних зав-

дань особливу увагу приділено якій професійній підготовці педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання, а також спеціалістів інших галузей, що забезпечують психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Водночас наголошено на провідній ролі держави у формуванні дієвої системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців різних напрямів, що працюють у сфері освітньої інклюзії, з метою постійного вдосконалення їхньої професійної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інклюзивна освіта: підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Т. Лорман, Дж. Деппелер, Д. Харві; пер. з англ. Київ: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
2. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
5. Садова І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.

REFERENCES

1. Lorman, T., Deppeler, Dzh. & Kharvi, D. (2010). *Inkluzivna osvita: pidtrymka rozmaittia u klasi* [Inclusive education: supporting diversity in the classroom]. Kyiv, 296 p. [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzivnoho navchannia u zakladykh zahalnoi serednoi osvity: Postanova KМУ vid 15 veresnia 2021 r. № 957 [On approval of the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 957 of September 15, 2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education : Law of Ukraine of 05.09.2017 No. 2145-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
4. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 r. № 463-IX [On complete general secondary education: Law of Ukraine of 16.01.2020 No. 463-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> [in Ukrainian].
5. Sadova, I. (2020). *Inkluziia u zakladykh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy: tendentsii rozvytku: monohrafiia* [Inclusion in general secondary education institutions of Ukraine: development trends: monograph]. Drohobych, 448 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.11.2025

УДК 378.147:78.075]:78.03(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349399>

Ольга Хижна, доктор педагогічних наук, професор
кафедри музичного мистецтва

Мукачівського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5882-8933>

Маріанна Сухолова, доктор філософії, доцент
кафедри музичного мистецтва

Мукачівського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8720-3182>

Роксолана Шпіца-Павлюк, кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри початкової освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9354-0641>

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ ЯК ПІДГРУНТЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МУЗИЧНОГО МЕНЕДЖЕРА В РАКУРСІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ: ОБРАЗНА І ЖАНРОВА ПАЛІТРА

У статті розглянуто роль вивчення історії української музики у професійному становленні музичних менеджерів в Україні. Охарактеризовано прояви постмодернізму в сучасній українській музичній культурі та їх вплив на фаховий розвиток музичних менеджерів. Визначено основні риси постмодерної естетики – поєднання елітарної і масової культури, синтетизм, цитування, реінтерпретацію, іронію та ігровий характер мистецтва. Проаналізовано, як ці тенденції виявляються у сучасній українській музиці, зокрема у творчості Jerry Heil, Alona Alona та Go_A. Показано, що для сучасного музичного менеджера важливо не лише розуміти естетичні засади постмодернізму, але й уміти стратегічно працювати з культурними запозиченнями, семплінгом, цифровими форматами та гібридними жанрами. Зроблено висновок, що постмодерні тенденції формують нову модель культурного менеджменту, у якій ключову роль відіграє здатність до міжкультурної комунікації, інтерпретації смислів і збереження національної ідентичності в глобальному контексті.

Ключові слова: історія української музики; постмодернізм; музичний менеджер; семплінг; запозичення; цитування; реінтерпретація; ремікс; компіляція; популярна музика; партисипативна культура.

Табл. 1. Літ. 11.

Olha Khyzhna, Doctor of Sciences (Pedagogy),

Professor of the Musical Art Department,

Mukachevo State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5882-8933>

Marianna Sukholova, Doctor of Philosophy,

Associate Professor of the Musical Art Department,

Mukachevo State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8720-3182>

Roksolana Shpitsa-Pavliuk, Ph.D. (Pedagogy),

Senior Lecturer of the Elementary Education Department,

Kyiv Borys Hrinchenko Metropolitan University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9354-0641>

HISTORY OF UKRAINIAN MUSIC AS A BASIS FOR THE PROFESSIONAL FORMATION OF A MUSIC MANAGER FROM THE PERSPECTIVE OF POSTMODERNISM: PICTURE AND GENRE PALETTE

The article examines the role of studying the history of Ukrainian music in the professional development of music managers in Ukraine. The manifestations of postmodernism in modern Ukrainian music culture and their impact on the professional development of music managers are characterized. The main features of postmodern aesthetics are identified – a combination of elite and mass culture, syncretism, citation, reinterpretation, irony, and the playful nature of art. It is analyzed how these trends are manifested in modern Ukrainian music, in particular in the work of Jerry Heil, Alona Alona, and Go_A. It is shown that for a modern music manager it is important not only to understand the aesthetic principles of postmodernism, but also to be able to work strategically with cultural borrowings, sampling, digital formats and hybrid genres. It is concluded that postmodern trends form a new model of cultural management, in which the key role is played by the ability to intercultural communication, interpretation of meanings and preservation of national identity in a global context. Postmodernism in music has opened up new opportunities for creative communication, combining seemingly opposite cultural phenomena – elitist and mass, traditional and

innovative, local and global. Its key features – intertextuality, irony, citation, simulation, mixing genres, and cultural codes – define the modern appearance of the music industry. For a music manager, understanding postmodern techniques in modern Ukrainian music is a key tool for professional activity. The manager must: analyze the cultural code and historical context of the material – understand what folk or classical motifs are used, how they affect the audience's perception, and what meanings are conveyed through sampling, remixes or reinterpretations; coordinate legal aspects – ensure the legal use of copyrighted materials, control licenses for samples, remixes, and covers to avoid conflicts with copyright holders; create promotion and branding strategies – build marketing campaigns taking into account the combination of elite and mass music, select optimal digital platforms (YouTube, Spotify, Apple music), integrate postmodern techniques into promotional materials; develop audience and communication – explain to listeners the cultural and historical context of works, emphasize the innovativeness and creative potential of remixes, samples and genre experiments, forming a loyal and interested community; plan cross-genre projects – organize concerts, festivals or online projects that combine different musical traditions, creating a new cultural product that simultaneously preserves historical value and has modern appeal. Ukrainian music in recent years demonstrates that postmodern techniques are becoming an effective tool for international communication. Appeal to folklore, combining it with electronic and pop elements (as in the work of Jerry Heil, Alyona Alyona, Go_A) allows you to create a competitive cultural product that preserves national identity and at the same time corresponds to global trends.

Appealing to historical experience, the history of Ukrainian musical culture becomes a resource for innovation, and not just a basis for quoting. A manager who understands the deep origins of musical phenomena is able to recognize the patterns of cultural cycles and create new semantic configurations that resonate with both local and global audiences. Thus, modern music management in the postmodern era is not just a system of promotion, but a practice of cultural mediation, which combines history, innovation and artistic intuition, forming a new model of communication between art and society.

Keywords: history of Ukrainian music; postmodernism; music manager; sampling; borrowing; citation; reinterpretation; remix; compilation; popular music; participatory culture.

Постановка проблеми. Нині дедалі виразніше простежується тенденція до переосмислення історичної музичної спадщини не лише в академічному чи етнографічному контексті, але й у площині креативних індустрій. Фахова підготовка музичних менеджерів вимагає ознайомлення здобувачів освіти з найбільш значущими явищами, стилями та жанрами української музики, залучення їх до найкращих зразків творчості українських композиторів; висвітлення взаємозв'язків сучасної композиторської творчості з музичними традиціями попередніх століть; розвитку навичок критичного мислення, культурної свідомості, популяризація української музики. уміння самостійно оцінювати нові музичні події на основі знань з історії та теорії музики, сформувати власний погляд на сучасну українську музику.

Культурно-мистецький простір України кінця ХХ – початку ХХІ століття формується під впливом постмодернізму – явища, що стало однією з ключових рамок для осмислення сучасної культури. Його поява позначила не лише зміну естетичних орієнтирів після модернізму, а й нову логіку взаємодії традиції та інновації, локального й глобального, історичного досвіду та попкультури. Як зазначають дослідники Ю. Соколовський і Г. Асталош, “якщо модернізм орієнтований на максимальне оновлення виразних можливостей мистецтва, то постмодернізм спрямований на своєрідний художній діалог з культурним шаром минулих століть, трансформуючи та переосмислюючи його іронічно, через стилістичну гру чи еклектичне поєднання форм тощо” [1].

Постмодерна парадигма, що ґрунтується на синкретизмі, цитатності, еклектичному поєднанні елітарного і масового, створює нові умови функ-

ціонування музичного мистецтва, у яких минуле перестає бути статичним архівом і трансформується у дієвий інструмент культурного проектування. Зокрема, в українському музичному просторі спостерігається активне залучення фольклорних та академічних моделей у сферу популярної музики, шоубізнесу та крос-жанрових експериментів, що засвідчує зміщення акценту від збереження традиції до її інтерпретації.

Відповідно змінюється і професійний профіль музичного менеджера, який у постмодерному культурному полі не може обмежуватися виключно організаційно-адміністративними функціями. Сучасний менеджер дедалі більше проявляється як медіатор між історичною пам'яттю та актуальними смислами, що здатен трансформувати музичну спадщину у комунікаційний ресурс, бренд-ідентичність або креативну стратегію. У цьому контексті історія української музики постає не лише як навчальна дисципліна чи теоретичний фундамент професійної підготовки, але як динамічне середовище для формування комунікативних, аналітичних й інтерпретаційних компетенцій.

Таким чином, професійне становлення музичного менеджера у постмодерну епоху неможливе без глибокого засвоєння історико-культурної спадщини. Однак це засвоєння не повинно набувати академічно-репродуктивного характеру – воно здійснюється через постмодерні практики цитування, перетлумачення, стилізації та гібридизації жанрів. Саме такий підхід визначає нову наукову перспективу дослідження ролі історії української музики як підґрунтя для становлення сучасного професіонала у сфері музичного менеджменту.

Дослідження постмодернізму у сфері музики та культури охоплює широкий спектр наукових під-

ходів, поєднуючи теоретичні роздуми з аналізом конкретних практик. Учені прагнуть виявити характерні риси постмодернізму та оцінити його вплив на розвиток сучасного мистецтва.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Американський науковий критик і теоретик марксизму Ф. Джеймсон та французький філософ Жан-Франсуа Ліотар, аналізували постмодерні тенденції в культурі та мистецтві загалом; американський музикознавець Л. Крамер і британський музикознавець Н. Кук, зосереджувалися на інтертекстуальності та жанрових поєднаннях у музичному письмі; британський критик С. Фріт досліджував поєднання елітарного та масового у популярній музиці.

В українському контексті постмодерністські явища в музиці розглядали О. Грабовський, М. Соколівський та Г. Асталош, які аналізували сучасну композиційну практику та постмодерні акценти у творчості українських композиторів кінця XX ст., а також М. Ляпченко та І. П'ятницька-Позднякова, що досліджували семплінг, ремікси, цитування та реінтерпретацію як інструменти сучасної музичної комунікації.

Поряд із музикознавчими студіями, для розуміння професійного становлення музичного менеджера важливі праці у сфері музичного та культурного менеджменту. Серед зарубіжних авторів слід виділити дослідження австрійського економіста П. Чмука та британського дослідника Д. Гесмондхалга, які аналізують поєднання культурної та комерційної логіки у музичних індустріях, а також американську економістку А. Елберсе, яка досліджує брендинг і промоцію артистів. Українські вчені, такі як О. Чумак, І. Лук'янець та Т. Петрова, розглядають практичні аспекти управління культурними проєктами та музичними брендами. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє поєднати історичне і постмодерне бачення музики з актуальними стратегіями професійного менеджменту.

Мета статті – виявити механізми інтеграції історичної української музичної традиції у сучасний постмодерний контекст та визначити роль музичного менеджера у формуванні нових комунікативних і творчих стратегій на основі цієї взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Творча діяльність митця реалізується через безпосередню взаємодію з аудиторією – глядачем, слухачем, споживачем культурного продукту. Для організації гастролей, концертів, промоційних кампаній, співпраці з медіа та культурними інституціями необхідний фаховий менеджер, який не лише орієнтується у специфіці мистецьких жанрів, а й здатен ефективно інтегрувати їх у соціокультурний простір, забезпечуючи комунікацію між митцем і суспільством.

Як зазначає В. Степанчук “діяльність менеджера зумовлюється глибоким засвоєнням ним фундаментальних знань історії і теорії вітчизняної та за-

рубіжної культури, творчої спадщини видатних майстрів естрадного, театрального, музичного, образотворчого мистецтва, класиків кіномистецтва, народної творчості, пізнання теорії і практики артистичного менеджменту в сфері естради в країні і за кордоном. Професійна компетентність такого менеджера – це якісний рівень професійної діяльності, орієнтованої на соціально-значущий, культурно-творчий кінцевий результат (мети) і оптимальний процес його досягнення” [6].

У межах постмодерної культури творчість перетворюється на процес реінтерпретації: минуле не відкидається, а вбудовується у сучасний контекст через механізми семплінгу, цитування, запозичення тощо. Саме ці форми художньої взаємодії стали своєрідною мовою сучасної популярної музики, а для музичного менеджера – інструментом створення нової культурної вартості.

На думку дослідниці Т. Кулаги, “постмодерністична музична культура – це не лише співіснування різних автономних та самостійних видів, родів, жанрів мистецтва, що самоорганізуються в процесі розвитку історії культури за певними спільними для культури і специфічними для художньої культури законами. Це унікальний комунікативний діалог, у якому різні типи культур, стилів, традицій та форм музикальної діяльності на сучасному етапі інформатизації набувають нового ритму розвитку та еволюції” [4, 63].

У контексті постмодерної культури явища запозичення, цитування, компіляції, реміксу та реінтерпретації утворюють широкий спектр стратегій роботи з уже наявним культурним матеріалом. Запозичення у цьому контексті розглядається не як наслідування, а як активна інтерпретація чужого досвіду, що набуває нової функції в іншому жанровому або культурному середовищі. Цитування, своєю чергою, стає засобом діалогу між текстами – воно відображає постмодерне прагнення до міжтекстовості, до визнання множинності джерел і смислів. Реінтерпретація ж відкриває можливість переосмислення канону, повертаючи до життя елементи минулого через сучасну художню перспективу. Компіляція виступає формою творчого монтажу, де поєднання різномірних елементів – від класичних тем до фрагментів масової культури – створює нову художню цілісність. Вона відображає перехід від ідеї оригінальності до ідеї взаємодії, співіснування і взаємопроникнення культурних кодів. Ремікс, своєю чергою, не лише модифікує первинний матеріал, а й формує нову смислову площину, зберігаючи зв'язок із джерелом, але водночас переосмислюючи його. У сучасній українській музиці ремікси часто виконують роль не лише естетичної гри, а й комунікативного мосту між поколіннями слухачів, поєднуючи традиційне й інноваційне звучання. Семплінг посідає в цьому

ряду особливе місце, оскільки поєднує естетичну практику цитування з технологічними можливостями цифрової доби.

М. Ляпченко у статті “Семплінг” як культурний код: трансформація музичних смислів у цифрову добу на прикладі Gotye та Doechii наголошує, що “за допомоги семплінгу поєднання двох та більше звукових матеріалів спонукає слухача взяти участь у міжкультурному діалозі, який може наблизити слухача до історії чи сенсу оригіналу” [5, 135].

Американський філософ Д. Іхде так пояснює явище семплінгу: “коли музичний фрагмент виокремлюється зі свого оригінального контексту в нову композицію, він неминуче набуває нового сенсу. Але, як і з літературним цитуванням, відлуння джерела залишається присутнім та реінтерпре-

тується з новою творчою метою. Коли автор використовує помітний, впізнаваний семпл, музичні елементи оригіналу чітко підкреслюють свою присутність та оригінальну ідею, носіями якої вони є. І навпаки, семпл маловідомої композиції чи сильно модифікований семпл впізнаваної композиції може принести абсолютно нові сенси з лише помітним референсом до оригінальної ідеї. Слова та жанр нової композиції надалі виділяють або реінтерпретують оригінальний задум, перетворюючи, до прикладу, меланхолійні чи романтичні сенси на іронічні чи агресивні. Цей процес дозволяє семплінгу виконувати різні культурні функції” [8, 188].

Розуміння концепцій запозичення, цитування та реінтерпретації є важливим для музичних менеджерів. Детальний опис цих практик подано у таблиці 1.

Таблиця 1

№	Назва	Пояснення
1	Розширення творчих можливостей	використання існуючих матеріалів для створення нових творів відкриває нові горизонти для артистів
2	Адаптація до цифрової культури	уміння працювати з реміксами та семплами відповідає сучасним тенденціям у музиці та медіа.
3	Підвищення комунікації з аудиторією	ці практики дозволяють створювати контент, що резонує з різними поколіннями слухачів, забезпечуючи глибший зв'язок з ними.

Сучасний слухач – активний інтерпретатор, який не просто споживає музику, а взаємодіє з нею через соцмережі, ремікси, фан-відео, переробки контенту. Така партисипативна культура (participatory culture) створює новий тип взаємодії між митцем, менеджером і публікою. Вона заснована на спільному конструюванні сенсів – коли музика стає матеріалом для гри, цитування чи іронії. За висловлюванням британських науковців А. Бегра, К. Негуса та Дж. Стріта “еволюційний процес музики на основі семплів може пролити світло на динамічну взаємодію між поколіннями, і це підкреслює важливість культурного зв'язку та інновацій у мінливому звуковому ландшафті сучасної музики” [7].

Поєднання національної музичної традиції з європейськими та світовими музичними впливами дозволяє створювати унікальні жанрові продукти. Сучасні приклади, як-от Go_A, ONUKA, Jerry Heil, Alyona Alyona демонструють, що такі поєднання можуть стати не лише художньою інновацією, а й конкурентною перевагою артиста, що активно використовується музичними менеджерами у стратегічному плануванні та комунікації з аудиторією.

Постмодерний менеджер повинен уміти працювати з цими механізмами. Він перетворює культурний продукт на відкритий текст, який допускає численні інтерпретації та ремікси. Наприклад, стратегія просування гурту Go_A після “Євробачення” була побудована саме на принципі мультимедійності: поєднання фольклору, електроніки,

кіберестетики та національної символіки. Менеджерський підхід у цьому випадку не обмежувався створенням пісні як комерційного продукту, а формував цілісний образ – від візуальної айдентики до сценічної поведінки [9].

Схожі тенденції спостерігаються і в діяльності таких артистів, як Alyona Alyona, Kalush Orchestra, Jerry Heil чи ONUKA, де менеджмент будується на принципах іронічної гри з ідентичністю, поєднання елітарного й масового та цитування культурних архетипів. Наприклад, образ Alyona Alyona свідомо порушує стереотипи про реп-культуру, вводячи у неї українську мову, соціальний контекст і самоіронію. Менеджерська команда перетворює цю “антигламурність” на комунікаційний ресурс, формуючи довіру та пізнаваність серед аудиторії.

Виступ Jerry Heil та Alyona Alyona на Євробаченні 2024 року є показовим прикладом постмодерного поєднання елітарної та масової культури, синтетизму та реінтерпретації культурних кодів. Композиція “Teresa & Maria” поєднує сакральні алюзії з сучасними формами попкультури – електронним продакшеном, репом і візуальними елементами, що апелюють до TikTok-естетики. Цей виступ є своєрідною симуляцією духовного досвіду, поданою через комерціалізований медіаформат – типовий прийом постмодернізму. Він одночасно іронічний і щирий, масовий і концептуальний, що дозволяє різним аудиторіям зчитувати різні рівні змісту [10].

З точки зору музичного менеджменту, кейс “Teresa & Maria” демонструє: ефективну роботу з багаторівневою символікою, яка відкриває можливість для глобальної ідентифікації української культури; стратегію культурного брендингу, де український національний код представлений не через пряме цитування фольклору, а через його переосмислення у глобальному форматі; баланс між автентичністю та медійністю – ключовий виклик постмодерного менеджера; партисипативний потенціал – аудиторія активно включається в обговорення змісту, створення реакцій, інтерпретацій, що підсилює вірусність контенту.

У постмодерному культурному просторі музичний менеджер постає не лише організатором чи промоутером, а радше режисером сприйняття. Його роль полягає у формуванні багатопланових сенсів – через поєднання змістових, візуальних і емоційних елементів, що взаємодіють у єдиній комунікативній системі. Такий менеджер працює з наративами, здатними водночас викликати гру, іронію й глибоке переживання; він проєктує простір, де серйозне переплітається з ігровим, а автентичне – із симульованим.

Сучасна стратегія музичного менеджменту орієнтована не лише на споживання контенту, а на створення досвіду співучасті, адже слухач у добу цифрової культури прагне не просто слухати, а бути частиною процесу творення смислів.

Детально розглядаючи роль музичного менеджера у вітчизняній музичній індустрії, О. Хижна, О. Бордюк та Р. Шпіца звертають увагу на його різні функції, складники управління мистецьким проєктом (продуктом) та їхнє змістове наповнення. Також автори зауважують, що саме якість управлінських процесів визначає не тільки професійне зростання артиста, а й загальний стан та поступ музичної культури. Ефективна співпраця між менеджером і виконавцем становить основу успішної творчої діяльності. Як в Україні, так і в інших країнах, ця професія постійно розвивається та трансформується відповідно до нових викликів і тенденцій сучасної культурної сфери [7].

Таким чином, комунікаційна діяльність менеджера у постмодерну епоху набуває рис інтертекстуальної практики, у якій кожен жест – від концепції альбому до короткого відео у TikTok – стає елементом складної гри з культурними кодами. Менеджер не лише популяризує музику, а формує динамічне медіаполе, де відбувається безперервне взаємне переосмислення між артистом, публікою та культурним контекстом.

Висновки. Постмодернізм у музиці відкрив нові можливості для творчої комунікації, поєднавши, здавалося б, протилежні культурні явища – елітарне та масове, традиційне й інноваційне, локальне та глобальне. Його ключові риси – інтертекстуальність, іронія, цитування, симуляція, змішування

жанрів і культурних кодів – визначають сучасний вигляд музичної індустрії.

Для музичного менеджера розуміння постмодерних прийомів у сучасній українській музиці є ключовим інструментом професійної діяльності. Відтак, менеджеру потрібно: аналізувати культурний код та історичний контекст матеріалу – розуміти, які народні або класичні мотиви використовуються, як вони впливають на сприйняття аудиторії, і які смисли передаються через семплінг, ремікси або реінтерпретації; координувати юридичні аспекти – забезпечувати легальне використання авторських матеріалів, контролювати ліцензії на семпли, ремікси та кавери, щоб уникнути конфліктів з правовласниками; створювати стратегії просування та брендингу – вибудовувати маркетингові кампанії з урахуванням поєднання елітарної та масової музики, підбирати оптимальні цифрові платформи (YouTube, Spotify, Apple music), інтегрувати постмодерні прийоми у промоційні матеріали; розвивати аудиторію та комунікацію – пояснювати слухачам культурний та історичний контекст творів, підкреслювати інноваційність і творчий потенціал реміксів, семплів та жанрових експериментів, формуючи лояльне та зацікавлене співтовариство; планувати кросжанрові проєкти – організовувати концерти, фестивалі або онлайн-проєкти, де поєднуються різні музичні традиції, створюючи новий культурний продукт, який одночасно зберігає історичну цінність і має сучасну привабливість.

Українська музика останніх років демонструє, що постмодерністські прийоми стають ефективним інструментом міжнародної комунікації. Звернення до фольклору, поєднання його з електронними й поп-елементами (як у творчості Jerry Heil, Alyona Alyona, Go_A) дозволяє створювати конкурентоспроможний культурний продукт, який зберігає національну ідентичність і водночас відповідає глобальним трендам.

Звернення до історичного досвіду, історії української музичної культури стає ресурсом для інновацій, а не лише основою для цитування. Менеджер, який розуміє глибинні витoki музичних циклів та створювати нові смислові конфігурації, що резонують і з локальною, і з глобальною аудиторією. Таким чином, сучасний музичний менеджмент у постмодерну добу – це не просто система просування, а практика культурного посередництва, у якій поєднуються історія, інновація та мистецька інтуїція, формуючи нову модель комунікації між мистецтвом і суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асталош Г., Соколовський Ю. Постмодерністські акценти у творах українських композиторів кінця XX століття. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimen-*

sionala, Lumen Publishing House. 2023. №15 (2). С. 324–341. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.2/736>

2. Верещачіна О., Холодкова Л. Історія української музики ХХ століття: навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2010, 280 с.

3. Корній Л., Сютя Б. Історія української музичної культури : підручник для студентів вищих навчальних закладів І До 100-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2011. 736 с.

4. Кулага Т. Сучасна музика як цивілізаційний феномен постмодерну. Педагогіка мистецтва для культурного зростання особистості впродовж життя: матер. Міжнар. Наук.-практ. Конф. (Мелітополь, 08–10 листопада 2018 р.). Мелітополь : Однорог Т.В., 2018. С. 60–64.

5. Ляпченко М. Семплінг як культурний код: трансформація музичних смислів у цифрову добу. *Art and Philosophy of the New Generation*. 2025. № 2. С. 134–141.

6. Степанчук В. Менеджмент естрадної діяльності: міжнародні виклики та співпраця: кваліфікаційна наукова робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 028 “Менеджмент соціокультурної діяльності”. Київ, 2022. 89 с.

7. Хижна О., Бордюк О., Шпіца Р. Роль музичного менеджера у творчому становленні сучасного українського артиста. *Молодь і ринок*. 2025. № 2(234). С. 27–33.

8. Behr A., Negus K., Street J. Континуум семплування: музична естетика та етика в епоху цифрового виробництва. *Journal of Cultural Research*, 2017, 21(3), С. 223–240.

9. Ihde D. *Listening and Voice: Phenomenologies of Sound*. 2nd ed. SUNY Press, 2007. 276 с.

10. Why Eurovision is Ukraine’s soft power secret weapon. Atlantic Council. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-eurovision-is-ukraines-soft-power-secret-weapon/?utm_source

11. Alyona Alyona & Jerry Heil – Eurovision 2024 Participant Page. Eurovision.tv. URL: https://eurovision.tv/participant/alyona-alyona-and-jerry-heil-2024?utm_source

REFERENCES

1. Astalosh, H. & Sokolovskyi, Yu. (2023). Postmodernistski aktsenty u tvorakh ukrainskykh kompozytoriv kintsia XX stolittia [Postmodern accents in the works of Ukrainian composers of the late 20th century]. *Revista Romaneasca*

Pentru Educatie Multidimensionala. Vol. 15(2), pp. 324–341. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.2/736> [in Ukrainian].

2. Vereshchahina, O. & Kholodkova, L. (2010). *Istoriia ukrainskoi muzyky XX stolittia* [History of Ukrainian music of the 20th century]. Osvita Ukrainy. Kyiv, 280 p. [in Ukrainian].

3. Komii, L., Siuta, B. (2011). *Istoriia ukrainskoi muzychnoi kultury* [History of Ukrainian musical culture]. NMAU im. P.I. Chaikovskoho. Kyiv, 736 p. [in Ukrainian].

4. Kulaha, T. (2018). Suchasna muzyka yak tsyvilizatsiinyi fenomen postmodernu [Contemporary music as a civilizational phenomenon of postmodernity]. In *Pedagogics of art for lifelong cultural development: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 60–64). Melitopol. [in Ukrainian].

5. Liapchenko, M. (2025). Semplinh yak kulturnyi kod: transformatsiia muzychnykh smysliv u tsyfrovu dobu [Sampling as a cultural code: Transformation of musical meanings in the digital age]. *Art and Philosophy of the New Generation*, Vol. 2, pp.134–141. [in Ukrainian].

6. Stepanchuk, V. (2022). Menedzhment estradnoi diialnosti: mizhnarodni vyklyky ta spivpratsia [Management of stage activity: International challenges and cooperation]. *Master’s qualification thesis*. Kyiv, 89 p. [in Ukrainian].

7. Khyzhna, O., Bordiuk, O. & Shpitsa, R. (2025). Rol muzychnoho menedzhera u tvorchomu stanovleni suchasnoho ukrainskoho artysta [The role of a music manager in the creative development of a modern Ukrainian artist]. *Youth & market*, Vol. 2(234), pp. 27–33. [in Ukrainian].

8. Behr, A., Negus, K. & Street, J. (2017). The sampling continuum: Musical aesthetics and ethics in the age of digital production. *Journal of Cultural Research*, Vol. 21(3), pp. 223–240. [in English].

9. Ihde, D. (2007). *Listening and voice: Phenomenologies of sound* (2nd ed.). SUNY Press. [in English].

10. Atlantic Council. (n.d.). Why Eurovision is Ukraine’s soft power secret weapon. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-eurovision-is-ukraines-soft-power-secret-weapon/> [in English].

11. Eurovision.tv. (2024). Alyona Alyona & Jerry Heil – Eurovision 2024 participant page. Available at: <https://eurovision.tv/participant/alyona-alyona-and-jerry-heil-2024> [in English].

Стаття надійшла до редакції 25.11.2025

“Власне розуміння доброчесності і вад – найголовніше. Якщо цього розуміння немає, усе стає хистким”.

Цицерон
давньоримський філософ та літератор

“Наше призначення не в тому, щоб намагатися ясно розгледіти те, що віддалене від нас і приховано в тумані, але в тому, щоб працювати над тим, що у нас під рукою”.

Томас Карлейль
британський письменник, філософ

УДК 159.955.1:159.922.7:373.2-053.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344994>

Олександра Янкович, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4253-5954>

Григорій Терещук, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри сфери обслуговування, технологій та охорони праці
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1717-961X>

Тетяна Гладюк, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5255-621X>

АДАПТИВНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА АДАПТИВНІСТЬ: СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті проаналізовано проблему формування адаптивного інтелекту дітей, з'ясовано сутність понять "адаптивний інтелект" і "адаптивність"; визначено структуру адаптивності. Систематизовано й згруповано навички адаптивності, подано їх графічну візуалізацію та здійснено зіставлення цих навичок із вимогами Базового компонента дошкільної освіти України. Представлене у статті дослідження підкреслює значущість розвитку адаптивних навичок для ефективної соціалізації та формування психологічної стійкості старшого дошкільника.

Ключові слова: адаптивний інтелект; адаптивність; навички адаптивності; старший дошкільний вік; дошкільна освіта; старші дошкільники; заклад дошкільної освіти; освітній процес.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 8.

Oleksandra Yankovych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4253-5954>

Grygorii Tereshchuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Service Sector, Technologies and Occupational Safety Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1717-961X>

Tetyana Hladiuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5255-621X>

ADAPTIVE INTELLIGENCE AND ADAPTABILITY: THE ESSENCE AND SPECIFICS OF FORMATION IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN

The article explores the essence and specifics of forming adaptive intelligence and adaptability in older preschool children, clarifying the meanings of the concepts "adaptive intelligence" and "adaptability," and outlining the structure of adaptability. The study systematises and groups adaptability skills, graphically presents their interrelations, and compares them with the requirements of the Basic Component of Preschool Education in Ukraine.

Adaptive intelligence is defined as a set of cognitive, emotional, social, and practical capacities that ensure the development of a child's potential for effective interaction with the environment, anticipation of consequences, and making appropriate decisions in non-standard situations. Adaptability is interpreted as a behavioural manifestation of adaptive intelligence expressed through the regulation of behaviour, emotions, and thinking.

An analysis of the works of R. J. Sternberg, H. Culton, Ya. Chaplynska and others demonstrates that the formation of adaptive intelligence is not determined by IQ level but is associated with emotional resilience and with creative, analytical, and social capacities. Particular attention is paid to the relationship between adaptability and emotional intelligence, emphasising the importance of recognising emotions, regulating one's emotional state, and interacting effectively with others.

The research made it possible to systematise adaptability skills into the following groups: emotional-regulatory, social-communicative, cognitive-regulatory, and integrative-practical, and to assess their correspondence to the standards of the Basic Component of Preschool Education of Ukraine. It is shown that active interaction among children in play and social environments promotes the formation of adaptive intelligence and stable adaptability skills, supporting successful socialisation and psychological resilience.

Thus, the study underscores the importance of adaptive intelligence and well-developed adaptability skills as key resources for effective personality development, children's readiness for learning, social interaction, and adaptation to contemporary conditions.

Keywords: *adaptive intelligence; adaptability; adaptive skills; older preschool age; preschool education; older preschool children; preschool institution; educational process.*

Постановка проблеми. Формування адаптивного інтелекту у сучасних дітей залишається недостатньо вивченою проблемою, хоча вона набуває особливої актуальності в Україні в умовах війни, стрімкого розвитку комп'ютерних технологій та швидких змін у соціальному та освітньому середовищі. Дошкільники потребують здатності оперативно пристосовуватися до нових ситуацій, ефективно взаємодіяти з оточенням та підтримувати власне психічне здоров'я. Важливо, щоб педагоги сприяли розвитку дитини як стійкої, всебічно розвиненої особистості, здатної ухвалювати адекватні рішення у складних умовах. Усе це неможливо без достатнього рівня сформованості адаптивного інтелекту, який інтегрує когнітивні, емоційні, соціальні та практичні навички. З огляду на це, важливим є вивчення змісту наукових досліджень, у яких розкрито сутність адаптивного інтелекту, його структурних компонентів та механізмів розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На ранньому етапі розвитку теорії адаптивного інтелекту це питання обґрунтовував американський психолог Р. Дж. Стернберг. Науковець трактував дефініцію “адаптивний інтелект” як здатність ефективного пристосування людини до реальних життєвих умов, передбачення можливих проблем, коригування середовища для забезпечення власного комфорту та комфорту близького оточення. Р. Дж. Стернберг дослідив, що адаптивний інтелект охоплює не лише розумові здібності, а й сукупність навичок, умінь та моделей поведінки. Він виокремив такі складники адаптивного інтелекту: творчі (генерація нових ідей, пошук нестандартних рішень), аналітичні (аналіз та оцінювання інформації, пошук ефективних шляхів вирішення конфліктних ситуацій), практичні (застосування знань в реальних життєвих ситуаціях) та “мудрі” (“wisdom-based” – етичне та соціально корисне застосування знань, умінь та креативності для власного “Я” та соціуму). Завдяки ним людина не лише пристосовується до мінливого навколишнього середовища, а й змінює його на краще [6; 7].

Значний внесок у розвиток концепції адаптивного інтелекту зробив Г. Култон. Він дослідив, що адаптивний інтелект об'єднує у собі такі складники: емоційний (здатність розуміти та управляти влас-

ними емоціями, розпізнавати емоції оточення), ментальний (здатність до аналітичного мислення, логіки, вирішення завдань, навчання та оперування знаннями) та позитивний інтелект (здатність зберігати оптимістичний настрій, творчо мислити, знаходити ресурси для подолання труднощів тощо) [4].

Ю. Чаплінська стверджує, що розвиток адаптивного інтелекту дає змогу людині ефективно протидіяти стресу та невизначеності, швидко генерувати варіанти рішень, використовувати напрацьовані шаблони та формувати емоційну стійкість для продуктивного подолання складних ситуацій [3].

Мета статті – проаналізувати поняття адаптивного інтелекту та адаптивності; визначити структуру адаптивності старших дошкільників та систематизувати її складові навички відповідно до змісту Базового компонента дошкільної освіти України; дослідити специфіку формування адаптивності у старших дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Поняття “адаптивний інтелект” та “адаптивність” перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки перше визначає механізм реалізації другого у поведінковому аспекті.

Узагальнюючи підходи до розвитку адаптивного інтелекту, дослідники звертали увагу на зв'язок цього феномену з емоційним інтелектом. Наприклад, такі напрацювання є у творчому доробку Н. Подоляк. Результати дослідження показали, що емоційний інтелект може слугувати показником рівня адаптивності особистості і “є важливою властивістю, котра забезпечує успішність адаптації” [2, 79].

Після здійснення теоретичного осмислення проблеми дослідники провели емпіричне вивчення процесу формування адаптивного інтелекту в дітей, що дало змогу підтвердити прикладну цінність запропонованих підходів. Зокрема, С. Бішоп, Т. Седжа, К. Левін та ін. проводили дослідження у місті Флінт (США) серед дошкільнят (184 дітей). Практичним проявом формування адаптивного інтелекту вчені вбачали адаптивну поведінку особистості. Результати дослідження показали, що здатність дітей адаптуватися до вимог навколишнього середовища не визначається рівнем їх IQ. Діти з нижчим рівнем показників IQ також успішно виконували соціальні, побутові та комунікативні завдання [8]. Отже, адаптивний інтелект – це окре-

ма сфера розвитку, яка не визначається рівнем IQ. Він пов'язаний із поведінковими та соціальними навичками, а не лише з когнітивними здібностями.

Адаптивний інтелект формулює потенціал особистості – її можливість обробляти інформацію, генерувати рішення й передбачати наслідки у мінливому середовищі. Коли його використовують, ми спостерігаємо адаптивність – цільову регуляцію поведінки, емоцій і мислення відповідно до вимог ситуації. Адаптивність – це структура поведінкових і психоемоційних проявів, які вказують на реальний рівень реалізації адаптивного інтелекту.

Ю. Чаплінська адаптивність розуміє як “навичку, якої, за бажанням, кожен може навчитися, яка є незамінною у тій ситуації, коли потрібно кардинально оновити підходи до розв’язання якоїсь задачі, а традиційні інструменти не підходять” [3, 72].

Т. Ферако, Н. Казалі, О. Ганзіт і К. Менегетті провели дослідження за участю 1083 учнів віком від 10 до 18 років. Його мета – визначення рівня сформованості адаптивного інтелекту та встановлення його зв’язку із ключовими компонентами адаптивності: когнітивним (гнучкість мислення, аналіз та планування дій, пошук оптимальних рішень у нестандартних ситуаціях), поведінковим (активні дії як реакція на зміни в навколишньому середовищі, саморегуляція та корекція поведінки) та емоційним (регуляція емоцій, позитивна мотивація, стійкість і здатність до навчання в складних умовах). У результаті дослідження встановлено

ефективність тривимірної структури адаптивності як інструменту для прогнозування навчальних результатів і психологічного благополуччя дітей, а також тісний взаємозв’язок усіх її компонентів, що забезпечує ефективне реагування на нові та складні навчальні ситуації [5].

О. Саннікова та О. Кузнєцова розробили тривимірну модель адаптивності, що охоплює формально-динамічний, змістовно-особистісний та соціально-імперативний рівні, кожен з яких охоплює специфічні компоненти поведінки, когнітивних та емоційних процесів, мотиваційні і соціальні аспекти. Формально-динамічний рівень відображає здатність людини оперативно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі; змістовно-особистісний – внутрішні психологічні процеси та саморегуляцію; соціально-імперативний – взаємодію з оточенням та соціальні адаптивні реакції. Авторки запропонували психодіагностичні інструменти, які дають змогу оцінювати прояви адаптивності на кожному рівні та досліджувати їх взаємодію. Емпіричні дослідження підтвердили, що компоненти різних рівнів взаємопов’язані і формують інтегральну, цілісну здатність особистості до ефективної адаптації [6].

Зважаючи на дослідження (Т. Ферако, Н. Казалі, О. Ганзіт і К. Менегетті, О. Саннікова та О. Кузнєцова), нами систематизовано та згруповано навички адаптивності та її структурних компонентів. Графічно візуалізуємо основні групи навичок адаптивності та проілюструємо їх співвідношення.

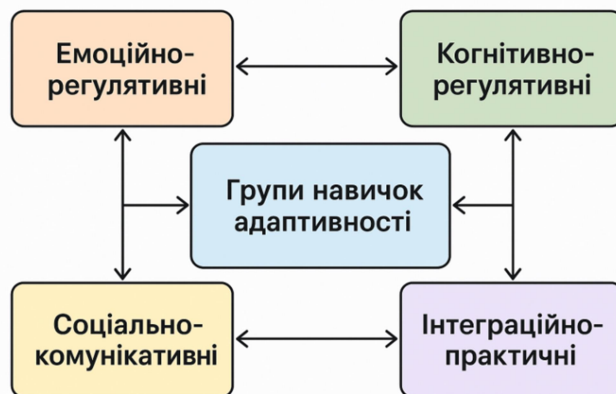

Рис. 1. Графічна візуалізація структурних компонентів адаптивності

Адаптивний інтелект активно починає формуватися у старшому дошкільному віці. Він створює підґрунтя для успішної соціалізації старшого дошкільника в майбутньому. Недостатня увага до формування навичок адаптивного інтелекту може призвести до ускладнення подальшої адаптації дитини в освітньому та соціальному середовищі. Адже активна взаємодія дошкільників у грі та повсякденному спілкуванні дає їм змогу ефективно

опановувати правила комунікації, соціальні норми, поведінкові стандарти, усвідомлювати власну роль у колективі, вчитися співпрацювати з іншими тощо.

Зіставимо групи навичок адаптивності із вимогами Базового компонента дошкільної освіти (БКДО) України. Для цього побудуємо таблицю, у якій відобразимо адаптивні навички кожної групи та їх конкретні прояви відповідно до стандартів БКДО [1].

Таблиця 1

Відповідність адаптивних навичок стандартам БКДО України

Групи навичок адаптивності	Адаптивні навички	Відповідність стандартам БКДО України
Емоційно-регулятивні	<i>Контроль власних емоцій, стримування негативних реакцій, саморегуляція, здатність до адаптації емоційного стану, розвиток емпатії, розпізнавання емоцій інших людей</i>	<i>Контроль емоцій, розпізнавання емоцій, емпатія, стримування негативних реакцій</i>
Соціально-комунікативні	<i>Ефективне спілкування з однолітками та дорослими, співпраця, дотримання правил поведінки, вирішення конфліктів, підтримка дружніх стосунків, усвідомлення ролі та відповідальності у групі</i>	<i>Спілкування, співпраця, дотримання правил, вирішення конфліктів, дружні взаємини, усвідомлення ролі в колективі</i>
Когнітивно-регулятивні	<i>Планування дій, самостійне вирішення проблем, гнучкість мислення, творчий підхід, адаптація до змін, прийняття рішень, саморегульоване навчання</i>	<i>Планування, вирішення проблем, пізнавальна активність, мислення, увага</i>
Інтеграційно-практичні	<i>Застосування знань на практиці, розуміння соціальних взаємозв'язків, поєднання знань і практики, формування співпраці та дружби, дії на основі гуманності</i>	<i>Застосування норм поведінки, соціальні взаємозв'язки</i>

Аналіз таблиці показує, що більшість адаптивних навичок старших дошкільників повністю або частково відповідає вимогам БКДО України. Це свідчить про високий рівень їх практичної значущості для розвитку дитини в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти чи поза його межами. Водночас помітні певні відмінності: деякі навички мають більш комплексний або інтеграційний характер і не завжди прямо відображені у вимогах, що підкреслює необхідність комплексного підходу до їх формування. Таким чином, таблиця демонструє, що сприяння становленню адаптивного інтелекту відбувається через взаємодію різних груп навичок, які разом забезпечують цілісну готовність дитини до ефективної взаємодії у соціальному та освітньому середовищі.

Окреслимо специфіку формування цих навичок у старшому дошкільному віці та їх роль у розвитку адаптивного інтелекту. Зазначимо, що у цей період формування адаптивного інтелекту відбувається комплексно, тобто через взаємодію емоційних, соціальних, когнітивних та практичних компонентів. Емоційно-регулятивні навички розвиваються завдяки контролю власних емоцій, розпізнаванню станів інших дітей та розвитку емпатії, що забезпечує стабільність емоційного клімату у групі під час організації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти. Соціально-комунікативні навички формуються через активну взаємодію з однолітками і дорослими, спільні ігри, рольові вправи та моделювання соціальних ситуацій, що сприяє вмінню співпрацювати, вирішувати конфлікти та будувати дружні стосунки. Когнітивно-регулятивні навички розвиваються через планування дій, самостійне

вирішення проблем, творчий підхід та гнучкість мислення, що готує дітей до навчальної діяльності та адаптації до нових умов. Інтеграційно-практичні навички формуються шляхом застосування знань і соціальних норм на практиці, участі у колективних завданнях та іграх, що утворює принципи гуманності та співпраці. Поєднання знань і практичної діяльності сприяє становленню стійких адаптивних умінь, що забезпечують здатність старшого дошкільника ефективно взаємодіяти з соціальним і освітнім середовищем на наступних життєвих етапах.

Висновки. Адаптивний інтелект є фундаментом ефективної взаємодії дитини з навколишнім середовищем і реалізації її потенціалу. Його розвиток визначає здатність старшого дошкільника адекватно реагувати на зміни та труднощі, підтримувати психічне благополуччя та формувати внутрішню стійкість.

Поняття адаптивного інтелекту об'єднує когнітивні, емоційні, соціальні та практичні здатності дитини, які забезпечують ефективну взаємодію з навколишнім середовищем, уміння прогнозувати наслідки та ухвалювати адекватні рішення у змінних або складних ситуаціях.

Адаптивність – це поведінкова реалізація адаптивного інтелекту. Вона проявляється як здатність дошкільника регулювати свої емоції, мислення й поведінку відповідно до вимог ситуації, підтримувати психологічну рівновагу та ефективно взаємодіяти з іншими.

Адаптивність старших дошкільників охоплює такі навички: емоційно-регулятивні, соціально-комунікативні, когнітивно-регулятивні, інтеграцій-

но-практичні. Вони відображають цілісний спектр навичок, що необхідні для успішної адаптації дитини в соціальному та освітньому середовищі. Визначені навички адаптивності логічно відображено у змісті Базового компонента дошкільної освіти України.

Специфіка формування адаптивності дітей старшого дошкільного віку полягає в тому, що вона розвивається комплексно – через взаємодію емоційних, соціальних, когнітивних і практичних навичок. Поєднання знань із практичною діяльністю у процесі взаємодії з однолітками та дорослими сприяє становленню стійких адаптивних навичок для успішної соціальної й освітньої адаптації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування адаптивності у дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20doshkillya.pdf> (дата звернення: 02.11.2025).
2. Подоляк Н. Особливості співвідношення адаптивності та емоційного інтелекту. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2020. Вип. 47. С. 79–89.
3. Чаплінська Ю. Адаптивний інтелект: використання кейс-методу. *Соціальний педагог*. 2020. № 11–12 (167). С. 62–73.
4. Coulton G. Adaptive Intelligence (AQ) – The art and science of brilliant business thinking. 2018. URL: https://42f6543d-d7a0-4dd1-8c82-81954288007f.filesusr.com/ugd/f8b878_5f71301e3e3c45e9b2ea5d30690eca5c.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
5. Feraco T., Casali N., Ganzit E., Meneghetti C. Adaptability and emotional, behavioural and cognitive aspects of self regulated learning: Direct and indirect relations with academic achievement and life satisfaction. *British Journal of Educational Psychology*. 2023. Vol. 93, № 1. P. 353–367. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36325619/> (дата звернення: 01.11.2025).
6. Sannikova O., Kuznetsova O. Adaptivity as the integral phenomenon: Empirical verification. *Science and Education*. 2018. Issue. 3. P. 27–35. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2018/3_2018/4.pdf (дата звернення: 02.11.2025).
7. Sternberg R.J. A theory of adaptive intelligence and its relation to general intelligence. *Journal of Intelligence*. 2019. Vol. 7, № 4. URL: <https://doi.org/10.3390/jintelligence7040023> (дата звернення: 03.11.2025).

8. Zheng S., LeWinn K., Ceja T., Hanna Attisha M., Bishop S. Adaptive Behavior as an Alternative Outcome to Intelligence Quotient in Studies of Children at Risk: A Study of Preschool Aged Children in Flint, MI, USA. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.692330/full> (дата звернення: 02.11.2025).

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy [Basic Component of Preschool Education of Ukraine]. (2021). Available at: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20doshkillya.pdf> (Accessed 2 Nov. 2025). [in Ukrainian].
2. Podoliak, N. (2020). Osoblyvosti spivvidnoshennia adaptivnosti ta emotsiinoho intelektu [Features of the relationship between adaptability and emotional intelligence]. *Problems of the Humanities. Psychology*. Vol. 47, pp. 79–89. [in Ukrainian].
3. Chaplinska, Yu. (2020). Adaptivnyi intelekt: vykorystannia keis-metodu [Adaptive Intelligence: Applying the Case Method]. *Social Educator*. No. 11–12 (167), pp. 62–73. [in Ukrainian].
4. Coulton, G. (2018). Adaptive Intelligence (AQ) – The art and science of brilliant business thinking. Available at: https://42f6543d-d7a0-4dd1-8c82-81954288007f.filesusr.com/ugd/f8b878_5f71301e3e3c45e9b2ea5d30690eca5c.pdf (Accessed 1 Nov. 2025). [in English].
5. Feraco, T., Casali, N., Ganzit, E. & Meneghetti C. (2023). Adaptability and emotional, behavioural and cognitive aspects of self regulated learning: Direct and indirect relations with academic achievement and life satisfaction. *British Journal of Educational Psychology*. Vol. 93, № 1, pp. 353–367. Available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36325619/> (Accessed 1 Nov. 2025). [in English].
6. Sannikova, O. & Kuznetsova, O. (2018). Adaptivity as the integral phenomenon: Empirical verification. *Science and Education*. Issue. 3, pp. 27–35. Available at: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2018/3_2018/4.pdf (Accessed 2 Nov. 2025). [in English].
7. Sternberg, R. J. (2019). A theory of adaptive intelligence and its relation to general intelligence. *Journal of Intelligence*. Vol. 7, No. 4. DOI: <https://doi.org/10.3390/jintelligence7040023> (Accessed 3 Nov. 2025). [in English].
8. Zheng, S., LeWinn, K., Ceja, T., Hanna Attisha, M. & Bishop, S. (2021). Adaptive Behavior as an Alternative Outcome to Intelligence Quotient in Studies of Children at Risk: A Study of Preschool Aged Children in Flint, MI, USA. *Frontiers in Psychology*. Vol. 12. Available at: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.692330/full> (Accessed 2 Nov. 2025). [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.11.2025

“Успіхи науки – діло часу і сміливості розуму”.

Вольтер
французький філософ

УДК 378.013:004.8](075)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.345080>

Тетяна Собченко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9213-5556>
Данило Цимбалов, аспірант
кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-8099-356X>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглянуто актуальну проблему нормативно-правового регулювання використання штучного інтелекту в освіті. Представлено огляд законодавчої бази України та Європейських країн щодо розвитку та імплементації штучного інтелекту в усі сфери, зокрема у сферу освіти. На основі здійснення порівняльного аналізу нормативно-правового законодавства України та країн ЄС визначено спільні практики та відмінності за такими напрямками: ризикоорієнтований підхід; захист персональних даних; прозорість і підзвітність; освітні політики та компетентності. Установлено, що використання штучного інтелекту тісно пов'язано з авторським правом, оскільки процеси створення, модифікації та поширення контенту за допомогою штучного інтелекту породжують низку складних правових питань.

Обґрунтовано напрями вдосконалення національної системи правового забезпечення безпечного, етичного та ефективного впровадження штучного інтелекту в освітній процес. Визначено перспективи подальших досліджень, що полягають у вивченні етичних проблем у використанні ШІ в освіті.

Ключові слова: штучний інтелект; освіта; освітній процес; європейські країни; академічна доброчесність; підвищення кваліфікації; ШІ-грамотність.

Табл. 2. Літ. 10.

Tetiana Sobchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Education and Innovative Pedagogy Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9213-5556>
Danylo Tsymbalov, Postgraduate Student of the Education and
Innovative Pedagogy Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University
ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-8099-356X>

REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: THE EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

The article discusses the topical issue of regulatory and legal regulation of the use of artificial intelligence in education. It provides an overview of the legislative framework of Ukraine and European countries regarding the development and implementation of artificial intelligence in all areas, particularly in education. Based on a comparative analysis of the regulatory and legal legislation of Ukraine and EU countries, common practices and differences are identified in the following areas: risk-based approach; personal data protection; transparency and accountability; educational policies and competencies. It has been established that the use of artificial intelligence is closely related to copyright, as the processes of creating, modifying, and distributing content using artificial intelligence raise a number of complex legal issues.

Areas for improvement of the national legal system for the safe, ethical, and effective implementation of artificial intelligence in the educational process are substantiated: 1. Develop specialized legislation or a comprehensive regulatory framework that takes into account a risk-based approach and is adapted to the Ukrainian context of the education system. 2. Introduce mandatory artificial intelligence impact assessment tools for systems. 3. Harmonize personal data protection practices and develop model contracts or agreements with artificial intelligence providers that take into account the requirements for the storage and sharing of data of participants in the educational process. 4. Strengthen the training of teachers and administrators. 5. Introduce transparency and explainability mechanisms, including requirements for suppliers to provide user-friendly descriptions of how systems work, policies on the use of algorithmic decision outcomes, and appeal procedures. 6. Pilot testing and scientific support. Implement large-scale pilot projects in partnership with universities to collect empirical data and assess the effectiveness and risks of using artificial intelligence in educational institutions at all levels.

Prospects for further research are identified, consisting in the study of ethical issues in the use of AI in education.

Keywords: artificial intelligence; education; educational process; European countries; academic integrity; professional development; AI literacy.

Постановка проблеми. Штучний інтелект (ШІ) лавиноподібно інтегрується в освітню практику: від автоматизованих систем оцінювання й адаптивного навчання до генеративних інструментів, що допомагають у створенні навчального контенту. Одна разом із потужним потенціалом в контексті підвищення якості освіти зростає й спектр правових, етичних та організаційних ризиків, зокрема, від захисту персональних даних до порушення академічної доброчесності та непрозорості алгоритмічних рішень. Це зумовлює необхідність розробки чіткої нормативно-правової бази, яка б поєднувала захист прав учасників освітнього процесу та стимули для інновацій.

У даному дослідженні проведено систематичний огляд нормативних актів і практичних рекомендацій в Україні та в Європі, з метою виявлення успішних підходів та прогалин, які потребують уваги законодавців та менеджерів освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема використання ШІ в освітньому процесі закладів освіти різних рівнів є досить затребуваною, особливо в останні кілька років. З огляду на це, вітчизняними та зарубіжними науковцями було досліджено різні аспекти окресленої проблеми, зокрема такі, як от:

– питання використання генеративного штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти, в освітніх галузях (А. Боярська-Хоменко, Л. Білоусова, В. Биков, А. Гуржій, С. Доценко, М. Жалдак, Ю. Жук, І. Забара, О. Колгатін, Н. Морзе, Н. Олефіренко, С. Раков, Ю. Рамський, Т. Собченко, О. Бойченко, Л. Карташова, Ю. Триус та ін.);

– питання використання інтелектуальних систем в організації освітнього процесу у вищій школі (Т. Собченко, А. Кім, Г. Алексеева, В. Хоменко, О. Несторенко, О. Матвійчук-Юдіна, С. Доценко,

К. Певень Н. Хміль, Н. Макогончук та ін.).

Існує також низка досліджень, в яких здійснено характеристику та аналіз чинного вітчизняного законодавства щодо регулювання штучного інтелекту, зокрема, в сфері освіти. Науковці (Т. Гельжинська, О. Кравчик, В. Соколік, І. Бочкова, О. Гриценчук та ін.) вивчали актуальні проблеми, стан та перспективи правової нормативної бази, що регулює використання штучного інтелекту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Здійснений аналіз наукових досліджень щодо проблеми нормативно-правового регулювання штучного інтелекту в освіті засвідчує, що наразі існують наукові нароби щодо вивчення чинного вітчизняного законодавства використання штучного інтелекту в освіті, проте недостатньо вирішеним є питання вивчення досвіду не лише України, а й Європи щодо нормативно-правового регулювання штучного інтелекту в освіті.

Мета статті – на основі комплексного порівняльного аналізу нормативно-правової бази, що регулює використання технологій штучного інтелекту в освітній сфері України та країн Європи, обґрунтувати напрями вдосконалення національної системи правового забезпечення безпечного, етичного та ефективного впровадження штучного інтелекту в освітній процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна стала членом при Раді Європи Спеціального комітету із штучного інтелекту (2019 р.). Країна активно співпрацює з різними міжнародними організаціями та країнами у сфері регулювання штучного інтелекту, що спрямовано на обмін досвідом та адаптацію міжнародних стандартів. Вважаємо за доцільне у таблиці 1 представити нормативно-правову базу України, що регулює використання штучного інтелекту в освіті.

Таблиця 1

Нормативно-правова база України, що регулює використання штучного інтелекту в освіті

№ п/п	Назва документу	Дата	Основні положення
1	Кабінет Міністрів України Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [4]	2020 р.	Метою документа є окреслення пріоритетних векторів та ключових завдань розвитку технологій штучного інтелекту з метою забезпечення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, формування конкурентоспроможної національної економіки та вдосконалення системи публічного управління. Згідно з положеннями концепції, до 2030 року в державі має бути сформована гнучка система нормативно-правового й етичного регулювання у сфері штучного інтелекту, що гарантуватиме належний рівень безпеки. Концепція орієнтована на підвищення конкурентоспроможності України шляхом упровадження технологій штучного інтелекту в усі сфери суспільної діяльності.
2	МОН України, НАН України, Інститут проблем штучного інтелекту Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021–2030 рр. [6]	2021 р.	У документі розкрито основні поняття і напрями досліджень штучного інтелекту, окреслено мету та завдання Національної стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні, схарактеризовано стан штучного інтелекту в Україні, розглянуто світові стандарти штучного інтелекту тощо.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Продовження таблиці 1

			Зазначена стратегія є наступним етапом виконання планів щодо реалізації наявних напрацювань для визначення про- рильних технологій, наукового потенціалу й джерела фінан- сування, оскільки в ній наведено зразки створюваних роз- робок та технологій Інституту проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України.
3	Міністерство цифровізації України Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні [1]	2023 р.	У документі чітко визначено етапи щодо регулювання ШІ в Україні: I етап (позазаконодавчий трек) – 2023–2025 рр..., II етап (законотворчий трек) – з 2023 року.
4	Міністерство цифровізації України Міністерство цифровізації України Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри [5]	2024 р.	Документ ґрунтовно висвітлює підхід до регулювання тех- нологій штучного інтелекту в Україні. Основні положення дають змогу компаніям заздалегідь підготуватися до май- бутніх законодавчих змін у сфері ШІ та розробляти про- дукти, безпечні для громадян. Запропонований підхід вра- ховує інтереси всіх ключових стейкхолдерів – громадян, бізнесу та держави. Провідною метою є забезпечення захисту прав українців без стримування інноваційного роз- витку, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських компаній і розширенню їхньої присутності на міжнародних ринках.
5	Міністерство цифровізації України, МОН України Інструктивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту у закладах середньої освіти (проект) [7]	2024 р.	Проект містить пояснення щодо інтеграції інструментів штучного інтелекту у загальну середню освіту, мінімізації ризиків та забезпечення відповідності вимогам захисту да- них, поради з питань безпеки, педагогічної доцільності та організаційних кроків.
6	Міністерство цифровізації України, МОН України Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти [9]	2025 р.	У рекомендаціях розкрито основні принципи етичного й відповідального використання систем штучного інтелекту у вищій освіті, застосування систем штучного інтелекту в науковій, науково-технічній, мистецькій та інноваційній діяльності закладів вищої освіти. Представлено етичні та правові аспекти використання штучного інтелекту у закладах вищої освіти.

Так, з вище зазначеного можна зробити висно-
вок про те, що на сьогоднішній день на державному
законодавчому рівні зроблено досить важливі кро-
ки України щодо регулювання використання штуч-
ного інтелекту в системі освіти. Також варто зазна-
чити, що використання штучного інтелекту тісно
пов'язано з авторським правом, оскільки процеси
створення, модифікації та поширення контенту за
допомогою штучного інтелекту породжують низку
складних правових питань. Насамперед ідеться про
визначення суб'єкта авторського права на резуль-
тати, згенеровані штучним інтелектом, межі вико-
ристання об'єктів авторського права під час нав-
чання алгоритмів, а також дотримання принципів
добросовісного використання та запобігання пору-
шенням прав правовласників. Актуалізується також
проблема відповідальності за неправомірне вико-
ристання захищених творів у процесі функціону-
вання систем штучного інтелекту. У зв'язку з цим
постає об'єктивна необхідність удосконалення на-
ціонального законодавства з урахуванням міжна-
родних і європейських стандартів у сфері автор-
ського права та суміжних прав у контексті розвитку
технологій штучного інтелекту.

Варто зазначити, що з метою вдосконалення
освітньої діяльності згідно з принципами академіч-
ної доброчесності, етичності та відповідальності,
розуміння можливостей інструментів генеративно-
го штучного інтелекту й усвідомлення його ризиків
Харківський національний педагогічний універси-
тет імені Г.С. Сковороди розробив Положення про
використання інструментів генеративного штучно-
го інтелекту в освітньо-науковому процесі [8]. Так
само й інші заклади освіти, зокрема вищої освіти,
розробляють внутрішні Положення щодо викорис-
тання інструментів генеративного штучного інте-
лекту для учасників освітнього процесу.

У пригоді стали наукові доробки С. Доценко,
Т. Собченко, Г. Жили, де визначено, що викорис-
тання інструментів штучного інтелекту у вітчизня-
ній вищій школі здійснюється за такими напрямками:

- використання сучасних комп'ютерних систе-
мах, що імітують поведінку людини;
- визначення шляху до персоналізованого нав-
чання, яка будується відповідно потреб здобувачів,
а також рівня їхньої підготовки;
- створення систем консультивання, що спря-
мовані на адаптацію та підтримку здобувачів;

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

- широке використання інструментів штучного інтелекту для здійснення оцінювання здобувачів;
- розширення навчальних можливостей здобувачів з особливими освітніми потребами через використання потужного потенціалу інструментів штучного інтелекту;
- покращення процесу аналітики у сфері освіти, що включає вимірювання, збір, аналіз та інтерпре-

тацію інформації про здобувачів з метою підвищення якості надання освітніх послуг;

- усвідомлення етичної та правової відповідальності учасників освітнього процесу щодо використання штучного інтелекту [2; 3].

Більш детально європейську нормативно-правову базу, що регулює використання штучного інтелекту в освіті, узагальнено у таблиці 2.

Таблиця 2

Нормативно-правова база Європи, що регулює використання штучного інтелекту в освіті

№ п/п	Назва документу	Дата	Основні положення
1	Council of the European Union Загальний регламент про захист даних	2016 р. (чинний з 2018 р.)	Регламент визначає правові засади обробки персональних даних при використанні штучного інтелекту в освіті: захист даних здобувачів, право на автоматизовані рішення, обмеження обробки біометричних і поведінкових даних, вимоги до безпеки цифрових освітніх платформ із вбудованими ШІ-інструментами.
2	European Commission Координований план розвитку ШІ в Європі	2018 р. (оновлення 2021 р.)	План спрямований на розвиток інновацій у сфері штучного інтелекту, зокрема у сфері освіти. Передбачає підтримку цифрових компетентностей, інтеграцію штучного інтелекту в освітні програми, підготовку педагогів, розвиток досліджень та трансформацію навчальних середовищ відповідно до вимог цифрової економіки.
3	European Commission Етичні настанови щодо надійного штучного інтелекту	2019 р.	Настанови визначають ключові принципи відповідального використання штучного інтелекту: законність, етичність, надійність, прозорість, недискримінація, безпека даних, орієнтація на людину. Документ слугує основою для формування освітніх політик щодо впровадження штучного інтелекту в освітній процес закладів освіти усіх рівнів.
4	European Parliament План дій з цифрової освіти ЄС (2021–2027 pp.)	2021 р.	Документ визначає стратегічні напрями цифрової трансформації освіти в Європі з активним використанням штучного інтелекту. Орієнтований на розвиток цифрових навичок, адаптивного навчання, аналітики освітніх даних, етичного та безпечного застосування штучного інтелекту в освітньому процесі.
5	Рамка цифрових компетентностей для громадян DigComp 2.2 (ЄС)	2022 р.	Окреслює рівні цифрових компетентностей, включно з розумінням принципів роботи штучного інтелекту, критичним мисленням щодо алгоритмів, безпечним використанням інструментів штучного інтелекту у навчанні та професійній діяльності. Є основою для освітніх стандартів у країнах ЄС.
6	European Union Регламент ЄС про штучний інтелект (AI Act)	2024 р.	Документ встановлює першу у світі комплексну правову рамку регулювання штучного інтелекту. Визначає класифікацію систем штучного інтелекту за рівнями ризику, зокрема й у сфері освіти (оцінювання, відбір, персоналізація навчання). Забороняє неприйнятні практики, встановлює вимоги до високоризикових освітніх ШІ-систем, передбачає контроль безпеки, прозорість алгоритмів та захист прав користувачів.

У контексті порівняльного аналізу нормативно-правового законодавства України та країн ЄС значимо такі спільні практики та відмінності:

- *ризикоорієнтований підхід* (ЄС формалізував ризикоорієнтований підхід (Регламент ЄС про штучний інтелект (AI Act) [10]) як основу регулювання. Україна адаптує цей підхід у стратегічних документах і методичних рекомендаціях, проте без широкого законодавчого кодифікованого механізму);

- *захист персональних даних* (в ЄС домінує (Загальний регламент про захист даних) як рамка захисту, що прямо впливає на використання штучного інтелекту в освіті (наприклад, обробка даних здобувачів, алгоритмічна обробка). В Україні захист персональних даних регулюється національним законодавством, і документи МОН наголошують на необхідності дотримання принципів конфіденційності при впровадженні штучного інтелекту. Практика показує потребу у більш конк-

ретних інструкціях щодо оцінки ризиків та ролі відповідальних осіб у закладах освіти всіх рівнів);

– *прозорість і підзвітність* (європейські настанови вимагають забезпечення прозорості для користувачів (пояснювальна інформація про роботу системи). В Україні рекомендації МОН містять подібні положення, але на рівні закладів освіти часто бракує ресурсів для реалізації принципів прозорості та пояснюваності алгоритмів);

– *освітні політики та компетентності* (ЄС акцентує на формуванні III- та цифрової грамотності серед учасників освітнього процесу. Українські ініціативи також спрямовані на підготовку кадрів і професійний розвиток педагогів для роботи з штучним інтелектом, проте часто такі програми фрагментарні й залежать від локальних проєктів та міжнародної допомоги).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, на основі комплексного порівняльного аналізу нормативно-правової бази, що регулює використання технологій штучного інтелекту в освітній сфері України та країн Європи, обґрунтовано такі напрями вдосконалення національної системи правового забезпечення безпечного, етичного та ефективного впровадження штучного інтелекту в освітній процес:

1. Розробити спеціалізований законодавчий акт або комплексну нормативну базу, що враховує ризикоорієнтований підхід (з огляду на положення AI Act) і адаптована до українського контексту освітньої системи.

2. Упровадити обов'язкові інструменти оцінки впливу штучного інтелекту для систем, які використовуються у навчанні та оцінюванні, з чітким переліком критеріїв ризику та вимог до мінімізації шкоди.

3. Узгодити практики захисту персональних даних та розробити типові договори або угоди з постачальниками штучного інтелекту, що враховують вимоги до зберігання, спільного використання даних учасників освітнього процесу.

4. Посилити підготовку педагогів і адміністраторів. Розробити національні програми підвищення кваліфікації з питань етики, правових аспектів і практичного використання штучного інтелекту в освітньому процесі.

5. Запровадити механізми прозорості та пояснюваності, зокрема вимоги до постачальників про надання зрозумілих для користувачів описів роботи систем, політик щодо використання результатів алгоритмічних рішень та процедур оскарження.

6. Пілотування та науковий супровід. Реалізовувати масштабні пілотні проєкти в партнерстві з університетами для збору емпіричних даних та оцінки ефективності і ризиків застосування штучного інтелекту в закладах освіти усіх рівнів.

Перспективами подальших досліджень є вивчення етичних проблем у використанні ШІ в освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. URL: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A8%D0%86_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf

2. Доценко С., Собченко Т. Оптимізація освітнього процесу закладів вищої освіти України засобами штучного інтелекту. *Молодь і ринок*. Вип. 2 (222), 2024. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297530>

3. Жила Г. Штучний інтелект і освіта: нові виклики. *Молодь і ринок*. Вип. 4 (236). 2025. С. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324330>

4. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 2 грудня 2020 р. № 1556-р “Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

5. Міністерство цифровізації України. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/regulyuvannya-sh-tuchnogo-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-bilu-knigu>

6. Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021–2030. URL: https://wp.oecd.ai/app/uploads/2021/12/Ukraine_National_Strategy_for_Development_of_Artificial_Intelligence_in_Ukraine_2021-2030.pdf

7. Міністерство цифровізації України, МОН України. Інструктивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту у закладах середньої освіти (проєкт). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZS-O-22.05.2024.pdf>

8. Положення про використання інструментів генеративного штучного інтелекту в освітньо-науковому процесі. ХНПУ імені Г.С.Сковороди. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat_dokum/Pol/Pol_vykorystannia_shi.pdf

9. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf>

10. European Union. Artificial Intelligence Act. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/the-act/>

REFERENCES

1. Dorozhnia karta z rehulivannia sh-tuchnoho intelektu v Ukraini [Roadmap for the regulation of artificial intelligence in Ukraine]. Available at: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A8%D0%86_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf [in Ukrainian].

2. Dotsenko, S. & Sobchenko, T. (2024). Optymizatsiia osvithnoho protsesu zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy zasobamy sh-tuchnoho intelektu [Optimizing the educational process

in Ukrainian higher education institutions using artificial intelligence]. *Youth & market*, Vol. 2 (222), pp. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297530> [in Ukrainian].

3. Zhyla, H. (2025). Shtuchnyi intelekt i osvita: novi vyklyky [Artificial intelligence and education: new challenges]. *Youth & market*, Vol. 4 (236), pp. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324330> [in Ukrainian].

4. Kabinet Ministriv Ukrainy. Rozporiadzhennia vid 2 hrudnia 2020 r. № 1556-r “Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini” [On Approval of the Concept of Artificial Intelligence Development in Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

5. Ministerstvo tsyfrovizatsii Ukrainy. Bila knyha z rehulivannia ShI v Ukraini: bachennia Mintsyfy [White Paper on AI Regulation in Ukraine: The Vision of the Ministry of Digital Transformation]. Available at: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/regulyuvannya-shtuchnoho-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-bilu-knigu> [in Ukrainian].

6. Natsionalna stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini 2021–2030 (2021). [National Strategy for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine 2021–2030]. Available at: https://wp.oecd.ai/app/uploads/2021/12/Ukraine_National_Strategy_for_Development_of_Artificial_Intelligence_in_Ukraine_2021-2030.pdf [in Ukrainian].

7. Ministerstvo tsyfrovizatsii Ukrainy, MON Ukrainy. Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo zaprova

dhennia ta vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu u zakladakh serednoi osvity (proiekt). [Instructional and methodological recommendations for the introduction and use of artificial intelligence technologies in secondary education institutions (draft)]. Available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno-metodychni-rekomendatsiyi-shchodo-SHI-v-ZZSO-22.05.2024.pdf> [in Ukrainian].

8. Polozhennia pro vykorystannia instrumentiv heneratyvnoho shtuchnoho intelektu v osvitno-naukovomu protsesi [Regulations on the use of generative artificial intelligence tools in the educational and scientific process]. H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Available at: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat_dokum/Pol/Pol_vykorystannia_shi.pdf [in Ukrainian].

9. Rekomendatsii shchodo vidpovidalnoho vprovadzhennia ta vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zakladakh vyshchoi osvity [Recommendations for the responsible implementation and use of artificial intelligence technologies in higher education institutions]. Available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf> [in Ukrainian].

10. European Union. Artificial Intelligence Act. Available at: <https://artificialintelligenceact.eu/the-act/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 01.12.2025

УДК 37.012.091.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.345245>

Олександр Пастовенський, доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
комунального закладу “Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти” Житомирської обласної ради
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6450-0843>

СИСТЕМНО-ФАЗОВИЙ ПІДХІД ЯК ЕФЕКТИВНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

У статті зазначено, що системно-фазовий підхід є ефективною методологією дослідження систем в динаміці їхнього розвитку. Коротко проаналізовано основні властивості зазначеного підходу, зокрема фазову специфічність параметрів систем, фазову диференціацію підсистем, асиметричність та асинхронність розвитку процесів, взаємовплив фазових переходів, жорстку послідовність проходження фаз, емерджентність характеристик систем, детермінованість фазових переходів. Наголошено, що врахування цих властивостей сприяє проведенню якісних досліджень та забезпечує ефективне функціонування й розвиток освітніх систем.

Ключові слова: освітня система; процеси; фаза розвитку; фазовий перехід; системно-фазовий підхід.

Табл. 1. Літ. 11.

Oleksandr Pastovenskyi, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Head of the Social Sciences and Humanities Disciplines Department,
“Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education” of
Zhytomyr Regional Council
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6450-0843>

SYSTEM-PHASE APPROACH AS AN EFFECTIVE METHODOLOGY FOR RESEARCHING EDUCATIONAL SYSTEMS

The article states that educational systems, as complex, multi-level, nonlinear, dynamic social systems, can be in different phases of their development.

It is substantiated that an effective methodology for studying educational systems is the system-phase approach, which combines the principles of the system approach and the theory of phase development of complex social systems.

The main properties of the system-phase approach are briefly analyzed. In particular, the article emphasizes: the phase specificity of system parameters lies in the fact that in different phases of development, educational systems have specific goals and structural, functional, resource, and communication parameters. Phase differentiation of subsystems means that different subsystems of the educational system can be in different phases of development and demonstrate different dynamics of changes. The asymmetric and asynchronous nature of the development of processes is expressed in the fact that different processes of the educational system undergo phase transitions at different speeds and in different directions. The mutual influence of phase transitions boils down to the fact, that phase transitions in educational subsystems and processes affect the development of other subsystems, processes, and the system as a whole. The strict sequence of passing through phases is that educational systems sequentially pass through phases of their development, while the speed and directions of transitions between phases may differ. The emergence of system characteristics means, that in each new phase of development of educational systems characteristics emerge that were not inherent in systems in previous phases. The determinism of phase transitions is manifested in the fact that under conditions of increasing external and internal changes, phase transitions of educational systems are inevitable and regular.

The article states that, depending on the purpose of the research, other properties of the system-phase approach can also be considered. It is emphasized that taking into account the properties of the specified approach contributes to conducting qualitative research and ensures the effective functioning and development of educational systems.

Keywords: educational system; processes; development phase; phase transition; system-phase approach.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть в Україні реалізовувалися та/або продовжують реалізовуватися ряд державних програм (стратегій, доктрин, концепцій) реформування і розвитку освітньої галузі країни, зокрема: Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) (1993), Національна доктрина розвитку освіти України (2002), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Концепція “Нова українська школа” (2016) та ін.

Водночас кількість проблем в освітній галузі країни не зменшується. За результатами інституційних аудитів закладів загальної середньої освіти в 2020–2021 рр. встановлено, що в близько 60 % шкіл вимагають покращення освітнє середовище та система оцінювання; у понад 40 % закладів – педагогічна діяльність, більше ніж у третині – управлінські процеси тощо [1].

Однією з причин цих проблем, на нашу думку, є те, що різноманітні стратегії/програми/доктрини/концепції розвитку і реформування освіти, освітні технології та методики зорієнтовані в більшості на певні “усереднені” освітні системи, зокрема й на “усереднені” заклади освіти.

Водночас, як обґрунтовано науковцями, освітні системи можуть перебувати в різних фазах розвитку, в яких реалізація функцій управління, методів навчання і виховання, оцінювання результатів навчання учнів та ін. має свою специфіку.

Однак зазначене не завжди враховується в практичній діяльності, оскільки в методології системного підходу, яка часто використовується в дослідженні освітніх систем, основна увага звертається на структуру освітніх систем, їхні елементи, зв'язки між ними та функції, і набагато менше – на динаміку розвитку, переходи між фазами тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми розвитку та модернізації освітніх систем в сучасних соціально-економічних умовах досліджували М. Бурда, Л. Даниленко, О. Дубасенюк,

І. Зязюн, О. Іваницька, В. Кремінь, В. Луговий, В. Лутай, О. Ляшенко, С. Мильніченко, О. Мушка, С. Ніколаєнко, В. Олійник, А. Панченко, С. Редько, В. Сидоренко, С. Трубачева, М. Ярмаченко та ін.

Зокрема О. Дубасенюк проаналізувала найважливіші напрями розвитку освіти країни на сучасному етапі, враховуючи світові та євроінтеграційні тенденції. Учена наголосила на важливості впровадження принципів холистичної та гармонізаційної парадигми, інтеграційних процесів тощо [2].

С. Мильніченко проаналізував стан освіти в Україні, визначив її значущі проблеми: низьку якість освіти, неефективність методів навчання, виїзд вчителів і викладачів за рубіж, недостатнє фінансування галузі тощо. Учений також виокремив чинники, що найбільше впливають на якість освітньої діяльності, розглянув шляхи подолання основних проблем галузі [5].

С. Трубачева, О. Мушка, П. Замаскіна виокремили пріоритетні напрями модернізації освіти, зокрема розвиток дистанційного та онлайн-навчання, хмарних технологій; віртуальної та доповненої реальності, гейміфікації, мобільних технологій; а також STEM-освіти, робототехніки; 3D-технологій; програмування тощо [11].

В. Сидоренко дослідила процес підвищення професійної кваліфікації педагогів в сучасних умовах на основі кластерного аналізу їхніх компетентностей [8].

О. Іваницька, С. Редько, А. Панченко проаналізували найважливіші напрями вдосконалення освітнього середовища в загальній середній освіті, напрями державної політики щодо розвитку галузі в цілому [3].

Водночас наукових праць, де досліджуються динаміка розвитку та фазові переходи освітніх систем на основі використання системно-фазового підходу на сьогодні напрацьовано недостатньо.

Мета статті: проаналізувати властивості системно-фазового підходу як ефективної методології дослідження освітніх систем.

Виклад основного матеріалу. Науковці визначають систему як комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність [4, 19]. Під освітніми системами (ОС) розуміють системи, основною функцією яких є освітня діяльність. До них належать заклади освіти (дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної, фахової передвищої, вищої), освітні системи територіальних громад, регіонів і країни в цілому тощо.

Зауважимо, що освітні системи є складними, багаторівневими, нелінійними, динамічними соціальними системами, в складі яких функціонують підсистеми. Так, у межах закладу освіти можна виокремити такі підсистеми, як класи/групи учнів або студентів, педагогічний або науково-педагогічний колективи, адміністративно-управлінський і господарсько-обслуговуючий персонал тощо.

Переходячи до аналізу особливостей розвитку систем, зауважимо, що специфіка функціонування ОС передбачає врахування динаміки їхніх змін і фазових переходів. У загальному розумінні фаза – це період або ступінь розвитку чого-небудь [9, 601], стадія становлення певних явищ чи процесів [10, 500]. Таким чином, фази розвитку можуть проходити як освітні системи та їхні підсистеми, так і процеси, що реалізуються в них (управлінський, освітній, фізкультурно-оздоровчий, підвищення кваліфікації тощо).

Зокрема дослідниками обґрунтовано, що освітні системи з метою забезпечення ефективності управління мають розвиватися синергетично та проходити такі фази, як: жорстка системи ($C_{\text{ж}}$), де управління здійснює керівництво ОС; система з делегованими управлінськими повноваженнями ($C_{\text{дп}}$), в якій окремі повноваження делегуються самоврядуванню ОС; “м’яка” система, де більшість важливих управлінських рішень керівництво узгоджує із самоврядуванням ОС; система з мережевою взаємодією ($C_{\text{мв}}$), в якій найважливіші управлінські рішення приймаються на основі консультацій із зацікавленими структурами; синергетична система ($C_{\text{с}}$), де в управлінні беруть участь учасники освітнього процесу ($C_{\text{ж}} \rightarrow C_{\text{дп}} \rightarrow C_{\text{м}} \rightarrow C_{\text{мв}} \rightarrow C_{\text{с}}$) [7].

Науковцями встановлено, що в кожній фазі розвитку освітньої системи реалізація функцій управління (планування, організація, контроль, коригування та ін.), форм і методів управління (організаційно-розпорядчих, економічних, психологічних, соціальних та ін.), прийняття управлінських рішень відбувається на основі врахування особливостей фаз розвитку ОС [6].

З метою підвищення ефективності дослідження освітніх систем пропонуємо використовувати *системно-фазовий підхід* – методологію аналізу систем у динаміці їхнього розвитку та фазових переходів. Цей підхід поєднує принципи системного підходу (Л. фон Берталанфі, Н. Вінер, П. Сенге та ін.) і

теорії фазового розвитку складних соціальних систем (К. Левін, Л. Грейнер, Д. Форрестер та ін.), що передбачає розгляд освітніх систем як цілісних утворень, які проходять певні фази розвитку.

Надалі окреслимо основні, на наш погляд, властивості системно-фазового підходу та здійснимо їх короткий аналіз у контексті дослідження освітніх систем.

Властивість 1 (фазова специфічність параметрів систем). *У різних фазах розвитку освітні системи характеризуються специфічними цілями та структурними, функціональними, ресурсними й комунікаційними параметрами.*

Дійсно, вище зазначалося, що, наприклад, в різних фазах розвитку ОС управлінський, виховний, навчальний процеси мають свої особливості. Це стосується, зокрема, функцій управління, розроблення управлінських рішень, упровадження компетентнісного підходу, формувального оцінювання, педагогіки партнерства тощо. Тому під час аналізу освітніх систем важливо враховувати динаміку та фази їхнього розвитку.

Значимо, що фазові переходи супроводжуються якісними змінами в системі та підсистемах, які можуть включати появу нових структурних елементів і зв'язків, зміну функцій і комунікацій, а також часткове коригування цілей.

Властивість 2 (фазова диференціація підсистем). *Різні підсистеми освітньої системи можуть перебувати в різних фазах розвитку та демонструвати неоднакову динаміку змін.*

Тобто, різні підсистеми освітньої системи (учнівські/студентські класи/групи, педагогічні/науково-педагогічні колективи, батьківські колективи тощо) можуть перебувати в різних фазах розвитку. Наприклад, у закладі освіти управління педагогічним колективом може здійснюватися на засадах “м’якої” взаємодії, адміністративно-господарським персоналом і колективами старшокласників можна управляти як системами з делегованими повноваженнями, а початковими класами – як жорсткими системами.

Урахування цієї властивості дозволяє реагувати на можливу асиметрію розвитку освітніх підсистем і планувати комплексні управлінські стратегії для вирівнювання їхнього розвитку та прогресу освітньої системи в цілому.

Властивість 3 (асиметричність та асинхронність розвитку процесів). *Різні процеси освітньої системи проходять фазові переходи з неоднаковою швидкістю та в різних напрямках.*

Наприклад, у навчальному процесі, завдяки творчому педагогічному колективові, результати можуть поліпшуватися, тоді як розвиток освітнього середовища, у зв'язку з недостатнім фінансуванням, може сповільнитися.

Урахування цієї властивості дозволяє оцінити можливу асинхронність розвитку різних процесів і

СИСТЕМНО-ФАЗОВИЙ ПІДХІД ЯК ЕФЕКТИВНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

планувати необхідні заходи для забезпечення прогресу в усіх важливих процесах освітньої системи.

Властивість 4 (взаємовплив фазових переходів). *Фазові переходи в освітніх підсистемах і процесах впливають на розвиток інших підсистем, процесів і системи загалом.*

Наприклад, перехід до “м’якого” управління педагогічним колективом сприяє підвищенню ефективності виховного процесу, підвищення професійної кваліфікації педагогів зумовлює прогрес у навчальному процесі, погіршення матеріально-технічної бази закладу освіти негативно впливає на розвиток фізкультурно-оздоровчого процесу тощо.

Урахування цієї властивості дозволяє визначити можливі невідповідності в розвитку різних освітніх підсистем і процесів і планувати комплексні стратегії розвитку освітньої системи.

Властивість 5 (жорстка послідовність проходження фаз). *Освітні системи послідовно проходять фази свого розвитку, при цьому швидкість і напрямки переходів між фазами можуть відрізнятися.*

Наприклад, управління освітньою системою може розвиватися з різною швидкістю і в різних напрямках – від жорсткої системи до системи з делегованими повноваженнями, “м’якої” системи, системи з мережевими взаємодіями та синергетичної системи. Проте прогрес (чи навіть регрес) має відбуватися обов’язково послідовно, без пропуску жодної фази. Зокрема в наведеному прикладі фазові переходи пов’язані з розвитком взаємодії між педагогами, учнями та батьками, що є достатньо інерційним процесом.

Урахування цієї властивості допоможе прогнозувати розвиток освітньої системи та планувати

необхідні управлінські заходи, формуючи адекватні управлінські та освітні стратегії для різних підсистем і процесів.

Властивість 6 (емерджентність характеристик систем). *У кожній новій фазі розвитку освітніх систем виникають характеристики, що не були притаманні системам у попередніх фазах.*

Наприклад, на нинішньому етапі реформування старшої профільної школи для 10–12 класів підготовлено нові типові освітні програми, які дають можливість розробляти індивідуальні освітні траєкторії для учнів, чого не було передбачено типовими освітніми програмами базової школи.

Урахування зазначеної властивості зумовлює необхідність оперативного опрацювання управлінням новел освітнього законодавства й освоєння педагогами нових освітніх технологій та ефективних педагогічних практик.

Властивість 7 (детермінованість фазових переходів). *За умов посилення зовнішніх і внутрішніх змін фазові переходи освітніх систем мають неминучий і закономірний характер.*

Наприклад, у ситуації карантину та обмежувальних протиепідемічних заходів, спричинених розповсюдженням коронавірусу, заклади освіти України змушені були в короткий термін перейти на вищий рівень (фазу) організації дистанційного навчання.

Зазначена властивість орієнтує освітні системи на необхідність постійного розвитку в умовах динамічних суспільно-економічних змін.

Коротку інформацію про властивості системно-фазового підходу в контексті дослідження освітніх систем подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Коротка інформація про властивості системно-фазового підходу в контексті дослідження освітніх систем

№ з/п	Назва властивості	Зміст властивості
1	Фазова специфічність параметрів систем	У різних фазах розвитку освітні системи характеризуються специфічними цілями та структурними, функціональними, ресурсними й комунікаційними параметрами.
2	Фазова диференціація підсистем	Різні підсистеми освітньої системи можуть перебувати в різних фазах розвитку та демонструвати неоднакову динаміку змін
3	Асиметричність та асинхронність розвитку процесів	Різні процеси освітньої системи проходять фазові переходи з неоднаковою швидкістю та в різних напрямках
4	Взаємовплив фазових переходів	Фазові переходи в освітніх підсистемах і процесах впливають на розвиток інших підсистем, процесів і системи загалом.
5	Жорстка послідовність проходження фаз	Освітні системи послідовно проходять фази свого розвитку, при цьому швидкість і напрямки переходів між фазами можуть відрізнятися
6	Емерджентність характеристик систем	У кожній новій фазі розвитку освітніх систем виникають характеристики, що не були притаманні системам у попередніх фазах
7	Детермінованість фазових переходів	За умов посилення зовнішніх і внутрішніх змін фазові переходи освітніх систем мають неминучий і закономірний характер

Очевидно, що залежно від конкретної мети дослідження можуть розглядатися й інші властивості системно-фазового підходу.

Висновки. У роботі наголошено, що освітні системи як складні, багаторівневі, нелінійні, динамічні соціальні системи можуть перебувати в різних фазах розвитку. Обґрунтовано, що системно-фазовий підхід, який поєднує принципи системного підходу та теорії фазового розвитку складних соціальних систем, є ефективною методологією дослідження освітніх систем. Коротко проаналізовано основні властивості системно-фазового підходу, зокрема фазову специфічність параметрів систем, фазову диференціацію підсистем, асиметричність та асинхронність розвитку процесів, взаємовплив фазових переходів, жорстку послідовність проходження фаз, емерджентність характеристик систем, детермінованість фазових переходів. Наголошено, що врахування зазначених властивостей сприяє проведенню якісних досліджень та забезпечує ефективне функціонування й розвиток освітніх систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний звіт за результатами інституційних аудитів 2020–2021. Тенденції якості освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти. (2022). URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/Analytical-report-on-institutional-audit-2020-2021_SQE_SURGe.pdf (дата звернення: 02.12.2025)
2. Дубасенюк О.А. Модернізація системи освіти в Україні в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огневюка, С. Сисоевої. Київ: ТОВ “Видавниче підприємство “ЕДЕЛЬВЕЙС”, 2013. С. 253–262.
3. Іваницька О.П., Редько С.А., Панченко А.Ю. Розвиток освітнього середовища закладів середньої освіти в умовах інтеграції в європейський простір освіти. *Освітologia*. 2016. № 5. С. 94–99.
4. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
5. Мильніченко С.М. Розвиток освіти в Україні: особливості та пріоритети інноваційних змін. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління “Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку”*. Серія “Економіка”. Т. XX, вип. 313. Маріуполь, ДонДУУ, 2019. С. 108–118.
6. Пастовенський О.В. Релятивне управління ефективними освітніми системами. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. 2018. 1(8). Р. 72–76.
7. Пастовенський О.В. Синергетичний сценарій розвитку ефективних освітніх систем. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 2 (84). С. 102–106.
8. Сидоренко В.В. Розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах відкритої освіти: кластерний аналіз. Професійна компетентність педагога в умовах оновленого змісту освіти та вимог ринку праці: III

регіональна науково-практична конференція. Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2017. С. 8–17.

9. Словник іншомовних слів. Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.
10. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10. 658 с.
11. Трубачева С., Мушка О., Замаскіна П. Трансформаційні процеси в освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти в умовах цифровізації суспільства. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 4. С. 103–111.

REFERENCES

1. Analitichnyi zvit za rezultatamy instytutitsiinykh audytiv 2020–2021. Tendentsii yakosti osvithnoi diialnosti zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Analytical report on the results of institutional audits 2020–2021. Trends in the quality of educational activities of general secondary education institutions]. Available at: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/Analytical-report-on-institutional-audit-2020-2021_SQE_SURGe.pdf (Accessed 02 Dec. 2025). [in Ukrainian].
2. Dubasienuk, O.A. (2013). Modernizatsiia systemy osvity v Ukraini v umovakh suchasnykh hlobalizatsii nykh protsesiv [Modernization of the education system in Ukraine in the context of modern globalization processes]. Educational reforms: mission, reality, reflection: monograph edited by Vasyl Kremen, Tadeush Levovytskyi, Viktor Ognevyuk, Svitlana Sysoeva. Kyiv, pp. 253–262. [in Ukrainian].
3. Ivanytska, O.P., Redko, S.A. & Panchenko, A.Yu. (2016). Rozvytok osvithnoho seredovyschcha zakladiv serednoi osvity v umovakh intehratsii v yevropeyskyi prostir osvity [Development of the educational environment of secondary education institutions in the context of integration into the European educational space]. *Osvitologiia*. No. 5, pp. 94–99. [in Ukrainian].
4. Kustovska, O.V. (2005). Metodolohiia systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen: Kurs lektsii [Methodology of the System Approach and Scientific Research: Lecture Course]. Ternopil, 124 p. [in Ukrainian].
5. Mylnichenko, S.M. (2019). Rozvytok osvity v Ukraini: osoblyvosti ta priorytety innovatsiinykh zmin [Development of education in Ukraine: features and priorities of innovative changes]. Collection of scientific works of Donetsk State University of Management “Problems and prospects of ensuring stable socio-economic development”. Series “Economy”. Vol. XX, issue 313. Mariupol, pp. 108–118. [in Ukrainian].
6. Pastovenskyi, O.V. (2018). Reliatyvne upravlinnia efektyvnymy osvithnymy systemamy [Relative management of effective educational systems]. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. 1(8). pp. 72–76. [in Ukrainian].
7. Pastovenskyi, O.V. (2016). Synerhetychnyi stsenarii rozvytku efektyvnykh osvithnykh system [Synergetic scenarios for the development of effective educational systems]. *Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University. Pedagogical Sciences*. Issue 2 (84), pp. 102–106. [in Ukrainian].
8. Sydorenko, V.V. (2017). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti suchasnoho pedahoha v umovakh vidkrytoi osvity: klasternyi analiz [Development of professional competence of a modern teacher in the conditions of open education: cluster analysis]. Professional competence of a teacher in the conditions of updated content of education and requirements of

МОНІТОРИНГ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ АВТОМАТИЗОВАНИМИ СИСТЕМАМИ

the labor market: III regional scientific and practical conference. Vinnytsia, pp. 8–17. [in Ukrainian].

9. Slovník inšomovnykh slov (2000). [Dictionary of foreign words]. Compiled by S.M. Morozov, L.M. Shkaraputa. Kyiv, 680 p. [in Ukrainian].

10. Slovník ukraïnskoi movy: v 11 tt. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Linguistics; edited by I.K. Bilodid. Vol. 10. Kyiv, 658 p. [in Ukrainian].

11. Trubacheva, S., Mushka O. & Zamaskina, P. (2024). Transformatsiini protsesy v osvitnomu seredovyshchi zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh tsyfrovizatsii suspilstva [Transformational processes in the educational environment of general secondary education institutions in the conditions of digitalization of society]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. No. 4, pp. 103–111. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.12.2025

УДК 004.9:37.02:37.018.43

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344625>

Оксана Кравчина, науковий співробітник

Відділу компаративістики інформаційно-освітніх інновацій

Інституту цифровізації освіти НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3903-0835>

МОНІТОРИНГ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ АВТОМАТИЗОВАНИМИ СИСТЕМАМИ

У статті розглядаються питання моніторингу функціонування цифрового середовища закладів загальної середньої освіти в Україні за допомогою автоматизованих систем управління освітою (АСУО). Проаналізовано роль АСУО в організації освітнього процесу, зокрема дистанційного навчання, на основі нормативно-правової бази та наукових досліджень українських і зарубіжних авторів. Наведено результати всеукраїнського опитування 2024 року щодо використання державних (ІСУО, ДІСО, АІКОМ) та комерційних (АС “Школа”, “Єдина школа”, HUMAN тощо) систем, їх функціонал для трекінгу успішності, відвідуваності, ресурсів та аналітики. Обговорено аспекти безпеки даних у цих системах, ризики та перспективи розвитку та висвітлено переваги інтеграції АСУО для підвищення ефективності цифрового освітнього середовища ЗЗСО.

Ключові слова: автоматизовані системи управління освітою; моніторинг освіти; ІСУО; ДІСО; безпека даних; освітня аналітика.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 11.

Oksana Kravchyna, Researcher of the Comparative

Studies for Information and Education Innovations Department,

Institute for Digitization of Education of the NAPS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3903-0835>

MONITORING THE FUNCTIONING OF THE DIGITAL ENVIRONMENT OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS BY AUTOMATED SYSTEMS

The article examines the monitoring of the digital environment in general secondary education institutions of Ukraine through the implementation of Automated Education Management Systems (AEMS). These systems serve as critically important tools for organizing and coordinating the educational process, particularly in the context of digitalization and distance learning. The study is based on an analysis of the regulatory framework of Ukraine that supports the integration of AEMS into the education system. The article examines the functional capabilities of AEMS, which include hosting electronic educational materials in cloud storage for remote access, scheduling classes and webinars using videoconferencing tools, tracking student activity and progress, conducting online assessments, facilitating communication through forums and chats, generating progress reports, and integrating with electronic document management systems. The results of a nationwide online survey conducted in 2024 by the Institute for Digitalization of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and the State Scientific Institution “Institute for Modernization of Educational Content” are presented, which revealed that state systems (ISEM, DISO, AIKOM) are used by 86 % of respondents, while commercial systems (e.g., Unified School, Electronic Journal, AS School) account for only 14 %, indicating the preference for free state digital solutions due to budget constraints or limited integration of commercial products. Data security is becoming a critical issue, given the significant volume of personal information processed by AEMS. State systems benefit from centralized security measures managed by the Ministry of Education and Science and the Institute for Educational Analytics, using certified data centers and secure communication channels. Nevertheless, risks such as human error and potential large-scale cyberattacks, especially during wartime, remain.

Keywords: automated education management systems; educational monitoring; ISUO; DISO; data security; educational analytics.

Постановка проблеми. Автоматизовані системи управління освітою (АСУО) є важливими інструментами для організації та координації освітнього процесу в Україні. Спільною метою таких систем є оцифрування та автоматизація управління школами та забезпечення зручного онлайн-доступу до навчальної інформації для всіх учасників освітнього процесу. Такі АСУО також відіграють важливу роль в організації дистанційного навчання, оскільки дозволяють: розмістити електронні навчальні заняття та матеріали у хмарних сховищах системи для віддаленого доступу учнів; планувати та створювати розклад занять, вебінарів з використанням відео-конференц-зв'язку; відстежувати активність та прогрес учнів після проходження ними занять; проводити тестування, перевірку виконаних завдань в онлайн-режимі; організовувати форуми, чати для спілкування між вчителями та учнями; формувати електронні звіти щодо успішності учнів, з їх роботами та оцінками; автоматизувати збір статистичних даних; інтегруватися з різними системами електронного документообігу для збору та обміну інформацією.

Для ефективного впровадження цих систем в освіту України було прийнято низку нормативних документів, серед яких: Положення про програмно-апаратний комплекс “Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту” (постанова Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2021 р. № 1255) [4], Про впровадження інформаційної системи управління освітою “ІСУО” (наказ МОН №986 від 29.09.2015) [5], Про деякі питання організації дистанційного навчання (наказ МОН №1115 від 08.09.2020 р.) [7], Про внесення змін до методичних рекомендацій щодо заповнення класного журналу учнів початкових класів Нової української школи (наказ МОН №1096 від 02.09.2020) [6].

Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану, проблем та перспектив моніторингу функціонування інформаційно-цифрового середовища закладів загальної середньої освіти України з використанням автоматизованих систем управління освітою.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженням питань моніторингу ефективності інформаційно-цифрового середовища освіти за допомогою автоматизованих систем управління освітою розглядалося багатьма науковцями. В. Биков досліджував теоретичні та методологічні аспекти створення і впровадження автоматизованих систем управління в освіту. Так дослідник обґрунтував необхідність створення єдиного інформаційного простору освіти і науки, який базується на інформаційно-комунікаційних технологіях та автоматизованих системах управління. В роботі запропоновано концептуальну модель автоматизованої інформаційно-аналітичної системи моніторингу

освітньої галузі, яка дозволяє відстежувати та аналізувати ключові показники ефективності інформаційно-цифрового середовища та визначено основні компоненти такої системи: підсистема збору та обробки статистичних даних, підсистема моніторингу якості освіти, підсистема управління ресурсами тощо [1].

Розглядаються питання моніторингу електронних освітніх ресурсів та їх вплив на формування інформаційно-цифрового середовища освіти в роботі А. Гуржія та В. Лапінського. Вчені наголосили на необхідності виробникам автоматизованих систем долучати до їх розроблення вчителів і науковців, отримуючи в результаті продукт з максимально високою якістю [3].

У своїй праці Г. Проценко обґрунтував необхідність організації інформаційного потоку та створення інформаційного простору для впровадження сучасних ІКТ в управлінську та освітню діяльність закладу освіти, визначено структуру інформаційного простору школи, включаючи нормативно-правову базу, інформаційні ресурси, засоби ІКТ, аудиторії (вчителі, учні, батьки) та інформаційні процеси. На основі інтеграції автоматизованих систем управління та електронних освітніх ресурсів розробив модель інформаційного простору загальноосвітніх навчальних закладів та описав інформаційні процеси в школах: збір, обробку, зберігання, передачу та використання даних [10]. У доповіді колективу авторів НАПН України 2022 року “Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи” комплексно висвітлюється стан і перспективи науково-методичного супроводу цифровізації освіти в Україні з урахуванням реалій війни, специфіки організації дистанційного навчання та управління освітнім процесом, приділена увага використанню та впровадженню автоматизованих систем управління освітою [2].

Деякі питання використання автоматизованих систем управління освітою для моніторингу ефективності інформаційно-цифрового середовища освіти в школах досліджували науковці за кордоном. Так в роботі “Огляд можливостей та викликів аналітики навчання для освіти K-12” автори пропонують децентралізовану систему на основі блокчейн для зберігання та обміну освітніми даними між різними установами та організаціями. Така система має переваги в забезпеченні прозорості, безпеки, незмінності та контролю над даними порівняно з централізованими репозиторіями та дозволяє учням мати повний контроль над своїми освітніми записами та надавати, за потреби, доступ до них. Автори розглядають питання конфіденційності та обговорюють способи захисту конфіденційних даних за допомогою криптографічних методів. За думкою дослідників, децентралізована блокчейн-

МОНІТОРИНГ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ АВТОМАТИЗОВАНИМИ СИСТЕМАМИ

система може забезпечити більш ефективний моніторинг та цілісність освітніх даних в цифровому середовищі, уникаючи проблем централізованого зберігання та пропонують використовувати переваги технології блокчейн для створення безпечної, прозорої та захищеної системи управління освітніми даними для підвищення ефективності моніторингу цифрового освітнього середовища [9].

У статті “Використання освітніх даних з викладання та навчання для формування рефлексивного освітнього дизайну вчителями в дослідницько-орієнтованій STEM-освіті” автори досліджують, як дані, отримані з освітнього процесу та навчальної діяльності, можуть інформувати викладачів та допомагати їм вдосконалювати дизайн навчання в контексті дослідницького навчання STEM-дисциплін. Щодо використання автоматизованих систем для моніторингу ефективності цифрового освітнього середовища, в статті розглядаються збір різноманітних освітніх даних з цифрових навчальних середовищ, таких як системи управління навчанням, віртуальні лабораторії, симуляції тощо. Акцентується увага на застосуванні аналітичних даних щодо навчання для обробки та аналізу зібраних даних з метою отримання корисних знань про процеси навчання та викладання. Автори пропонують надавати викладачам аналітичні дані та візуалізації для сприяння рефлексії та перегляду

дизайну навчальних курсів, методів викладання та оцінювання, а також використовувати аналітику з навчання для моніторингу прогресу учнів, виявлення проблемних моментів та адаптації навчального досвіду відповідно до потреб тих хто навчається. Таким чином, автоматизовані системи управління освітою, зокрема аналітика навчання, можуть забезпечити викладачів цінними даними та аналітикою для моніторингу ефективності цифрового освітнього середовища на основі фактичних даних [11].

Представлені наукові публікації охоплюють різні аспекти застосування автоматизованих систем і аналітики навчання у шкільному середовищі, включаючи огляд наявних практик, обговорення проблем та можливостей цих систем, а також пропозиції щодо ефективної реалізації таких систем в системі початкової та середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. АСУО можуть бути локальними (для окремого навчального закладу) або інтегрованими регіональними/національними системами. Вони дозволяють підвищити ефективність управління освітнім процесом, оптимізувати використання ресурсів, покращити якість прийняття рішень використовуючи аналітичні звіти, що формуються в системі автоматично та дозволяють організувати дистанційне навчання у школі. В Україні існує доволі велика кількість АСУО, які представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця використання АСУО для моніторингу освітнього середовища ЗЗСО в Україні

Назва системи	Тип	Охоплення станом на 2023-2025 рр.	Функціонал	Можливості для моніторингу освітнього середовища
Інформаційна система управління освітою (ІСУО) https://isuo.org/	Державна	14 589 ЗЗСО, 14 332 ДЗО, 2274 органів управління	Статистика закладів, учнів, кадрів	Базова статистика (кількість учнів, вчителів, матеріальна база, електронна атестація педагогічних працівників). Аналітика обмежена
Державна інформаційна система освіти (ДІСО) Міністерства освіти і науки України (https://diso.gov.ua/)	Державна	Національний рівень	Централізований збір та обробка статистики	Систематизація даних для МОН. Не надає інструментів для аналізу навчального процесу у школі
Державний безкоштовний сервіс електронних журналів та щоденників -мобільний освітній додаток “Мрія” (https://mriia.gov.ua)	Державна	Поступове впровадження у школах	Е-журнали, щоденники, контроль відвідуваності	Журнали, розклади, домашні завдання, навчальні плани, чати, результати
Безкоштовний сервіс електронних щоденників, журналів та сайтів для шкіл України (https://e-schools.info/)	Державна / умовно безкоштовна	4904 школи, 2,5 млн користувачів	Е-журнали, сайти шкіл, аналітика, файлові архіви та сервіси для батьків	Прозорість та базова аналітика

**МОНІТОРИНГ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ АВТОМАТИЗОВАНИМИ СИСТЕМАМИ**

Продовження таблиці 1

Сервіс “Нові знання” для електронних журналів та дистанційного навчання (https://nz.ua/)	Комерційна/безкоштовно	Широко використовується	Е-журнали, дистанційне навчання, звіти, розклади, домашні завдання	Оцінка активності та успішності у змішаному/онлайн-навчанні
Програмний комплекс “АС Школа” від НДІ ППТ (https://school.osvita.net/)	Комерційна	480 закладів 14 районних управлінь освіти	Управління учнями, кадрами, розклад, звіти різних форм.	Локальний моніторинг навчального процесу, облік навантаження
Сервіс “Єдина Школа” (https://eschool-ua.com/)	Комерційна	3600 закладів, 24 області	Е-журнали, документообіг, аналітика	Комплексна оцінка ефективності: від успішності учнів до управлінських процесів
CRM-система “Prosvita” для управління школами (https://prosvita.net/crm-dlya-shkil/)	Комерційна	Використовується у школах по Україні	Е-журнали, розклади, звіти, онлайн уроки, тести, домашні завдання, гейміфікація, комунікація з батьками	Моніторинг задоволеності учнів та батьків, управлінська ефективність
Платформа “Моя школа” для шкільних спільнот (https://moiashkola.ua/)	Комерційна	Українські школи, дані не оприлюднені	Освітні спільноти, комунікація	Моніторинг взаємодії учасників освітнього процесу, мікроклімат школи
HUMAN для освіти (https://www.human.ua/schools/)	Комерційна	4 152 заклади освіти, 42 органи місцевої влади, 4 державні структури	Навчальні плани, розклади, уроки, домашні завдання, тести, аналітика, управління	Потужна система: комплексний моніторинг (успішність, кадри, ресурси, взаємодія)
Сервіс “Розумна школа” система автоматизації для закладів освіти (https://smart-school.com.ua/)	Комерційна	Використовується локально	Е-документообіг	Опосередкований моніторинг через контроль документообігу та прозорість управління

Інститут цифровізації освіти НАПН України спільно з Державною науковою установою “Інститут модернізації змісту освіти” у 2024 році провели всеукраїнське онлайн-опитування освітян “Моніторинг готовності та потреб вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ: 2024” [8], було опитано 26 227 респондентів, серед яких 6687 керівників закладів загальної середньої освіти (директори, заступники директорів), яким було задано питання щодо використання автоматизованих систем адміністрування/управління в освітніх закладах.

Відповіді респондентів відображені на рис. 1 та розподілилися таким чином, домінує (36 %) ІСУО, що свідчить про те, що державна система є основним інструментом для автоматизації управління освітою в Україні, що відповідає стратегії МОН щодо уніфікації даних. Водночас розподіл між державними та комерційними системами: державні системи (ІСУО, ДІСО, АІКОМ – з 2025 року введено мобільний освітній додаток “Мрія”) скла-

дають 86 % (36 % + 21 % + 29 %), тоді як комерційні (Єдина школа, Е-Journal, АС Школа) – лише 14 % (3 % + 5 % + 6 %). Це вказує на перевагу безкоштовних державних систем. Невеликі відсотки для “Єдина школа” (3 %), Е-Journal (5 %) та АС “Школа” (6 %) можуть говорити про обмежений бюджет закладів освіти або недостатню інтеграцію комерційних продуктів до навчальних закладів [8].

Слід зазначити, що безплатні АСУО створювалися за ініціатииви Міністерства освіти і науки України та надаються безплатно для використання закладам освіти по всій країні, разом з тим комерційні продукти розробляються різними організаціями та пропонуються школам на платній основі. Проаналізуємо, яким чином використовуються наявні на ринку освітніх послуг АСУО в Україні, так серед державних є такі як:

– Інформаційна система управління освітою (ІСУО), яка фокусується на зборі статистичних даних про кількість підключених закладів освіти в

МОНІТОРИНГ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ АВТОМАТИЗОВАНИМИ СИСТЕМАМИ

різних регіонах та їх типи, проте не надає детальної інформації про самі заклади освіти.

– Державна інформаційна система освіти (ДІСО) офіційний сайт Державної інспекції сфери освіти України, який містить нормативні документи, новини та інформацію про діяльність інспекції, але не має інструментів моніторингу закладів освіти.

– Державний безплатний сервіс електронних журналів та щоденників – мобільний освітній додаток “Мрія”, який дозволяє відстежувати успішність

учнів, розклад занять на рівні окремого закладу.

– Сервіс електронних щоденників, журналів та сайтів “e-schools” підтримує комунікацію та базовий трекінг і використовується для моніторингу відвідуваності через електронні реєстри; відстеження успішності учнів за оцінками та домашніми завданнями; управління ресурсами (документи, матеріали на шкільних сайтах); оцінка загальної продуктивності через доступ батьків та учнів до даних.

Рис. 1. Відповіді керівників закладів загальної середньої освіти щодо того, які автоматизовані системи адміністрування/управління використовуються в освітньому закладі

Серед комерційних продуктів найпоширенішими є:

– Програмний комплекс “АС Школа” забезпечує оперативне управління та аналіз та використовується для трекінгу відвідуваності та успішності через бази даних учнів та ранжування оцінок; оцінки ефективності вчителів за допомогою даних про атестацію та курси підвищення кваліфікації; моніторингу ресурсів (кабінети, розклад); генерацію аналітичних звітів для оцінки розвитку школи та система інтегрується з ІВС “Освіта” для обміну даними.

– Сервіс “Єдина Школа” використовується для аналізу відвідуваності та успішності через електронні журнали; формування графічних звітів про результати навчання; інтегрується з відеоплатформами для організації дистанційного навчання; моніторингу ресурсів та рефлексії учнів для загальної оцінки ефективності навчання.

– CRM-система “Prosvita” використовується для автоматичного трекінгу відвідуваності зі звітами; моніторингу успішності через електронні журнали, тести та щоденні звіти; оцінки ефективності вчителів за допомогою чатів та інтеграції з Zoom; управління ресурсами (онлайн-бібліотека, документообіг); аналітика продуктивності з автоматичними таблицями та елементами гейміфікації для мотивації учнів до навчання.

– Сервіс “Нові знання” підтримує дистанційне навчання та використовується для аналізу успішності учнів та класів через графічні звіти; оцінки ефективності вчителів за допомогою механізмів аналізу їхньої роботи; генерації гнучких звітів для оцінки шкільної продуктивності; застосування інструментів для дистанційного навчання та перевірки робіт.

– Платформа “Моя школа” використовується для базового моніторингу успішності через журна-

ли; оцінки ресурсів та спільнот; відстеження динаміки результатів навчання.

– HUMAN для освіти для персоналізованого навчання та використовується для трекінгу відвідуваності та динаміки успішності; оцінки ефективності вчителів через рефлексію учнів; моніторингу ресурсів (уроки, медіа); детальну аналітику результатів; застосування інструментів для планування та оцінки загальної продуктивності школи.

– Сервіс “Розумна школа” використовується для трекінгу відвідуваності через журнали; моніторингу успішності з графічними звітами; оцінки ефективності вчителів (планування, тестування); управління ресурсами (розклад, тарифікація); автоматичної генерації звітів для оцінки продуктивності; доступ 24/7 для батьків та учнів.

Слід зауважити, що важливим при виборі та використанні АСУО є забезпечення безпеки даних, оскільки такі системи містять значні обсяги персональної інформації про учнів, батьків та педагогічних працівників, що обумовлює необхідність дотримання високих стандартів захисту. Так державні системи до яких належать ІСУО, ДІСО, мобільний освітній додаток “Мрія” та платформа E-schools функціонують у правовому полі Закону України “Про захист персональних даних” та нормативів кібербезпеки, розроблених Департаментом кіберполіції. В цих АСУО захист інформації забезпечується централізовано на рівні Міністерства освіти і науки України та Інституту освітньої аналітики, та в них використовуються сертифіковані дата-центри та захищені канали зв’язку, разом з тим існують проблеми, пов’язані з низьким рівнем локального ІТ-захисту у закладах освіти: застосування слабких паролів, відсутність шифрування при обміні файлами, передача логінів стороннім особам та, крім того, централізований характер таких систем робить їх потенційною цілью для масштабних кібератак, особливо в умовах воєнного стану, але загалом, рівень безпеки державних сервісів є вищим порівняно з локальними комерційними продуктами, однак суттєвим чинником ризику залишається людський фактор.

Серед комерційних продуктів АСУО можна виділити АС “Школа”, “Єдина школа”, Prosvita, “Нові знання”, “Моя школа”, HUMAN та “Розумна школа” в більшості яких використовуються сучасні технології захисту: протоколи SSL/HTTPS для безпечної передачі даних, хмарні сервери у сертифікованих дата-центрах України та країн ЄС, двофакторну автентифікацію (зокрема у HUMAN). Так більш використовувані системи (HUMAN, Єдина школа) мають окремі модулі кіберзахисту, що включають аудит доступів, журналізацію дій користувачів, шифрування персональних даних, а менш затребувані сервіси (Нові знання, Моя школа) поступаються рівнем безпеки, можливо це обумов-

лено недостатнім фінансуванням та відсутністю зовнішнього аудиту. Також серед додаткових ризиків є зберігання персональних даних у приватних компаніях, що зумовлює залежність від їхньої політики безпеки. Таким чином в Україні наразі відсутній єдиний державний механізм аудиту комерційних освітніх систем, тому рівень захисту у різних продуктів є нерівномірним.

Для подальшого ефективного використання АСУО для моніторингу функціонування цифрового освітнього середовища закладів загальної середньої освіти необхідно:

- запровадити загальні стандарти функціонального наповнення державних та комерційних продуктів для забезпечення порівняння та інтеграції освітніх даних на регіональному та національному рівнях;

- розробити та забезпечити державний аудит і сертифікацію цифрових освітніх платформ з акцентуванням уваги на кібербезпеці та захисті персональних даних всіх учасників освітнього процесу;

- створити умови для інтеграції державних та комерційних АСУО задля створення єдиного освітнього простору, що сприятиме прозорості та підвищенню ефективності управління закладами освіти;

- розробити рекомендації для закладів загальної середньої освіти щодо безпечної та ефективної роботи з АСУО.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що автоматизовані системи управління освітою на сьогодні є одним із основних інструментів організації та моніторингу освітнього процесу у ЗЗСО, оскільки надають можливість оцифровувати дані про всіх учасників освітнього процесу, дозволяють автоматизувати адміністративну діяльність та організувати дистанційну освіту і надають доступ до навчальних ресурсів, що особливо важливо для організації освітнього процесу в Україні. Важливо зауважити, що найпоширенішими є державні автоматизовані системи управління освітою (ІСУО, ДІСО, АІКОМ), що говорить про уніфікацію та доступність цих ресурсів, однак комерційні продукти надають більш функціональні рішення (аналітика, гейміфікація тощо) та пропонують більш адаптивні інструменти для персоналізованого навчання та рефлексії, але менш доступні через брак коштів або недостатню інтеграцію з державними системами, оскільки державні системи в своїй більшості акцентують увагу за зборі статистичних даних. Оскільки в АСУО відбувається обробка персональної інформації, то безпека даних є критично важливою складовою функціонування таких систем і державні системи мають централізований захист, але є вразливими до локальних технічних проблем (слабкі паролі, відсутність шифрування тощо), а комерційні продукти використовують сучасні технології (SSL/HTTPS, двофакторна автент-

тифікація тощо) але при цьому такий рівень безпеки є нерівномірним та його не завжди є можливість оцінити, оскільки відсутній єдиний державний аудит таких систем. Виникає необхідність у розробці національних стандартів АСУО для здійснення аудиту та підвищення рівня кібербезпеки на всіх рівнях від державного до локального на місцях.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці практичних рекомендацій щодо стандартизації функціоналу АСУО як державної, так і комерційної форм власності для забезпечення ефективного моніторингу якості освіти на регіональному та національному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В.Ю. Автоматизовані інформаційні системи єдиного інформаційного простору освіти і науки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 2008. № 2, С. 47–56.
2. Кремень В.Г., Биков В.Ю., Ляшенко О.І., Литвинова С.Г., Луговий В.І., Мальований Ю.І., Топузов О.М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України “Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи”, 18–19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2022. № 4(2), С. 1–49. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>.
3. Гуржій А.М., Лапінський В.В. Електронні освітні ресурси як основа сучасного навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів. *Інформаційні технології в освіті*, 2013. № 15, С. 30–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_15_5
4. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Державної цільової соціальної програми цифровізації освіти в Україні на 2022–2025 роки: Постанова від 15 листопада 2021 р. № 1255. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-п#n9>
5. Міністерство освіти і науки України. Про впровадження інформаційної системи управління освітою “ІСУО”: Наказ № 986 від 29 вересня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0986729-15#Text>
6. Міністерство освіти і науки України. Про внесення змін до методичних рекомендацій щодо заповнення класного журналу учнів початкових класів Нової української школи: Наказ від 2 вересня 2020 р. № 1096. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1096729-20#Text>
7. Міністерство освіти і науки України. Про затвердження Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти: Наказ від 8 вересня 2020 р. № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>
8. Моніторинг готовності та потреб вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ: 2024. Аналітичний звіт / О. Овчарук, О. Гриценчук, О. Кравчина; за заг. ред. О. Овчарук. Київ: ІЦО НАПН України, 2024. 100 с. ISBN 978-617-8330-34-7. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743978/>
9. Paolucci C., Vancini S., Bex R.T., II., Cavanaugh C., Salama C. & de Araujo Z. A review of learning analytics opportunities and challenges for K-12 education. *Heliyon*. 2024. 10(4), e25767. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e25767>

10. Проценко Г.О. Проектування інформаційного простору загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10. Київ, 2012. 21 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1090/1/apef_Procenko_G.O.pdf

11. Sergis S., Sampson D.G., Rodríguez-Triana M.J., Gillet D., Pelliccione L., & de Jong T. Using educational data from teaching and learning to inform teachers' reflective educational design in inquiry-based STEM education. *Computers in Human Behavior*, 2019. 92, pp. 670–682. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.12.014>

REFERENCES

1. Bykov, V.Yu. (2008). Avtomatyzovani informatsiyni systemy yedynoho informatsiynoho prostoru osvity i nauky [Automated information systems of the unified information space of education and science]. *Collection of scientific works of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*, No. 2, pp. 47–56. [in Ukrainian].
2. Kremen, V.H., Bykov, V.Yu., Lyashenko, O.I., Lytyvnova, S.H., Luhovyi, V.I., Malovanyy, Y.I. & Topuzov, O.M. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrozatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektivy [Scientific and methodological support of the digitalization of education in Ukraine: status, problems, perspectives]. Scientific report to the general assembly of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine “Scientific and methodological support of the digitalization of education in Ukraine: status, problems, perspectives”, November 18–19, 2022]. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, No. 4(2), pp. 1–49. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>. [in Ukrainian].
3. Hurzhiy, A.M. & Lapinskyi, V.V. (2013). Elektronni osvityni resursy yak osnova suchasnoho navchalnoho sere-dovyscha zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Electronic educational resources as the basis of the modern learning environment of general education institutions]. *Information Technologies in Education*, No. 15, pp. 30–37. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_15_5. [in Ukrainian].
4. Kabinet Ministriv Ukrainy [Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2021). Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy tsyfrozatsii osvity v Ukraini na 2022–2025 roky: Postanova vid 15 lystopada 2021 r., No. 1255 [On approval of the State targeted social program for digitalization of education in Ukraine for 2022–2025: Resolution dated November 15, 2021, No. 1255]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-п#n9>. [in Ukrainian].
5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Ministry of Education and Science of Ukraine]. (2015). Pro vprovadzhennia informatsiynoi systemy upravlinnia osvitoiu “ISUO”: nakaz No. 986 vid 29 veresnia 2015 r. [On the implementation of the information management system “ISUO”: order No. 986 dated September 29, 2015]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0986729-15#Text>. [in Ukrainian].
6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2020). Pro vnesennia zmin do metodychnykh rekomendatsii shchodo zapovnennia klasnoho zhurnal uchniv pochatkovykh klasiv Novoi ukrainskoi shkoly: nakaz vid 2 veresnia 2020 r. No. 1096 [On amendments to methodological recommendations on filling in the class register of primary classes in the New Ukrainian School: order dated September 2, 2020, No. 1096]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1096729-20#Text>. [in Ukrainian].
7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2020). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiinu formu zdobuttia

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

povnoi zahalnoi serednoi osvity: nakaz vid 8 veresnia 2020 r. No. 1115 [On approval of the Regulation on the distance form of obtaining complete general secondary education: order dated September 8, 2020, No. 1115]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>. [in Ukrainian].

8. Monitorinh hotovnosti ta potreb vchyteliv shchodo vykorystannia tsyfrovikh zasobiv ta IKT: 2024. Analichnyi zvit [Monitoring of Teachers' Readiness and Needs Regarding the Use of Digital Tools and ICT: 2024. Analytical Report] / O. Ovcharuk, O. Hrytsenchuk, O. Kravchyna; (Ed.). O. Ovcharuk. Kyiv, 2024. 100 s. ISBN 978-617-8330-34-7. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743978/>. [in Ukrainian].

9. Paolucci, C., Vancini, S., Bex, R.T., II, Cavanaugh, C., Salama, C. & de Araujo, Z. (2024). A review of learning analytics opportunities and challenges for K-12 education.

Heliyon, 10(4), e25767. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e25767>. [in English].

10. Protsenko, H.O. (2012). Proektuvannia informatsiino-ho prostoru zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Designing the information space of a general education institution]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1090/1/apef_Проценко_Г.О.pdf. [in Ukrainian].

11. Sergis, S., Sampson, D.G., Rodríguez-Triana, M.J., Gillet, D., Pelliccione, L. & de Jong, T. (2019). Using educational data from teaching and learning to inform teachers' reflective educational design in inquiry-based STEM education. *Computers in Human Behavior*, 92, pp. 670–682. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.12.014>. [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.11.2025

УДК 378.035:316.46]:355.095.5

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344987>

Дмитро Бондарєв, здобувач освітньо-наукового ступеня доктора філософії, заступник начальника факультету логістики по роботі з особовим складом, підполковник Національної академії Національної гвардії України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5520-2469>

Людмила Бровчак, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та соціальних питань Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8321-9267>

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

У статті розглянуто проблему формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів у сучасних умовах трансформації військової освіти та зростання вимог до професійної підготовки військових фахівців. Проаналізовано вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до розуміння лідерства, зокрема трансформаційного та етичного, а також окреслено їх значення для підготовки офіцера нового покоління. Обґрунтовано роль педагогічної підтримки та психологічного супроводу як ключових чинників розвитку лідерських компетентностей курсантів. Визначено структуру лідерського потенціалу та охарактеризовано психолого-педагогічні умови, що сприяють його формуванню. Наголошено на важливості поєднання педагогічних, психологічних та організаційних аспектів підготовки.

Ключові слова: педагогічна підтримка; психологічний супровід; лідерський потенціал; майбутні офіцери.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 13.

Dmytro Bondariev, Applicant for the Degree of Doctor of Philosophy, Deputy Head of the Faculty of Logistics for Work with Personnel, Lieutenant Colonel, National Academy of the National Guard of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5520-2469>

Liudmyla Brovchak, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and Social Issues, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8321-9267>

EDUCATIONAL SUPPORT AND PSYCHOLOGICAL GUIDANCE FOR DEVELOPING THE LEADERSHIP POTENTIAL OF FUTURE OFFICERS

The article examines the formation of leadership potential in future officers in the context of the current transformation of the military education system and increased requirements for professional, moral, and psychological training of personnel. Military leadership is seen as a complex, integrated personality trait that combines the ability to make responsible and strategic decisions, act in uncertain situations, motivate and support personnel, ensure psychological stability, effective interaction, and moral and ethical leadership. The authors analyse the psychological and pedagogical mechanisms of the educational

environment's influence on the development of cadets' leadership qualities, in particular the role of pedagogical support and psychological guidance, which contribute to the formation of emotional and volitional stability, self-regulation, analytical thinking and effective action in complex and stressful conditions.

Particular attention is paid to the theoretical approaches of domestic and foreign researchers, in particular transformational and adaptive leadership, as well as systemic models of leadership competence development that integrate value-motivational, cognitive, behavioural-activity, and psychological components. It is shown that effective leadership development requires the integration of pedagogical support and psychological guidance.

The results of the experimental study show that an integrated approach increases team skills, effective decision-making abilities, emotional competence, and motivation for leadership activities by 20–30 %. Based on the data obtained, practical recommendations are proposed for optimising pedagogical support, individualising the educational process, systematic diagnosis, and developing a culture of ethical leadership that shapes the moral responsibility and professional maturity of cadets. The results confirm the feasibility of a comprehensive approach to training a new generation of officers and provide a scientific basis for further research on the implementation of interactive methods and modern technologies for developing leadership potential, including virtual and mixed reality, in the process of military education and practical service.

Keywords: educational support; psychological support; leadership potential; future officers.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи військової освіти, зростання вимог до професійної підготовки офіцерських кадрів та підвищення ролі людського чинника у національній безпеці особливої ваги набуває питання формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів. Військове лідерство сьогодні розглядається не лише як набір управлінських умінь, а як комплексна інтегральна характеристика особистості, що охоплює здатність приймати відповідальні рішення, діяти в умовах невизначеності, мотивувати особовий склад, забезпечувати психологічну стійкість та ефективну взаємодію в різних ситуаціях службової діяльності відповідно до положень Доктрини з військового лідерства в Національній гвардії України [3].

Попри наявність значної кількості досліджень із проблем підготовки військових фахівців, питання цілеспрямованого формування лідерського потенціалу курсантів потребує додаткового наукового осмислення. Зокрема, недостатньо розкритими залишаються психолого-педагогічні механізми впливу освітнього середовища на розвиток лідерських якостей, особливості педагогічної підтримки курсантів у процесі становлення їх як майбутніх командирів, а також роль психологічного супроводу в забезпеченні їхньої емоційно-вольової стійкості, саморегуляції та здатності діяти в умовах стресу.

Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, високою інтенсивністю бойових дій та необхідністю ухвалювати оперативні рішення, актуалізують потребу в комплексному підході до підготовки офіцера нового покоління. Це передбачає створення педагогічно доцільних умов, упровадження сучасних освітніх технологій, інтеграцію психологічного супроводу та розвитку індивідуальної траєкторії становлення лідерства.

Проблема формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів потребує наукового обґрунтування ефективних психолого-педагогічних умов, які забезпечують цілісний розвиток особистості курсанта, підвищення рівня його професійної го-

товності та здатності до лідерства у складних і відповідальних умовах військової служби.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів є багатокомпонентним процесом, що потребує інтеграції психолого-педагогічних, ціннісно-мотиваційних та професійно-діяльнісних складових. У вітчизняній науковій літературі цю проблему досліджують такі науковці, як О. Бойко, Д. Швець, З. Кісіль, В. Білошицький, В. Карпенко та ін.

О. Бойко у своїх працях систематично розкриває трансформаційний підхід до лідерства як ключову парадигму підготовки офіцерів Збройних Сил України. Він акцентує увагу на індивідуалізації підготовки курсантів, творчих лідерських завданнях і груповій роботі, підкреслюючи необхідність комплексної педагогічної підтримки та психологічного супроводу. О. Бойко пропонує системну модель психолого-педагогічного розвитку, що базується на суб'єктно-діялісному, контекстному та ціннісному підходах [1].

Аналіз психологічних і соціальних аспектів становлення лідерства у майбутніх офіцерів Національної гвардії України здійснили Д. Швець та З. Кісіль. Вони наголошують на важливості механізмів саморозвитку, відповідальності та самосвідомості, адже офіцер-лідер впливає на підлеглих не лише через управлінські функції, а й через морально-етичні цінності [9].

В. Ягупов, В. Білошицький у своїх працях визначають конкретні педагогічні умови формування лідерської компетентності, включно з моделюванням, ціннісними компонентами та системним патріотичним вихованням. Він також розробляє систему діагностичних критеріїв і показників для оцінювання рівня сформованості лідерських компетентностей у курсантів, виділяючи ціннісно-мотиваційний, когнітивний, поведінково-діялісний, індивідуально-психологічний та суб'єктний компоненти [10].

В. Карпенко розглядає поліаспектність військового лідерства, підкреслюючи, що лідерство – це

ціннісно-мотиваційна діяльність, яка вимагає поєднання моральних, психологічних і професійних якостей [5]. Аналіз нормативно-правових засад розвитку військового лідерства у Збройних Силах України здійснили Д. Зайцев, В. Шевчук та Я. Мельник. Вони підкреслюють, що організаційні та правові умови є важливою складовою формування лідерського потенціалу офіцерів, а стандарти НАТО та внутрішні регламенти визначають рамки професійної та етичної підготовки [4].

Не менш важливим є зарубіжний досвід. Так, Дж. Бернс (James MacGregor Burns) у своїх працях виокремлює трансформаційне та транзакційне лідерство. Він підкреслює, що трансформаційний лідер спрямовує мотивацію та моральні прагнення підлеглих, забезпечуючи взаємну трансформацію лідера й послідовників [12].

Б. Басс (Bernard Bass) розвинув ідеї Бернса, виокремивши чотири ключові компоненти трансформаційного лідерства: ідеалізований вплив (*idealized influence*), натхненну мотивацію (*inspirational motivation*), інтелектуальну стимуляцію (*intellectual stimulation*) та індивідуалізовану увагу (*individualized consideration*) [11]. Його дослідження показали, що трансформаційне лідерство підвищує ефективність діяльності організацій та сприяє розвитку професійних компетентностей підлеглих.

П. Нортхаус (P. Northouse) розвинув концепцію адаптивного лідерства (*adaptive leadership*), яка наголошує на здатності лідера допомагати групі долати складні проблеми, розрізняючи технічні виклики та адаптивні проблеми, що потребують змін цінностей та поведінки [13].

Узагальнення аналізу свідчить, що поєднання вітчизняних і зарубіжних теоретичних та практичних підходів створює міцну наукову основу для формування психолого-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу майбутніх офіцерів. Вітчизняні дослідники пропонують конкретні педагогічні та діагностичні моделі, а міжнародні теоретики – концептуальні засади трансформаційного та етичного лідерства, які дозволяють адаптувати сучасні практики до особливостей української військової освіти. Незважаючи на досягнуті результати, потреба у емпіричному підтвердженні ефективності запропонованих моделей і подальшому розвитку системи психолого-педагогічного супроводу залишається актуальною, особливо в умовах сучасних викликів національної безпеки та трансформації військової освіти.

Метою статті є дослідження та наукове обґрунтування ефективних підходів педагогічної підтримки та психологічного супроводу, що сприяють формуванню лідерського потенціалу майбутніх офіцерів, а також визначення ключових чинників, методів і прийомів, які підвищують їхню професійну компетентність, морально-етичну стійкість та

здатність до ефективного лідерства в умовах сучасної військової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Лідерський потенціал розглядається як комплексна характеристика особистості, що визначає здатність ефективно впливати на групу, організовувати діяльність підлеглих та приймати відповідальні рішення у складних умовах. У військовому контексті лідерський потенціал офіцера поєднує професійну компетентність, морально-етичні якості, психологічну стійкість та здатність до самоорганізації.

Лідерський потенціал не є статичною характеристикою, він розвивається під впливом систематичної педагогічної підтримки та психологічного супроводу. Розуміння структури лідерського потенціалу дозволяє визначити напрями його цілеспрямованого розвитку. Оскільки лідерський потенціал включає різні компоненти, його формування потребує систематичної підтримки та організованого впливу з боку педагогічних та психологічних структур. У цьому контексті педагогічна підтримка виступає ключовим чинником, який забезпечує розвиток лідерських компетентностей, інтегруючи знання, практичні навички та морально-етичні цінності майбутніх офіцерів [7].

Педагогічна підтримка у процесі формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів розглядається як цілеспрямований комплекс заходів, спрямованих на створення умов для розвитку професійних, морально-етичних та управлінських компетентностей. Вона включає методичне керівництво, наставництво, організацію навчально-практичної діяльності та системну стимуляцію саморозвитку курсантів.

За концепцією О. Бойко, педагогічна підтримка виконує декілька ключових функцій:

- освітньо-розвивальна функція (забезпечує здобуття знань про лідерство, розвиток стратегічного мислення, комунікаційних і організаційних навичок);
- мотиваційно-ціннісна функція (формує внутрішню готовність до лідерської діяльності, усвідомлення моральної відповідальності та патріотичних цінностей);
- корекційно-адаптаційна функція (допомагає курсантам подолати психологічні труднощі, адаптуватися до командної діяльності та ефективно взаємодіяти з підлеглими);
- організаційна функція (передбачає моделювання педагогічних ситуацій, тренінгових вправ, рольових ігор та інших видів навчальної діяльності, які сприяють практичному розвитку лідерських компетентностей) [1].

Педагогічна підтримка реалізується через різні форми діяльності: лекції, семінари, інтерактивні тренінги, ділові та рольові ігри, групові проєкти, а також через індивідуальні консультації та настав-

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

ництво. Важливим аспектом є системність та послідовність таких заходів, що дозволяє поступово формувати лідерські якості та компетентності у відповідності до професійних та моральних вимог офіцерської служби.

Науковці наголошують, що педагогічна підтримка є невід'ємним компонентом формування лідерського потенціалу, оскільки вона забезпечує поєднання теоретичного знання, практичних навичок та морально-етичної свідомості майбутніх офіцерів. Саме через педагогічно організовану діяльність формується здатність до управління, прийняття відповідальних рішень та ефективного впливу на підлеглих, що є визначальним для лідерської компетентності у військовому середовищі [8].

Ефективне формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів неможливе лише за рахунок педагогічної підтримки, оскільки розвиток лідерських компетентностей включає не лише здобуття знань і практичних навичок, а й розвиток внутрішніх психологічних ресурсів особистості. Саме тому важливим компонентом системи підготовки є психологічний супровід, який спрямований на забезпечення емоційної стабільності, формування стресостійкості, розвитку саморегуляції, ефективної комунікації та здатності до прийняття відповідальних рішень у складних і нестабільних умовах.

Наукові дослідження свідчать, що ефективність формування лідерського потенціалу значною мірою залежить від інтеграції психологічних методів в освітній процес. Зокрема, В. Білошицький, В. Ягупов підкреслюють роль психодіагностики для виявлення сильних і слабких сторін особистості, а також використання корекційно-розвивальних вправ для підвищення рівня емоційної компетентності [10].

Психологічний супровід включає такі основні напрямки діяльності: діагностичний (оцінка рівня лідерського потенціалу, визначення особистісних характеристик, що впливають на ефективність командної роботи); розвивальний (проведення тренінгів з емоційної стійкості, групових і рольових вправ, спрямованих на розвиток лідерських якостей); корекційний (робота з індивідуальними труднощами, подолання психологічних бар'єрів та підвищення адаптивності у складних ситуаціях); консультативний та підтримуючий (менторство, психологічні консультації та супровід під час навчальної та практичної діяльності).

Поєднання педагогічної підтримки та психологічного супроводу створює умови для цілісного формування лідерського потенціалу. Такий інтегрований підхід дозволяє курсантам не лише опанувати знання та навички, а й розвинути психологічні ресурси, необхідні для ефективного командування, прийняття відповідальних рішень та підтримання морально-етичної стійкості у військовому середовищі.

Сучасна військова освіта спрямована на підготовку офіцерів, здатних не лише виконувати професійні завдання, а й ефективно впливати на підлеглих, формувати командну культуру та підтримувати високі морально-етичні стандарти. У цьому контексті особливе значення набуває трансформаційне лідерство, яке передбачає здатність офіцера мотивувати, надихати та спрямовувати розвиток команди, а також стимулювати індивідуальний і колективний професійний ріст.

Трансформаційне лідерство характеризується чотирма ключовими аспектами (за Дж. Бернсом) [12], які представлено на рис. 1.

Рис. 1. Трансформаційне лідерство

Не менш важливим є етичне лідерство, яке забезпечує відповідність командних рішень моральним принципам і цінностям військової служби. Етичне лідерство формує у майбутніх офіцерів високий рівень відповідальності, справедливості та прозорості у взаємодії з підлеглими, а також здатність приймати рішення, що відповідають законам та морально-етичним нормам Збройних сил.

У військовій освіті трансформаційне та етичне лідерство реалізується через комплекс педагогічних і психологічних заходів: рольові та ділові ігри, моделювання командних ситуацій, тренінги з морального та стратегічного вибору, наставництво та коучинг. Такі заходи не лише формують практичні лідерські навички, а й сприяють розвитку внутрішньої мотивації, моральної стійкості та відповідальності майбутніх офіцерів. Інтеграція трансформаційного та етичного лідерства у військову освіту забезпечує цілісне формування лідерського потенціалу, поєднуючи педагогічну підтримку, психологічний супровід та розвиток морально-етичних якостей офіцерів.

Ефективне формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів потребує не лише використання педагогічних і психологічних методів, а й продуманої організаційної структури освітнього процесу. Організаційні аспекти передбачають чітке планування послідовності заходів, інтеграцію різних видів діяльності та визначення ролі кожного суб'єкта освітнього процесу – від викладачів і наставників до командирів підрозділів [6].

Практичні аспекти підтримки включають систему створення ситуацій, які максимально наближені до реальних умов військової діяльності. Це може бути організація навчальних зборів, польових виходів, командно-штабних ігор, симуляцій бойових операцій, під час яких курсанти отримують можливість застосувати теоретичні знання на практиці, розвивати навички прийняття рішень та командної взаємодії.

Важливим елементом є координація педагогічної та психологічної підтримки на всіх етапах підготовки. Наприклад, перед початком практичних заходів здійснюється психологічна підготовка та інструктаж щодо моделей поведінки, а після проведення заходів відбувається аналіз дій, обговорення рішень і корекція помилок. Така організаційна структура дозволяє поєднати навчання, практику і рефлексію, що підвищує ефективність розвитку лідерського потенціалу [2].

Крім того, до практичних аспектів належить використання командної взаємодії та наставництва як засобу передачі досвіду та формування відповідальності. Поступове збільшення рівня відповідальності курсанта у межах групових та індивідуальних завдань дозволяє оцінити реальний рівень розвитку лідерських компетентностей та коригувати педагогічні впливи відповідно до

потреб конкретного навчального колективу.

Організаційні та практичні аспекти підтримки формування лідерського потенціалу створюють систему, у якій поєднуються планування, моделювання реальних ситуацій та поступове нарощування рівня відповідальності, що забезпечує гармонійний розвиток професійних і морально-психологічних якостей майбутніх офіцерів.

Для оцінки ефективності педагогічної підтримки та психологічного супроводу було проведено експериментальне дослідження серед 120 курсантів військового закладу вищої освіти. Основною метою дослідження було визначити, наскільки комплексний підхід до формування лідерського потенціалу впливає на розвиток професійних, морально-етичних та психологічних компетентностей майбутніх офіцерів.

Діагностичний етап до експерименту включав: психодіагностичні тести для оцінки рівня лідерських компетентностей, включаючи когнітивні здібності, організаційні навички та прийняття рішень у стресових ситуаціях; анкетування, яке дозволяло оцінити мотивацію до лідерської діяльності, морально-етичні цінності та готовність до командування; спостереження під час рольових ігор, де фіксувалися поведінкові прояви лідерства, здатність до співпраці в команді, ініціативність та відповідальність; аналіз групових проєктів, який дав змогу оцінити рівень командної взаємодії, розподіл обов'язків та ефективність спільного досягнення мети.

Результати до експерименту показали, що лише 55 % курсантів продемонстрували високий рівень командних навичок; 50 % учасників ефективно приймали рішення у змодельованих складних ситуаціях; 48 % курсантів мали високий рівень емоційної компетентності та стресостійкості; 60 % учасників проявляли високу мотивацію до лідерської діяльності та усвідомлення моральної відповідальності.

Після проведення систематичної педагогічної підтримки та психологічного супроводу – тренінгів, рольових ігор, групових проєктів, менторингу та психодіагностики – результати значно покращилися: 85 % курсантів демонстрували підвищення рівня командних навичок та організаційних компетентностей; 78 % учасників покращили здатність до прийняття ефективних рішень у нестабільних умовах; 72 % курсантів показали підвищення рівня емоційної компетентності та стресостійкості; 90 % учасників відзначали покращення мотивації до лідерської діяльності та усвідомлення моральної відповідальності.

Порівняння показників до і після експерименту свідчить, що інтеграція педагогічної підтримки та психологічного супроводу підвищує ефективність формування лідерського потенціалу на середньому рівні на 20–30 %, що є статистично значущим результатом (таблиця 1).

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Таблиця 1

Рівень лідерських компетентностей курсантів до та після експерименту з педагогічною підтримкою та психологічним супроводом

Компетентність / Показник	До експерименту (%)	Після експерименту (%)	Зміна (%)
Командні навички та організаційні компетентності	55	85	+30
Здатність приймати ефективні рішення	50	78	+28
Емоційна компетентність та стресостійкість	48	72	+24
Мотивація до лідерської діяльності та моральна відповідальність	60	90	+30

Отримані дані підтверджують, що системне поєднання педагогічних та психологічних заходів дозволяє не лише сформувати практичні навички та знання, а й ефективно розвивати психологічні ресурси курсантів. Високий відсоток позитивних змін у розвитку лідерських компетентностей свідчить про доцільність інтегрованого підходу в освітній діяльності закладів вищої освіти.

На основі проведеного дослідження та аналізу ефективності педагогічної підтримки і психологічного супроводу ми виокремили низку рекомендацій, спрямованих на оптимізацію підготовки майбутніх офіцерів і формування їх лідерського потенціалу:

1. Інтеграція педагогічних та психологічних заходів в освітній процес. Рекомендуємо поєднувати тренінги, рольові ігри, групові проекти з психологічною підтримкою – коучингом, менторингом та психодіагностикою. Такий комплексний підхід забезпечує гармонійний розвиток професійних, емоційних та морально-етичних компетентностей.

2. Поступове збільшення рівня відповідальності курсантів. Організація навчальних завдань із різним ступенем складності дозволяє формувати практичні навички керівництва, командної взаємодії та прийняття рішень у реальних або змодельованих ситуаціях.

3. Системне застосування рефлексивних практик. Обов'язкове обговорення результатів рольових ігор, групових проектів і тренінгів допомагає курсантам усвідомити свої дії, визначити сильні і слабкі сторони та скоригувати подальшу діяльність.

4. Індивідуалізація педагогічної підтримки. Врахування особистісних особливостей, професійних навичок і психологічного стану кожного курсанта підвищує ефективність формування лідерського потенціалу та стимулює саморозвиток.

5. Регулярна діагностика розвитку компетентностей. Систематичне оцінювання рівня лідерських, організаційних і емоційних навичок дозволяє вчасно коригувати освітні заходи та підвищувати результативність підготовки.

6. Розвиток культури етичного лідерства. Важливо впроваджувати заходи, спрямовані на формування моральної відповідальності та дотримання етичних принципів у командуванні, що забезпечує

високий рівень професійної зрілості майбутніх офіцерів.

Застосування цих рекомендацій дозволить створити систему педагогічної підтримки, яка забезпечує цілісний розвиток лідерського потенціалу майбутніх офіцерів та сприяє формуванню ефективного командного складу, здатного діяти в складних і стресових умовах сучасної військової діяльності.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що комплексний підхід до формування лідерського потенціалу майбутніх офіцерів, який поєднує педагогічну підтримку та психологічний супровід, є ефективним засобом розвитку професійних, морально-етичних та психологічних компетентностей. Аналіз експериментальних даних свідчить про помітне підвищення рівня командних навичок, здатності до прийняття рішень у нестабільних умовах, емоційної компетентності та мотивації до лідерської діяльності.

Отримані результати свідчать, що системне поєднання тренінгів, рольових ігор, групових проектів, менторингу та психодіагностики сприяє формуванню цілісного лідерського потенціалу курсантів. Особлива роль належить індивідуалізації підтримки та регулярній діагностиці, що дозволяє враховувати особистісні особливості учасників та коригувати освітній процес, забезпечуючи його максимальну ефективність. Важливим фактором є також розвиток культури етичного лідерства, який формує моральну відповідальність та професійну зрілість майбутніх командирів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою та апробацією нових інтерактивних методів і технологій формування лідерських компетентностей, зокрема із застосуванням віртуальної та змішаної реальності, а також із впровадженням довгострокових програм психологічного супроводу, що оцінюють розвиток лідерського потенціалу протягом усього періоду навчання та служби. Доцільним є проведення порівняльних досліджень ефективності різних педагогічних стратегій у військових закладах освіти різного типу та вивчення взаємозв'язку особистісних характеристик курсантів із успішністю лідерської підготовки. Такі дослідження сприятимуть підвищенню ефектив-

ності підготовки офіцерів, формуванню висококваліфікованого командного складу та забезпеченню здатності військових до успішного виконання завдань у складних умовах сучасної військової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України: монографія. Житомир, 2020. 667 с.

2. Гуревич Р., Бровчак Л., Холковська І. Формування якості лідерства майбутніх освітелів засобами студентського самоврядування. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2019. Вип. 1. С. 89–101.

3. Доктрина з військового лідерства в Національній гвардії України: наказ командувача Національної гвардії України від 06.12.2022 № 450.

4. Зайцев Д., Шевчук В., Мельник Я. Організаційно-правові засади розвитку військового лідерства у Збройних силах України. *Електронне наукове видання "Аналітично-порівняльне правознавство"*. Вип. 4. Частина 1. 2025. С. 192–198.

5. Карпенко В.С. Поняття військовий лідер та військове лідерство. *Актуальні проблеми розвитку військової освіти та науки: шляхи їх вирішення: тези доповідей наук.-практ. конф.* Київ. 2021. С. 15–16.

6. Криворучко В. Система професійного розвитку викладачів вищого військового навчального закладу Національної гвардії України. *Молодь і ринок*. № 7–8 (239–240). 2025. С. 56–65.

7. Луценко Б. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів-командирів Національної гвардії України. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 31. Т. 3. 2020. С. 305–309.

8. Собченко Т. Неперервне професійне зростання майбутніх офіцерів як психолого-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. № 11 (231). 2024. С. 55–58.

9. Швець Д., Кісіль З. До питання формування лідерських властивостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*. № 2. 2024. С. 45–52.

10. Ягулов В., Білошицький В. Сутність, структура і зміст лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. № 1(1). 2025. С. 210–219.

11. Bass B.M. & Avolio B.J. Developing transformational leadership: 1992 and beyond. *Journal of European Industrial Training*. 14. 1990. pp. 21–27.

12. Burns J. M. Leadership. *New York: Harper & Row*. 1978.

13. Northouse P. G. Leadership: Theory and practice (9th ed.). *Thousand Oaks, CA: Sage Publications*. 2021. pp. 31–36.

REFERENCES

1. Boyko, O.V. (2020). *Teoriya i metodyka formuvannya liderskoyi kompetentnosti ofitseriv Zbroynykh syl Ukrainy* [Theory and methods of forming leadership competence of officers of the Armed Forces of Ukraine]: monograph. Zhytomir, 667 p. [in Ukrainian].

2. Hurevych, R., Brovchak, L. & Kholkovska, I. (2019). *Formuvannya yakosti liderstva maybutnikh osvriteliv zasoba-*

my studentskoho samovryaduvannya [Formation of leadership quality of future educators through student self-government]. *Theory and practice of social systems management*. Issue 1. pp. 89–101. [in Ukrainian].

3. Doktryna z viyskovoho liderstva v Natsionalnyi hvardiyi Ukrainy [Doctrine on military leadership in the National Guard of Ukraine]: Order of the Commander of the National Guard of Ukraine dated 06.12.2022 №. 450. [in Ukrainian].

4. Zaytsev, D., Shevchuk, V. & Melnyk, Ya. (2025). *Orhanizatsiyno-pravovi zasady rozvytku viyskovoho liderstva u Zbroynykh sylakh Ukrainy* [Organizational and legal principles of the development of military leadership in the Armed Forces of Ukraine]. *Electronic scientific publication "Analytical and comparative jurisprudence"*. Issue 4. Part 1, pp. 192–198. [in Ukrainian].

5. Karpenko, V.S. (2021). *Ponyattya viyskovyi lider ta viyskove liderstvo* [The concept of a military leader and military leadership]. *Current problems in the development of military education and science: ways to solve them: abstracts of reports of the scientific-practical conference*. Kyiv, pp. 15–16. [in Ukrainian].

6. Kryvoruchko, V. (2025). *Systema profesijnoho rozvytku vykladachiv vyshchoho viyskovoho navchalnoho zakladu Natsionalnoyi hvardiyi Ukrainy* [System of professional development of teachers of the higher military educational institution of the National Guard of Ukraine]. *Youth & market*. No. 7–8 (239–240), pp. 56–65. [in Ukrainian].

7. Lutsenko, B. (2020). *Pedahohichni umovy formuvannya liderskykh yakostey u maybutnikh ofitseriv-komandyriv Natsionalnoyi hvardiyi Ukrainy* [Pedagogical conditions for the formation of leadership qualities in future officer commanders of the National Guard of Ukraine]. *Current issues of the humanities*. Issue 31. Vol. 3, pp. 305–309. [in Ukrainian].

8. Sobchenko, T. (2024). *Neperervne profesijne zrostan-nya maybutnikh ofitseriv yak psykholoho-pedahohichna problema* [Continuous professional growth of future officers as a psychological and pedagogical problem]. *Youth & market*. No. 11 (231), pp. 55–58. [in Ukrainian].

9. Shvets, D. & Kisil, Z. (2024). *Do pytannya formuvannya liderskykh vlastyvostey u maybutnikh ofitseriv Natsionalnoyi hvardiyi Ukrainy* [On the issue of forming leadership qualities in future officers of the National Guard of Ukraine]. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs (Psychological Series)*. No. 2, pp. 45–52. [in Ukrainian].

10. Yahupov, V. & Biloshytskyi, V. (2025). *Sutnist, struktura i zmist liderskoyi kompetentnosti maybutnikh ofitseriv – fakhivtsiv fizychnoyi kultury i sportu* [The essence, structure and content of leadership competence of future officers - specialists in physical culture and sports]. *Scientific notes of the Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University. Series: Pedagogy*. No. 1(1), pp. 210–219. [in Ukrainian].

11. Bass, B.M. & Avolio, B.J. (1990). *Developing transformational leadership: 1992 and beyond*. *Journal of European Industrial Training*. No. 14, pp. 21–27. [in English].

12. Burns, J.M. (1978). *Leadership*. *New York: Harper & Row*. [in English].

13. Northouse, P.G. (2021). *Leadership: Theory and practice* (9th ed.). *Thousand Oaks, CA: Sage Publications*, pp. 31–36. [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.11.2025

UDC 373.5.016:514

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344959>

Fatma Hajiyeva, Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor,
Nakhchivan State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6948-6889>

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF GEOMETRY INSTRUCTION IN SECONDARY SCHOOLS AND ITS IMPACT ON STUDENTS' MATHEMATICAL THINKING DEVELOPMENT

The article examines the selection of geometry teaching materials in secondary schools and their implementation in the educational process. The study highlights the integration of geometry education with real-life contexts, its polytechnic nature, the practical application of theoretical knowledge, and the development of students' spatial imagination. The author emphasizes that geometry is not only a body of theoretical knowledge but also serves to develop practical skills that students can apply in scientific and technical activities.

The research analyzes how students become familiar with geometric quantities from elementary grades, the study of spatial figures, and operations such as measuring, calculating areas, and volumes. In primary grades, the main goal is the development of spatial imagination, while in higher grades, the focus shifts to the practical application of theoretical knowledge and the development of problem-solving skills. The article also underscores the importance of teachers' scientific and pedagogical preparation, the selection of methods adapted to students' varying levels of knowledge, and the interactive and practice-oriented organization of lessons.

The connection of geometry with other subjects—particularly physics, chemistry, geography, and technical disciplines—is explored, along with examples of its practical applications in everyday life and technical activities. The author notes that practical tasks, drawings, and models promote the development of students' critical thinking, observation skills, and creative cognitive activity. Consequently, geometry education plays a significant role in the practical application of theoretical knowledge, problem-solving, and logical reasoning development.

The author concludes that the purposeful and correct selection of geometric materials, the practical application of theoretical knowledge, and interdisciplinary integration in secondary school mathematics courses enhance students' mathematical thinking, spatial imagination, and technical creativity.

Keywords: measurements; problem-solving; logic; geometry materials; plane figures; spatial figures; teaching methodology; practical application; spatial imagination.

Ref. 10.

Фатма Гаджієва, доктор філософії з педагогіки, доцент
Державного університету Нахчівана
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6948-6889>

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ГЕОМЕТРІЇ У СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

Стаття досліджує вибір навчальних матеріалів з геометрії у середніх школах та їхнє впровадження у навчальний процес. У дослідженні підкреслюється інтеграція навчання геометрії з реальними життєвими контекстами, її політехнічний характер, практичне застосування теоретичних знань та розвиток просторової уяви учнів. Автор наголошує, що геометрія є не лише набором теоретичних знань, але й слугує для розвитку практичних навичок, які учні можуть застосовувати у науковій та технічній діяльності.

У дослідженні аналізуються, як учні знайомляться з геометричними величинами з початкових класів, вивчають просторові фігури та виконують операції, такі як вимірювання, обчислення площ і обсягів. У початкових класах основною метою є розвиток просторової уяви, тоді як у старших класах акцент зміщується на практичне застосування теоретичних знань та розвиток навичок розв'язування задач. Стаття також підкреслює важливість науково-педагогічної підготовки вчителів, вибору методів, адаптованих до різного рівня знань учнів, та інтерактивної й практико-орієнтованої організації уроків.

Розглядається зв'язок геометрії з іншими предметами – зокрема фізикою, хімією, географією та технічними дисциплінами, а також наводяться приклади її практичного застосування в повсякденному житті та технічній діяльності. Автор зазначає, що практичні завдання, креслення та моделі сприяють розвитку критичного мислення учнів, навичок спостереження та творчої когнітивної активності. Внаслідок цього навчання геометрії відіграє значну роль у практичному застосуванні теоретичних знань, розвитку навичок розв'язування задач та логічного мислення.

Автор робить висновок, що цілеспрямований і правильний вибір геометричних матеріалів, практичне застосування теоретичних знань та міжпредметна інтеграція у курсах математики середніх шкіл підвищують математичне мислення учнів, їхню просторову уяву та технічну креативність.

Ключові слова: вимірювання; розв'язування задач; логіка; матеріали з геометрії; планіметричні фігури; просторові фігури; методика навчання; практичне застосування; просторове мислення.

Introduction. In the independent Republic of Azerbaijan, achievements in the fields of science, technology, and education reflect the development of secondary mathematics education. This development demonstrates a continuous trend, further strengthened by the implementation of recent educational reforms. Mathematics instruction, particularly in geometry, plays a critical role in developing students' spatial visualization skills and fostering reasoning abilities that are closely linked to real-life applications. Geometry education not only equips students with theoretical knowledge but also enhances their practical skills. In primary grades, students develop spatial understanding through activities such as measuring line segments and becoming familiar with basic geometric figures. In higher grades, students engage in more complex tasks, including calculating areas of geometric shapes, determining volumes, and solving applied problems, thereby translating theoretical knowledge into practical competencies. A modern Mathematics curriculum emphasizes the systematic presentation of knowledge and the integration of intra-disciplinary connections. This approach enables students to differentiate Geometric concepts accurately, engage in logical reasoning, and apply theoretical knowledge effectively in problem-solving contexts [6]. Visual representation of geometric concepts, along with measurement and construction activities, supports students' preparation for scientific and technical endeavors. Thus, the primary objective of Geometry education is not only to impart theoretical knowledge but also to cultivate students' logical thinking, observational skills, and practical abilities. Teachers play a crucial role in this process: they must select instructional materials appropriate to students' age and developmental level and organize lessons using interactive and practical methods.

Materials and methods. The study is based on the theoretical and experimental analysis of geometry instruction in secondary schools. The materials used include the mathematics curriculum for general education schools in the Republic of Azerbaijan, textbooks, methodological guidelines, and related scientific-pedagogical literature [1; 2; 3]. Additionally, classroom observations, student assignments, and practical geometry exercises served as primary sources of data for the research.

The methodological framework of the study combines qualitative and quantitative approaches:

1. Theoretical Analysis:

- The structure and content of Geometry curricula in primary and secondary schools were examined.
- Principles of Geometry instruction, practical applications, and the development of spatial imagination were analyzed using scientific-pedagogical literature.
- Methods for presenting geometric concepts, constructing figures, and applying theoretical knowledge to real-life situations were explored.

2. Experimental Methods:

- Geometry lessons were observed to evaluate the implementation of teaching strategies based on the curriculum.

- Students' abilities to measure Geometric quantities, construct figures, and solve applied problems were monitored.

- Observations and practical exercises were used to assess the development of students' spatial reasoning and logical thinking skills.

3. Analytical Procedures:

- Geometric problems were classified according to their theoretical and practical significance.

- The impact of teacher-guided exercises on students' ability to apply theoretical knowledge in practice was determined.

- The influence of Geometry lessons on the development of students' creative, analytical, and critical thinking skills was investigated.

The study emphasizes the practical application of theoretical knowledge in fostering students' technical creativity and problem-solving abilities. The combination of observation, analysis, and practical exercises provides a comprehensive assessment of how geometry instruction in secondary schools contributes to students' Mathematical preparation and readiness for scientific and technical disciplines.

Results and discussion. Based on the conducted theoretical and experimental analyses, it has been determined that the teaching of geometry in secondary schools plays a crucial role in the formation and development of students' spatial imagination. The curriculum content lines in Geometry and measurements enable students to measure quantities, recognize spatial figures, and understand the properties of simple geometric objects. This simultaneously facilitates the development of both their theoretical knowledge and practical skills. Analysis shows that the practical application of theoretical knowledge in Geometry lessons—such as problem-solving, drawing constructions, and modeling—enhances students' technical creativity and mathematical thinking. At the same time, practical tasks engage students in observation, logical reasoning, and analytical thinking. The integration of geometric knowledge with subjects like Physics, Chemistry, Geography, and other sciences contributes to the broadening of students' scientific worldview and the development of interdisciplinary connections. Within the framework of modern educational programs based on humanistic and student-centered principles, Geometry instruction not only provides students with knowledge but also develops their problem-solving, initiative, and creative thinking abilities. Lessons structured according to the curriculum allow teachers' scientific-pedagogical preparation and methodological approaches to consider students' individual characteristics, which increases the effectiveness of learning [10].

The research results indicate that the development of students' spatial imagination in Geometry education

should not be limited to the provision of theoretical knowledge but must also be supported by practical activities – such as measurement, construction, drawing, and working with real objects. This approach contributes to the development of mathematical reasoning, correct logical judgment, and analytical skills among students.

Thus, the primary goal of Geometry education in the secondary school Mathematics curriculum is to equip students with theoretical knowledge, enhance their practical skills, and develop their spatial imagination. The practical application of theoretical knowledge, problem-solving in Geometry, and interdisciplinary integration ensure students' preparation for both scientific and technical endeavors. These findings demonstrate that geometry education serves not only to enhance mathematical knowledge but also as an integral component of a comprehensive educational process that fosters students' analytical thinking, creativity, and practical abilities.

Conclusion. The conducted research once again demonstrates that the application of modern pedagogical technologies plays a decisive role in developing students' independent and creative thinking skills in foreign language learning. The findings show that technologically supported teaching environments significantly enhance learners' cognitive activity, motivation, and intellectual autonomy. The integration of interactive digital tools into the educational process not only improves students' linguistic competence but also strengthens their analytical abilities, problem-solving skills, and creativity—qualities that are essential for success in contemporary education.

Furthermore, the study confirms that systematic and purposeful use of innovative teaching methods fosters students' capacity to express ideas freely, engage in independent inquiry, and construct original interpretations. This, in turn, contributes to the formation of a learner-centered, dynamic, and creativity-focused educational environment. The results suggest that combining modern technologies with effective pedagogical strategies provides a powerful framework for cultivating higher-order thinking skills in foreign language instruction.

Overall, the research highlights the importance of continuous integration of advanced technological resources, ongoing teacher professional development, and the design of interactive learning models to support independent and creative thinking. These findings can serve as a theoretical and methodological basis for improving teaching practices and developing more effective curricula in foreign language education.

Recommendations for future research. The results of the present study open up several promising directions for further research aimed at enhancing the effectiveness of geometry instruction in schools. First, it would be useful for future studies to comparatively examine how students of different age groups comprehend geometric concepts. Such research could contribute

to refining age-appropriate methodological approaches and adapting instructional strategies to learners' developmental needs.

Second, future investigations should focus on evaluating the effectiveness of digital resources, 3D modeling tools, and dynamic geometry software (such as GeoGebra) in the teaching and learning of geometry. Experimental studies in this area would provide scientifically grounded insights into the impact of modern technologies on students' spatial reasoning, visual perception, and practical problem-solving skills.

Third, it is recommended to conduct broader empirical research on the influence of interdisciplinary integration of geometry with subjects such as physics, visual arts, computer science, technology, and geography. Such studies would help identify optimal models for implementing cross-curricular connections and enhancing students' ability to relate geometric knowledge to real-world contexts.

Fourth, further research should examine the level of teachers' scientific-methodological preparation in geometry instruction, the pedagogical strategies they employ, and the extent to which these factors influence student outcomes. Understanding the relationship between teacher competency and student achievement would significantly contribute to improving the overall quality of instruction.

Finally, longitudinal studies are needed to explore the long-term effects of geometry education on students' development of 21st-century skills—such as analytical thinking, creative reasoning, problem solving, and decision making. Such research would enable a comprehensive evaluation of the sustainability and lasting value of instructional methods and provide a solid scientific basis for future curriculum reforms.

REFERENCES

- Adigozelov, A.S. (2009). *Methodology of teaching mathematics in secondary schools*. Baku: ADPU, p. 92.
- Alishov, M.E. (2003). *Content, system, and improvement methods of the geometry preparatory course*. Baku, p. 51.
- Babayev, M.B. (2007). *Logical reasoning*. Baku, p. 77.
- Jafarova, R.O. (2021). *Coordination of theory and practice in teaching geometric quantities*. Scientific Works of Nakhchivan University, p. 62.
- Feyziyev, F.A., Shukurov, R.Y. (2014). *Theoretical foundations of elementary mathematics courses*. Baku, p. 468.
- Hemidov, S.S. (1997). *Development of students' theoretical knowledge through problem-solving in geometry*. Baku: ADPU, p. 128.
- Hemidov, S.S. (1998). *Methods for solving geometry problems*. Baku, pp. 82–83.
- Hemidov, S.S. (2012). *Geometric concepts and proposals*. Baku: ADPU, p. 127.
- Ibrahimov, F. (2006). *Some issues of teaching mathematics in primary schools*. Baku: Murtecim, pp. 6.
- Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan. (2013). *Mathematics curriculum for general education schools*. Baku: Pedagogika, p. 57.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2025

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИНАМІЧНИХ ПАРТ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

УДК 373.3.01.09:[684.444:005.961:005.336.1]
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349408>

Олена Лушинська, доктор філософії, доцент,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0057-8246>
Яна Сахарська, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності А5 "Початкова освіта"
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0024-7200>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИНАМІЧНИХ ПАРТ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто сучасні підходи до організації освітнього середовища в початковій школі, зокрема впровадження динамічних парт як одного з інструментів забезпечення ергономічних та здоров'язберігаючих умов навчання молодших школярів. Окремлено вплив використання динамічних парт на всебічний розвиток учнів. Представлено оптимальні схеми розташування парт у класі, а також методичні рекомендації щодо організації навчального процесу з урахуванням нових можливостей освітнього простору. Підкреслено роль вчителя у плануванні уроків, інтеграції рухових пауз та контролі безпечного використання меблів. У підсумку обґрунтовано, що впровадження динамічних парт у початковій школі є доцільним і перспективним напрямом модернізації освітнього простору, який поєднує педагогічну ефективність із турботою про фізичне здоров'я дитини.

Ключові слова: динамічні парти; початкова школа; освітній простір; здоров'язберігаючі технології; рухова активність; ергономіка; педагогічні умови.

Лит. 10.

Olena Lushchynska, Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of the Primary and Preschool Education Department,
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0057-8246>
Yana Sakharska, Master's Degree Student,
Specialty A5 "Primary Education",
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0024-7200>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FEATURES OF IMPLEMENTING DYNAMIC DESKS IN PRIMARY SCHOOL

The article examines modern approaches to organizing the educational environment in primary school, with particular emphasis on the introduction of dynamic desks as one of the key tools for ensuring ergonomic and health-preserving learning conditions for young pupils. It is emphasized that the use of such desks makes it possible to create a learning space in which children can change their body position, move naturally, maintain an optimal level of productivity, and avoid excessive static load during lessons. The influence of dynamic desks on the comprehensive development of pupils is outlined: they contribute to the formation of correct posture, reduce the load on the musculoskeletal system, and improve blood circulation and concentration. Such furniture also enhances learning motivation, increases comfort during classroom activities, and helps children stay focused for longer periods. In addition, it is noted that the mobility of these elements creates conditions for greater physical activity, stimulates cognitive processes, and increases overall engagement in learning. The article presents optimal desk arrangement schemes that can be adapted to various forms of work: group, frontal, individual, interactive, or combined. Methodological recommendations are provided for organizing the learning process while taking into account the new possibilities of the educational space, including the incorporation of short movement breaks, the rational use of variable working positions, and the gradual development of pupils' skills in safe and responsible use of dynamic desks. Special attention is given to the teacher's role in implementing dynamic desks: it is the teacher who determines effective ways of using them, monitors compliance with safe practices, and organizes the learning process so that every element of the transformed classroom functions as efficiently as possible. In conclusion, it is substantiated that the introduction of dynamic desks in primary school is an appropriate and promising direction for modernizing the educational environment. It successfully combines pedagogical effectiveness with consistent care for the physical and emotional well-being of the child, contributing to the creation of a truly comfortable and development-oriented learning space.

Keywords: dynamic desks; primary school; educational space; health-preserving technologies; motor activity; ergonomics; pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Сучасна початкова школа перебуває у стані активного оновлення, спрямованого на створення комфортного, безпечного та інноваційного освітнього середовища, яке відповідало б фізіологічним, психологічним і пізнавальним потребам дитини. Одним із ключових завдань Нової української школи є забезпечення умов для збереження та зміцнення здоров'я учнів, формування навичок здорового способу життя та усвідомленого ставлення до власного фізичного стану. Однак традиційна організація навчального простору з фіксованими партами і статичною посадкою часто суперечить цим завданням, оскільки передбачає тривале перебування дітей у малорухомому положенні.

Проблема статичності навчального процесу набуває особливої актуальності в молодшому шкільному віці, коли інтенсивно формується опорно-руховий апарат, розвивається зір, координація рухів, увага та працездатність. Порушення ергономічних вимог до робочого місця школяра, відсутність змін у положенні тіла та недостатня рухова активність призводять до перевтоми, зниження рівня концентрації, виникнення порушень постави та інших негативних наслідків для здоров'я.

У цьому контексті виникає потреба пошуку таких організаційно-педагогічних рішень, які б забезпечували гармонійне поєднання навчальної діяльності та природної рухової активності дитини. Одним із ефективних засобів реалізації цього завдання є впровадження у навчальний процес динамічних парт – спеціально сконструйованих меблів, що дозволяють змінювати висоту та кут нахилу стільниці, чергувати сидяче й стояче положення, підтримувати оптимальну робочу позу протягом дня.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичною базою роботи стали наукові праці: Т. Бережної [1], Т. Бикової [2], Л. Горобець [5], О. Жовтанецького [6], Д. Косенко [7] та інших вчених. Т. Бережна описує принципи створення освітнього середовища, яке підтримує фізичне та психічне здоров'я учнів, зокрема через організацію навчальних приміщень та режиму дня [1].

Л. Косенко аналізує історію, сучасний стан і тенденції розвитку шкільних меблів, звертає увагу на їх вплив на комфорт, здоров'я та навчальну продуктивність учнів [7]. О. Жовтанецький акцентує увагу на важливості рухової активності та зміни традиційних підходів до навчання [6].

Метою статті є теоретичне обґрунтування та методичний аналіз особливостей впровадження динамічних парт у початковій школі як ефективного засобу створення здоров'язбережувального та ергономічно обґрунтованого освітнього середовища. Дослідження спрямоване на виявлення педагогічних умов, психолого-фізіологічних передумов і

методичних підходів, які забезпечують раціональне використання динамічних парт у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням сучасного реформування освіти є орієнтація на індивідуальність кожного учня, урахування їхніх психоемоційних і фізичних особливостей. Для створення сприятливих умов розвитку особистості важливо формувати позитивний психологічний клімат у класі, забезпечувати навчальні приміщення ергономічними, безпечними та функціональними меблями.

Реалізація мети початкової освіти базується на ціннісних орієнтирах, одним із яких є міцне здоров'я та добробут, яких можливо досягти шляхом формування здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку [6]. Отже, школа має забезпечити дітям якісне середовище, яке сприятиме всебічному розвитку й зміцненню здоров'я.

Як свідчать результати досліджень МОЗ, більшість дітей віком від 6 до 10 років мають низький рівень соматичного здоров'я, що зумовлено передусім недостатньою руховою активністю під час навчального процесу [10].

Збільшення тривалості перебування в сидячому положенні призводить до підвищення поширеності болю/дискомфورتу опорно-рухового апарату серед дітей і підлітків. Надмірна діджиталізація призводить до збільшення часу сидіння ще з дитинства. Як наслідок, все частіше у дітей молодшого шкільного віку виявляється поширеність м'язово-скелетного дискомфорту (біль у шії, попереку, тощо). М'язово-скелетний дискомфорт, який розвинувся в дитинстві, може прогресувати до хронічних хвороб опорно-рухового апарату в дорослому віці.

Звичайних уроків фізичної культури недостатньо, щоб компенсувати дефіцит рухів, тому навчальним закладам необхідно впроваджувати нові підходи до організації освітнього середовища, які б стимулювали природну рухову активність учнів протягом навчального дня [2].

Одним із можливих рішень цієї проблеми є підвищення рівня рухової активності безпосередньо під час уроків. Навіть за умови варіативності форм і методів навчання більшість завдань залишаються пов'язаними із сидячою письмовою роботою. У цьому контексті ефективним засобом є використання динамічних парт, які допомагають подолати проблему малорухливості.

Використання динамічних парт у початковій школі має як теоретичне, так і практичне обґрунтування. З позицій сучасної педагогічної науки, навчальне середовище розглядається як цілісна система впливів, що формує особистість учня, його ставлення до навчання, здоров'я та соціальної взаємодії. Теоретичні засади впровадження динамічних парт

спираються на концепції ергономіки, здоров'язбе-режувальної педагогіки та особистісно орієнтованого навчання. Вони передбачають урахування індивідуальних потреб дітей, підтримку їхньої природної активності та створення умов для гармонійного поєднання розумової та фізичної діяльності.

Оптимальне робоче місце молодшого школяра має сприяти зниженню статичної напруги, підтриманню правильної постави та підвищенню працездатності. Динамічні парти дозволяють змінювати положення тіла, а саме працювати сидячи або стоячи, регулювати висоту та кут нахилу стільниці відповідно до зросту дитини, що забезпечує індивідуальний комфорт і профілактику перевтоми. Таким чином, вони виконують не лише утилітарну, а й педагогічну функцію, створюючи умови для активного, здорового та усвідомленого навчання [1].

Методичні особливості впровадження динамічних парт у початковій школі передбачають комплексний підхід. Вчителів необхідно оволодіти методами організації навчального процесу з урахуванням нових можливостей навчального простору. Це включає планування уроків із чергуванням різних форм активності, проведення коротких рухових пауз, інтеграцію елементів фізкультхвилинок у навчальні завдання, а також використання парт у груповій та індивідуальній роботі. Важливо не лише змінити меблі, а й трансформувати педагогічну культуру у центрі якої перебуває активна, мотивована дитина.

Використання динамічних парт сприяє формуванню в учнів навичок саморегуляції. Діти вчатьса самостійно обирати робочу позу, оцінювати власний стан, чергувати активність і відпочинок. Це формує відповідальне ставлення до власного здоров'я й розвиває ключову компетентність – уміння вчитися впродовж життя. Водночас змінюється і роль вчителя, який стає фасилітатором навчального процесу, створюючи умови для рухової, пізнавальної та емоційної активності школярів.

При організації навчального простору, важливо враховувати організаційно-методичні умови використання динамічних парт. Меблі повинні бути адаптовані до вікових особливостей дітей, відповідати нормам безпеки, мати можливість регулювання параметрів під зріст учня. Ефективність їх використання значною мірою залежить від системного підходу адміністрації школи, наявності відповідних санітарно-гігієнічних умов і підготовленості педагогічного колективу до змін у структурі навчального простору [9].

Першим етапом впровадження динамічних парт є детальний аналіз існуючого простору класної кімнати. Важливо оцінити її розміри, розташування вікон, дверей та джерел освітлення, а також врахувати наявність опорних конструкцій чи інших

елементів, які можуть обмежувати рух учнів. Необхідно визначити оптимальну кількість парт, що дозволить забезпечити вільний доступ до кожного робочого місця без створення тісноти.

Наступним кроком є переміщення застарілих або не ергономічних меблів. Стільці, парти та шафи, які не відповідають сучасним гігієнічним і функціональним вимогам, слід прибрати або розмістити в інших приміщеннях. При цьому важливо організувати проходи та зони для руху, щоб учні могли вільно пересуватися між партами [3].

Особливу увагу слід приділити підлозі та освітленню. Рівна поверхня підлоги необхідна для безпечного використання динамічних парт, особливо моделей із регульованою висотою. Нерівності можуть ускладнювати регулювання меблів і створювати ризик травм. Освітлення має бути достатнім і рівномірним. Природне світло з вікон доповнюється штучним, щоб забезпечити комфортні умови для письма та читання на всіх робочих місцях. Після підготовчих заходів можна переходити до розстановки динамічних парт і організації навчального процесу. Існує кілька оптимальних схем, які забезпечують ефективне використання меблів та створюють комфортне навчальне середовище:

- рядова схема. Передбачає розташування парт у прямі ряди, орієнтовані на дошку. Між рядами залишаються проходи 80-100 см, між партами в одному ряду – 60-70 см, що забезпечує вільний доступ до кожного робочого місця. Цей варіант зручний для індивідуальної роботи та контролю з боку вчителя, проте дещо обмежує взаємодію між учнями;

- групова схема. Групова схема передбачає об'єднання парт у блоки по 2-4 місця, утворюючи "острівці" для спільної діяльності. Така схема сприяє комунікації, колективному вирішенню завдань та інтерактивному навчанню;

- кутова або півколова схема. Дозволяє розташувати парти навколо центру активності, наприклад, дошки чи проєктора. Всі учні бачать один одного, що полегшує організацію дискусій, інтерактивних вправ та презентацій;

- схема "Трикутник". Це один із варіантів розстановки динамічних парт у класі, який поєднує переваги рядової та кутової організації та сприяє як індивідуальній, так і груповій роботі. У цій схемі парти розташовуються рядами, що поступово звужуються до передньої частини класу, утворюючи форму трикутника або "ялинки". Найширший ряд розташовується ззаду, а ряди перед дошкою стають вузькими. Створюється ефект природного розташування місць для спостереження і концентрації уваги [7].

Навчальне середовище має бути комфортним та ефективним, мінімізувати ризики травм і надзвичайних ситуацій. Одним із основних показників

безпеки є також ширина проходів і відстань між партами, які повинні дозволяти вільне пересування учнів і педагога, уникати тісноти та зіткнень під час активної діяльності або зміни конфігурації класу. Оптимальні проміжки також забезпечують швидкий доступ до кожного робочого місця та підтримують організаційний порядок. Шляхи евакуації повинні залишатися вільними та чітко позначеними, а меблі не повинні їх перекривати [4]. Це забезпечує оперативну евакуацію у разі повітряної тривоги, надзвичайних ситуацій тощо.

Використання таких меблів потребує також нового підходу до організації уроку, планування рухової та пізнавальної активності учнів, інтеграції коротких фізичних пауз і чергування сидячих та стоячих позицій. Вчитель повинен оволодіти методами ефективного використання динамічних парт, розуміти принципи ергономіки та здоров'язбережувальної педагогіки, а також постійно аналізувати ефективність їх застосування у власній практиці [8].

Важливо, щоб педагог розвивав уміння гнучко планувати уроки, модифікувати робочі простори відповідно до потреб класу, стимулювати самостійність і саморегуляцію учнів, контролювати безпечне використання меблів та навчати дітей правилам пересування [5]. Регулярне підвищення кваліфікації, обмін досвідом із колегами та вивчення сучасних наукових досліджень дозволятимуть вчителю ефективно інтегрувати динамічні партії в освітній процес, забезпечуючи гармонійний розвиток учнів, підтримку їх фізичного здоров'я та створення комфортного, безпечного і продуктивного навчального середовища.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, впровадження динамічних парт у початковій школі є не лише технічним нововведенням, а важливою педагогічною інновацією, що поєднує здоров'язбережувальні, освітні та виховні аспекти. Воно сприяє реалізації концепції Нової української школи, орієнтованої на формування компетентної, активної та здорової особистості. Ефективне використання динамічних парт можливе лише за умови науково обґрунтованої методики, цілеспрямованої роботи вчителя й підтримки адміністрації закладу освіти.

Подальші дослідження у сфері впровадження динамічних парт у початковій школі можуть бути спрямовані на кілька ключових напрямів. Доцільно вивчати довгостроковий вплив використання динамічних парт на фізичний розвиток учнів, стан опорно-рухового апарату, профілактику порушень постави та розвиток рухових навичок. Перспективним також є аналіз когнітивних та пізнавальних ефектів: вплив зміни робочої пози на концентрацію уваги, навчальну мотивацію та ефективність засвоєння матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережна Т. Особливості організації здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу. *Здоров'я людини: теорія і практика*. 2017. С. 170–177.
2. Бикова Т.В. Здоров'язберігаючі технології як пріоритетне завдання організації освітнього процесу. *Інновації в освіті: сутність, проблеми, перспективи*. 2022. С. 76–77.
3. Борисова Т. Дизайн-ергономічні аспекти формування освітнього простору Нової української школи. *Ukrainian professional education*. 2020. № 7. С. 139–146.
4. Василенко І.В. Фізіологічні основи використання стоячих парт у початковій школі. *Педагогіка здоров'я*. 2023. № 1. С. 91–96.
5. Горобець Л. Проблеми формування здоров'язбережувальних технологій у майбутніх вчителів початкових класів та впровадження їх у навчальний процес. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2017. С. 114–122.
6. Жовтанецький О.М. “Таліта кум” – дитино, встань і йди, або як зрушити з мертвої точки реформи шкільної освіти”: науково-популярне видання. Львів-Харків: “Гвазда Медіа”, 2019. 120 с.
7. Косенко Д.Ю. Освітній простір школи: сучасний стан дослідження, проблеми та перспективи. *Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи: колективна монографія*. Київ: Міленіум, 2020, с. 215.
8. Косенко Д.Ю. Учнівські меблі: розвиток, проблеми, тенденції. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Технічні науки*. 2015. С. 254–262.
9. Косенко Д.Ю. Сучасний шкільний клас в Україні: зонування та гнучка організація. *Технічна естетика і дизайн*. 2018. Вип. 14. С. 107–111.
10. Міністерство охорони здоров'я: офіційний сайт. URL: <https://moz.gov.ua/uk> (дата звернення: 18.10.2025).

REFERENCES

1. Berezhna, T. (2017). Osoblyvosti orhanizatsii zdorov'iazberezhuvalnoho seredovishcha zahalnoosvitnioho navchalnoho zakladu. [Features of the organization of the health and safety of the environment in the early stages of illumination]. *Human health: theory and practice*. pp. 170–177. [in Ukrainian].
2. Bykova, T.V. (2022). Zdorov'iazberihaiuchi tekhnologii yak prioritetne zavdannia orhanizatsii osvithnoho protsesu. [Healthy technologies as a priority for the organization of the lighting process]. *Innovatsii in Enlightenment: Impact, Problems, Perspectives*. pp. 76–77. [in Ukrainian].
3. Borysova, T. (2020). Dydzain-erhonomichni aspekty formuvannia osvithnioho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly [Design and ergonomic aspects of shaping the lighting space of the New Ukrainian School]. *Ukrainian professional education*. No. 7. pp. 139–146. [in Ukrainian].
4. Vasylenko, I.V. (2023). Fiziologichni osnovy vykorystannia stoiachykh part u pochatkovii shkoli. [Physiological basis for the development of standing desks in the school]. *Health pedagogy*. No. 1. pp. 91–96. [in Ukrainian].
5. Horobets, L. (2017). Problemy formuvannia zdorov'iazberezhuvalnykh tekhnologii u maibutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv ta vprovadzhenia yikh u navchalnyi protses [Problems of forming health-care technologies for future

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

teachers of early classes and their implementation in the initial process]. *Pedagogical professionalism: theoretical and methodological aspects*. pp. 114–122. [in Ukrainian].

6. Zhovtanetskyi, O.M. (2019). “Talita kum” – dityno, vstan i ydi, abo yak zrushyty z mertoho tochy reformy shkilnoi osvity: naukovy-populiarnе vydannia [“Talita kum” – child, get up and go, otherwise we will destroy the school reform from a dead point]. Lviv-Kharkiv, 120 p. [in Ukrainian].

7. Kosenko, D.Yu. (2020). Osvitnii prostir shkoly: suchasnyi stan doslidzhennia, problemy ta perspektyvy. [The open space of the school: the current state of research, problems and prospects]. Education of the future: concepts, methods, approaches: collective monograph. Kyiv, 215 p. [in Ukrainian].

8. Kosenko, D.Yu. (2015). Uchnivski mebli: rozvytok, problemy, tendentsii. [School furniture: developments, problems, trends]. *The Scientific Journal “Technologies and Engineering”*. pp. 254–262. [in Ukrainian].

9. Kosenko, D.Yu. (2018). Suchasnyi shkilnyi klas v Ukraini: zonuvannia ta hnuchka orhanizatsiia. [Current school class in Ukraine: zone and organization]. *Technical aesthetics and design*. Vol. 14. pp. 107–111. [in Ukrainian].

10. Ministerstvo okhorony zdorovia: ofitsiinyi sait [Ministry of Health official : official website]. Available at: <https://moz.gov.ua/uk> (Accessed 18 Oct. 2025). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2025

УДК 373.5.016:94]:004.8

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349409>

Світлана Біла, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>
Ірина Лозинська, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-0209>

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

У ході дослідження було встановлено, що застосування технологій штучного інтелекту у процесі викладання історії в школі, поряд із очевидними перевагами, має низку суттєвих негативних наслідків. Передусім, використання алгоритмів для автоматизованого представлення навчального матеріалу призводить до його надмірного спрощення. Крім того, існує ризик маніпуляцій та викривлень: системи штучного інтелекту можуть відтворювати упереджені інтерпретації або некоректні дані, що формує викривлену картину минулого та підриває довіру до історичної науки. Ще одним важливим наслідком є зниження ролі критичного мислення. Не менш значущою проблемою є загроза академічній доброчесності. Таким чином, результати дослідження підтверджують, що інтеграція штучного інтелекту в шкільний курс історії потребує особливої обережності та критичного осмислення.

Ключові слова: штучний інтелект; історична освіта; критичне мислення; педагогічні ризики; академічна доброчесність; маніпуляція інформацією; шкільний курс історії.

Лім. 9.

Svitlana Bila, Ph.D. (History), Associate Professor, Associate Professor of the
World History and Special Historical Disciplines Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>
Iryna Lozynka, Ph.D. (History), Associate Professor, Associate Professor of the
World History and Special Historical Disciplines Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-0209>

NEGATIVE CONSEQUENCES OF APPLYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCHOOL HISTORY EDUCATION

The purpose of the study is to make a critical analysis of the potential risks and negative consequences of using artificial intelligence (AI) technologies in teaching and learning history in school. The authors of the article aim to identify the challenges of integrating AI into the educational space, which may have negative effects on the quality of the study of history, the development of critical thinking skills, as well as the development of students' personalities.

The study was carried out using the interdisciplinary approach, which combines the use of pedagogical, historiographical, and culturological analyses. The researchers also applied the methods of comparative analysis, content analysis of educational practices and made a critical assessment of modern digital tools based on AI algorithms.

The study has revealed a number of negative effects of using AI in teaching and learning the school course of history:

- Simplification of historical material: Algorithms often reduce complex historical processes to superficial facts, which leads to an incomplete understanding of the past.*
- Risk of fact manipulation and distortion: Automated systems may reproduce biased interpretations or incorrect data, which creates a distorted picture of the past.*
- Decrease in the role of critical thinking: Students tend to rely on ready-made AI answers, which hinders the development of their skills of source analysis and independent reasoning.*
- Dehumanization of the educational process: Live dialogue with the teacher is replaced with technological tools, which reduces the educational and cultural potential of history as a humanities discipline.*
- Academic integrity violations: Using AI to automatically create texts can contribute to plagiarism and reduce the value of students' own intellectual efforts.*

The use of AI in teaching and learning history in school not only offers significant advantages but also entails serious risks. Awareness of these risks is a necessary condition for the development of a balanced educational policy that combines innovation and the preservation of the critical and humanistic potential of history as a science.

Keywords: artificial intelligence (AI); the study of history; critical thinking; pedagogical risks; academic integrity; information manipulation; school course of history.

Постановка проблеми. У сучасному світі штучний інтелект дедалі активніше інтегрується в освітній процес, зокрема у викладання історії. Використання різноманітних технологій та нейромереж, таких як ChatGPT, Gemini, Copilot та інших відкриває нові можливості для спрощення пошуку інформації, підготовки навчальних матеріалів та розвитку аналітичних навичок учнів. Проте, поряд із очевидними перевагами, поява штучного інтелекту у навчальному середовищі має і низку негативних наслідків, які потребують критичного осмислення. Надмірна залежність від цифрових інструментів може призводити до зниження рівня самостійного мислення, поверхневого засвоєння історичних фактів та спотворення уявлення про минуле через можливі неточності алгоритмів. Крім того, використання ШІ ставить під загрозу розвиток критичного мислення – одного з ключових компонентів історичної освіти. У цій статті ми розглянемо основні ризики й проблеми, пов'язані із застосуванням штучного інтелекту у процесі вивчення історії в школі, а також можливі шляхи їх подолання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема застосування штучного інтелекту (ШІ) в історичній освіті є відносно новим, але динамічно зростаючим напрямом наукових досліджень, який привертає увагу як українських, так і зарубіжних учених. У науковій та методичній літературі це питання розглядається з різних позицій – від можливостей використання інноваційних технологій у навчальному процесі до аналізу потенційних ризиків і викликів, пов'язаних із їхнім впровадженням у закладах освіти. Німецький методист Марсель Мієрвальд акцентує увагу на інтерактивності використання ШІ, індивідуалізації вивчення історії, однак чималу увагу звертає аналізу негативних аспектів його впровадження [8]. Значну увагу ролі нейромереж в освітньому процесі приділяє у своїх дослідженнях китайський вчений Шен Сяовей. Китайська педагогіка значно раніше, ніж західна, впровадила інформаційні технології та ШІ у викладання нав-

чальних предметів, тож методист вказує на те, як використання нейромереж допомагає китайським учням розвивати аналітичні та дослідницькі навички, однак підкреслює, що використання ШІ не повинно замінити глибоке вивчення джерел та історичних контекстів [9]. Українські дослідники Ірина Адамович, Олена Кулініч, Світлана Кушнірова, Наталія Кінд-Войтюк, Геннадій Казаков, Ірина Точиліна, С. Гуртовий, А. Чорна здебільшого розглядають ШІ у позитивному контексті його використання під час викладання різноманітних навчальних предметів, однак наголошують на тому, що вони зазвичай не відповідають науковим та навчальним стандартам [1–5].

Таким чином, сучасна історіографія проблеми свідчить про подвійний характер впливу штучного інтелекту на історичну освіту: з одного боку – як потужного інструмента інноваційного навчання, а з іншого – як потенційного джерела загроз академічній доброчесності, критичному мисленню та гуманістичній складовій освіти.

Мета статті. Стаття спрямована на критичний аналіз потенційних ризиків і негативних наслідків використання технологій штучного інтелекту (ШІ) у процесі викладання та вивчення історії в школі. Автори ставлять за мету окреслити проблемні аспекти інтеграції ШІ в освітній простір, які можуть впливати на якість історичної освіти, формування критичного мислення та розвиток особистості учнів.

Виклад основного матеріалу. Використання штучного інтелекту (ШІ) на уроках історії у межах Нової української школи відкриває широкі можливості для оновлення змісту та методів навчання. Такі технології сприяють переходу від традиційного засвоєння фактів до інтерактивного, дослідницького підходу, що стимулює учнів до самостійного мислення, пошуку причинно-наслідкових зв'язків і формування власних історичних суджень. За допомогою інструментів на основі нейромереж учні можуть моделювати історичні події, аналізувати джерела, створювати мультимедійні проєкти

або взаємодіяти з історичними постатями у форматі діалогу, що підвищує інтерес до предмета. ШІ допомагає формувати критичне мислення та медійну грамотність, оскільки вчить учнів перевіряти достовірність отриманої інформації, виявляти маніпуляції й зіставляти різні точки зору [4].

Штучний інтелект має вбудовані механізми безпеки, які запобігають наданню відповідей на запитання, що можуть завдати шкоди людині чи суспільству. Завдяки цьому система уникає поширення небезпечної, аморальної або деструктивної інформації, дотримуючись етичних принципів використання технологій [1].

Попри значний потенціал штучного інтелекту (ШІ) у підвищенні ефективності освітнього процесу, його використання на уроках історії може мати низку негативних наслідків. Насамперед, зростає ризик порушення академічної доброчесності, адже частина учнів уже активно застосовує ШІ для написання есе та виконання завдань, розв'язку контрольних та практичних робіт, що ускладнює для педагогів ідентифікацію справжнього автора роботи. ШІ також не здатен відтворити емоційний компонент навчання, який відіграє важливу роль у формуванні мотивації та взаємодії між учнем і вчителем [7].

Водночас стрімкий розвиток технологій демонструє, що можливості штучного інтелекту виходять далеко за межі звичайної автоматизації навчального процесу, зокрема створюючи нові, інноваційні підходи до викладання гуманітарних дисциплін. Сьогодні спілкування на уроці історії з видатними постатями минулого (Клеопатра, Гай Юлій Цезар, Наполеон Бонапарт та ін.) вже не здається науковою фантастикою. Генеративний штучний інтелект може дозволити за допомогою даних і алгоритмів надавати учням інформацію про них чи відтворювати історичні події з їхньої перспективи. В такий спосіб ШІ формує наше розуміння минулого. Варто зазначити, що системи ШІ самонавчаються за рахунок набору даних, які створені людьми. Інформація, що міститься у всесвітній павутинні, часто містить недостовірні дані, упередження чи стереотипи. Хоча "розмови" з історичними діячами й створюють відчуття особистого доступу до історії, пробуджують інтерес до минулого, проте вони можуть формувати хибні історичні уявлення, особливо, якщо вони не супроводжуються критичним аналізом та осмисленням інформації [8].

Все ускладнює й той факт, що учні раніше багато читали, ставили запитання, шукали відповіді у підручнику. Цей процес займав багато часу й вимагав зусиль, він розвивав критичне мислення, вміння порівнювати та аналізувати. Натомість сьогодні, покладаючись на нейромережі, учні віддають перевагу готовим, зазвичай неправдивим відпо-

відам. Значною проблемою є також те, що тексти, згенеровані штучним інтелектом, здебільшого не містять посилань на реальні джерела або наукові праці. У деяких випадках ШІ може навіть вигадувати цитати чи бібліографічні дані, створюючи ілюзію достовірності, що становить ризик для формування коректного наукового мислення в учнів [6].

Можливості ШІ дозволяють вчителю й учням не лише працювати з інформацією, а й занурюватися у віртуальну реальність за допомогою технологій VR/AR. Проте цей інструмент не тільки зацікавлює учнів, а й створює своєрідний "ігровий ефект", який відволікає учнів настільки, що вони не зосереджуються на змісті навчального матеріалу, а лише розважаються з візуальним наповненням [9].

Ще однією проблемою є нерівний доступ до цифрових технологій. Використання ШІ також породжує загрозу втручання у приватність, оскільки існує ризик збору або неналежного використання персональних даних учнів без їхньої згоди. Надмірна залежність від технологій здатна призвести до втрати важливих когнітивних і практичних навичок, необхідних у повсякденному житті. Етичні аспекти функціонування ШІ, зокрема можливі прояви дискримінації та упередженості алгоритмів, ставлять під сумнів об'єктивність отриманих результатів. Нарешті, на відміну від вчителя, який може адаптувати навчальний процес до потреб кожного учня, штучний інтелект залишається менш гнучким інструментом, обмеженим рамками запрограмованих сценаріїв [7].

Водночас застосування штучного інтелекту на уроках історії може бути корисним навчальним прийомом, що стимулює творче та критичне мислення. Учні створюють історії (сторітелінг) за заданими параметрами, вигадують героїв і сюжети, однак результати роботи ШІ нерідко містять неточності чи вигадані факти, що потребує подальшого аналізу. У процесі перевірки таких текстів школярі можуть виявляти помилки, уточнювати запити, здійснювати самоаналіз і взаємоаналіз створених історій. Це сприяє формуванню медійної грамотності, вміння відрізняти факти від суджень, розпізнавати приховані мотиви персонажів і розуміти різні погляди на історичні події.

Водночас важливо формувати в учнів усвідомлене ставлення до питань авторського права та академічної етики. Працюючи зі штучним інтелектом під час створення творчих робіт, школярі повинні розуміти принципи інтелектуальної власності та етичного використання технологій. Доцільно проводити обговорення моральних аспектів застосування результатів роботи ШІ, а за браку навчального часу – організовувати подібні заходи у форматі позакласних занять або дискусійних клубів [5]. Також зазначимо, що деякі застосунки мають обмежені функціональні можливості, що знижує їхню

ефективність в освітньому процесі. Крім того, надмірне використання таких технологій може сформувати залежність від них, що стає особливо проблемним у разі відсутності доступу до відповідних цифрових ресурсів [2].

Застосовуючи ChatGPT чи інші нейромережі у навчальних цілях, вчителю слід добре орієнтуватися в темі, оскільки існує явище так званих “історичних галюцинацій”. Інколи запропоновані ним завдання можуть виглядати недоречними чи позбавленими педагогічного сенсу. Методист Геннадій Казаков та вчителька Ірина Точиліна подають такий приклад із педагогічної практики: під час опрацювання теми “Україна у Першій світовій війні” ChatGPT пропонує учням створити дизайн прапора для України того періоду, що, з огляду на контекст і складність теми, навряд чи викличе інтерес у десятикласників і може навіть знизити мотивацію до навчання. Окрім того, під час роботи з україномовними запитаннями ШІ часто допускає граматичні неточності, русизми або помилки, спричинені машинним перекладом. Це створює потребу у попередній перевірці вчителем змісту та мовного оформлення завдань – особливо у випадках, коли вони плануються до друку чи безпосереднього використання на уроці [3].

Також педагог має критично ставитися до рекомендацій, запропонованих штучним інтелектом, і не впроваджувати їх без попередньої адаптації до конкретного навчального середовища. Важливо враховувати рівень підготовки, вікові особливості й індивідуальні потреби учнів, адже ШІ не завжди здатен адекватно оцінити ці чинники. Водночас, за умови ретельного формулювання запиту – із зазначенням віку, класу та бажаного рівня складності, – ChatGPT здатен генерувати більш релевантні та коректні пропозиції, хоча й у такому разі можливі певні неточності.

Висновки. Підсумовуючи, використання штучного інтелекту в процесі вивчення історії в школах має значний потенціал для модернізації навчання, сприяючи розвитку критичного мислення, медійної грамотності та дослідницьких навичок учнів. Однак, незважаючи на численні переваги, це також приносить ряд негативних наслідків, таких як зниження рівня самостійного мислення, поверхневе засвоєння матеріалу та можливі спотворення історичних фактів через недостовірну інформацію, генеровану ШІ. Проблеми з академічною доброчесністю, фальсифікація даних та залежність від технологій можуть зменшити мотивацію учнів до самостійної роботи та аналізу. Тому важливо використовувати ШІ як допоміжний інструмент, не замінюючи ним традиційні методи навчання, при цьому забезпечуючи ретельний контроль за достовірністю інформації та розвитком етичних принципів серед учнів. Водночас необхідно враховувати

можливу цифрову нерівність та питання приватності, адже надмірне покладання на технології може призвести до нових освітніх і соціальних бар’єрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамович І., Кулініч О. Штучний інтелект: можливості та ризики використання в освітньому процесі. *Педагогічна Житомирщина*. № 4 (32), 2023. URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2024/01/2.-D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87-.pdf>
2. Гуртовий С., Чорна А. Використання додатків штучного інтелекту в освітньому процесі загальноосвітньої школи. *Системи та засоби штучного інтелекту: тези доповідей Міжнародної наукової конференції “Штучний інтелект: досягнення, виклики та ризики”*. Київ: ІПШ “Наука і освіта”, 15–16.03.2024. С. 60–64.
3. Казаков Г., Точиліна І. Використання ChatGPT у викладанні історії в закладах середньої освіти: погляд вчителя. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. № 1. С. 42–51.
4. Кінд-Войтюк Н.В. ШІ та інтернет як інструменти навчання на уроках історії та громадянської освіти в Новій українській школі. *Перспективи та інновації науки (Серія “Педагогіка”, Серія “Психологія”, Серія “Медицина”)*. 2024. № 11(45). С. 434–443.
5. Кушнерова С. Штучний інтелект як прийом розвитку критичного мислення на уроках історії. *Педагогічний вісник: науковометодологічний журнал*. 2024. Вип. 1(64). С. 134–138.
6. Рябець Н. Штучний інтелект в освітньому процесі вищих навчальних закладів: переваги та межі відповідальності. *Системи та засоби штучного інтелекту: тези доповідей Міжнародної наукової конференції “Штучний інтелект: досягнення, виклики та ризики”*. Київ: ІПШ “Наука і освіта”, 15–16.03.2024. С. 213–224.
7. Чубрей О., Кушнір Ж. Використання інноваційних інструментів на основі штучного інтелекту як одного з елементів інтерактивних технологій на уроках географії. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 69. Т. 2. Видавничий дім “Гельветика”. 2024. С. 27–31.
8. Mierwald Marcel. Chatting about the Past with Artificial Intelligence. A Case Study of Pupils’ Interaction with ChatGPT while Completing a History-Learning Task. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*. Vol. 16. Issue 2. 2024. С. 143–173.
9. Sheng Xiaowei. The Role of Artificial Intelligence in History Education of Chinese High Schools. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. Vol. 8. 2023.

REFERENCES

1. Adamovych, I. & Kulinich, O. (2023). Shtuchnyi intelekt: mozhlyvosti ta ryzyky vykorystannia v osvithnomu protsesi [Artificial intelligence: opportunities and risks of use in the educational process]. *Pedagogical Zhytomyr region*. No. 4 (32), Available at: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2024/01/2.-D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87-.pdf> [in Ukrainian].
2. Hurtovyi, S. & Chorna, A. (2024). Vykorystannia dodatkov shchuchnoho intelektu v osvithnomu protsesi zahalno-osvitnoi shkoly [Use of artificial intelligence applications in the educational process of a comprehensive school]. *Systemy*

ta zasoby sztuchnoho intelektu: tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii "Shtuchnyi intelekt: dosiahnennia, vyklyky ta ryzyky" – Systems and tools of artificial intelligence: abstracts of reports of the International scientific conference "Artificial intelligence: achievements, challenges and risks". Kyiv, pp. 60–64. [in Ukrainian].

3. Kazakov, H. & Tochylina, I. (2024). Vykorystannia ChatGPT u vykladanni istorii v zakladakh serednoi osvity: pohliad vchytelia [Using ChatGPT in teaching history in secondary education: a teacher's perspective]. *Humanities: History and Pedagogy*. No. 1, pp. 42–51. [in Ukrainian].

4. Kind-Voitiuk, N.V. (2024). ShI ta internet yak instrumenty navchannia na urokakh istorii ta hromadianskoi osvity v Novii ukrainskii shkoli [AI and the Internet as teaching tools in history and civic education lessons in the New Ukrainian school. *Prospects and innovations of science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine")*. No. 11(45). pp. 434–443. [in Ukrainian].

5. Kushnierova, S. (2024). Shtuchnyi intelekt yak pryom rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh istorii. Pedagogichnyi visnyk: naukovometodolohichnyi zhurnal [Artificial intelligence as a method of developing critical thinking in history lessons. *Pedagogical bulletin: scientific and methodological journal*. Vol. 1(64). pp. 134–138. [in Ukrainian].

6. Riabets, N. (2024). Shtuchnyi intelekt v osvitnomu protsesi vyshchykh navchalnykh zakladiv: perevahy ta mezhi vidpovidalnosti [Artificial intelligence in the educational

process of higher educational institutions: advantages and limits of responsibility]. *Systemy ta zasoby sztuchnoho intelektu: tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii "Shtuchnyi intelekt: dosiahnennia, vyklyky ta ryzyky" – Systems and tools of artificial intelligence: abstracts of reports of the International scientific conference "Artificial intelligence: achievements, challenges and risks"*. Kyiv, pp. 213–224. [in Ukrainian].

7. Chubrei, O. & Kushnir, Zh. (2024). Vykorystannia innovatsiynykh instrumentiv na osnovi sztuchnoho intelektu yak odnogo z elementiv interaktyvnykh tekhnolohii na urokakh heohrafii [The use of innovative tools based on artificial intelligence as one of the elements of interactive technologies in geography lessons]. *Innovative Pedagogy*. Issue 69. Vol. 2. pp. 27–31. [in Ukrainian].

8. Mierwald Marcel. Chatting about the Past with Artificial Intelligence. A Case Study of Pupils Interaction with ChatGPT while Completing a History-Learning Task. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*. Vol. 16. Issue 2. 2024. pp. 143–173. [in English].

9. Sheng Xiaowei. The Role of Artificial Intelligence in History Education of Chinese High Schools. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. Vol. 8. 2023. [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.11.2025

УДК 378.147/.12

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349404>

Євгенія Гончарова, кандидат педагогічних наук, викладач закладу вищої освіти
кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3341-3752>

Олена Беляєва, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-4753>

Вікторія Костенко, кандидат філологічних наук, доцент закладу вищої освіти
кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9077-2191>

Іванна Знаменська, кандидат філологічних наук, доцент закладу вищої освіти
кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7091-6215>

Ірина Сологор, кандидат філологічних наук, доцент закладу вищої освіти
кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Полтавського державного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9899-6552>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості формування професійно-педагогічної компетентності викладача вищої школи, співвідношення професійно-педагогічної компетентності та її складових як загального та фрагментарного. Проаналізовано особливості та функції, притаманні дидактичній, психолого-педагогічній, комунікативній, загальнокультурній, емоційній, самоосвітній, цифровій та інноваційній компетентностям. Розглянуто значення

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ефективного використання цих компетентностей як взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих та взаємодіючих інгредієнтів професійно-педагогічної компетентності.

Ключові слова: компетентність; професійно-педагогічна компетентність; інтегративне особистісне формування; самоосвіта.

Рис. 1. Літ. 15.

Yevheniya Honcharova, Ph.D. (Pedagogy), Lecturer of the Higher Education Institution,
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology Department,
Poltava State Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3341-3752>

Olena Bieliaieva, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Head of the
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology Department,
Poltava State Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-4753>

Viktoria Kostenko, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the Higher Education Institution,
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology Department,
Poltava State Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9077-2191>

Ivanna Znamenska, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the Higher Education Institution,
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology Department,
Poltava State Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7091-6215>

Iryna Solohor, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the Higher Education Institution,
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology Department,
Poltava State Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9899-6552>

FORMATION OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A HIGHER EDUCATION LECTURER

The article examines the features of forming the professional and pedagogical competence of a lecturer in a higher education institution, as well as the essence, interrelation, complementarity, and interaction of its components. It also analyzes the correlation between professional and pedagogical competence and its constituent elements as general and fragmentary aspects.

Researchers view the specificity of professional competence as a dynamic combination of components aimed at the full actualization of a specialist's potential in a particular field of activity. Professional competence is a complex and specific entity whose systemic properties cannot remain at a constant, once-acquired and fixed level. By definition, professional competence must be in a continuous process of evolution.

Specifically, the professional and pedagogical competence of a lecturer is considered as an integrative personal formation: a synthesis of positive motivation in career choice, erudition, acquired practical experience, a developed dialogic culture, and the ability to effectively solve educational and upbringing tasks.

The formation of professional and pedagogical competence begins at the stage of obtaining basic professional education. Further development of professional qualification is ensured by expanding and updating previously acquired knowledge, skills, abilities, and competences, both general and specialized.

The article analyzes the features and functions inherent in didactic, psychological-pedagogical, communicative, general cultural, emotional, self-educational, digital, and innovative competences. It also discusses the importance of effectively utilizing the potential of these competences as interrelated, complementary, and interacting components of professional and pedagogical competence in order to achieve positive quantitative and qualitative changes in the implementation of educational and upbringing activities.

Keywords: competence; professional and pedagogical competence; integrative personal formation; self-education.

Постановка проблеми. Сучасний етап модернізації системи української вищої освіти характеризується підвищеними вимогами до рівня професійно-педагогічної компетентності викладачів закладів вищої освіти. Логічний результат ефективного виконання педагогами професійних функцій полягає у ґрунтовній підготовці здобувачів вищої освіти (ЗдВО) до їх успішної реалізації в майбутній професійній діяльності.

Беремо до уваги не лише гарантоване здобуття останніми визначеного силабусом (робочою навчальною програмою) обов'язкового обсягу базових знань, умінь та навичок. Від усвідомленої потреби постійного саморозвитку, готовності до безупинного навчання впродовж усієї фахової діяльності залежить успішне становлення професійної компетентності та конкурентоспроможності потенційного фахівця, його здатність динамічно реагувати на зміни

в суспільному житті, професійні інновації чи модифікацію професійних стандартів, професійна самореалізація в цілому. Ключову роль діяльності викладача в процесі навчання, становлення та розвитку суб'єктів педагогічного впливу як успішних спеціалістів окреслено В. О. Сухомлинським: "...фундамент, на якому стоїть школа і будується все, що робиться в школі, – це різносторонні знання, багате розумове життя, широта кругозору, постійне інтелектуальне зростання кожного вчителя" [14, 50–51].

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню та аналізу сутності поняття "компетентність" у цілому та дидактичних і методичних аспектів такого складного інтегративного багаторівневого утворення як професійно-педагогічна компетентність, присвячували свої наукові праці І. Аносов, Н. Бібік, Н. Венцева, М. Головань, І. Єрмаков, Я. Кодлюк, О. Карапетрова, М. Криштанович, А. Лігоцький, І. Малафійк, О. Малихін, Н. Мойсеюк, О. Овчарук, О. Пометун, В. Сухомлинський, І. Шумілова, В. Яценко та багато інших.

Мета дослідження. Проаналізувати сутність складових професійно-педагогічної компетентності та їх взаємозв'язок, взаємодоповнення, взаємодію і співвідношення як загального і фрагментарного.

Виклад основного матеріалу. У дослідженнях сучасних науковців компетентність нерідко розглядається як індикатор професійної спроможності індивіда:

"компетентність є мірою того, що індивід може робити в конкретно визначений час" [9, 14];

"компетентність – якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері" [11, 639];

"компетентність" – це оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження" [5, 45];

"компетентність" визначається як інтегративна властивість особистості, яка є результатом синтезу базової професійної підготовки й практичного та особистісного досвіду" [2, 110].

При цьому сутність професійної компетентності як категорії дослідники вбачають у динамічному поєднанні компонентів, орієнтованих на повноцінну реалізацію фахівців у певній сфері діяльності. Це, передусім, "спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання" [5, 17], примножені та поглиблені завдяки самонавчанню і самовдосконаленню; досвід, напрацьований у процесі фахової діяльності; сформована здатність приймати максимально ефективні рішення у конкретних ситуаціях реальної професійної діяльності; особисті творчі якості.

М. Криштанович пропонує таке визначення професійної компетентності: "здатність фахівця від початку своєї професійної діяльності на рівні визна-

ченого державою стандарту відповідати суспільним вимогам професії шляхом ефективної професійної діяльності, демонструвати належні особисті якості, мобілізуючи для цього відповідні знання, вміння, навички, емоції, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації, ставленнях, моральних і етичних цінностях та досвіді" [6, 104].

Професійна компетентність також визначається "як система знань, яку постійно потрібно розширювати та яка дозволяє працівникам виконувати покладені на них професійні завдання, досягаючи при цьому високого рівня продуктивності праці" [10, 9].

Професійна компетентність – складне специфічне утворення, системні властивості якого не можуть залишатися на постійному, одного разу отриманому та зафіксованому рівні. За визначенням, професійна компетентність має перебувати в постійному процесі еволюції, успішність якого забезпечується одночасним культивуванням двох взаємодоповнюючих напрямів розвитку:

– екстенсивного, що передбачає стабільне накопичення фахово-значущої інформації;

– інтенсивного, спрямованого на аналіз, опрацювання отриманих знань, умінь, навичок та окреслення найбільш перспективних можливостей застосування їх у професійній діяльності.

Необхідним фактором реалізації вищезначеного вважаємо здобуття певних компетентностей, які являють собою конче необхідні компоненти сформованої професійної компетентності. Так, необхідність безперервного отримання та опрацювання нової інформації потребує наявності цифрової компетентності, організація стабільної роботи колективу вимагає сформованої комунікативної компетентності і т.і.

У сучасній психолого-педагогічній літературі одне з чільних місць займає дослідження безпосередньо феномену професійно-педагогічної компетентності та аналіз сутності притаманних їй компонентів.

С. Сковцова визначає професійно-педагогічну компетентність викладача як "властивість особистості, що виявляється в здатності до педагогічної діяльності", "єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності", "спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у педагогічній діяльності" [13, 93–94].

Загалом, у першоджерелах професійно-педагогічна компетентність викладача розглядається як інтегративне особистісне формування, синтез позитивної мотивації у виборі професії, ерудиції, здобутого практичного досвіду, розвинутої діалогічної культури, здатності ефективно вирішувати освітньо-виховні питання.

Специфіка професійно-педагогічної компетентності як цілісного утворення полягає у консолідації ряду взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих, взає-

модіючих компетентностей як загального, так і фахового спрямування. До останніх відносимо дидактичну компетентність.

За визначенням І. Малафійка, “об’єктом дидактики є процес навчання з одночасним розвитком і вихованням учнів на основі цього процесу. Йдеться про цілісний навчально-виховний процес в єдності навчання, виховання і розвитку учнів на основі засвоєння ними предметних знань” [8, 108].

Сутність дидактичної компетентності полягає в накопиченні та безперервній актуалізації знань щодо новітніх освітніх форм, засобів, методів, технологій та здатності оптимально використовувати отримані знання і досвід у процесі реалізації педагогічної діяльності, беручи до уваги індивідуальні особливості суб’єктів навчання та орієнтуючись на “знання психолого-педагогічних механізмів засвоєння знань та формування умінь і навичок” [4, 89].

Основоположна риса сформованої дидактичної компетентності полягає в готовності і здатності моделювати освітній процес з урахуванням потенціалу прогресивних освітніх технологій, оптимального добору відповідних запланованим цілям засобів, методів, організаційних форм процесу навчання, інструментів та технологій, спрямованих на контроль, діагностику та об’єктивну оцінку отриманих результатів.

Структуру моделювання можемо окреслити як сукупність наступних дій:

- “1 – формулювання цілей навчання;
- 2 – розробка та реалізація способів діяльності, спрямованих на досягнення цих цілей;
- 3 – отримання інформації про ступінь досягнення цілей навчання та оцінка різниць між запланованим та досягнутим результатом;
- 4 – корекційні дії” [8, 573].

Антропоцентрична спрямованість сучасної української вищої школи диктує необхідність створення психологічно сприятливого освітнього середовища, орієнтованого на індивідуалізацію та диференціацію процесу навчання, позитивний характер взаємовідносин учасників указанного процесу, оскільки “навчання – це шлях освіти, отже це процес руху учня від незнання до знання. Цей рух здійснюється у формі органічного поєднання суб’єктно- суб’єктної та суб’єктно- об’єктної взаємодій” [8, 122].

Найявність психолого-педагогічної компетентності як невід’ємної складової професійно-педагогічної компетентності демонструється саме в поєднанні теоретичних основ знань, умінь і навичок психолого-педагогічної діагностики та потенціалу використання їх у процесі психолого-педагогічної підтримки ефективної організації процесу навчання на засадах фундації взаємодії зі здобувачами вищої освіти з урахуванням їх індивідуальних запитів, ймовірних можливостей і здібностей, прогнозованих утруднень [3]. Психологічні та педагогічні

аспекти психолого-педагогічної компетентності реалізуються в комплексній діяльності, орієнтованій на розвиток інтелекту, позитивного мислення, психологічної стійкості та здатності до самоаналізу здобувачів вищої освіти, удосконаленні їх комунікативних навичок.

Функція комунікативної компетентності полягає в забезпеченні та оптимізації колективної взаємодії чинних учасників освітнього процесу. Комунікативна компетентність проявляється в навичках міжособистісних взаємин, напрацьованих на основі “знання мовленнєвої культури, уміння розуміти співрозмовника, підтримувати розмову з використанням вербальних та невербальних засобів, аргументовано доносити свою думку” [1, 35]. Формування позитивної психо-емоційної атмосфери у взаємовідносинах учасників реального спілкування (викладача зі здобувачами вищої освіти; здобувачів вищої освіти між собою) сприяє успішному розв’язанню освітніх завдань.

Наслідком інтеграції української вищої школи у світовий освітній простір стала зацікавленість іноземних студентів в одержанні освіти саме у закладах вищої освіти України. Ціннісно-змістові позиції загальнокультурної компетентності спрямовуються на забезпечення результативності професійної діяльності викладача в аспекті налагодження взаємовідносин із носіями різномірних культурних, релігійних та світоглядних еталонів. Від викладача вимагається “особистісне прийняття цінностей культури – поваги до традицій і злагоди між людьми, сприйняття соціальних і культурних відмінностей, здатності почути та зрозуміти інших, толерантно поводитися в широкому спектрі життєвих ситуацій” [15, 211]. Системні властивості загальнокультурної компетентності важливі не лише у спілкуванні зі ЗдВО-іноземцями. Україна – велика країна, кожний регіон визначається специфічними звичаями, традиціями, навіть діалектами. Реалізація освітніх цілей знаходиться у прямій залежності від успішного налагодження комунікації та співпраці із ЗдВО з урахуванням своєрідних рис, притаманних кожному індивіду.

У становленні та розвитку фахової спроможності викладача забезпечувати функціонування позитивних взаємовідносин зі ЗдВО виняткове значення відіграє емоційна складова. Адаптація вчорашніх школярів до специфіки умов навчання в закладах вищої освіти – це завжди складний і неоднозначний процес. В умовах воєнного стану, коли значна кількість першокурсників прибуває з прифронтових територій і відзначається зниженою стресостійкістю, зростають вимоги до здатності викладача усвідомлювати емоції співрозмовників та вибудовувати лінію власної поведінки на засадах емоційної стабільності, врівноваженості, чуйності, розуміння психологічного стану кожної особистос-

ті. Як засвідчує аналіз наукових джерел, емоційна компетентність “передбачає цілісний та прогресивний розвиток емоційної сфери особистості і представляє собою набір знань, вмінь і навичок, які дозволяють адекватно діяти на основі обробки всієї емоційної інформації” [7, 90], а саме надають змогу в кожному конкретному випадку визначити форму та формат необхідної допомоги, відшукати відповідні слова підтримки, знайти оптимальний варіант вирішення конфліктної ситуації.

У нинішніх умовах постійної трансформації знань, інтелектуальна активність педагога, орієнтована на безупинний розвиток фахових та соціально-культурних якостей особистості, стає обов’язковим чинником його професійної спроможності. Самоосвітня компетентність виявляється в емоційно-ціннісному відношенні до саморозвитку та самовдосконалення, готовності і здатності до планування та організації систематичної самоосвітньої діяльності, умінні знаходити джерела професійно-значущої інформації, узагальнювати та аналізувати отримані дані, спираючись на власний практичний досвід адекватно оцінювати перспективи застосування їх у реальній навчально-виховній діяльності з метою інтенсифікації процесу оволодіння знаннями ЗдВО. Логічним наслідком розвитку цифрових

технологій, збільшення кількості сучасних комунікативних та інформаційних засобів стала цифрова трансформація сучасного освітнього середовища. Цифрова компетентність викладача “охоплює знання, навички та ставлення, які необхідні для ефективного використання цифрових технологій та інструментів у повсякденному житті та професійній діяльності” [12, 77]. Використання електронних освітніх ресурсів забезпечує ефективну організацію процесу навчання в дистанційному та змішаному форматах, сприяє налагодженню оперативної освітньої комунікації зі ЗдВО, автоматизації моніторингу навчальних досягнень останніх. Важливу роль відіграє адекватне інтегрування можливостей цифрових технологій із раніше напрацьованим діапазоном засобів і методів діяльності.

Останнім часом істотна увага приділяється впровадженню в освітній процес можливостей штучного інтелекту (ШІ). На думку науковців, ефективне застосування технологій ШІ у навчальних цілях забезпечують наступні складові цифрової компетентності викладача: “розуміння концепцій ШІ; вміння працювати з інструментами ШІ; здатність застосовувати ШІ у навчанні; уміння аналізувати та інтерпретувати дані; етичне та відповідальне використання ШІ; постійний професійний розвиток” [12, 85].

Рис. 1. Схема формування професійно-педагогічної компетентності

Інноваційна компетентність у науковій літературі характеризується як “наявність інноваційного сприйняття суб’єкта: сприйняття власних інновацій і взагалі інновацій або відкриттів, здатність побачити елементи нового у відносно сталому та здатність запропонувати принципово нове вирішення проблеми” [2, 113]. Формування інноваційної компетентності імовірно за умови досконалого рівня фахових знань та навичок викладача, його прагнення до постійного саморозвитку та самовдосконалення, сприйняття необхідності впровадження у професійну діяльність інноваційних елементів, зорієнтованості на освоєння, осмислення та застосування у розв’язанні педагогічних проблем оновлених, більш дієвих форм, методів та засобів навчання.

Становлення професійно-педагогічної компетентності розпочинається на етапі здобуття викладачем базової професійної освіти. Подальший розвиток фахової кваліфікації забезпечується примноженням та актуалізацією попередньо здобутих знань, умінь, навичок та компетентностей як загального, так і фахового спрямування. Позитивні кількісні та якісні зміни інтегративного особистісного утворення – професійно-педагогічної компетентності – досягаються шляхом ефективного використання потенціалу компетентностей як його взаємопов’язаних, взаємодоповнюючих та взаємодіючих компонентів. Схема формування професійно-педагогічної компетентності зображена на Рис. 1.

Висновки. В умовах стрімкої еволюції та глобалізації сучасного світу, коли повсякчас примножуються та підвищуються вимоги до фахових характеристик випускників закладів вищої освіти, до їх спроможності приймати адекватні рішення, спрямовані на вирішення професійних проблем, здатності повноцінно реалізуватися в обраній сфері діяльності, подальше вивчення та аналіз сутності професійно-педагогічної компетентності та її компонентів залишається актуальним, оскільки відповідає вирішенню однієї з найважливіших проблем сьогочасної освіти: вдосконаленню теоретичної та практичної майстерності педагога, розвитку його потенційної здатності до результативного розв’язання освітніх та виховних питань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2022. № 3–4. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2022_3-4_9 (дата звернення: 26.08.2025).
2. Венцева Н.О., Карапетрова О.В. Інноваційна компетентність як складова професійної діяльності сучасного педагога. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. Педагогіка і психологія*. 2022. № 1. С. 109–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduep_2022_1_14 (дата звернення: 26.08.2025).

3. Ждан В.М., Бобирьов В.М., Білаш С.М., Беляєва О.М. Психолого-педагогічна компетентність лікаря: синтез медицини, педагогіки та психології. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. ст. II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 8–9 червня, 2017 р. Полтава. С. 3–8.

4. Кірдан О. Дидактична компетентність майбутніх викладачів закладів вищої освіти: сутність, формування, розвиток. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2023. Вип. 2. С. 84–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2023_2_13 (дата звернення: 26.08.2025).

5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: “КІС”, 2004. 112 с.

6. Криштанович М.Ф. Роль і значення категорій “компетенція” і “компетентність” у процесі дослідження підготовки викладача закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9 (1). С. 104–107. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2019_9\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2019_9(1)_24) (дата звернення: 26.08.2025).

7. Любіна Л.А., Тимофієва М.П., Осипенко В.А. Емоційна компетентність як показник психологічного здоров’я особистості майбутніх лікарів. *Психологічний часопис*. 2018. № 5. С. 81–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2018_5_8 (дата звернення: 26.08.2025).

8. Малафійк І.В. Дидактика новітньої школи : навч. посіб. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2014. 632 с.

9. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.

10. Мигаль С.П., Скриньковський Р.М., Борисенко О.М., Батьковець Н.В., Хмиз М.В. Професіоналізм, професійна культура, професійна компетентність та професійна підготовка: поняття і особливості співвідношення у трудовій діяльності. *Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”. Сер. Економічні науки*. 2022. № 3. С. 7–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_3_3 (дата звернення: 26.08.2025).

11. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. Київ, 2007. 656 с.

12. Морзе Н.В., Бойко М.А., Струтинська О.В., Смирнова-Трибульська Є.М. Якою має бути цифрова компетентність вчителів у галузі використання штучного інтелекту? *Відкрите освітнє е-серйовище сучасного університету*. 2024. Вип. 16. С. 76–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2024_16_8 (дата звернення: 26.08.2025).

13. Скворцова С.О. Професійна компетентність вчителя: зміст і поняття. *Наука і освіта*. 2009. № 4. С. 93–96.

14. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 4. С. 7–390.

15. Шумілова І. Загальнокультурна компетентність педагога – важливий напрямок ідеї провідництва в освіті. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 208–215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdu_2018_2_23 (дата звернення: 26.08.2025).

REFERENCES

1. Androshchuk, I. (2022). Komunikatyvna kompetentnist yak vazhlyvyi zasib efektyvnoi vzaemodii uchasnykiv osvithnoho protsesu [Communicative competence as an important

means of participants effective interaction in the educational process]. *Youth & market*. No. 3–4. pp. 34–38. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2022_3-4_9 (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

2. Vientseva, N.O. & Karapetrova, O.V. (2022). Innovatsiina kompetentnist yak skladova profesiinoi diialnosti suchasnoho pedahoha [Innovative competence as a component of the professional activity of a modern teacher]. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*. No. 1. pp. 109–115. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdupe_2022_1_14 (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

3. Zhdan, V.M., Bobrov, V.M., Bilash, S.M. & Bieliaieva, O.M. (2017). Psykholoho-pedahohichna kompetentnist likaria: syntezy medytsyny, pedahohiky ta psykhologhii [Psychological and pedagogical competence of a doctor: a synthesis of medicine, pedagogy and psychology]. *Aktualni pytannia lnh-vistyky, profesiinoi lnhvodydyktyky, psykhologhii i pedahohiky vyshchoi shkoly : zb. st. II Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu, 8–9 chervnia, 2017 r. – Current issues of linguistics, professional linguistic didactics, psychology and pedagogy of higher school*: collection of articles of the II All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation, June 8–9, 2017. Poltava. pp. 3–8. [in Ukrainian].

4. Kirdan, O. (2023). Dydaktychna kompetentnist maibutnikh vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity: sutnist, formuvannia, rozvytok [Didactic competence of future teachers of higher education institutions: essence, formation, development]. *Problems of modern teacher training*. Vol. 2. pp. 84–91. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2023_2_13 (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

5. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraiynski perspektyvy: biblioteka z osvithoi polityky [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects: educational policy library]. (Ed.) O.V. Ovcharuk. Kyiv, 2004. 112 p. [in Ukrainian].

6. Kryshchanovych, M.F. (2019). Rol i znachennia katehoriy “kompetentsiia” i “kompetentnist” u protsesi doslidzhennia pidhotovky vykladacha zakladu vyshchoi osvity [The role and significance of the categories “competence” and “competence” in the process of studying the training of a teacher of a higher education institution]. *Innovative Pedagogy*. Vol. 9 (1). pp. 104–107. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2019_9\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2019_9(1)_24) (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

7. Liubina, L.A., Tymofiiieva, M.P., Osypenko, V.A. (2018). Emotsiina kompetentnist yak pokaznyk psykhologichnoho zdorovia osobystosti maibutnikh likariv [Emotional competence as an indicator of the psychological health of the personality of future doctors]. *Psychological journal*. No. 5.

pp. 81–97. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2018_5_8 (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

8. Malafiiuk, I.V. (2014). Dydaktyka novitnoi shkoly: navch. posib. [Didactics of the modern school: a manual]. Kyiv, 632 p. [in Ukrainian].

9. Malykhin, O.V. (2009). Orhanizatsiia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladiv: teoretyko-metodolohichniy aspekt : monohrafiia [Organization of independent educational activity of students of higher pedagogical educational institutions: a theoretical and methodological aspect: a monograph]. Kryvyi Rih, 307 p. [in Ukrainian].

10. Myhal, S.P., Skrynkovskiy, R.M., Borysenko, O.M., Batkovets, N.V. & Khmyz, M.V. (2022). Profesionalizm, profesiina kultura, profesiina kompetentnist ta profesiina pidhotovka: poniattia i osoblyvosti spivvidnoshennia u trudovii diialnosti [Professionalism, professional culture, professional competence and professional training: concepts and features of the relationship in labor activity]. *International scientific journal “Internauka”*. Series: “Economic Sciences”. No. 3. pp. 7–14. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mmjie_2022_3_3 (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

11. Moiseiuk, N.Ie. (2007). Pedahohika : navch. posib. [Pedagogy: a manual]. Kyiv, 656 p. [in Ukrainian].

12. Morze, N.V., Boiko, M.A., Strutynska, O.V. & Smyrnova-Trybulska, Ye.M. (2024). Yakoiu maie buty tsyfrova kompetentnist vchyteliv u haluzi vykorystannia shuchnoho intelektu? [What should be the digital competence of teachers in the field of using artificial intelligence?]. *Open educational e-environment of modern University*. Vol. 16. pp. 76–91. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oecemu_2024_16_8 (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

13. Skvortsova, S.O. (2009). Profesiina kompetentnist vchytelia: zmist i poniattia [Professional competence of a teacher: content and concepts]. *Science and Education*. No. 4. pp. 93–96. [in Ukrainian].

14. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Pavlyska serednia shkola : v 5 t. [Pavlyska Secondary School: in 5 volumes]. Kyiv, Vol. 4. pp. 7–390. [in Ukrainian].

15. Shumilova, I. (2018). Zahalnokulturna kompetentnist pedahoha – vazhlyvyi napriamok idei providnystva v osviti [General cultural competence of a teacher is an important direction of the idea of leadership in education]. *Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University Series: Pedagogical sciences*, Vol. 2. pp. 208–215. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2018_2_23 (Accessed 26 Aug. 2025). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.11.2025

“Я віддаю перевагу тому, що можна побачити, почути і вивчити”.

Теракліт Ефеський
давньогрецький філософ

“Наука – це впорядковане знання”.

Герберт Спенсер
англійський філософ

УДК 373.5.015.31:502/504]:62

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.343528>

Олег Конарев, аспірант кафедри технологічної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9057-2175>
Ольга Трегуб, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри технологічної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3748-9984>

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ: РОЛЬ МАТЕРІАЛОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВАННІ УЧНІВ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ

В умовах глобальних екологічних викликів, таких як зміна клімату, забруднення довкілля та виснаження природних ресурсів, освіта стає однією з ключових складових у формуванні екологічної свідомості молоді. У даній роботі розглядається впровадження матеріалозберігаючих технологій у навчальний процес профільних класів, що відкриває нові можливості для виховання сталого розвитку серед учнів.

Досліджується, як інтеграція екологічних тем у навчальні програми може позитивно вплинути на формування відповідального ставлення до ресурсів та навколишнього середовища. Зокрема, особлива увага приділяється проєктній діяльності та практичним заняттям, які дозволяють учням не лише отримувати теоретичні знання, а й практично реалізовувати отримане у реальних проєктах. Це створює можливості для розвитку критичного мислення, креативності та навичок командної роботи.

Важливість формування екологічної свідомості серед молоді не можна переоцінити. Учні, які мають глибоке розуміння принципів сталого розвитку, стають активними учасниками екологічних ініціатив, не лише в навчальному процесі, а й у своїх громадах. Такі молоді люди здатні просувати екологічні ідеї, реалізуючи інноваційні рішення у своїй майбутній професійній діяльності, стаючи агентами змін у суспільстві.

Формування екологічної свідомості – це інвестиція в майбутнє планети та благополуччя наступних поколінь. У роботі підкреслюється необхідність продовження впровадження освітніх програм, які заохочують молодь до активної участі у збереженні навколишнього середовища, забезпечуючи їх відповідними знаннями та інструментами для реалізації ідей у сфері сталого розвитку. Запропоновані рекомендації можуть бути використані для вдосконалення навчальних курсів і програм, що сприятиме формуванню екологічної свідомості в учнів та їх активному залученню до вирішення екологічних проблем. Також наголошується на важливості міждисциплінарного підходу, який дозволяє поєднувати знання з біології, хімії, географії та технологій для комплексного розуміння екологічних процесів і пошуку ефективних рішень.

Ключові слова: екологічна свідомість; сталий розвиток; екологічна освіта; матеріалозберігаючі технології; проєктна діяльність; практичне навчання; міждисциплінарний підхід; освітні програми; інноваційні рішення.

Лім. 11.

Oleh Konariev, Postgraduate Student of the Technological Education Department,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9057-2175>
Olha Trehub, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of the Technological Education Department,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3748-9984>

ENVIRONMENTAL AWARENESS: THE ROLE OF MATERIAL-SAVING TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF SPECIALIZED SECONDARY SCHOOL STUDENTS

In the face of global environmental challenges such as climate change, pollution, and the depletion of natural resources, education becomes one of the key components in shaping ecological awareness among youth. This paper explores the implementation of resource-saving technologies in the educational process of specialized classes, opening new opportunities for fostering sustainable development among students.

The study examines how integrating environmental topics into curricula can positively influence the development of responsible attitudes toward resources and the environment. Particular attention is given to project-based learning and practical activities, which enable students not only to acquire theoretical knowledge but also to apply it in real-life projects. This creates opportunities for the development of critical thinking, creativity, and teamwork skills.

The importance of cultivating ecological awareness among young people cannot be overstated. Students who possess a deep understanding of sustainable development principles become active participants in environmental initiatives—not only within the educational process but also in their communities. These young individuals are capable of promoting ecological ideas and implementing innovative solutions in their future professional activities, becoming agents of change in society.

Fostering ecological consciousness is an investment in the future of the planet and the well-being of future generations. The paper emphasizes the need to continue implementing educational programs that encourage youth to actively participate in environmental preservation, equipping them with the knowledge and tools necessary to realize ideas in the field of sustainable development. The proposed recommendations can be used to improve courses and curricula, contributing to the formation of ecological awareness among students and their active involvement in solving environmental issues. The importance of an interdisciplinary approach is also highlighted, allowing the integration of knowledge from biology, chemistry, geography, and technology for a comprehensive understanding of ecological processes and the search for effective solutions.

Keywords: ecological awareness; sustainable development; environmental education; resource-saving technologies; project-based learning; practical training; interdisciplinary approach; educational programs; innovative solutions.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де екологічні виклики стають дедалі актуальнішими, виникає необхідність формування екологічної свідомості у молоді. Учні профільних класів, будучи майбутніми професіоналами, повинні усвідомлювати важливість збереження ресурсів та вплив своєї діяльності на навколишнє середовище. Підвищені темпи споживання природних ресурсів та зростання кількості відходів ставлять під загрозу стабільність екосистем, що вимагає від молоді нових підходів в навчанні та праці.

Матеріалозберігаючі технології стають важливим інструментом у вирішенні цієї проблеми, адже вони сприяють ефективному використанню ресурсів і зменшенню негативного впливу на довкілля. Однак для успішного впровадження цих технологій у навчальний процес потрібно звернути увагу на методику їх викладання та практичну реалізацію. Відсутність належних знань та навичок може перешкоджати учням у формуванні правильного ставлення до матеріалів і ресурсів, що підкреслює важливість інтеграції матеріалозберігаючих технологій у курси профільної освіти.

Останні дослідження в галузі матеріалозберігаючих технологій та екологічної освіти акцентують увагу на важливості інтеграції екологічних тем у навчальні програми. У дослідженні Л. Бойчук, М. Корця, В. Пономаренко, зазначається, що впровадження матеріалозберігаючих підходів у навчання сприяє не лише збагаченню знань учнів, а й поглибленню їхнього розуміння сталого розвитку. Це дослідження показує, що учні, які активно залучені в екологічні проекти, демонструють вищий рівень екологічної свідомості і готовності зменшувати свій вплив на довкілля.

Автори С. Бевз, С. Шмалей, В. Сидоренко, І. Синявська вказують на необхідність співпраці між освітніми установами та місцевими громадами для успішного впровадження матеріалозберігаючих технологій у навчальний процес. В їхньому дослідженні підкреслюється, що участь учнів у реальних екологічних проектах не лише покращує їхні практичні навички, але й сприяє розвитку позитивного соціального досвіду, формуючи відповідальність за екологічне становище регіону. Таким чином, сучасні публікації підтверджують важливість інтеграції матеріалозберігаючих технологій у навчальний про-

цес, що є ключем до виховання екологічно свідомих громадян.

Метою даної статті є аналіз сучасних підходів до впровадження матеріалозберігаючих технологій у навчальний процес, а також виявлення ефективних методик формування екологічної свідомості учнів. В рамках цього дослідження ми прагнемо окреслити роль екологічної освіти у контексті сталого розвитку, дослідити вплив інтеграції екологічних тем у навчальні програми на свідомість і поведінку молоді, а також визначити фактори, які сприяють або перешкоджають реалізації матеріалозберігаючих практик у закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування екологічної свідомості в навчальному процесі передбачає комплексний підхід, що включає інтеграцію екологічних тем у навчальні програми, практичні заходи, спрямовані на залучення учнів до вирішення екологічних проблем, а також розвиток критичного мислення щодо взаємозв'язків між людиною та природою. У цій ситуації важливою є роль педагогів, які мають сприяти не лише передачі знань, а й формуванню ціннісних орієнтацій, що підкреслюють важливість сталого розвитку.

Використання матеріалозберігаючих технологій у навчанні дозволяє учням:

1. *Зрозуміти вплив діяльності людини на довкілля.*

Діяльність людини має значний та різноманітний вплив на довкілля, що виявляється через численні екологічні, економічні і соціальні зміни. Розуміння цих впливів є ключовим елементом формування екологічної свідомості та розвитку відповідального ставлення до навколишнього середовища.

По-перше, індустріалізація та урбанізація призвели до масштабних змін природних ландшафтів, зменшення біорізноманіття, забруднення повітря і води, а також до зміни клімату. Викиди забруднюючих речовин з промисловості і автомобільного транспорту спричиняють глобальне потепління, яке веде до зміни кліматичних умов, зростання рівня морів та збільшення кількості природних катастроф [1].

По-друге, сільське господарство, що розвивається внаслідок потреби в їжі для зростаючого населення, також має значний вплив на навколишнє середовище. Інтенсивна практика вирощування сільськогосподарських культур часто супроводжується

надмірним використанням хімічних добрив і пестицидів, що забруднює ґрунти і води, а також зменшує родючість землі [4].

По-третє, надмірне використання природних ресурсів, таких як вода, лісопокриття та мінерали, призводить до виснаження екосистем і природних ресурсів, необхідних для життя. Використання невідновлювальних ресурсів ставить під загрозу не лише екологічну стабільність, але й соціальну справедливість, оскільки нерівномірний доступ до ресурсів може призвести до конфліктів та соціальної напруги [9].

Завдяки усвідомленню цих проблем та їхніх наслідків, формування екологічної свідомості в навчальному процесі стає надзвичайно важливим. Це допоможе учням усвідомити свій вплив на довкілля, розвинути здібності до критичного мислення щодо власних дій та їхніх наслідків, а також навчитися знаходити і впроваджувати стійкі рішення, що сприяють збереженню природних ресурсів та забезпеченню екологічної рівноваги.

Заняття, у яких учні досліджують, як різні технології впливають на екологічну ситуацію, сприяють розвитку критичного мислення та усвідомлення наслідків власних дій. Таким чином, освіта, яка акцентує увагу на розумінні впливу людської діяльності на довкілля, є надійним засобом для виховання нових поколінь, відповідальних за майбутнє нашої планети.

2. Виробити відповідальне ставлення до ресурсів. Вироблення відповідального ставлення до ресурсів є основним завданням екологічної освіти, що має на меті формування у молоді усвідомлення цінності природних ресурсів та необхідності їх раціонального використання. Це ставлення не лише сприяє сталому розвитку суспільства, але й запобігає виснаженню екосистем та забезпечує збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Першим кроком у виробленні відповідального ставлення є усвідомлення значення природних ресурсів, таких як вода, повітря, ґрунт, ліси, та їх важливості для екосистем і людського життя. Учні повинні розуміти, що ресурси є обмеженими, і їх надмірне використання може призвести до негативних наслідків, таких як забруднення, виснаження та зменшення біорізноманіття [1].

Екологічна освіта повинна акцентувати увагу на принципах раціонального використання ресурсів. Це включає навчання учнів матеріалозбереженню. Тобто навчити їх, як зменшити споживання матеріалів, економити енергію, воду та інші ресурси, а також знайомство з концепцією переробки та повторного використання матеріалів, включаючи в навчальний процес місячники без відходів, організацію шкільних еко-ініціатив та проєктів з ремонту речей.

Важливу роль у формуванні відповідального ставлення до ресурсів відіграє розвиток критичного мислення. Учні повинні вміти аналізувати інфор-

мацію про екологічні проблеми, оцінювати наслідки своїх дій та приймати обґрунтовані рішення. Заохочення дискусій та проєктної діяльності на екологічні теми допоможе їм зрозуміти складність екологічних викликів та знайти інноваційні рішення [8].

Важливим аспектом є також формування екологічних цінностей і етики. Це може бути досягнуто через інтеграцію екологічних тем у навчальний процес, проведення екскурсій до природних заповідників, участі у волонтерських проєктах з охорони природи. Виховуючи в учнів свідоме ставлення до природи, ми закладаємо фундамент для їх подальших дій як відповідальних громадян.

Справжнє відповідальне ставлення до ресурсів передбачає не лише теоретичне розуміння, а й активне впровадження змін у повсякденному житті. Учні можуть брати участь у проєктах, спрямованих на збереження природи, такі як висадка дерев, очищення територій від сміття, або організація інформаційних кампаній у школі та громаді. Таким чином, вироблення відповідального ставлення до ресурсів є важливим напрямком екологічної освіти, що допомагає формувати свідомих, активних громадян, готових до участі у забезпеченні сталого розвитку і збереженні природних ресурсів для майбутніх поколінь [3].

Використання методик матеріалозберігаючих технологій, які акцентують увагу на економії матеріалів та ресурсів, формує у молоді звичку дбайливо ставитися до довкілля, уникати непотрібних витрат та відходів.

У профільних класах матеріалозберігаючі технології потрібно інтегрувати через:

1. Міждисциплінарні проєкти. Міждисциплінарні проєкти в освітньому процесі забезпечують інтеграцію знань з різних предметів, що дозволяє учням отримати більш комплексне розуміння матеріалозберігаючих технологій. Тут учні можуть реалізувати проєкт, що об'єднує фізику, екологію і технології, досліджуючи принципи роботи сонячних панелей, вони вивчать основні закони фізики, пов'язані з енергією та електрикою, а також з'ясувають, як використання відновлювальних джерел енергії впливає на навколишнє середовище [2]. У процесі роботи над таким проєктом учні не лише здобувають знання у різних галузях, але й розвивають навички критичного мислення, комунікації та командної роботи.

Крім того, під час міждисциплінарних проєктів учні мають можливість залучати інноваційні технології, такі як моделювання, 3D-друк або програмування, що робить навчання ще більш інтерактивним та цікавим. Залучення реальних проблем, пов'язаних зі збереженням ресурсів та екологічною стійкістю, сприяє формуванню в учнів усвідомленості про екологічні виклики, з якими стикається світ, а також мотивує їх вносити власні пропозиції щодо їх вирішення.

2. Практичні заняття і лабораторні роботи є невід'ємною частиною навчального процесу, що дозволяє учням застосувати теоретичні знання в реальних умовах і задіяти експериментальний підхід для вивчення матеріалозберігаючих технологій [4]. Під час таких занять учні проводять експерименти з різними матеріалами, вивчаючи їх властивості, а також досліджують способи їх переробки та повторного використання. Це створює умови для практичного засвоєння знань про те, як утилізація відходів і використання вторинних ресурсів може сприяти збереженню природних ресурсів.

У рамках практичного заняття учні беруть участь у проєкті із створення компосту з органічних відходів, вивчаючи процеси, що відбуваються під час розкладання матеріалів. Вони спостерігають за змінами, що відбуваються в компості, і вивчають, як ці процеси впливають на ґрунт та екосистему. Таке практичне дослідження не лише надає учням можливість працювати з реальними матеріалами, але й закріплює знання про важливість утилізації відходів і здоров'я довкілля. Крім того, лабораторні роботи включають аналіз енергоефективності різних технологій, таких як порівняння споживання енергії традиційних і енергозберігаючих приладів. Учні проводять вимірювання та аналізують результати, що сприяє розвитку їх критичного мислення і навичок роботи з даними. Загалом, практичні заняття і лабораторні роботи забезпечують активний навчальний процес, який мотивує учнів до дослідження та впровадження матеріалозберігаючих технологій у своєму повсякденному житті.

3. Екологічні акції та ініціативи відіграють важливу роль у формуванні екологічної свідомості учнів, адже вони створюють можливість безпосереднього залучення молоді до практичних дій щодо збереження навколишнього середовища. Участь у таких заходах, як "місячник чистоти", акції з висадження дерев чи очищення парків і водойм, не лише сприяє покращенню екологічної ситуації у громадах, але й допомагає учням усвідомити, як їхні дії можуть вплинути на відновлення природи. Такі ініціативи стають каталізаторами змін, формуючи почуття відповідальності у молоді за стан довкілля [6].

Окрім того, екологічні акції будуть використовуватися для популяризації матеріалозберігаючих технологій та практик в суспільстві. Учні організовують інформаційні кампанії, рекламуючи переваги переробки, зменшення використання пластику або енергозбереження. Завдяки такій діяльності учні вчаться не тільки практичним аспектам охорони довкілля, але й навичкам організації та комунікації, що сприятиме їхньому подальшому розвитку як активних громадян, готових до впровадження змін на благо навколишнього середовища.

4. Кураторські години та тематичні лекції є ефективними інструментами для обговорення важ-

ливих питань, пов'язаних з матеріалозберігаючими технологіями та екологічною стійкістю. Ці заходи дозволяють учням отримувати інформацію з перших вуст, запрошуючи експертів у галузі екології, матеріалозберігаючих технологій або стійкого розвитку. Такі лекції можуть бути оформлені у вигляді інтерактивних бесід, де учні можуть ставити запитання, ділитися власними думками та ідеями щодо шляхів покращення екологічної ситуації.

Кураторські години включають обговорення актуальних екологічних проблем, таких як зміни клімату, забруднення, зменшення біорізноманіття. Це дозволяє учням профільних класів усвідомити масштаби викликів, з якими стикається наше суспільство, та розвивати у них критичне мислення стосовно екологічних тем [7]. Важливо, що такі заняття сприяють формуванню в учнів особистої відповідальності за навколишнє середовище і готовності до дій, що сприяють сталому розвитку. Загалом кураторські години стають не лише джерелом знань, а й платформою для генерування ідей та ініціатив у сфері екології. В інтерактивних кураторських годинах або під час тематичних лекцій можна розкривати питання матеріалозберігаючих технологій, запрошуючи фахівців для обговорення новітніх досягнень у цій галузі. Це дозволить учням ознайомитися із сучасними тенденціями та рекомендаціями.

5. Конкурси та олімпіади є чудовою можливістю для учнів продемонструвати свої знання та творчі здібності в галузі матеріалозберігаючих технологій та екології. Участь у таких заходах стимулює учнів до глибшого вивчення предмету, оскільки вони мають можливість розробляти проєкти, дослідження або презентації, які показують їхній інтерес до теми та розуміння її важливості. Учні можуть брати участь у конкурсах на найкращий екологічний проєкт, де вони пропонують нові ідеї або технології для збереження ресурсів, що сприяє розвитку їхньої інноваційності.

Крім того, олімпіади з екології та суміжних дисциплін дозволяють учням порівнювати свої знання з однолітками, що може стати потужним мотиватором для навчання і вдосконалення власних навичок. Участь у змаганнях такого рівня також може відкрити перед учнями нові перспективи, такі як можливості отримання стипендій, участь у міжнародних проєктах чи стажуваннях, що ще більше підвищує їхню зацікавленість у науковій діяльності та екологічних дослідженнях. Загалом, конкурси та олімпіади сприяють розвитку духу змагання, співпраці та креативності, формуючи у молоді активну позицію щодо збереження навколишнього середовища [7].

6. Використання сучасних технологій у навчальному процесі дозволяє інтегрувати матеріалозберігаючі технології в освіту на новому рівні. Тут учні можуть використовувати програмне забезпе-

чення для моделювання, яке відображає процеси переробки матеріалів або енергоефективності різних проєктів. Це може бути комп'ютерне моделювання, яке ілюструє, як зміни в технологіях можуть зменшувати викиди та покращувати ефективність ресурсів. Застосування таких інструментів допомагає запровадити в навчання елементи дослідницької діяльності, підвищуючи зацікавленість і залученість учнів.

Сучасні технології забезпечують доступ до великої кількості інформаційних ресурсів, онлайн-курсів і вебінарів, що дозволяє учням безперервно підвищувати свою кваліфікацію та здобувати нові знання у сфері матеріалозберігаючих технологій. Багато університетів та організацій пропонують відкриті онлайн курси з тематики екології, сталого розвитку та інноваційних технологій, які можуть бути корисні для глибшого розуміння даних питань [2].

Використання сучасних технологій включає в себе проведення онлайн-досліджень, відео- та фотозйомок для документування процесів, а також використання соціальних медіа для поширення інформації про екологічні ініціативи та практики. Такий інтегрований підхід дозволяє учням розвивати навички роботи з інформацією, вчить їх взаємодіяти з новими технологіями, а також формує у них відповідальність за довкілля та розуміння важливості сталого розвитку в сучасному світі.

7. Політика збереження ресурсів є основним елементом сталого розвитку, що охоплює комплекс заходів, спрямованих на ефективне використання природних і матеріальних ресурсів [11]. У рамках навчального процесу обговорення цієї політики може включати вивчення міжнародних угод, національних програм та локальних ініціатив, які регулюють використання ресурсів і сприяють їх відновленню. Учні аналізують, як такі політики впливають на бізнес, економіку і повсякденне життя, а також вивчають приклади успішних практик у різних країнах.

Політика збереження ресурсів підкреслює важливість відповідального споживання і зменшення відходів. Учасники навчального процесу досліджують способи зменшення споживання енергії, води та інших ресурсів в домашніх умовах і в школі, а також розробляють власні ініціативи, спрямовані на покращення екологічної ситуації в своїй громаді. Це включає програми зі збору вторинних сировин, зменшення використання пластику або енергоефективні заходи [9]. Таким чином, учні отримують змогу усвідомити свою роль у реалізації політики збереження ресурсів і вносять власний внесок у формування сталого майбутнього. Інтеграція матеріалозберігаючих технологій у профільних класах є важливим етапом підготовки молоді до реальних викликів сучасності і сприяє формуванню готовності до впровадження сталих рішень у повсякденному житті та професійній діяльності.

8. Проєктна діяльність є потужним інструментом навчання, що дозволяє учням отримувати практичний досвід у реалізації екологічних ініціатив та розвивати навички критичного мислення. У вивченні матеріалозберігаючих технологій учні працюють над проєктами, які стосуються збереження природних ресурсів, переробки відходів або впровадження сталих практик у повсякденному житті. Вони можуть ініціювати проєкт зі збору пластику у школі, організувавши кампанію інформування про важливість переробки і зменшення використання одноразових матеріалів.

Проєктна діяльність заохочує командну роботу та розвиток комунікаційних навичок, оскільки учні часто працюють у групах над спільними цілями. Проєкт включає обговорення ідей, планування, реалізацію заходів і аналіз результатів, що допомагає учням усвідомити важливість колективної відповідальності за вирішення екологічних проблем. Важливо, що через проєктну діяльність учні не лише здобувають нові знання, але й стають активними агентами змін у своїй спільноті, формуючи позитивне ставлення до екологічної стійкості та відповідального використання ресурсів [6].

9. Практичні заняття є головним компонентом навчального процесу, спрямованим на зміцнення теоретичних знань учнів через активну участь у різноманітних експериментах та проєктах. У вивченні матеріалозберігаючих технологій практичні заняття включають лабораторні роботи, де учні вивчають властивості різних матеріалів, досліджують технології переробки відходів або реалізують проєкти, пов'язані з енергозбереженням. Учні створюють моделі системи для збору дощової води або розробляють проєкти з перетворення біомаси на енергію, що дозволяє їм отримати практичний досвід у роботі з екологічними технологіями.

Практичні заняття сприяють розвитку критичного мислення та креативності, оскільки учні стикаються з реальними проблемами та шукають ефективні рішення. Це допомагає їм не тільки закріпити отримані знання, але й навчає працювати в команді, що є важливим вмінням у сучасному світі. Завдяки інтерактивному підходу, учні навчаються оцінювати наслідки своїх дій для навколишнього середовища, що сприяє формуванню екологічної свідомості та відповідального ставлення до ресурсів [10]. Таким чином, практичні заняття стають не лише навчальним процесом, а й важливою складовою особистісного розвитку молоді.

Висновок. Впровадження матеріалозберігаючих технологій у навчальний процес профільних класів відкриває нові можливості для виховання екологічної свідомості серед учнів. Ці технології не лише сприяють ефективному використанню ресурсів, а й формують у молоді розуміння важливості сталого розвитку та відповідального ставлення до природного середовища. Учні, які здобувають знання та

навички в цій галузі, стають не лише компетентними фахівцями, а й активними учасниками екологічних рухів, ініціатив та проєктів, що сприяють покращенню екологічної ситуації у своїх громадах.

Отже, формування такої свідомості серед молоді є важливою інвестицією в майбутнє планети та благополуччя наступних поколінь. Виховані на основах екологічної відповідальності, ці молоді люди будуть спроможні вирішувати складні екологічні проблеми, впроваджувати інноваційні рішення у своїй професійній діяльності та стануть прикладом для інших. Завдяки такому підходу, ми створюємо не тільки свідомих споживачів ресурсів, а й активних агентів змін, які здатні забезпечити сталий розвиток суспільства в цілому. Тому важливо продовжувати впроваджувати та підтримувати освітні програми, спрямовані на формування екологічної свідомості і надавати учням необхідні інструменти для реалізації їхніх ідей і проєктів у цій сфері.

У перспективі подальший розвиток програмного забезпечення для трудового навчання, зокрема інтеграція штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності, відкривають нові можливості для покращення навчального процесу, зменшення витрат та підтримки сталого розвитку. Тому вважається важливим продовжувати вдосконалювати використання спеціалізованих програм у навчанні, щоб забезпечити учнів навичками, які відповідають вимогам сучасного світу та дозволяють ефективно взаємодіяти з технологіями майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз С.М. Енергоефективність та відновлювані джерела енергії. [та ін.]; під заг. ред. А.К. Шидловського; НАН України, П-во "Укренергозбереження". Київ: Українські енциклопедичні знання, 2007. 560 с.
2. Бахтіярова Х.Ш. Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В. Київ: НТУ, 2017. 172 с.
3. Бойчук Л.І. Матеріалозберігаючі технології в професійній освіті: теоретичні аспекти і практичні підходи. Київ: Наукова думка, 2018. 180 с.
4. Климчик О.М., Малярчук П.М., Мислива Т.М., Дубровський В.П. Екологія. Вступ до фаху. Навчальний посібник. Житомир: ЖНАУ, 2008. 344 с.
5. Корець М.С. Енергозберігаючі технології : навч.-метод. посібн. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 206 с.
6. Пономаренко В.В. Інноваційні підходи до навчання учнів у галузі матеріалозбереження. Київ: Освітній консалтинг, 2019. 192 с.
7. Сидоренко В.К., Синявська І.В. Екологічна освіта в Україні: теорія і практика. Харків: Основа, 2012. 156 с.
8. Трегуб О.Д., Конарев О.П. Застосування спеціалізованих програм на уроках трудового навчання для створення проєктів із мінімізацією матеріальних витрат. *Наукові записки*. № 158, 2024. С. 46–55.
9. Шмалей С.В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природ-

ничо-наукового циклу : дис. докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 479 с.

10. Taylor M. & Wilson E. Incorporating Renewable Energy Concepts into Material Conservation Education: A Practical Guide. *Renewable Energy Education Journal*. 2021. No.14 (3), pp. 180–195.

11. Smith J. & Johnson R. The Role of Engineering in Sustainable Material Conservation Technologies. *Journal of Sustainable Engineering*. 2020. No. 10 (2), pp. 45–58.

REFERENCES

1. Bevz, S.M. et al. (2007). Enerhoefektyvnist ta vidnovliuvani dzherela enerhii [Energy efficiency and renewable energy sources]. (Ed.). A.K. Shydlovskoho; Kyiv, 560 p. [in Ukrainian].
2. Bakhtiarova, Kh. Sh. (2017). Innovatsiini tekhnologii navchannia [Innovative Learning Technologies. Textbook for students of higher technical educational institutions. Collective of authors; responsible editor Kh.Sh. Bakhtiarova; scientific editor A.V. Aristova; compiler of the glossary S.V. Volobueva]. Kyiv, 172 p. [in Ukrainian].
3. Boichuk, L.I. (2018). Materialozberihaiuchi tekhnologii v profesiinii osviti: teoretychni aspekty i praktychni pidkhody [Material-Saving Technologies in Vocational Education: Theoretical Aspects and Practical Approaches]. Kyiv, 180 p. [in Ukrainian].
4. Klymchyk, O.M., Maliarchuk, P.M., Myslyva, T.M. & Dubrovskiy, V. (2008). Ekologhiia. Vstup do fakhu [Ecology. Introduction to the Profession. Textbook]. Zhytomyr, 344 p. [in Ukrainian].
5. Korets, M.S. (2002). Enerhozberihaiuchi tekhnologii : navch. metod. posibn. [Energy-Saving Technologies: Educational Methodological Guide]. Kyiv, 206 p. [in Ukrainian].
6. Ponomarenko, V.V. (2019). Innovatsiini pidkhody do navchannia uchniv u haluzi materialozberezhennia [Innovative Approaches to Teaching Students in the Field of Material Saving]. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].
7. Sydorenko, V.K. & Syniavska, I.V. (2012). Ekologichna osvita v Ukraini: teoriia i praktyka [Environmental Education in Ukraine: Theory and Practice]. Kharkiv, 156 p. [in Ukrainian].
8. Trehub, O.D. & Konariiev, O.P. (2024). Zastosuvannia spetsializovanykh prohram na urokakh trudovoho navchannia dlia stvorennia proektiv iz minimizatsiieiu materialnykh vytrat [Application of Specialized Software in Labor Training Lessons for Creating Projects with Minimization of Material Costs]. *Scientific notes*. No. 158, pp. 46–55. [in Ukrainian].
9. Shmaliei, S.V. (2005). Systema ekolohichnoi osvity v zahalnoosvitnii shkoli v protsesi vyvchennia predmetiv pryrodnycho-naukovoho tsyklu [System of Environmental Education in Secondary School in the Process of Studying Natural Science Subjects]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 479 p. [in Ukrainian].
10. Taylor, M. & Wilson, E. (2021). Incorporating Renewable Energy Concepts into Material Conservation Education: A Practical Guide. *Renewable Energy Education Journal*. No. 14 (3), pp. 180–195. [in English].
11. Smith, J. & Johnson, R. (2020). The Role of Engineering in Sustainable Material Conservation Technologies. *Journal of Sustainable Engineering*. No. 10 (2), pp. 45–58. [in English].

Стаття надійшла до редакції 14.11.2025

УДК 502.1:378.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.350326>

Надія Стецула, кандидат біологічних наук, доцент кафедри
медико-біологічних дисциплін, географії та екології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0129-7331>

Наталія Куньч, вчитель географії вищої кваліфікаційної категорії,
старший учитель, директор Солонської гімназії Меденицької селищної ради
Дрогобицького району Львівської області
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2632-1995>

Оксана Голуб, вчитель біології вищої кваліфікаційної категорії
Солонської гімназії Меденицької селищної ради
Дрогобицького району Львівської області
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7968-5721>

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Стаття розглядає актуальну проблему підготовки вчителів у контексті формування їхньої екологічної культури через застосування технологій навчання, що є важливою науковою задачею сучасної вищої педагогічної освіти. Це передбачає необхідність розвитку у майбутніх педагогів знань, умінь та навичок для формування екологічної компетентності учнів через систематичну педагогічну діяльність. Проведений проблемно-орієнтований аналіз публікацій з питань освітніх технологій, їх інтерпретація та збагачення з позицій досліджуваної тематики надали вихідну інформацію для побудови узагальненої дидактичної моделі технології навчання. Запропоновано авторську технологію формування екологічної культури, яка інтегрує теорію та практику для розвитку екологічних знань, навичок і ціннісних орієнтацій у педагогів. Наведено науково-методичну розробку практичного заняття "Аналіз охоронного статусу ссавців у червоних списках" для практичної реалізації в освітніх закладах. Технологія дозволяє реалізувати вимоги сучасної професійної підготовки, надаючи педагогам конкретні інструменти та прийоми для формування екологічної культури, що є невід'ємною частиною освітнього процесу. Екологічна культура стає невід'ємною частиною професійної ідентичності сучасного вчителя НУШ, який здатен формувати екологічно свідоме покоління учнів.

Ключові слова: екологічна культура; технології навчання; педагогіка; екологічна свідомість; педагогічну діяльність; технологія формування екологічної культури.

Рис. 2. Табл. 3. Літ. 12.

Nadiia Stetsula, Ph.D. (Biology), Associate Professor of the
Medical and Biological Discipline, Geography and Ecology Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0129-7331>

Natalia Kunch, Geography Teacher of the Higher Qualification Category,
Senior Teacher, Director of Solonska Gymnasium,
Medenychi Village Council, Drohobych District of Lviv Region
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2632-1995>

Oksana Holub, Biology Teacher of the Higher Qualification Category,
Solonska Gymnasium, Medenychi Village Council,
Drohobych District of Lviv Region
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7968-5721>

TECHNOLOGICAL APPROACH TO FORMING AN ECOLOGICAL CULTURE DURING THE TRAINING OF A MODERN TEACHER

The article considers the current problem of teacher training in the context of forming their ecological culture using teaching technologies, which is an important scientific task of modern pedagogy. This implies the need to develop environmental professional competencies in future teachers to form students' environmental awareness through systematic pedagogical activities. Problem-oriented analysis of publications on educational technologies, their interpretation, and enrichment from the perspective of the research topic provided initial information for determining the structure of learning technology.

The leading goal of professional and practical training of a modern teacher is the formation of an ecological culture, as a component of the professional training of a teacher includes environmental education, knowledge, thinking, consciousness, and worldview. This directly affects the quality of his teaching activities, helps with socialization, and increases competitiveness in the labor market.

Environmental education should be a cross-cutting component of the educational process in higher education institutions, and environmental educational components should be included without restrictions in educational and professional training programs for specialists of all specialties. Requirements for environmental professional training should be reflected in integrated, general, and professional competencies and program learning outcomes in educational and professional programs.

This task is defined as the formation of the environmental competence of the future teacher, which is a component of the professional and practical training of teachers for the New Ukrainian School. It is aimed at integrating environmental knowledge, skills, and philosophical understanding of the processes of greening to ensure high-quality environmental education for students.

A modern higher education institution needs a new model of the educational process that focuses on the formation of an ecological culture through modern teaching methods and technologies. This includes both the development and implementation of new practices and the preparation of students to apply these methods. This model involves competency-based learning and the formation of ecological thinking based on an attitude towards nature as a unique value. An author's technology for the formation of ecological culture is proposed, which integrates theory and practice for the development of environmental knowledge, skills, and value orientations in teachers. The methodology contributes to the formation of ecological competence, which is an integral part of modern professional training of teachers within the framework of the National School of Education. The scientific and methodological development of the practical lesson "Analysis of the conservation status of mammals in the red lists" for practical implementation in educational institutions is presented. Technology allows you to implement the requirements of modern professional training, providing teachers with specific tools and techniques for forming an ecological culture, which is an integral part of the educational process.

Keywords: ecological culture; teaching technologies; pedagogy; ecological awareness; pedagogical activity; technology for forming ecological culture.

Постановка проблеми. Проблема ефективності освітнього процесу та відповідності професійно-практичної підготовки майбутніх вчителів Нової української школи до потреб суспільства та вимог освітніх нормативів набуває нової актуальності у зв'язку з сучасними поглядами на якість педагогічної освіти, зокрема на її індивідуально-особистісну, компетентісну та діяльнісно-практичну спрямованість. У педагогічних закладах вищої освіти тривають реформи, які змінюють організацію освітнього процесу, а також професійні стандарти та концепції, що визначають трудові функції відповідно до сучасних вимог, новий рівень професійних компетенцій, формування актуальних знань, умінь та навичок, розвиваються нові підходи до комунікації, як між викладачами та студентами, так і в рамках професійної спільноти, автономія у прийнятті рішень та реалізації освітньої діяльності. Ці зміни спрямовані на оновлення освітньої діяльності, адаптацію до сучасних викликів та підвищення якості підготовки майбутніх педагогічних працівників [9].

Нова система вищої педагогічної освіти зазнає змін, що включають перегляд цілей та оновлення інформаційного змісту навчального матеріалу, розроблення нових навчальних програм та планів, впровадження сучасних підходів, методів, засобів, форм організації освітнього процесу, спираючись на нові результати досліджень в педагогіці, психології, екології та активно застосовуються нові технологічні практики навчання. Цей процес спрямований на інтеграцію інноваційного потенціалу значених наук для покращення освітнього процесу та досягнення кращих результатів [9].

Пріоритетами розвитку вищої педагогічної освіти є впровадження інноваційних підходів та методів до викладання, оновлення та створення нового

навчального контенту. Для актуалізації методичного забезпечення шляхи включають формування нового дидактичного простору, розробку навчальних занять на методологічному фундаменті технологічного підходу та розширення можливостей для професійного вдосконалення викладачів [7; 8].

Діяльність сучасного викладача значно еволюціонує і охоплює багатогранний спектр обов'язків, які виходять далеко за межі простої передачі знань (читання лекцій). Він повинен не тільки досконало володіти предметом, логічно структурувати навчальний матеріал, але й розуміти, як студент вчиться – усвідомлювати послідовності дій здобувачів вищої освіти у різних видах діяльності (пізнавальної, комунікативної, практичної тощо) та формувати у нього ціннісні орієнтації, мотивацію й установки протягом усього освітнього процесу.

Провідною метою професійно-практичної підготовки сучасного педагога є формування екологічної культури, як складової його професійної підготовки включає в себе екологічну освіту, знання, мислення, свідомість та світогляд. Це безпосередньо впливає на якість його педагогічної діяльності, допомагає в соціалізації та підвищує конкурентоспроможність на ринку праці.

Для досягнення поставленої мети екологічна освіта повинна бути наскрізною складовою освітнього процесу в ЗВО, екологічні освітні компоненти без обмежень мають мати місце на освітньо-професійних програмах підготовки фахівців всіх спеціальностей загалом, а педагогічних зокрема. Вимоги до екологічної професійної підготовки мають бути відображені у інтегрованих, загальних та фахових компетентностях та програмних результатах навчання на освітньо-професійних програмах.

Це завдання визначається як *формування екологічної компетентності майбутнього вчителя*, яка є

складовою професійно-практичної підготовки педагогів для Нової української школи. Воно спрямоване на інтеграцію екологічних знань, навичок та філософського осмислення процесів екологізації для забезпечення якісної екологічної освіти учнів [11].

Сучасному педагогічному закладу вищої освіти потрібна нова модель освітнього процесу, яка фокусується на формуванні екологічної культури через сучасні методики та технології навчання. Це включає як розроблення та впровадження нових практик, так і підготовку студентів до застосування цих методик в закладах загальної середньої освіти. Така модель передбачає компетентнісне навчання та формування екологічного мислення на основі ставлення до природи як унікальної цінності.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів формування екологічної культури майбутніх учителів за допомогою технологічного підходу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Витоки застосування навчальних технологій знаходимо у працях Яна Коменського, у якого було багато спроб зробити навчання схожим на добре налагоджений механізм. Педагог-практик зазначив, що правильно сформулювати мету, розробити освітні завдання, добрати раціональні методи та засоби для її досягнення та запропонувати рекомендації для їхнього застосування є основою формування результатів навчання [1].

Елементи технологічного підходу можна знайти в працях більшості видатних педагогів-практиків, таких як О. Пехота, Н. Поліхун, І. Зязюн, О. Пометун, С. Кобернік та інші.

На думку О. Пехоти, це системна сукупність та порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних, методичних засобів, використовуються для досягнення педагогічних цілей. Освітня технологія – це спільна галузь педагогічного знання, яка включає в себе дві групи питань, перша з яких пов'язана із застосуванням технічних засобів у навчальному процесі, друга – з його організацією [3].

Освітня технологія – це сфера знання, яка включає методи, засоби і теорію їх використання для досягнення цілей освіти (І. Зязюн та ін. [2]).

На основі вивчення практичного досвіду реалізації освітніх технологій у закладах загальної середньої освіти С. Кобернік стверджує, що це продумана у всіх деталях модель педагогічної діяльності, що включає в себе проектування, організацію та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та викладача [1].

Освітня Н. Поліхун, І. Сліпихіна, І. Чернецький розкривають поняття освітніх технологій як впорядковану сукупність дій, операцій та процедур, інструментально, що забезпечують досягнення

прогнозованого результату у змінних умовах освітньо-виховного процесу [4].

З аналізу наукової та методичної літератури ми робимо висновок, що єдиного трактування поняття “освітня технологія” серед вчених немає. Ця дефініція розглядається з різних позицій:

1. це і складова частина дидактичної системи;
2. це є сукупність психолого-педагогічних вимог, що регламентують застосування спеціальних форм, методів, способів та прийомів навчання;
3. це сукупність коштів та методів процесу навчання та виховання, які гарантують досягнення поставлених освітніх завдань;
4. це сукупність усіх засобів, що застосовуються для досягнення мети навчання.

Узагальнюючи різноманітні визначення як робочого поняття, під *навчальною технологією* ми розуміємо науково-обґрунтоване, гнучку дидактичну модель спільної діяльності викладача та здобувачів освіти, що перетворює освітнє середовище на простір для саморозвитку. Ця модель спрямована на формування конкретного навчального продукту з урахуванням індивідуальних пізнавальних інтересів, здібностей та можливостей студентів.

Виклад основного матеріалу. Формування екологічної культури є системним процесом через комплексність глобальних екологічних проблем, які потребують нових, а не тільки традиційних, підходів. Це вимагає інтеграції в навчальні методики технологій навчання та переходу до екоцентричного світогляду, що дозволить подолати розрив між екологічною свідомістю та реальними діями громадян [10].

Проблемно-орієнтований аналіз публікацій з досліджуваної проблематики, їх інтерпретація та збагачення з позицій досліджуваної тематики надали вихідну інформацію для визначення структури технології навчання. Як логістична педагогічна система вона утворена багатьма взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими структурними компонентами, які спрямовані на виокремлення педагогічних умов професійної підготовки сучасного вчителя та створення навчального продукту.

1. *Концептуальний блок* – це філософський (здум, ідея), методологічний (мотив, гіпотеза, принципи, закономірності) та теоретичний (психолого-педагогічні особливості навчання) опис мети конкретної технології навчання.

2. *Змістовний блок* включає в себе об'єм, глибину і характер інформаційного матеріалу, який відображений в освітніх компонентах.

3. *Процесуальний блок* – технологічний підхід до організації навчального процесу, розроблення алгоритму освітньої діяльності, що включає створення освітніх проблемних ситуацій, розробка завдань, вибір методів і форм взаємодії, діагностичних

критеріїв, які вибудовуються у логіці пізнання навчального матеріалу і орієнтовані на отримання навчального продукту.

4. *Навчально-методичний комплекс* утворений робочими програмами, навчальними і методичними посібниками, засоби навчання і діагностики тощо.

5. *Професійний компонент* це відображення залежності успішності функціонування і відтворення спроектованої навчальної технології від рівня педагогічної майстерності викладача.

Концептуальний блок розглядається з позиції модернізації, інтеграції, інноваційності, альтернативності, гуманізму, демократизму, сучасності.

Змістовний блок у розрізі навчальної технології розглядається з позицій сучасних теорій педагогічної освіти, принципів системності, ідеї компетентнісного, діяльнісного та особистісно-орієнтовано підходів і соціального замовлення.

В єдності і взаємозв'язку із вище наведеними блоками перебувають компоненти *процесуального блоку*, які визначають модель взаємодії викладача й здобувачів. В процесуальній компоненті визначається доцільність застосування дидактичних інструментів та розробляються етапи організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів.

Навчально-методичний комплекс повинен задовольняти вимоги науковості, технологічності, достатньої повноти і реальності проведення.

Від *професіоналізму педагогів* залежить рівень сформованих результатів навчання упродовж реалізації технології навчання. Саме проблема ефективності відтворення конкретної технології педагогами-послідовниками обумовлює її затребуваність у педагогічному середовищі.

Сучасний вчитель повинен постійно вдосконалювати свої професійні компетенції, і для цього необхідно оновлювати дидактичні засоби навчання. Технологія формування екологічної культури (ТФЕК) є одним із таких інструментів для розвитку сучасних педагогів в Новій українській школі.

По-перше, успішне формування екологічної культури за алгоритмом ґрунтується на "освітніх завданнях", які спрямовані на розвиток екологічної свідомості та "навчальних технологіях", що реалізують ці завдання через систему методів і ресурсів. Такий підхід передбачає послідовне виконання етапів від отримання знань до формування умінь, навичок та втілення їх у практичну діяльність.

По-друге, ТФЕК пропонує концепцію, яка визначає етапи та зміст освітньої діяльності для педагогів, що включає мотиваційно-ціннісний (спрямований на формування мотивації до екологічно-орієнтованої діяльності), пізнавально-перетворювальний (передбачає здобуття знань про екологічні проблеми, взаємозв'язки в природі та усвідомлення ролі людини у цих процесах), дієво-практичний

(зосереджений на формуванні практичних навичок екологічно безпечної поведінки, здатності до активної участі у природоохоронній діяльності) компоненти. Ця система розроблена для забезпечення послідовного та ефективного формування екологічної культури у майбутніх вчителів.

По-третє, ТФЕК розглядає формування цілей як ключовий процес, де досягнення цілей визначається двома аспектами: 1) формуванням професійних та екологічних компетентностей; 2) діагностикою та об'єктивним контролем якості засвоєння знань.

По-четверте, завдяки уявленню про формування екологічної культури як технологічну систему професійної підготовки вчителів дозволяє визначити ключові принципи розробки та реалізації цієї технології: принцип системності, наступності, цілісності та зв'язку теорії з практикою.

Технологія формування екологічної культури включає взаємопов'язані елементи: здобувачів, викладачів, освітні цілі, зміст навчання та виховання, дидактичні процеси та організаційні етапи. Два основні поняття в цій системі – це завдання (мету, яку потрібно досягти), тобто рівень екологічної культури, який прагнемо сформувати та навчальна технологія їх вирішення (як досягти) – є фундаментальними для ефективного освітнього процесу.

Освітній продукт є кінцевою метою технологічного підходу та досягається шляхом виконання завдань, які визначають бажаний результат: формування екологічної культури, розвиток екологічного мислення, засвоєння екологічних знань, набуття умінь та навичок, необхідних для екологічно доцільної поведінки, виховання ціннісних орієнтацій [12]. Навчальна технологія – спосіб, яким досягається поставлене завдання і формуються результати навчання, тобто конкретна послідовність дій, методів, форм та засобів. Здобувачі та викладачі є суб'єктами освітнього процесу, їхні знання, цінності, поведінка та компетентності є кінцевою метою формування екологічної культури. Деталізація цілей на конкретні, вимірювані результати навчання (наприклад, "після вивчення теми студент зможе визначати межі та режим охорони виду"). Проектування змісту екологічної освіти передбачає розробку навчальних матеріалів (програм, посібників, дидактичних матеріалів), що враховують сучасні глобальні екологічні проблеми. Ці матеріали можуть бути інтегровані в різні предмети або вивчатися окремим курсом, щоб забезпечити комплексний системний підхід до екологічної освіти. Дидактичні процеси це способи та інструменти передачі змісту та досягнення цілей (лекції, практичні заняття, проекти, екскурсії, дискусії, інтерактивні методи тощо). Організаційні етапи: логічна послідовність дій для реалізації технології (наприклад, підготовчий, основний/формувальний, контрольний-оцінювальний етапи).

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Навички викладачів у постановці та вирішенні екологічних завдань є надзвичайно актуальними сьогодні. Ця діяльність формує екологічну культуру та вчить майбутніх вчителів організовувати освітній процес для учнів. Вчителі, які володіють цими навичками, можуть ефективно пояснювати учням важливість природи, здоров'я та бережливого ставлення до довкілля. Викладачі мають навчити студентів не лише теорії, а й практичним методам вирішення екологічних завдань (наприклад, виконання екологічних завдань, проєктів, волонтерство, сортування сміття, розробка інформаційних матеріалів).

Приклад проведення технології формування екологічної культури.

Тема: Аналіз охоронного статусу ссавців у червоних списках.

Мета: сформувати зміст поняття “раритетність”; навчитися оцінювати охоронні категорії видів у національних та міжнародних червоних списках; вміти визначати межі та режим охорони виду; розвивати вміння інтерпретувати отримані результати та робити висновки; формувати екологічну культуру, а саме здатність обґрунтовувати необхідність та розробляти заходи, спрямовані на збереження видового різноманіття та збереження середовища існування видів, здатність інформувати громадськість про стан біорізноманіття території.

Навчальний продукт: Інформаційний буклет “Охорона раритетних видів”.

Форма заняття: інтерактивний режим навчання.

Екологічна компетентність: розуміння екологічних показників, відповідальне ставлення до довкілля та прийняття раціональних рішень щодо охорони видів.

І. Мотивація освітньої діяльності. Проблема розповідь викладача.

Екологічна освіта орієнтована навчити інформувати про стан довкілля, на практичному вирішенні екологічних проблем та формуванні еколо-

гічної культури. Для оцінки сталості, цінності та унікальності територій застосовують екологічні показники. У даній роботі пропонується дослідити екологічний стан території національного природного парку “Сколівські Бескиди”, визначивши охоронний статус ссавців та їх раритетність.

II. Повідомлення теми, екологічних завдань та результатів навчання

Тему заняття оголошує студенти (за бажанням).

Викладач ознайомлює здобувачів вищої освіти із змістом екологічних завдань, які є однаковими для всіх груп.

Завдання 1. Систематизуйте відомості про таксономічне багатство території, а також для кожного виду встановіть охоронну категорію в національних та міжнародних червоних списках, використовуючи такі системи критеріїв:

– вид занесений до Червоної книги України (ЧКУ): ЗН – зниклий; ЗП – зниклий у природі; ЗК – зникаючий; ВР – вразливий; РД – рідкісний; НО – неоцінений; НВ – недостатньо відомий.

– вид внесений у додаток Бернської конвенції (БК): 2 – додаток II; 3 – додаток III.

– вид занесений до червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (МСОП): зниклий / (EX); зниклий у дикому стані / (EW); у критичному стані / (CR); у небезпечному стані / (EN) у небезпечному стані / (EN); Вразливий / (VU); близький до стану загрози зникнення / (NT); відносно благополучний / (LC); брак даних / (DD); неоцінений / (NE).

– вид занесений до Європейського червоного списку (ЄЧС): Е – зникаючі види; V – вразливі види; R – рідкісні види, I – невизначені види, K – недостатньо відомі види.

– вид занесений до регіонального червоного списку (РегУкр). Цифрами позначити кількість списків, де знаходимо вид.

Приклад оформлення виконаного завдання наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Охоронні категорії ряду Комахойдні за червоними списками

Назва ряду	Назва родини	Назва виду	Червоні списки				
			МСОП	ЄС	БЕ	ЧУ	РегУкр
Комахойдні	Їжакові	Їжак вухатий	-	-	-	ЗК	-
	Мідицеві	Білозубка білочерева	-	-	3	НВ	ДЗЛ
		Білозубка мала	-	-	3	-	ДЗЛ
		Рясоніжка мала	-	-	3	РК	ПС
		Рясоніжка велика	-	-	3	-	ДЗЛХ
		Мідиця мала	-	-	3	-	ДЛ
		Мідиця звичайна	-	-	3	-	-
	Кротові	Кріт	-	-	-	ЗК	-

Завдання 2. Скласти рейтинг червоних списків за кількістю видів у вигляді діаграми. Напишіть висновок результатів роботи.

Завдання 3. Скласти рейтинг охоронних катего-

рій у Червоній книзі України на основі насиченості їх видами у вигляді діаграми. Напишіть висновок результатів роботи.

Завдання 4. Встановіть рейтинг раритетності видів.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

З таблиці наведеної вище видно, що рідкісні види у чотирьох Червоних переліках мають різний охоронний статус. Для того, щоб узагальнити наведені дані ми обчислювали загальний бал раритетності видів (ЗРБ). Аналіз рівнів раритетності виду проводили за методикою І. Загороднюка [7]. Відповідно до пріоритетності охоронних категорій кож-

ний з видів переоцінено за 5 – бальною шкалою (табл. 2). Сума цих даних позначена як *загальний раритетний бал* – ЗРБ.

Приклад обчислення загального раритетного балу:

Білозубка мала ЗРБ = 3+3=6

Рясоніжка мала ЗРБ = 2+2+2=6

Таблиця 2

Шкала визначення загального балу раритетності [6]

Бал	Зміст	ЧКУ	МСОП	Берн.	Рег. списки
5	пріоритетний	кат. I	кат. CR	-	n=5 списків
4	високозначимий	кат. II	кат. EN	дод. II	n=4 списки
3	значимий	кат. III	кат. VU	дод. II-рек.	n=3 списки
2	малозначимий	кат. IV	кат. LR	дод. III	n=2 списки
1	останньої уваги	кат. V	кат. NT, DD	дод. III-рек.	n=1 список

III. Інструктаж щодо організації проведення заняття та критеріїв діагностики здобувачів.

Викладач проводить інструктаж щодо змісту та термінів виконання поставлених освітніх завдань.

Інтерактивний методичний прийом “Мозковий штурм”:

1. Поясніть зміст понять “таксономічне багатство”, “раритетність”?

2. Які червоні списки Ви знаєте?

3. Поясніть зміст охоронних категорій у Червоній книзі України.

4. Охарактеризуйте охоронні категорії МСОП.

Оцінювання навчальних результатів: повнота та змістовність виконаних завдань, активність, толерантність, екологічна грамотність, використання різних засобів навчання, усна та письмова презентація результатів, рівень володіння навчальним матеріалом

IV. Об’єднання здобувачів вищої освіти у групи та отримання освітніх завдань. Викладач пропонує об’єднатися в групи відповідно до назви ряду ссавців: I група – Комахоїдні; II група – Кажани; III група – Мишкоподібні; IV група – Хижі; V група – Оленеподібні; VI групи – Ссавці.

Кожна група обирає модератора групи. Модератор групи розподіляє обов’язки між членами групи.

V. Виконання здобувачами вищої освіти екологічних завдань.

Кожна група досліджує конкретний ряд ссавців відповідно до завдань.

VI. Презентація результатів освітньої діяльності, оцінювання успішності. Корекція відповідей студентів викладачем.

Кожна група презентує результати навчальної роботи у вигляді таблиці та діаграм. Приклад оформлення презентаційних матеріалів наведено у таблиці 1 та на рисунках 1; 2.

VII. Узагальнення та систематизація знань.

На цьому етапі результати роботи презентують студенти VI групи – Ссавці. Завдання групи поля-

гає у тому, щоб узагальнити і систематизувати результати досліджень однокласників у таблицю “Охоронні категорії ссавців за червоними списками” та діаграми розподілу видів класу Ссавці у Червоній книзі України (приклад на рис. 1.) та за національними та міжнародними червоними списками (приклад на рис. 2.). Зробіть висновки.

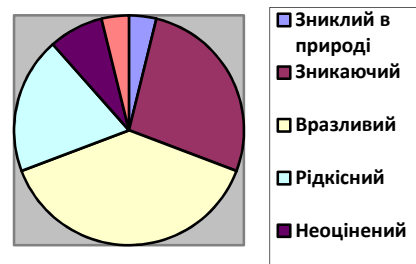

Рис. 1. Розподіл видів за охоронними категоріями у Червоній книзі України

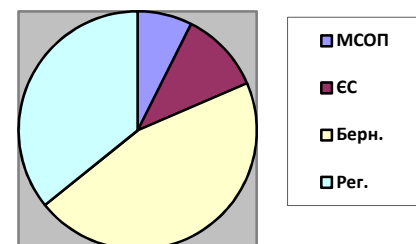

Рис. 2. Розподіл видів за національними і міжнародними Червоними списками

Для аналізу загального балу раритетності знайдіть його середнє значення (сума ЗРБ за всіма видами ссавців, поділена на їхню кількість). Відповідно до отриманого середнього балу рідкісні види розподіліть за групами: *пріоритетні, високозначимі, значимих та низькозначимі*. Так, у перші три групи віднесіть види, які мали загальний раритет-

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

ний бал вище середнього балу. Дані подайте у вигляді таблиці та діаграми.

Наприклад, на основі кількісної оцінки рари-

тетності ми порівняли види ссавців парку відповідно до їх охоронних категорій у різних Червоних списках (табл. 3).

Таблиця 3

Групи раритетності ссавців НПП “Сколівські Бескиди”

Назва групи	ЗБР	Кількість видів	%
Пріоритетні	12–13	3	6,6
Високозначимі	9–11	13	28,8
Значимі	6–8	13	28,8
Низькозначимі	5–4	16	35,8

VIII. Підсумок заняття

Підсумкова бесіда. Відповіді на уточнюючі питання.

Викладач проводить коментоване оцінювання учнів.

IX. Домашнє завдання

1. Підготувати повідомлення цікаві факти про ссавців.

2. Підготуватись до екологічного диктанту з теми.

Висновки. Вимоги до формування особистості сучасного вчителя постійно зростають, і екологічна освіта та компетентність визнається однією з ключових складових професійної підготовки педагога в контексті реформи Нової української школи (НУШ).

Екологічна освіта повинна бути наскрізною складовою освітнього процесу в ЗВО, а екологічні освітні компоненти без обмежень мають мати місце на освітньо-професійних програмах підготовки фахівців всіх спеціальностей загалом, педагогічних зокрема.

Технологічний підхід до формування екологічної культури майбутніх педагогів передбачає використання спеціально розроблених технологій навчання, які мають програмований алгоритм діяльності та спрямовані на досягнення конкретної мети – формування екологічної компетентності та культури.

Технологія формування екологічної культури є авторською методикою. Ідея використання такої методики для розвитку екологічної компетентності вчителів є актуальним напрямом, адже це сприяє оновленню змісту педагогічної освіти та є інструментом задоволення потреб суспільство та вимог освітніх нормативів. Успішне формування екологічної культури вимагає чіткого визначеного екологічного завдання та продуманої системної технології, яка дозволить це зробити.

Розроблено практичні матеріали екологічної підготовки шляхом аналізу охоронного статусу видів і рейтингу раритетності видів.

Включення таких методик в освітній процес є шляхом до оновлення педагогічної освіти, що дозволяє готувати вчителів, які здатні реагувати на сучасні суспільні запити. Такий підхід дозволяє вчителям інтегрувати екологічні принципи у свою професійну діяльність, що сприяє формувати екологічно свідоме покоління учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика викладання географії в школі / С.Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко, П.О. Масляк, О.Я. Скуратович; за ред. С.Г. Коберніка. Київ: Стафед–2, 2000. 320 с.
2. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.
3. Пехота О.М. Освітні технології. Київ: А.С.К., 2002. 255 с.
4. Поліхун Н.І., Сліпучіна І.А., Чернецький І.С. Педагогічна технологія STEM як засіб реформування освітньої системи України. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України : *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2017. С. 5–9.
5. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.
6. Загороднюк І. Раритетна фауна та критерії раритетності видів. Раритетна теріофауна та її охорона, 2008. С. 7–20.
7. Стецула Н.О., Оршанський Л.В. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих спеціальностей засобами STEM-технології. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022 (4). С. 126–137.
8. Стецула Н., Оршанський Л. Практичні аспекти методики підготовки майбутніх учителів до формування екологічної компетентності учнів на уроках географії. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 141–151.
9. Bilyk V., Udovychenko I., Vysochan, L., Kyrylenko, K., Stetsula N., & Gvozdi S. Modernization of Natural Science Education in the Context of Teacher Training. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. 14 (1Supl), pp. 25–48.
10. Savras L., Lutsiv N., Stetsula N. Theoretical and methodological fundamentals of formation of environmental competence in students of geography. *Smart Society. Conference Proceedings (Student Section)*. Czestochowa 2021, pp. 157–168.

11. Stetsula N., Orshanskiy L., Voloshanska S. Ecological competence as a means of forming a dynamic teacher stereotype. Bioresources and Human Health. IV International Scientific Congress "SMART SOCIETY-2021". 2021. pp. 112–128.

12. Stetsula N.O., Pavliukh S.B. To the ecological culture through ecological education. Acta Carpatica. Rzeszow : Integracja naukowisk naukowych obszaru pogranicza polsko-ukrajsritgo. 2015. Vol. 24. P. 217–222.

REFERENCES

1. Kobernik, S.H., Kovalenko, R.R., Masliak, P.O. & Skuratovych, O.Ya. (2000). Metodyka vykladannia heohrafi v shkoli [Methodology of teaching geography at school]. (Ed.). S.G. Kobernik. Kyiv, 320 p. [in Ukrainian].

2. Ziaziun, I.A., Kramushchenko, L.V. & Kryvonos, I.F. and others. (1997). Pedagogichna maisternist [Pedagogical skill]. (Ed.). I.A. Zyazyun. Kyiv, 349 p. [in Ukrainian].

3. Piekhot, O.M. (2002.). Osvitni tekhnologii [Educational technologies]. Kyiv, 255 p. [in Ukrainian].

4. Polikhun, N.I., Slipukhina, I.A. & Chernetskyi, I.S. (2017). Pedagogichna tekhnolohiia STEM yak zasib reformuvannia osvitoi systemy Ukrainy [STEM pedagogical technology as a tool for reforming the education system of Ukraine]. Kyiv: Institute of Gifted Children of the National Academy of Sciences of Ukraine: Education and Development of Gifted Individuals. pp. 5–9. [in Ukrainian].

5. Pometun, O.I. (2007). Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of Interactive Learning]. Kyiv, 144 p. [in Ukrainian].

6. Zahorodniuk, I. (2008). Raryetna fauna ta kryterii raryetnosti vydiv [Rare fauna and criteria for species rarity]. *Rare theriofauna and its protection*. pp. 7–20. [in Ukrainian].

7. Stetsula, N. & Orshanskiy, L. (2022). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pryrod-

nykh spetsialnostei zasobamy STEM-tekhnolohii [Formation of environmental competence of future teachers of natural sciences using STEM technology]. *Collection of scientific papers of Uman State Pedagogical University*. No. 4. pp. 126–137. [in Ukrainian].

8. Stetsula, N. & Orshanskiy, L. (2023). Praktychni aspekty metodyky pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv na urokakh heohrafi [Practical aspects of the methodology of training future teachers for the formation of environmental competence of students in geography lessons]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. No.1. pp. 141–151. [in Ukrainian].

9. Bilyk, V., Udovychenko, I., Vysochan, L., Kyrylenko, K., Stetsula, N. & Gvozdi, S. (2022). Modernization of Natural Science Education in the Context of Teacher Training. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 14 (1Sup1), pp. 25–48. [in English].

10. Savras, L., Lutsiv, N. & Stetsula, N. (2021). Theoretical and methodological fundamentals of formation of environmental competence in students of geography. *Smart Society*. Conference Proceedings (Student Section). Czestochowa, pp. 157–168. [in English].

11. Stetsula, N., Orshanskiy, L. & Voloshanska, S. (2021). Ecological competence as a means of forming a dynamic teacher stereotype. Bioresources and Human Health. IV International Scientific Congress "SMART SOCIETY-2021". pp. 112–128. [in Ukrainian].

12. Stetsula, N.O. & Pavliukh, S.B. (2015). To the ecological culture through ecological education. Acta Carpatica. Rzeszow. Vol. 24. pp. 217–222. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.11.2025

“Чим більше людина вчиться, тим більш пристойною вона стає. Адже в процесі навчання вона відкриває безмежність власного невігластва”.

Арістотель
давньогрецький науковець-енциклопедист, філософ

“Уся наша гідність у тому, що ми здатні мислити. Намагатимемося мислити правильно: у цьому основа моралі”.

Блез Паскаль
французький філософ, письменник

“Сумнів – початок мудрості”.

Рене Декарт
французький філософ, фізик

“Перемоги вчать найвних, а поразки – мудрих; успіхи дають одиниці уроків, а невдачі – тисячі. Вчиться на уроках переможених”.

Джеффри О'Лірі
американський письменник, лірик

УДК 378:373.3-051].015.31:[51+7]
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344823>

Ніна Руденко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6274-9311>
Ольга Овчаренко, викладач Фахового коледжу “Універсум”
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9302-5159>

ІНТЕГРАЦІЯ МАТЕМАТИКИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті досліджено інтеграційний потенціал математики та мистецтва в підготовці майбутніх учителів початкової школи відповідно до вимог модернізації освіти. Означено основні дефініції, а саме підготовка майбутніх фахівців; інтеграція; математика; образотворче мистецтво; емоційне сприйняття; естетичне сприйняття; проєкт. Проведено опитування студентів та проаналізовано його результати, що підтвердило ефективність інтеграції для формування конкурентоспроможних педагогів. Практичним прикладом став мистецько-математичний проєкт “Як тебе не любити, Києве мій?”.

Ключові слова: підготовка майбутніх фахівців; математика; образотворче мистецтво; інтеграція; емоційне сприйняття; естетичне сприйняття; проєкт.

Рис. 2. Літ. 14.

Nina Rudenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Primary Education Department,
Kyiv Borys Hrinchenko Metropolitan University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6274-9311>
Olha Ovcharenko, Lecturer, Applied College “Universum”,
Kyiv Borys Hrinchenko Metropolitan University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9302-5159>

INTEGRATION OF MATHEMATICS AND FINE ARTS IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

The article examines the potential for integrating mathematics and art in the context of training highly qualified primary school specialists, which aligns with the modern requirements of educational modernization. The relevance of the study is justified by the need to deepen the level of knowledge acquisition, develop critical reflection, analytical abilities, and creative thinking of future teachers. Based on the analysis of theoretical developments by domestic and foreign specialists, it has been found that integrating mathematics and fine arts is an effective mechanism for achieving these educational goals. The main definitions are identified, namely, training of future specialists, integration, mathematics, fine arts, emotional perception, aesthetic perception, and project.

To determine the level of interest in this integration among future primary school teachers, a survey was conducted. The conclusions of the conducted research and survey confirmed that the combination of mathematics and art significantly expands the opportunities for modernizing the educational process and forming competitive specialists in the field of primary education.

To demonstrate the possibilities of this integration in the training of future primary school teachers, the authors implemented the project “How can I not love you, my Kyiv?” The project combines mathematical, artistic, and cultural components.

Keywords: training of future specialists; mathematics; fine arts; integration; emotional perception; aesthetic perception; project.

Постановка проблеми. Одним із ключових напрямів освітньої реформи в Україні є зміцнення кадрового потенціалу шляхом підготовки фахівців, здатних професійно реалізовувати новітні освітні стратегії. У цьому процесі особлива роль належить учителю, зокрема початкової школи, який формує в учнів базові засади позитивної мотивації до навчання, розвиває творче та критичне мислення, сприяє становленню їхнього світогляду. У межах полідис-

циплінарної діяльності педагога початкової ланки особливе значення має викладання математики – фундаментальної науки, що поєднує загальні та абстрактні знання, широко застосовується в різних сферах і виступає потужним інструментом розвитку інтелектуального потенціалу та логічного мислення учнів. Відтак, одним з актуальних аспектів професійної підготовки вчителя початкової школи є його здатність ефективно викладати математику, враховуючи вікові особливості дітей. У цьому кон-

тексті важливим є предметна інтеграція та впровадження сучасних технологій, зокрема проєктів, у навчальний процес, що сприяє підвищенню його ефективності та залученості учнів.

Однією з найбільш неочікуваних, але при цьому, чи не найбільш логічних, є інтеграція математичної та мистецької освітніх галузей, адже вони обидві формують культурні компетентності, які є надважливі для самоідентифікації українського народу, особливо сьогодні.

Французький математик Н. Paul Cartan констатував, що математика наближена до мистецтва більше, ніж до філософії, описуючи суттєву спільність когнітивних процесів у зазначених сферах інтелектуальної діяльності. Обидві дисципліни вимагають здатності до генерації та ідентифікації патернів, креативної візуалізації та застосування логічного апарату з метою систематичного конструювання інноваційних форм та структур [14].

Поєднання математики з образотворчим мистецтвом сприяє глибшому засвоєнню математичних знань завдяки використанню наочних і асоціативних методів. Зокрема, учні знайомляться з геометричними формами та поняттями – такими як трикутник, прямокутник, промінь і відрізок – у творчому контексті. Такий інтегрований підхід робить навчання більш захопливим і практично орієнтованим, стимулює креативність, розвиває уяву та допомагає краще усвідомити прикладне значення математичних знань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз літератури підтверджує високу актуальність поєднання математики та мистецтва як інноваційного педагогічного підходу, що сприяє креативності, міждисциплінарному мисленню та глибшому засвоєнню навчального матеріалу.

Науковці S. Sylviani, F. Candra Permana, A. Tarmizi Azizan у своєму дослідженні аналізують понад 50 джерел про інтеграцію мистецтва в математику, які демонструють, що візуальне мистецтво стимулює інтерес до математики, особливо серед учнів початкової школи. Вчені роблять висновок, що поєднання дисциплін (мистецтва та математики) як засобу підвищення залученості до навчання та більшої успішності підтверджують світову тенденцію [13].

Науковець C. Choutou у своєму дослідженні про інтеграцію математики та образотворчого мистецтва через співпрацю педагогів демонструє, як міждисциплінарна співпраця між вчителями математики та мистецтва сприяє створенню спільної практики, що долають бар'єри між предметами. Дане дослідження підтверджує, що інтеграція мистецтва в математику не лише можлива, а й ефективна в шкільному контексті [9].

Учений Claude P. Bruter у статті про естетику, нейронауку та педагогіку в контексті математики й

мистецтва обґрунтовує, що математичні структури можуть бути джерелом художнього натхнення, а мистецтво – засобом глибшого розуміння абстрактних понять. Також автор підкреслює філософсько-наукову основу поєднання цих дисциплін, що розширює педагогічні горизонти [10].

Вплив інтеграції мистецтва на геометричні та художні здібності учнів є темою дослідження статті дослідників Eveline M. Schoevers, P. Paul, M. Lese-man, Evelyn H. Kroesbergen. Учені досліджують програму MACE (*Mathematics, Arts, and Creativity in Education*), яка розроблена для учнів початкової школи та інтегрує геометрію та образотворче мистецтво з метою розвитку: *геометричних навичок* (через роботу з формами, просторовими уявленнями та композицією); *художньої виразності* (через творчі завдання, що поєднують математичні поняття з мистецькими техніками); *креативного мислення* (через міждисциплінарні проєкти, які стимулюють уяву та нестандартне розв'язування задач). Програма також включала професійний розвиток для вчителів, що дозволило ефективно реалізувати інтеграцію в класі. Дослідження показало, що учні, які навчалися за програмою MACE, мали вищі результати у геометрії та мистецтві, а також демонстрували більшу мотивацію та залученість. Науковці у своєму емпіричному дослідженні дійшли висновку, що інтеграція мистецтва в математику підвищує мотивацію та ефективність навчання [11].

Учені Segarra-Morales та Juca-Aulestia у дослідженні про модель підготовки вчителів у STEAM-освіті пропонують системну модель розвитку компетентностей у STEAM-напрямі, де мистецтво є ключовим елементом для формування креативного мислення. Вчені доходять висновку в негайному в оновленні педагогічної підготовки вчителів для реалізації міждисциплінарного навчання [12].

Науковиця S. Gerofsky у статті про педагогічну силу поєднання мистецтва і математики описує практичні приклади, як мистецтво допомагає учням краще розуміти математичні концепти через тілесне, емоційне та естетичне сприйняття. Учена аргументовано доводить, що мистецтво – це не просто доповнення, а потужний інструмент математичної освіти [14].

Отже, з аналізу сучасної літератури можемо зробити висновок, що інтеграція математики та мистецтва – це не лише педагогічна інновація, а й науково обґрунтована стратегія розвитку креативності, критичного мислення та міждисциплінарних компетентностей. Актуальність цієї теми підтверджена як теоретичними, так і емпіричними дослідженнями, що охоплюють різні освітні рівні – від початкової школи до підготовки вчителів.

Саме тому **метою дослідження** є розкриття ефективних практик підготовки майбутніх учителів

початкової школи до інтеграції математики та мистецтва в навчанні учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Коротко означимо основні дефініції нашого дослідження, а саме: підготовка майбутніх фахівців; інтеграція; математика; образотворче мистецтво; емоційне сприйняття; естетичне сприйняття; проєкт.

Підготовка майбутніх фахівців – це процес формування професійних компетентностей через поєднання теоретичних знань і практичних навичок, а також розвиток особистісних якостей, необхідних для роботи зі здобувачами освіти, зокрема і початкової. Ключовими аспектами підготовки фахівців є опанування педагогічних технік, розвиток комунікативних, організаторських і творчих здібностей, а також готовність до інноваційної діяльності та постійного професійного зростання в умовах сучасних освітніх підходів.

Математика – це точна фундаментальна наука, що вивчає кількісні співвідношення та просторові форми реального світу, а також їхні абстрактні структури та зв'язки. Вона є універсальною мовою для опису природи, технологій та логічних систем [5].

Образотворче мистецтво визначає сферу художньої діяльності, яка використовує візуальні елементи для створення образів, зафіксованих у просторі або на площині, охоплюючи такі класичні форми, як живопис, графіка та скульптура [7].

Інтеграція – це процес об'єднання знань з різних дисциплін для формування цілісної картини світу. Інтегрований урок – це форма навчального заняття, яка консолідує змістові лінії різних дисциплін навколо єдиної наскрізної проблематики, що забезпечує формування ключових компетентностей, становлення холістичного світогляду та усвідомлення системних міжгалузевих зв'язків.

Емоційне сприйняття – це суб'єктивне усвідомлення та інтерпретація емоційних станів, що виникають у людей. Це складний процес, який включає: емоційне реагування як психофізіологічну реакцію організму на подразники, яка супроводжується певними переживаннями, змінами у тілі та поведінці; емпатію – здатність розуміти та відчу-

вати емоції інших людей; когнітивний компонент як здатність аналізувати та розуміти емоційний стан іншої людини, а також власні почуття [4].

Естетичне сприйняття – це процес чуттєвого осмислення та емоційної оцінки сутності об'єктів (предметів, явищ, мистецтва), який дозволяє людині розрізняти прекрасне від потворного та формувати власні погляди на красу. Це сукупність емоційних і інтелектуальних процесів, які відображають естетичну цінність дійсності, збагачуючи життя та особистість людини, наприклад, через спостережливості, емоційну насолоду та вміння помічати найсуттєвіше [2].

Проєкт – це комплексна, цілеспрямована діяльність учнів, спрямована на створення певного освітнього продукту (наприклад, презентації, виставки, дослідження, виставки тощо) з метою вирішення навчальної проблеми [8].

Щоб визначити сучасний стан зацікавленості майбутніх учителів початкової школи в інтеграції математики та мистецтва, ми провели анкетування, в якому взяли участь студенти спеціальності “Початкова освіта” Фахового коледжу “Універсум” та Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Опитування проводилось в мережі Інтернет, в ньому взяли участь 58 студентів.

На запитання “Як ви ставитеся до ідеї поєднання математики та образотворчого мистецтва в навчанні?” 72 % респондентів відповіли, що це цікаво і корисно, 26 % сказали, що “можливо, але лише в окремих випадках”. Лише 2 %, обрали відповідь: “Не бачу сенсу в такому поєднанні” та “Важко відповісти”. З цього ми висновок, що більшість студентів позитивно сприймають інтеграцію математики та образотворчого мистецтва, вбачаючи в ній практичну користь та інтерес, а скептичні позиції залишаються поодинокими.

Відповіді на запитання “У яких формах, на вашу думку, математика може проявлятися в образотворчому мистецтві?” розділилися наступним чином: у геометричних формах та орнаментах – 42 %; у музиці та ритмі – 6 %; у живописі та архітектурі – 12 %; у всіх перелічених варіантах – 40 % (Рис. 1).

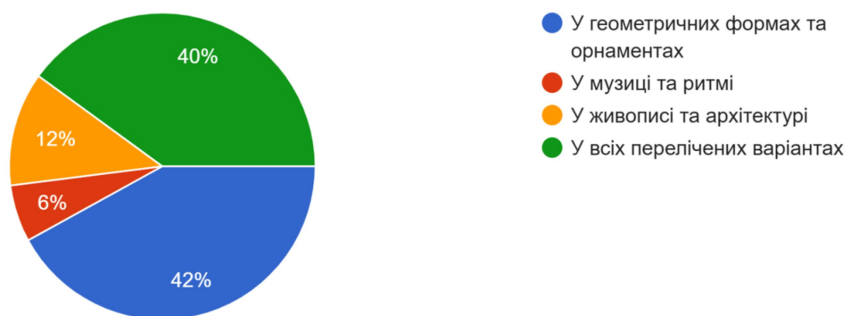

Рис. 1. Форми, в яких математика може проявлятися в образотворчому мистецтві

З цього можна зробити висновок, що студенти переважно асоціюють прояви математики в мистецтві з геометричними формами та орнаментами, проте значна частина респондентів визнає її присутність у різних сферах одночасно, що свідчить про багатогранність і універсальність математичних закономірностей у мистецькій діяльності.

На запитання з варіантами відповідей “Чи допомагає інтеграція образотворчого мистецтва та математики краще зрозуміти навчальний матеріал?” отримали наступні результати: “Так, це робить навчання більш наочним і цікавим” – 60 %; “Частково, залежить від теми” – 32 %; “Ні, це лише ускладнює процес” – 0 %; “Не маю досвіду, щоб оцінити” – 8 %. Отримані результати свідчать про високий рівень підтримки міжпредметної інтеграції: більшість студентів бачать у ній потенціал для кращого розуміння матеріалу, а відсутність негативних оцінок підкреслює перспективність цього підходу для освітньої практики.

Відповіді студентів на наступне запитання “Які переваги ви бачите у поєднанні математики та образотворчого мистецтва?” були такими: “Розвиток творчого мислення” – 58 %; “Поглиблення розуміння абстрактних понять” – 38 %; мотивація до навчання – 2 %; жодних переваг – 2 %. Отже, отримані дані підтверджують, що інтеграція математики та образотворчого мистецтва має переважно когнітивно-розвивальний характер: вона сприяє формуванню творчого мислення та кращому засвоєнню абстрактних знань. Водночас низький відсоток мотиваційного чинника свідчить про те, що студенти більше цінують інтелектуальні переваги, ніж емоційно-мотиваційні.

На запитання “Чи хотіли б ви, щоб у вашій освітній програмі були інтегровані заняття з математики та образотворчого мистецтва?” відповіді розділились наступним чином: “Так, це було б дуже корисно” – 50 %; “Можна спробувати як факультатив” – 46 %; “Ні, краще залишити дисципліни окремо” – 2 %; “Не маю чіткої позиції” – 2 %. З цього можна зробити висновок, що більшість студентів підтримують ідею інтеграції математики та образотворчого мистецтва в освітню програму, причому значна частина готова бачити її навіть у форматі факультативу. Негативні оцінки залишаються мінімальними, а відсутність нейтральних відповідей свідчить про чітке ставлення студентів до цієї ініціативи.

На відкрите запитання “На вашу думку, чи вплине інтеграція математики й образотворчого мистецтва на формування особистості здобувача початкової освіти та як? Наведемо декілька відповідей студентів:

“Так, це було б дуже корисно. Будь-яка інтеграція є важливою умовою сучасного навчання. Для учня початкової школи це не про вивчення вузько-

го предмета, а набагато ширше стає предмет і тим самим більш заохочений, мотивований та зацікавлений”.

“На мою думку, інтеграція математики й образотворчого мистецтва справді позитивно впливає на формування особистості учня початкової школи. Поєднання цих предметів робить навчання більш наочним і доступним: абстрактні математичні поняття легше пояснити через візуальні образи, кольори, форми та практичні творчі завдання. Це допомагає дітям краще розуміти матеріал, розвиває просторове мислення, уяву, творче бачення та вміння знаходити нестандартні рішення. Вважаю таку інтеграцію доречною, ефективною та дуже корисною для гармонійного розвитку молодших школярів”.

З відповідей студентів можна зробити висновок, що інтеграція математики й образотворчого мистецтва переважно сприймається як позитивний та ефективний чинник формування особистості здобувача початкової освіти. Респонденти відзначають такі ключові переваги: розвиток логічного та творчого мислення одночасно; формування просторової уяви, критичного мислення та креативності; підвищення мотивації та інтересу до навчання; полегшення засвоєння абстрактних математичних понять завдяки візуалізації та творчим завданням; сприяння гармонійному, всебічному розвитку та формуванню впевненої, мислячої, творчої особистості. Жоден студент не висловив категоричного заперечення, що свідчить про загальну підтримку ідеї інтеграції та її перспективність для сучасної початкової освіти.

Проект “Як тебе не любити, Києве мій!” був реалізований у межах Днів науки студентами спеціальності “Початкова освіта” Факультету педагогічної освіти та студентами спеціальності “Дизайн” Фахового коледжу “Універсум” Київського університету імені Бориса Грінченка. Його метою стало інтегративне поєднання математичної освіти та мистецько-культурного контексту, що сприяє формуванню міждисциплінарних компетентностей майбутніх фахівців.

Метою проекту було продемонструвати можливості інтеграції математичної освіти та мистецько-культурного контексту у підготовці майбутніх фахівців: учителів початкової школи та дизайнерів. Завданням стало не лише формування математичної компетентності студентів, а й розвиток їхньої креативності, патріотичної свідомості та здатності застосовувати міждисциплінарний підхід у навчанні.

Методологічна основа: використання інтегративного підходу, що поєднує математичні задачі з культурними та мистецькими образами.

Учасники: студенти 1–2 курсів спеціальності “Початкова освіта” та студенти спеціальності “Дизайн”.

Формат конкурсу: створення задач, пов'язаних із київськими архітектурними та природними об'єктами; презентації з історичною довідкою, умовою задачі та покроковим розв'язанням; інтерактивні елементи (вікторина, музичний супровід, мистецька галерея).

Етапи проведення: онлайн-відбірковий тур; фінальний етап із представленням 10 найкращих робіт перед журі.

Результати проекту: *освітні результати* – студенти продемонстрували вміння створювати навчальні задачі з культурним контекстом; відбулося

формування навичок логічного мислення та математичної грамотності; підвищено мотивацію до навчання через емоційно-ціннісний зв'язок із містом; *виховні результати* – посилено патріотичні цінності та любов до Києва; розвинено здатність бачити математику як інструмент пізнання культури та мистецтва; *інноваційні результати* – апробація інтерактивних форм навчання (вікторини, мультимедійні презентації, мистецька галерея); створення міждисциплінарного освітнього простору, що поєднує математику, історію та мистецтво (Рис. 2).

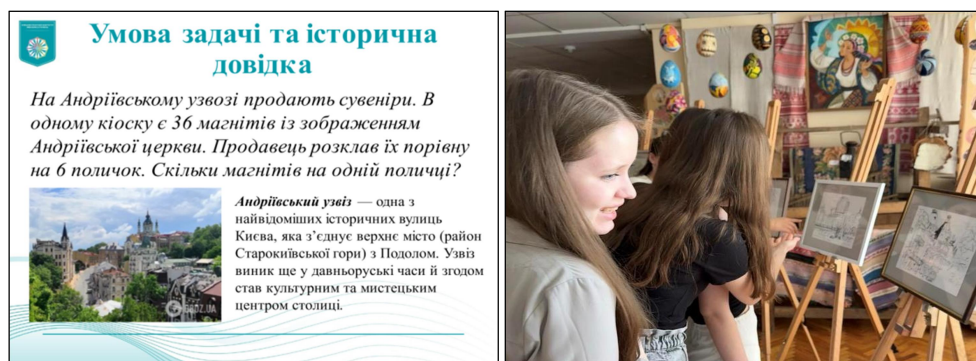

Рис. 2. Проєкт “Як тебе не любити, Києве мій?”

Проєкт “Як тебе не любити, Києве мій?” довів ефективність інтегрованого підходу у підготовці майбутніх фахівців: учителів початкової школи та дизайнерів. Він засвідчив, що математика може бути не лише інструментом логічного мислення, а й засобом культурної комунікації та виховання ціннісних орієнтацій. Поєднання математичних задач із мистецькими та історичними образами сприяє формуванню креативності, педагогічної майстерності та патріотичної свідомості студентів.

Висновки. Інтеграція математики та образотворчого мистецтва в підготовці майбутніх фахівців є важливим напрямом сучасної педагогіки, що сприяє формуванню цілісного мислення, розвитку творчих та аналітичних здібностей, підвищенню мотивації до навчання та гармонійному розвитку особистості. Отримані результати дослідження підтверджують позитивне ставлення студентів до міждисциплінарної інтеграції та її потенціал у професійній підготовці.

Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, адже інтеграція потребує глибокого аналізу методичних підходів, практичних моделей реалізації та оцінки ефективності у різних освітніх контекстах.

Перспективи подальших досліджень полягають у: розробці та апробації інтегрованих навчальних програм і методичних матеріалів; вивченні впливу інтеграції на формування професійних компетентностей майбутніх учителів початкової школи; ана-

лізі міжнародного досвіду інтеграції мистецтва й математики; дослідженні можливостей використання цифрових технологій для підтримки інтегрованого навчання.

Таким чином, інтеграція математики та образотворчого мистецтва відкриває широкі можливості для модернізації освітнього процесу та формування конкурентоспроможних фахівців у сфері початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Г.Л., Руденко Н.М., Семеній Н.О. Підготовка майбутніх учителів до формування соціально-емоційних навичок учнів початкових класів. *Молодь і ринок*, 2025. № (5–6). С. 163–167.
2. Ваганова Н.А. Розвиток естетичного художнього сприймання в дошкільному віці. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ: Видавництво “Фенікс”, 2012. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 15. Частина I. С. 68–76.
3. Величко Д.О. Математика, мистецтво, дизайн-освіта – фундамент освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 31. Педагогічні науки*. 2007. 240 с. URL: <https://visnyk.zu.edu.ua/pdf/visnyk31.pdf> (дата звернення: 20.11.2025).
4. Емпатійне сприйняття. Психологічна енциклопедія. Український психологічний ХАБ. 2024, Ukrainian Psychology Hub. All rights reserved. URL: <https://surl.it/regvev> (дата звернення: 21.11.2025).
5. Математика. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія (Wikipedia: The Free Encyclopedia) (дата звернення: 21.11.2025).

6. Матяш О.І., Тереп А.В. Математика у творчості. Творчість у математиці: монографія. Вінниця, 2018. 283 с.
7. Паршакова О.Д. Словник культурологічних термінів: для студентів усіх спеціальностей заочної та денної форм навчання. Краматорськ: ДДМА, 2015. 30 с. URL: <https://surl.li/czhlnu> (дата звернення: 21.11.2025).
8. Шостак І.І. Освітні проекти як форма організації навчально-пізнавального середовища. "Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах Збірник наукових праць. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2022 р. № 82. С. 79–82. URL: <https://surl.li/bbnpgp> (дата звернення: 21.11.2025).
9. Choutou C. The integration of mathematics and visual arts in teaching and learning in the context of teacher collaboration. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of mathematics in mathematics education Department of Mathematics National and Kapodistrian University of Athens Athens, 2023. National Archive of PhD Theses. URL: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/54495?locale=en> (дата звернення: 22.11.2025).
10. Bruter Claude P. Art, Mathematics, Pedagogy. *Aesthetics and Neuroscience. Scientific and Artistic Perspectives. Springer International Publishing*. 2016. pp. 165–172. URL: <https://www.math-art.eu/Documents/pdfs/art-mathematics-pedagogy.pdf> (дата звернення: 22.11.2025).
11. Schoevers Eveline M., Leseman Paul P.M. & Kroesbergen Evelyn H. Enriching Mathematics Education with Visual Arts: Effects on Elementary School Students' Ability in Geometry and Visual Arts. *International Journal of Science and Mathematics Education*. Accepted: 11.09.2019. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10763-019-10018-z> (дата звернення: 22.11.2025).
12. Segarra-Morales Andrea K., Juca-Aulestia José M. Proposal for Teacher Training Model in Steam Education. *Journal of Ecohumanism*. 2024. Vol. 3. No 8. pp. 2655–2666. DOI: <https://doi.org/10.62754/joe.v3i8.4913> (дата звернення: 22.11.2025).
13. Sylviani S., Permana F., Azizan A. Enhancing Mathematical Interest through Visual Arts Integration: A Systematic Literature Review. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*. 2024. Vol. 12, No. 5. pp. 1217–1235. DOI: <https://doi.org/10.46328/ijemst.4118> (дата звернення: 22.11.2025).
14. Gerofsky S. Mathematics and the arts: A powerful, productive, pedagogical pairing. *School Magasin Education Action Toronto*. 2021-10-12. URL: <https://surl.li/cusbtr> (дата звернення: 22.11.2025).
1. Bondarenko, G.L., Rudenko, N.M. & Semenii, N.O. (2025). Pidhotovka maibutnix uchyteliv do formuvannia sotsialno-emotsiinykh navychok uchniv pochatkovykh klasiv [Preparation of future teachers for the formation of social and emotional skills of primary school students]. *Youth and market*, No. 5–6. pp. 163–167. [in Ukrainian].
2. Vahanova, N.A. (2012). Rozvytok estetychnoho khudozhnogo spryimannia v doshkilnomu vitsi [Development of aesthetic artistic perception in preschool age]. *Current problems of psychology: Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Vol. XII. Psychology of creativity. Vol. 15. Part I. Kyiv, pp. 68–76. [in Ukrainian].
3. Velychko, D.O. (2007). Matematyka, mystetstvo, dyzain-osvita – fundament osvity [Mathematics, art, design education – the foundation of education]. *Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University. Pedagogical Sciences*. Vol. 31. 240 p. Available at: <https://visnyk.zu.edu.ua/pdf/visnyk31.pdf> (Accessed 20 Nov. 2025). [in Ukrainian].
4. Empatiine spryiniattia [Empathic perception]. *Psychological encyclopedia*. Ukrainian Psychological Hub. 2024, Ukrainian Psychology Hub. All rights reserved. Available at: <https://surl.li/regve> (Accessed 22 Nov. 2025). [in Ukrainian].
5. Mate matyka [Mathematics]. Wikipedia: The Free Encyclopedia (Accessed 21 Nov. 2025). [in Ukrainian].
6. Matyash, O.I. & Terapa, A.V. (2018). Matematyka u tvorchosti. Tvorchist u matematytsi: monohrafia [Mathematics in creativity. Creativity in mathematics: monograph]. Vinnytsia, 283 p. [in Ukrainian].
7. Parshakova, O.D. (2015). Slovnkyk kulturolohichnykh terminiv: dlia studentiv usikh spetsialnostei zaochnoi ta dennoi form navchannia [Dictionary of cultural terms: for students of all specialties of correspondence and full-time forms of study]. Kramatorsk, 30 p. Available at: <https://surl.li/czhlnu> (Accessed 21 Nov. 2025). [in Ukrainian].
8. Shostak, I.I. (2022). Osvitni proieekty yak forma orhanizatsii navchalno-piznavalnoho seredovyshcha [Educational projects as a form of organization of the educational and cognitive environment]. "Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools" *Collection of scientific works*. Classical private university. Zaporizhzhia. No. 82, pp. 79–82. Available at: <https://surl.li/bbnpgp> (Accessed 21 Nov. 2025). [in Ukrainian].
9. Choutou, C. (2023). The integration of mathematics and visual arts in teaching and learning in the context of teacher collaboration. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of mathematics in mathematics education Department of Mathematics National and Kapodistrian University of Athens Athens. National Archive of PhD Theses. Available at: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/54495?locale=en> (Accessed 21 Nov. 2025). [in English].
10. Bruter Claude P. (2016). Art, Mathematics, Pedagogy. *Aesthetics and Neuroscience. Scientific and Artistic Perspectives. Springer International Publishing*. pp. 165–172. Available at: <https://www.math-art.eu/Documents/pdfs/art-mathematics-pedagogy.pdf> (Accessed 21 Nov. 2025). [in English].
11. Schoevers Eveline M., Leseman Paul P.M., Kroesbergen Evelyn H. (2019). Enriching Mathematics Education with Visual Arts: Effects on Elementary School Students' Ability in Geometry and Visual Arts. *International Journal of Science and Mathematics Education*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10763-019-10018-z> (Accessed 21 Nov. 2025). [in English].
12. Segarra-Morales Andrea K., Juca-Aulestia José M. (2024). Proposal for Teacher Training Model in Steam Education. *Journal of Ecohumanism*. Vol. 3. No 8. pp. 2655–2666. ISSN 2752-6801. DOI: <https://doi.org/10.62754/joe.v3i8.4913> (Accessed 21 Nov. 2025). [in English].
13. Sylviani, S., Permana, F. & Azizan, A. (2024). Enhancing Mathematical Interest through Visual Arts Integration: A Systematic Literature Review. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*. Vol. 12, No. 5. pp. 1217–1235. DOI: <https://doi.org/10.46328/ijemst.4118> (Accessed 22 Nov. 2025). [in English].
14. Gerofsky, S. (2021). Mathematics and the arts: A powerful, productive, pedagogical pairing. *School Magasin Education Action Toronto*. Available at: <https://surl.li/cusbtr> (Accessed 22 Nov. 2025). [in English].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2025

УДК 373.3:57:37

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349410>

Валерія Борщенко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та здоров'язберезувальних технологій
Державного закладу "Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6102-3845>

МЕТОД ПРОЄКТІВ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Проаналізовано теоретичні підходи до організації проєктної діяльності, специфіку її застосування в навчальному процесі та потенціал для формування дослідницьких умінь, самостійності та мотивації учнів. Визначено основні чинники та педагогічні умови, що забезпечують ефективність впровадження методу, а також описано форми, методи та прийоми організації проєктної роботи. Результати дослідження свідчать про підвищення навчальної активності, розвитку критичного мислення та умінь аналізувати біологічні явища у процесі реалізації проєктних завдань.

Ключові слова: діяльнісний підхід; дослідницька компетентність; мотивація до навчання; критичне мислення; пізнавальна самостійність.

Літ. 8.

Valeriia Borshchenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Biology and
Health-Saving Technologies Department of the State Institution
"Kostyantyn Ushynskiy South Ukrainian National Pedagogical University"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6102-3845>

PROJECT METHOD AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY IN BIOLOGY LESSONS

The article examines the project-based learning method as an effective tool for enhancing students' cognitive activity in biology lessons. The study analyzes theoretical approaches to organizing project-based activities, the specific features of their implementation in the educational process, and their potential for developing research skills, independence, and intrinsic motivation among students. Particular attention is paid to the pedagogical conditions and factors that ensure the effectiveness of project implementation, including teacher guidance, material and technical resources, and the creation of a collaborative and supportive learning environment.

The forms, methods, and techniques of organizing project work are described, highlighting their role in fostering students' curiosity, critical thinking, and ability to analyze biological phenomena. The research indicates that project-based learning promotes active engagement, deepens understanding of biological concepts, and facilitates the integration of theoretical knowledge with practical, research-oriented tasks. The study also emphasizes the importance of using both individual and group projects, short-term and long-term activities, and interactive or digital tools to stimulate motivation and support autonomous learning.

The results demonstrate that project-based learning contributes not only to cognitive development but also to the formation of essential competencies, including research competence, self-directed learning, and the ability to collaborate effectively. These findings provide valuable insights for biology educators seeking to enhance the quality of teaching and learning through innovative pedagogical strategies. The conclusions of the study may inform the development of methodological recommendations aimed at the effective implementation of project-based learning in secondary education.

Keywords: activity-based approach; research competence; motivation for learning; critical thinking; cognitive independence.

Постановка проблеми. Сучасна освіта орієнтована на формування активної, самостійної, відповідальної особистості, здатної до критичного мислення, усвідомленого вибору та творчого розв'язання проблем. В умовах швидкого зростання обсягу інформації та розвитку науково-технічного прогресу традиційні методи навчання вже не забезпечують необхідного рівня пізнавальної активності учнів, що є однією з ключових передумов їхнього інтелектуального розвит-

ку та успішної соціалізації. Це особливо актуально у викладанні біології – навчального предмета, який за своєю природою передбачає дослідницьку діяльність, практичну роботу та застосування знань у реальних ситуаціях.

Незважаючи на наявність значної кількості методичних підходів до активізації пізнавальної діяльності школярів, проблема пошуку ефективних технологій, які б сприяли формуванню стійкого пізнавального інтересу, розвитку умінь самостій-

но набувати знання та застосовувати їх на практиці, залишається відкритою. Одним з перспективних засобів вирішення цієї проблеми виступає метод проєктів, який ґрунтується на діяльнісному, компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах. У межах цього методу учні стають активними суб'єктами навчання, а процес пізнання набуває дослідницького, практично спрямованого та творчого характеру.

Проте в реальній педагогічній практиці потенціал проєктної діяльності не завжди реалізується повною мірою. Учителям часто бракує методичних рекомендацій щодо організації проєктів на уроках біології, добору тем, визначення критеріїв оцінювання, а також ефективної інтеграції проєктної роботи в навчальний процес відповідно до вікових особливостей школярів. Це актуалізує необхідність теоретичного осмислення й практичного обґрунтування використання методу проєктів як засобу розвитку пізнавальної активності учнів.

У зв'язку з цим постає потреба проаналізувати педагогічні можливості методу проєктів у навчанні біології, визначити його вплив на пізнавальну діяльність школярів та окреслити умови, за яких його використання буде найбільш ефективним.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У зарубіжній та вітчизняній науково-методичній літературі метод проєктів розглядається як одна з ефективних педагогічних технологій для підвищення пізнавальної активності учнів, формування предметних компетентностей та розвитку вмінь критичного й творчого мислення. Результати низки оглядів і мета-аналізів свідчать про позитивний вплив проєктно-орієнтованого навчання на мотивацію, академічні досягнення та формування процесних умінь у природничих дисциплінах, зокрема в біології [3, 7].

Емпіричні дослідження демонструють, що реалізація проєктних задач на уроках природничого циклу сприяє кращому засвоєнню теоретичного матеріалу через практичну діяльність, стимулює інтерес до дослідницької роботи та підсилює міжпредметні зв'язки. Водночас у роботах, які порівнювали традиційні та проєктні підходи, часто підкреслюється, що значний ефект досягається при дотриманні певних умов: структурованість проєкту, поетапне планування, розподіл ролей у групі та інтеграція оцінювальних критеріїв у хід виконання [5, 8].

Оглядні дослідження також виявляють суттєві модераторні змінні, які впливають на ефективність методу проєктів: предметна спрямованість (кращий ефект у лабораторних/практичних курсах), розмір групи (оптимально – невеликі групи), тривалість проєкту (середньо- та довготермінові проєкти дають помітніші результати) та контекстна специфіка (регіональні відмінності у впровадженні практик).

Ці висновки важливі для проєктування інтервенцій на уроках біології, оскільки визначають операційні умови успіху [4, 6].

У вітчизняних методичних матеріалах та педагогічних дослідженнях метод проєктів позиціонується як засіб формування самостійності, відповідальності й дослідницької компетентності учнів. Окремі національні публікації акцентують увагу на адаптації проєктної методики до вікових особливостей школярів, варіативності форм (індивідуальні, групові, міжшкільні проєкти) та на необхідності методичного супроводу вчителя при виборі тем і критеріїв оцінювання. Проте більшість публікацій містить описові або квазіекспериментальні результати з обмеженою вибіркою, що обмежує загальну узагальнювальну силу висновків [1, 2].

Критичні зауваги у дослідженнях стосуються практичних бар'єрів: недостатньої підготовки вчителя до проєктного менеджменту, перевантаженості навчального плану, труднощів у формуванні адекватних критеріїв оцінювання проєктної діяльності та проблем інтеграції результатів проєктів у підсумкову атестацію. Також наголошується на методологічній неоднорідності досліджень (різні масштаби, підходи до вимірювання пізнавальної активності, короткі часові горизонти), що ускладнює пряме зіставлення результатів і потребує стандартизованих інструментів оцінювання в подальших дослідженнях [3, 8].

Наявний емпіричний та методологічний фундамент підтверджує потенціал методу проєктів для стимулювання пізнавальної активності учнів на уроках біології, але одночасно виявляє потребу в дослідженнях, які:

- системно оцінюють вплив проєктної діяльності на різні параметри пізнавальної активності;
- враховують вікові та шкільні контексти;
- пропонують практично орієнтовані методичні рекомендації щодо організації, оцінювання та інтеграції проєктів у шкільну програму.

Саме ці прогалини обґрунтовують необхідність проведення подальшого дослідження, яке поєднає квазіекспериментальний дизайн із якісним аналізом педагогічної практики в умовах сучасної школи [1, 7].

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз можливостей методу проєктів як ефективного засобу розвитку пізнавальної активності учнів у процесі вивчення біології, а також визначення педагогічних умов, за яких застосування проєктної діяльності забезпечує підвищення мотивації, самостійності та результативності навчально-пізнавальної діяльності школярів.

Виклад основного матеріалу. Застосування проєктної діяльності у процесі вивчення біології має низку специфічних особливостей, пов'язаних із дослідницькою природою предмета, його високою практичною спрямованістю та міждисциплінарним

характером. Біологічні знання значною мірою формуються через взаємодію учня з об'єктами живої природи, аналіз природних процесів і явищ, проведення експериментів та використання емпіричних даних, що створює сприятливі умови для впровадження проєктного підходу. Проєктна діяльність у межах навчального курсу біології передбачає залучення школярів до розв'язання реалістичних проблем, виконання дослідницьких завдань, створення продуктів пізнавальної діяльності, які мають практичну або соціально значущу цінність. На відміну від традиційних форм роботи, проєкт дає змогу учневі самостійно обирати способи та інструменти пізнання, визначати послідовність дій, аналізувати інформацію з різних джерел, а також презентувати результати власної діяльності.

Особливістю використання методу проєктів у біології є можливість поєднувати теоретичний матеріал із практичними спостереженнями, експериментальною роботою і природоохоронною діяльністю. Наприклад, тематика проєктів може охоплювати вивчення екологічного стану довкілля, особливостей біорізноманіття місцевості, умов вирощування рослин, впливу антропогенних факторів на живі організми, профілактики захворювань чи формування здорового способу життя. Такий підхід сприяє поглибленню розуміння біологічних закономірностей, оскільки учні не лише отримують знання, а й самостійно відкривають їх у процесі дослідження, що суттєво підвищує їхню внутрішню мотивацію та емоційне залучення.

Проєктна діяльність у навчанні біології створює умови для розвитку пізнавальної активності школярів завдяки тому, що стимулює прояви допитливості, ініціативності, уміння ставити запитання, формулювати гіпотези та перевіряти їх у процесі експерименту чи аналізу інформації. Учні набувають навичок планування дослідження, критичної оцінки отриманих даних, роботи з науковими текстами, використання цифрових інструментів для збору та обробки матеріалу. Проєкт, як особливий вид навчальної діяльності, має цінність не лише як форма здобуття знань, а й як механізм розвитку навчальної самостійності, здатності до творчого пошуку, уміння співпрацювати та презентувати результати своєї роботи. Залучення учнів до проєктів дозволяє реалізувати компетентнісний підхід, формує дослідницькі та практичні компетентності, що є ключовими у сучасній біологічній освіті.

Отже, специфіка застосування проєктної діяльності у вивченні біології зумовлена природою самого предмета, який вимагає активної пізнавальної взаємодії учня з об'єктом вивчення, а також широкими можливостями використання дослідницьких, практично-орієнтованих та екологічних завдань. Потенціал методу проєктів полягає в його здатності підвищувати мотивацію до навчання, поглиблюва-

ти розуміння біологічних явищ, формувати вміння самостійно здобувати та інтерпретувати інформацію, сприяти розвитку критичного й системного мислення, що загалом забезпечує зростання пізнавальної активності учнів і якісне засвоєння навчального матеріалу.

Ефективність використання методу проєктів у навчанні біології значною мірою залежить від комплексу чинників та педагогічних умов, які визначають можливості учнів щодо здійснення дослідницької діяльності, рівень організації навчального середовища та якості методичного супроводу з боку вчителя. Насамперед результативність проєктної роботи зумовлюється мотиваційними чинниками: наявністю внутрішнього інтересу школярів до теми дослідження, значущістю проєкту для їхнього особистісного досвіду та можливістю отримати видимий, практично орієнтований результат. Позитивно впливає також можливість вибору теми, способів діяльності та форм представлення результатів, що сприяє розвитку самостійності та відповідальності учнів.

Важливим чинником є рівень сформованості в учнів навчально-пізнавальних умінь, необхідних для виконання проєкту: уміння працювати з джерелами інформації, формулювати проблемне питання, висувати гіпотези, планувати хід дослідження, проводити спостереження й експерименти, аналізувати дані та формулювати висновки. Успішність проєктної діяльності зростає за умови поступового формування цих умінь відповідно до вікових можливостей школярів.

Педагогічні умови організації проєктної діяльності включають методичне забезпечення, доступ до навчальних ресурсів і створення сприятливого освітнього середовища. Важливо, щоб учитель забезпечував алгоритмізацію процесу роботи над проєктом, надавав своєчасну консультативну підтримку, сприяв розподілу ролей у групах, уточнював критерії оцінювання та структурував загальні етапи роботи. Ефективності також сприяє використання сучасних освітніх технологій: цифрових інструментів для моделювання біологічних процесів, збору даних, візуалізації результатів, що підвищує наочність і дослідницьку цінність проєктів.

Ефективне впровадження проєктної діяльності на уроках біології передбачає врахування матеріально-технічного забезпечення, зокрема доступності лабораторних приладів, природних об'єктів для спостережень, умов для проведення польових досліджень, а також використання навчальних колекцій і цифрових лабораторій. Результативність також підсилюється завдяки міжпредметній інтеграції, що дозволяє застосовувати знання з хімії, екології, географії, інформатики та математики під час виконання біологічних проєктів, забезпечуючи комплексність та практичну значущість роботи.

Соціально-комунікативні умови також відіграють важливу роль. Проектна діяльність стає ефективнішою в середовищі, де підтримуються співпраця, діалог, конструктивне обговорення результатів, толерантність до різних точок зору. Наявність партнерської взаємодії між учителем і учнями створює атмосферу довіри, у якій школярі відчувають себе активними учасниками пізнавального процесу.

Організація проектної діяльності на уроках біології передбачає використання різноманітних форм, методів і прийомів, спрямованих на розвиток інтересу, самостійності та внутрішньої навчальної мотивації учнів. Однією з найбільш ефективних форм є індивідуальні та групові проекти, що дозволяють диференціювати навчальні завдання відповідно до рівня підготовленості, дослідницьких умінь та пізнавальних запитів школярів. Групові проекти формують навички співпраці, розподілу відповідальності й колективного прийняття рішень, тоді як індивідуальні сприяють самостійному плануванню, самоконтролю та розвитку внутрішньої організованості. Важливими також є довготривалі проекти, що дають змогу здійснювати глибші спостереження й аналіз біологічних процесів, та короточасні мініпроекти, які інтегруються у структуру окремого уроку або навчальної теми.

Серед методів організації проектної роботи ключову роль відіграють дослідницькі, пошукові, інформаційно-аналітичні, експериментальні та практико-орієнтовані методи. Дослідницькі методи спрямовані на формування в учнів умінь ставити проблемне запитання, формулювати гіпотезу, добирати методи дослідження, проводити експеримент чи спостереження. Пошукові та інформаційно-аналітичні методи забезпечують роботу з науковою й популярною літературою, цифровими ресурсами та базами даних, що сприяє формуванню навичок критичного опрацювання інформації. Експериментальні методи дозволяють поєднати теорію з практикою, активізувати природну допитливість учнів і забезпечити практичне застосування біологічних знань. Практико-орієнтовані методи дають змогу створювати продукти, які мають соціальну або прикладну цінність: екологічні проекти, біотехнологічні моделі, дослідницькі звіти, рекомендації щодо охорони довкілля чи збереження здоров'я.

Окреме значення мають педагогічні прийоми, які сприяють активізації учнів у процесі виконання проектів. Серед них особливо результативними є прийом постановки проблемної ситуації, що викликає пізнавальну потребу та спонукає до пошуку нових знань; прийом «відкритого питання», який створює умови для формування власної стратегії дослідження; прийом моделювання біологічних процесів, що дозволяє візуалізувати складні явища; прийом рефлексії, який сприяє усвідомленню досягнутих результатів і корекції подальших дій.

Використання візуальних, цифрових та інтерактивних прийомів (цифрові лабораторії, онлайн-щоденники спостережень, середовища для колективного планування) підвищує наочність, залученість і мотиваційну складову проектної діяльності.

Ефективність форм і методів організації проектної роботи посилюється за умов чіткого структурування етапів виконання проекту, надання учням можливості вибору, створення ситуації успіху та використання критеріїв оцінювання, зрозумілих і доступних школярам. Опора на диференціацію, індивідуалізацію навчальних завдань та підтримку самостійного прийняття рішень сприяє формуванню навчальної автономії, що є важливою передумовою розвитку пізнавальної активності.

Висновки. Здійснений аналіз теоретичних джерел і педагогічної практики показав, що метод проектів є ефективним засобом розвитку пізнавальної активності учнів у процесі вивчення біології. Специфіка біологічного змісту, що ґрунтується на дослідницькій природі предмета, створює сприятливі умови для застосування проектної діяльності, оскільки вона забезпечує поєднання теоретичних знань із практичним дослідженням, спостереженнями та експериментами. Саме діяльнісний підхід, закладений у методі проектів, дозволяє перетворити учнів на активних суб'єктів пізнання, що сприяє формуванню допитливості, ініціативності, умінь критично мислити й самостійно здобувати інформацію.

Визначено, що результативність використання проектної технології зумовлюється низкою чинників, серед яких особливо важливими є мотиваційна готовність учнів, рівень сформованості в них дослідницьких умінь, відповідне методичне забезпечення та належні матеріально-технічні умови. Значущу роль відіграє й професійна діяльність учителя, який виступає організатором, консультантом і координатором проектної роботи. Сприятливе освітнє середовище, орієнтоване на співпрацю, створює умови для успішної реалізації проектної діяльності та сприяє розвитку комунікативних і соціальних компетентностей школярів.

Окреслено форми, методи й прийоми організації проектної роботи, що найбільш ефективно впливають на підвищення інтересу до біології, розвиток самостійності та внутрішньої навчальної мотивації учнів. Застосування індивідуальних, групових, короточасних і довготривалих проектів у поєднанні з дослідницькими, експериментальними, інформаційно-аналітичними та практико-орієнтованими методами створює умови для формування ключових біологічних компетентностей. Використання інтерактивних, цифрових і рефлексивних прийомів підсилює залученість учнів і забезпечує глибше усвідомлення результатів навчальної діяльності.

Метод проєктів є дієвим інструментом активізації пізнавальної діяльності школярів і має значний потенціал для підвищення якості біологічної освіти. Його застосування сприяє формуванню дослідницької культури, розвитку критичного мислення, умінь самостійної роботи, здатності до співпраці та відповідального ставлення до довкілля. Отримані результати підтверджують доцільність подальшого розширення практики застосування проєктної діяльності та обґрунтовують необхідність розроблення методичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення проєктного підходу в навчанні біології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генкал С. Методи проєктного навчання учнів на уроках біології. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 3 (137). С. 39–54. DOI: 10.24139/2312-5993/2024.03/039-054.
2. Стецула Н., Нишак І. Реалізація екологічних проєктів як результат інтеграції діяльності вчителів технологій та географії. *Молодь і ринок*. 2025. № 9 (241). С. 28–33. DOI: 10.24919/2308-4634.2025.341514.
3. Balemen N., Keskin M.Ö. The effectiveness of project-based learning on science education: A meta-analysis search. *International Online Journal of Education and Teaching*. 2018. Vol. 5, No. 4. pp. 849–865.
4. Nurhasnah N., Festiyed F., Asrizal A., Desnita D. Project-based learning in science education: A meta-analysis study. *Jurnal Pendidikan MIPA*. 2022. No. 23. pp. 198–206. DOI: <https://doi.org/10.23960/jpmipa/v23i1.pp198-206>
5. On, Shirinzade U. Project-based learning in biology lessons. 4th International Nowruz Conference on Scientific Research. Karabagh, Azerbaijan, 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/362239737_PROJECT-BASED_LEARNING_IN_BIOLOGY_LESSONS (дата звернення: 08.12.2022).
6. Zakiyyah Z., Fatnah N., Amelia F. Effects of project based learning on student achievement: understanding of science concepts, intermediate process skills, and creativity. *Jurnal IPA & Pembelajaran IPA*. 2024. No. 8. pp. 220–236. DOI: <https://doi.org/10.24815/jipi.v8i3.39193>
7. Zhang L., Ma Y. A study of the impact of project-based learning on student learning effects: a meta-analysis study. *Frontiers in Psychology*. 2023. No. 14. Art. 1202728. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1202728>
8. Županec V., Lazarević T., Olic S. Effects of using project-based learning in biology teaching. *Inovacije u nastavi*. 2024. No. 37. pp. 61–74. DOI: <https://doi.org/10.5937/inovacije2401061Z>

REFERENCES

1. Henkal, S. (2024). Metody proiektnoho navchannia uchniv na urokakh biolohii [Methods of project-based learning for students in biology lessons]. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*. No. 3 (137). pp. 39–54. DOI: 10.24139/2312-5993/2024.03/039-054. [in Ukrainian].
2. Stetsula, N. & Nyshchak, I. (2025). Realizatsiia ekolohichnykh proektiv iak rezultat intehratsii diialnosti vchyteliv tekhnolohii ta heohrafii [Implementation of ecological projects as a result of integration of teachers' activities in technology and geography]. *Youth & market*. No. 9 (241). pp. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.341514>. [in Ukrainian].
3. Balemen, N. & Keskin, M.Ö. (2018). The Effectiveness of Project-Based Learning on Science Education: A Meta-Analysis Search. *International Online Journal of Education and Teaching*. Vol. 5. No. 4. pp. 849–865. [in English].
4. Nurhasnah, N., Festiyed, F., Asrizal, A. & Desnita, D. (2022). Project-Based Learning in Science Education: A Meta-Analysis Study. *Jurnal Pendidikan MIPA*. No. 23. pp. 198–206. DOI: <https://doi.org/10.23960/jpmipa/v23i1.pp198-206>. [in English].
5. On & Shirinzade, Ulya (2021). Project-based learning in biology lessons. 4th international nowruz conference on scientific research. Karabagh, Azerbaijan. Available at: https://www.researchgate.net/publication/362239737_PROJECT-BASED_LEARNING_IN_BIOLOGY_LESSONS (Accessed 08 Dec. 2022). [in English].
6. Zakiyyah, Z., Fatnah, N. & Amelia, F. (2024). Effects of Project Based Learning on Student Achievement: Understanding of Science Concepts, Intermediate Process Skills, and Creativity. *Jurnal IPA & Pembelajaran IPA*. No. 8. pp. 220–236. DOI: <https://doi.org/10.24815/jipi.v8i3.39193>. [in English].
7. Zhang, L. & Ma, Y. (2023). A study of the impact of project-based learning on student learning effects: a meta-analysis study. *Front. Psychol.* No. 14. Art. 1202728. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1202728>. [in English].
8. Županec, V., Lazarević, T. & Olic, S. (2024). Effects of using project-based learning in biology teaching. *Inovacije u nastavi*. No. 37. pp. 61–74. DOI: <https://doi.org/10.5937/inovacije2401061Z>. [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.11.2025

“Добрі слова залишають в душах людей прекрасний слід. Вони пом’якшують, втішають і зіціляють серце того, хто їх чує”.

Блез Паскаль
французький філософ, письменник

“Будь собою – всі інші ролі вже зайняті”.

Оскар Вайльд
ірландський поет, драматург

УДК 78.071.2(477) "ХХ"

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.349411>

Ірина Гринчук, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва факультету мистецтв
Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5383-8665>
Олег Гринчук, здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня II курсу історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1497-8709>

ДО ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Піднято проблему теоретико-методологічних засад щодо досліджень з історії української педагогіки, що актуалізувалася від початку 1990-х років, набуття державної незалежності. Представлено постаті відомих дослідників проблеми, окреслено визначальний вклад, здійснений О. Савченко.

Підходи до періодизації історико-педагогічних досліджень проілюстровано на прикладі праць Я. Кодлюк, Н. Ігнатенко, Т. Медвідь, дослідження І. Гринчук, присвяченого навчально-методичному забезпеченню освітньої галузі "Мистецтво" ЗЗСО України (1991–2020 рр.).

Зроблено висновки щодо перспективності інноваційних дослідницьких стратегій.

Ключові слова: теоретико-методологічні засади; періодизація історико-педагогічних досліджень, інноваційних дослідницьких стратегій.

Лім. 12.

Iryna Hrynychuk, Ph. D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Musicology and Methods of Music Art Department,
Faculty of Arts, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5383-8665>
Oleh Hrynychuk, Applicant of the Third (Educational-Scientific) Level of Higher Education,
Faculty of History, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1497-8709>

TO THE PROBLEM OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCH: MODERN APPROACHES

The problem of theoretical and methodological foundations of research on the history of Ukrainian pedagogy, which has become relevant since the beginning of the 1990s, the acquisition of state independence, is raised.

The purpose of the article is to outline the main approaches to updating theoretical and methodological foundations in modern scientific research of a historical and pedagogical direction.

The task of the article is to briefly highlight approaches to periodization in modern historical and pedagogical research related to the content of school education.

A review of modern historical and pedagogical research in Ukraine demonstrates the processes of active revision of theoretical and methodological guidelines, strengthening the trend of interdisciplinarity, and critical updating of the conceptual apparatus. This is due to the departure from the dominance of the positivist paradigm, integration into the European scientific space, and familiarization with foreign methodologies and concepts in the field of educational sciences.

We can trace the growth of interest in the so-called "pluralistic methodology" as a combination of research strategies that allows us to avoid one-sidedness and take into account the multi-layeredness of the historical and pedagogical phenomena under study.

A decisive contribution to the development of methodological issues of historical and pedagogical research was made by O. Sukhomlynska, whose works laid the foundations for the systematization, updating, and perspective vision of the theoretical and methodological foundations of historical and pedagogical science in Ukraine.

Among the dominant methodological approaches are comparative-historical, civilizational and regionalist, cultural, anthropological, discursive, and narrative.

Approaches to the periodization of historical and pedagogical research are illustrated by the example of dissertation research by Ya. Kodlyuk, N. Ihnatenko, T. Medvid, and their own research "Teaching and methodological support of the educational branch "Art" of general secondary education institutions of Ukraine (1991–2020)".

Conclusions are drawn regarding the prospects of innovative research strategies.

Keywords: theoretical and methodological principles; periodization of historical and pedagogical research, innovative research strategies.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень. Проблематика теоретико-методологічних засад досліджень з історії української педагогіки набула активного резонансу від початку 1990-х років; так до кінця 1990-х років з'явилися фундаментальні наукові дослідження, розробки навчально-методичного забезпечення одноіменного курсу, серед авторів: В. Кравець (Тернопіль), О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко, Б. Ступарик (Івано-Франківськ), М. Левківський та О. Дубасенюк (Житомир), А. Сбруєва та М. Рисіна (Суми) та ін., що активізувало необхідність критичного аналізу методологічних засад історико-педагогічних досліджень.

Огляд сучасних історико-педагогічних досліджень в Україні (М. Богуславський, Н. Гупан, Л. Голубничка, М. Тимошенко та ін.) демонструє процеси активного перегляду теоретико-методологічних орієнтирів, посилення тенденції міждисциплінарності, критичного оновлення понятійного апарату, що обумовлено відходом від домінування позитивістської парадигми, інтеграцією в європейський науковий простір, ознайомлення із зарубіжними методологіями, концепціями у царині освітніх наук. Можемо прослідкувати зростання інтересу до т.зв. “плюралістичної методології” як поєднання дослідницьких стратегій, що дозволяє уникнути однобічності та враховувати “багатошаровість” досліджуваних історико-педагогічних явищ (М. Богуславський, Н. Дічек та ін.).

Визначальний внесок у розвиток методологічної проблематики історико-педагогічних досліджень внесла О. Сухомлинська. Так у виданні “Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем” [11] представлені статті “Деякі питання етимології педагогічного знання”, “Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні”, “Історія педагогіки як наука та навчальний предмет: актуальні проблеми”, “Персоналія в історико-педагогічному дискурсі”, “Періодизація педагогічної думки в Україні”. Окремо видрукувані публікації “Методологія дослідження історико-педагогічних реалій”, “Узагальнення історії педагогічної думки та аналіз спадщини вітчизняних педагогів” та ін. У цих працях закладені основи для систематизації, оновлення, перспективного бачення теоретико-методологічних засад історико-педагогічної науки в Україні.

Мета статті – окреслити основні підходи оновлення теоретико-методологічних засад в сучасних наукових дослідженнях історико-педагогічного спрямування.

Завдання статті – коротко висвітлити підходи до періодизації в сучасних історико-педагогічних дослідженнях, пов'язаних із змістовим наповненням шкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Процеси відходу

від “телеологічних” і “нормативістських” моделей дослідження історико-педагогічних явищ обумовили посилення т. зв. “мікроісторичних”, “локальних” та “біографічних” студій; так, від пошуку “загальних закономірностей” акцент зміщується на вивчення “освітніх практик” та ін., щодо історіографії – джерело набуває трактування не як “об’єктивний факт”, а як “соціально сконструйований текст”, який потребує критики контекстів, дискурсів, упереджень.

Наведемо основні узагальнені підходи щодо методологічних засад у сучасних історико-педагогічних дослідженнях (за О. Сухомлинською), серед них: хронологічний (лінійний), цивілізаційно-культурологічний, соціально-політичний, ідейно-парадигмальний, особистісно-біографічний підходи [11].

Суть “хронологічного” (лінійного) підходу відображає домінуючий “періодизаційний” поділ історико-педагогічного процесу на послідовні етапи, відповідно до загальноприйнятої періодизації в історії, конкретизацію етапів, відповідно до хронологічних та географічних рамок окремих конкретних досліджень. Однак, цей підхід, на думку низки дослідників, є надто узагальненим, не враховує особливостей розбудови системи шкільництва, характеристик розвитку педагогічної думки, її окремих напрямків у конкретних країнах та ін.

Суть “цивілізаційно-культурологічного” підходу, який лежить в основі праць з порівняльної педагогіки, полягає в більш повному урахуванні культурно-цивілізаційних змін, особливостей розбудови системи шкільництва, розвитку педагогічної думки і трансформацій освітніх ідеалів у конкретних країнах, що дозволяє дослідникам повніше висвітлити глибинні зміни щодо розбудови шкільництва, розвитку педагогічної думки, її окремих напрямків та ін.

За т. зв. “соціально-політичним” підходом, актуальним для історико-педагогічної думки пострадянських країн, зокрема України, періодизація укладається відповідно до окремих етапів соціально-політичного розвитку держави, до радикальних змін у суспільно-політичному контексті, їх впливу на освітні процеси тощо, однак, на думку низки дослідників, ця періодизація несе ризики суб’єктивізму “ідеологічного забарвлення”.

Суть “ідейно-парадигмального” підходу, який став домінуючим на межі ХХ–ХХІ ст., полягає у періодизації, упорядкованій відповідно до панівних педагогічних концепцій, ідей, теорій, парадигм (авторитарна, гуманістична, особистісно орієнтована педагогіка та ін.). Це дозволяє прослідкувати внутрішню динаміку освітніх процесів, педагогічної думки, розвитку теоретико-методичних засад та ін.

“Інституційно-функціональний” підхід закладає періодизацію на основі дат і тривалості закладення, розвитку окремих інституцій освіти (школа, університет, педагогічні товариства, міністерства та ін.).

Більш вузьким є т. зв. “особистісно-біографічний підхід”, у якому періодизація базується на теоретико-методичних засадах діяльності видатних педагогів-мислителів, що дозволяє поглибити розуміння концептуально-ідейного педагогічного контексту впродовж певних хронологічних рамок.

Підсумовуючи, можемо прослідкувати, що домінуючою у сучасних історико-педагогічних дослідженнях є тенденція до поєднання різних підходів щодо періодизації, що забезпечує більш системне, комплексне, різноаспектне вивчення та аналіз тенденцій, теоретико-методичних засад, змісту освітніх процесів та ін.

Щодо проблематики мистецької освіти [7], із розробкою нових філософських засад мистецької освіти, закладених у працях О. Рудницької, активно репрезентується цивілізаційно-культурологічний, ідейно-парадигмальний підходи (наукова школа О. Олексюк), інституційно-функціональний підхід у дослідженні систем навчання, підготовки фахівців-освітян, зокрема вчителів музики (дослідження В. Черкасова [12] та ін.). В історико-педагогічних дослідженнях початку XXI ст., зокрема пов’язаних із проблематикою загальної мистецької освіти (наукова школа Л. Масол), переважає тенденція відходу від “жорсткої хронологічності” на користь парадигмального та культурологічного аналізу, із врахуванням міждисциплінарності досліджень, соціокультурного контексту та ін. [7].

Спробуємо узагальнити. Серед домінуючих методологічних підходів назвемо порівняльно-історичний, цивілізаційний та регіоналістський, культурологічний, антропологічний, дискурсивний і наративний. Так, порівняльно-історичний підхід служить для виявлення спільного й відмінного в розвитку освітніх систем різних країн та епох, забезпечуючи таким чином органічну інтеграцію українських досліджень у міжнародний контекст. Цивілізаційний та регіоналістський підходи дозволяють простежувати особливості розвитку освіти в рамках окремих культурно-історичних регіонів, порівнювати їх між собою, визначати універсальні та унікальні моделі тощо. Культурологічний підхід (символи, наративи, ментальні структури, традиції виховання) спрямований на аналіз педагогічних ідей та практик як частини ширшої культурної динаміки. Антропологічний підхід (“історія знизу”) акцентований на досвіді особистості, педагогічній взаємодії й освітньому контексті. У центрі дискурсивного і наративного підходів – способи репрезентації педагогічних явищ у текстах, т.зв. “дискурсивні практики” в освіті, “педагогічні міфи й ідеологеми” та ін.

Розглянемо підходи до періодизації на прикладі низки історико-педагогічних досліджень, пов’язаних із загальною освітньою практикою [7].

У дослідженні Я. Кодлюк (“Теорія і практика

підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960–2000 рр.)”) домінує історико-педагогічний підхід, представлена авторська періодизація процесу підручникотворення в галузі початкової освіти України впродовж 1960–2000 рр. Виокремлено 2 основних етапи: I-й – розвиток підручникотворення в початковій освіті у 1960–80-х рр., II-й – підручникове забезпечення початкової школи в умовах державної незалежності України. Одночасно, у першому етапі авторка виокремлює “відносно завершені проміжки”, серед яких:

- підручникове забезпечення процесу підготовки реформи школи 1960-х рр.;
- перехід початкової школи на новий зміст і тривалість навчання (кінець 1960-х – 1970-і роки);
- реформування початкової ланки освіти у 1980-х роках та його вплив на практику підручникотворення [6].

Виокремлення хронологічних рамок другого етапу пов’язане із реформуванням національної системи освіти від часу проголошення державної незалежності України і передбачало “приведення системи у відповідність до нових соціально-економічних цілей, життєвих реалій, особливо потреб державотворення відповідно до Конституції України та Закону про освіту, забезпечення національного характеру і водночас конкурентоспроможності української освіти на світовому ринку” [6].

Етап охопив такі періоди: перехідний (початок 1990-х – 1995 рр.); період розробки державних стандартів загальної середньої освіти (1996–1999 рр.); стан підручникотворення в період запровадження Державного стандарту початкової загальної освіти (2000).

У дослідженні Н. Ігнатенко (2024) “Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991–2020 рр.)” представлено авторську періодизацію генези змісту теорії та методики навчання історії в закладах загальної середньої освіти, в основі якої – циклічні етапи розвитку законодавчої бази та державної політики в галузі освіти України від часу набуття державного суверенітету. Авторкою виокремлено:

- концептуальний (ідеологічно-організаційний 1991–1996 рр.),
- нормотворчий (1996–2010 рр.),
- контрверсійний (2010–2017 рр.),
- реформаційний (2017–2020 рр.) періоди [5].

Розглянемо підходи до періодизації у дослідженні Т. Медвідь “Становлення та розвиток загальної музичної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)” [9]. Авторка пропонує таку періодизацію: етап, пов’язаний із передумовами становлення загальної музичної освіти (з 1950-х рр.), етап становлення загальної музичної освіти (з 1970-х рр.), етап розвитку загальної му-

зичної освіти (з II-ї половини 1980-х рр.), етап національного відродження загальної музичної освіти (з 1991 р.).

Обираючи методологічні підходи до періодизації дослідження “Навчально-методичне забезпечення освітньої галузі “Мистецтво” закладів загальної середньої освіти України (1991–2020 рр.)”, вважаємо доцільним виділити два основні етапи, умовно:

- етап розбудови шкільної мистецької освіти на національних засадах (1991 – 2000 рр.);
- етап стандартизації змісту шкільної мистецької освіти (2000 – 2020 рр.).

Нижня межа першого етапу пов’язана із започаткуванням процесів реформування національної системи освіти після проголошення державної незалежності, із узгодженням освітніх нормативних положень відповідно до Конституції України, Закону “Про освіту (1991), “Концепції загальноосвітньої школи” (1991). Верхньою межею етапу визначено прийняття Закону України “Про загальну середню освіту”.

Другий етап пов’язуємо із розробкою нової нормативної бази функціонування загальноосвітньої школи: Державні стандарти в галузі мистецької освіти, впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти (2000) як нижньої межі етапу. Концептуальні зміни в галузі “Мистецтво” закладені в “Концепції художньо-естетичного виховання учнів у системі освіти України” (2004), в положеннях Державного стандарту базової та повної середньої освіти (2004), Державного стандарту початкової загальної освіти (2011), Державного стандарту повної середньої освіти (2011) обумовили активні процеси підручникотворення, розробки методичного супроводу, календарного планування, навчально-методичних посібників [6], хрестоматій для слухання музики, хорового співу та ін. [7].

Наступні якісні зміни в сучасному освітньому процесі, зокрема щодо його початкової ланки, обумовлюються затвердженням Державного стандарту початкової загальної освіти (2018), Наказів МОН України “Про затвердження типових освітніх програм для 1–2-х класів закладів загальної середньої освіти” (2018), “Про затвердження типових освітніх програм для 3–4-х класів закладів загальної середньої освіти” (2018). Програми, розроблені групами авторів під керівництвом О. Савченко та Р. Шияна [10], стали основою для активної реалізації концепції НУШ у початковій ланці загальної середньої освіти (2018 – 2020-й рр.) [8].

Зазначимо, що до проблеми компаративного вивчення нормативного забезпечення освітньої галузі в Україні зверталися В. Кремінь, Л. Березівська, Н. Бібік, О. Савченко, В. Ільченко, О. Ляшенко, О. Локшина та ін.; так, аналіз концептуальних

основ державних стандартів загальної середньої освіти був предметом публікацій С. Гончаренка, Ю. Мальованого, О. Савченко, Т. Засєкіної, Л. Гриневич, Р. Шияна та ін. Досвід стандартизації в освітніх системах зарубіжних країн вивчали О. Локшина, Н. Лавриченко, Г. Єгорова та ін. Вагомий вклад щодо розробки, впровадження та забезпечення стандартів загальної освіти на прикладі галузі “Мистецтво”, їх аналізу та вдосконалення здійснили групи авторів, зокрема, під керівництвом Л. Масол (Масол, 2014, 2019) та ін.

Отже, фокус нашого дослідження зосереджений на аналізі концептуальних засад державних стандартів, мети і завдань програм з курсів “Музичне мистецтво”, інтегрованого курсу “Мистецтво” як нового формату загальної мистецької освіти, на висвітленні відповідного навчально-методичного забезпечення означених курсів тощо [7].

В контексті процесів підручникотворення наведемо приклади розробки методичного супроводу [4], навчально-методичних посібників [1], хрестоматій для слухання музики, хорового співу хрестоматій тощо [3], зокрема із використанням зразків національної композиторської спадщини, що виступає важливим чинником формування культурної ідентичності шкільної молоді [2].

Зробимо висновки. Трансформаційні процеси навчально-методичного забезпечення галузі “Мистецтво” досліджуються нами в контексті аналізу нормативно-правового й науково-методичного забезпечення галузі, у дискурсі посттоталітарної культурної трансформації української освітньої системи та її органічного входження у загальноєвропейський освітній простір.

Посттоталітарну культурну трансформацію в музичному мистецтві України (1991–2020 рр.), її екстраполяцію на завдання і зміст загальної мистецької (музичної) освіти трактуємо як багаторівневий процес радикальних змін у сфері контексту мистецьких реалій (продукування, репрезентації, сприйняття зразків різновидів мистецтва) та його інституційної організації в умовах переходу від т. зв. “тоталітарної моделі” до відкритого культурного середовища, що взаємодіє в контексті глобального цивілізаційного простору.

Водночас зазначимо, що процес посттоталітарної культурної трансформації органічно поєднує “реконструкцію” імперського (пострадянського) наративу з відновленням і утвердженням національної культурної і мистецької ідентичності, передбачає процеси розвитку нових форм мистецької медіації та комунікації, інтеграційний рух в європейський та світовий культурний контекст, зміну моделі доступу до мистецтва у культурно-освітній практиці на різних ланках загальної і фахової освіти в Україні. Підкреслимо, що ці процеси значно актуалізуються в умовах воєнних викликів.

Висновки. Сучасні підходи до проблеми оновлення теоретико-методологічних засад історико-педагогічних досліджень спонукають до активного залучення інноваційних дослідницьких стратегій. Важливими ознаками останніх є міждисциплінарність як поєднання історії, педагогіки, соціології, психології, культурології, цифрових гуманітарних наук (Digital Humanities), використання методів т.зв. “цифрової історії”: оцифрування документів, візуалізація даних, текстовий аналіз (text mining), “GIS-картографування” історико-педагогічних процесів, увага до “біографістики” та “усної історії”, які поглиблюють розуміння педагогічної спадщини через аналіз життєвих шляхів педагогів, збір усних свідчень, роботу з особистими архівами та ін.

Зазначимо, що перед історико-педагогічною наукою залишаються виклики щодо т. зв. “методологічної фрагментації”, що вимагає певної узгодженості стандартів дослідження, забезпечення прозорості і відтворюваності наукових результатів, завдання подальшої критичної оцінки та “очищення” історико-педагогічного знання від ідеологічних нашарувань та міфів, створених у ХХ ст. Окремим викликом є інтеграція української педагогічної думки у світовий науковий простір, що вимагає активного діалогу з європейськими школами історії освіти, участі у міжнародних проєктах, використання спільних методологічних рамок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринчук І. Про що і як розповідає музика : Цікава теорія музики у творчих завданнях: Посібник-зошит. Тернопіль : Астон, 2013. 60 с.
2. Гринчук І. Український пісенний репертуар як чинник самоідентифікації та самореалізації. *Мистецтво та освіта*. 2024. № 3 (113). С. 51–56. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3\(113\)-51-56](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3(113)-51-56)
3. Гринчук І. Оволодіння навчальним виконавським репертуаром як проблема педагогічної екстраполяції. *Мистецтво та освіта*. 2025. № 2 (116). 55–60. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2\(116\)-55-60](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2(116)-55-60).
4. Гринчук І.П., Бурська О.П. Проблеми музичного мислення: теорія і методика розвитку. Діалектика музичного логосу та ейдосу: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 224 с.
5. Ігнатенко Н.І. Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991–2020 рр.): автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025.
6. Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960–2000 рр.): автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2005. 36 с.
7. Кодлюк Я., Гринчук І. Підходи до періодизації шкільної освіти в Україні (1991–2000 рр.): змістовий критерій. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 6 (36), С. 1172–1185. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(26\)-1172-11865](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(26)-1172-11865)
8. Масол Л. Навчально-методичний посібник “Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу “Мистецтво” у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу”. Київ : Генеза, 2019. 208 с.
9. Медвідь Т.О. Становлення та розвиток загальної музичної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок

ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Дрогобич, 2015. 20 с.

10. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ: Видавництво “Світоч”, 2019. 336 с.

11. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003. 68 с.

12. Черкасов В.Ф. Періодизація музично-педагогічної освіти України в умовах наближення до європейських і світових стандартів. *Мистецтво та освіта*, 2021. № 3 (101). С. 7–12. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-3\(101\)-7-12](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-3(101)-7-12)

REFERENCES

1. Hrynychuk, I. (2013). Pro shcho i yak rozpovidaye muzyka : Tsikava teoriya muzyky u tvorchykh zavdannnyakh [What and how music tells: An interesting theory of music in creative tasks: A manual-notebook]. Ternopil, 60 p. [in Ukrainian].
2. Hrynychuk, I. (2024). Ukrayinskyi pisennyi repertuar yak chynnyk samoidentyfikatsiyi ta samorealizatsiyi [Ukrainian song repertoire as a factor of self-identification and self-realization]. *Art and education*. No. 3 (113). pp. 51–56. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3\(113\)-51-56](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3(113)-51-56) [in Ukrainian].
3. Hrynychuk, I. (2025). Ovolodinyi navchalnym vykonavskym reperturom yak problema pedahohichnoyi ekstrapolyatsiyi [Mastering the educational performing repertoire as a problem of pedagogical extrapolation]. *Art and education*. No. 2 (116). pp. 55–60. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2\(116\)-55-60](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2(116)-55-60) [in Ukrainian].
4. Hrynychuk, I. & Burska O. (2008). Problemy muzychnoho myslennya: teoriya i metodyka rozvytku. Dialektyka muzychnoho lohosu ta eydosu [Problems of musical thinking: theory and methods of development. Dialectics of musical logos and eidos]. *Educational and methodological manual*. Ternopil, 224 p. [in Ukrainian].
5. Ihnatenko, N.I. (2025). Transformatsiyni protsesy v teoriyi ta metodytsi navchannya istoriyi v shkoli periodu nezalezhnosti Ukrayiny (1991–2020 rr). [Transformational Processes in the Theory and Methods of Teaching History in Schools during the Independence Period of Ukraine (1991–2020)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ternopil, 36 p. [in Ukrainian].
6. Kodlyuk, Ya.P. (2005). Teoriya i praktyka pidruchnykotvorennia u haluzi pochatkovoyi osvity Ukrayiny (1960–2000 rr.) [Theory and practice of textbook creation in the field of primary education of Ukraine (1960–2000)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 36 p. [in Ukrainian].
7. Kodlyuk, Ya. & Hrynychuk, I. (2025). Pidkhody do periodyzatsiyi shkilnoyi osvity v Ukrayini (1991 – 2000 rr.): zmistovyy kryteriy [Approaches to periodization of school education in Ukraine (1991–2000): content criterion]. *Bulletin of Science and Education*. No. 6 (36), pp. 1172–1185. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(26\)-1172-11865](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(26)-1172-11865) [in Ukrainian].
8. Masol, L.M. (2019). Navchalno-metodychnyy posibnyk “Nova ukrayinska shkola: metodyka navchannya intehrovanoho kursu “Mystetstvo” u 1–2 klasakh na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu” [Teaching and methodological manual “New Ukrainian School: Teaching Methods of the Integrated Course “Art” in Grades 1–2 on the Basis of the Competency-Based Approach”]. Kyiv, 208 p. [in Ukrainian].
9. Medvid, T.O. (2015). Stanovlennia ta rozvytok zahalnoyi muzychnoyi osvity v Ukrayini (druha polovyna XX –

pochatok XXI stolittya) [The formation and development of general music education in Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. 20 p. [in Ukrainian].

10. Typovi osvritni prohramy dlya zakladiv zahalnoyi serednoyi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy [Typical educational programs for general secondary education institutions: grades 1–2 and 3–4]. Kyiv, 2019. 336 p. [in Ukrainian].

11. Sukhomlynska, O.V. (2003). *Istoryko-pedahohichnyy protses: novi pidkhody do zahalnykh problem* [Historical and

pedagogical process: new approaches to general problems]. Kyiv, 68 p. [in Ukrainian].

12. Cherkasov, V.F. (2021). Periodyzatsiya muzychno-pedahohichnoyi osvity Ukrayiny v umovakh nablyzheniya do yevropeyskykh i svitovykh standartiv [Periodization of music and pedagogical education in Ukraine in the context of approaching European and world standards]. *Art and Education*. No. 3 (101), pp. 7–12. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-3\(101\)-7-12](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-3(101)-7-12) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.11.2025

УДК 378.015.31:172.15

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.346502>

Олександр Процюк, кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Національного університету водного господарства та природокористування
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0936-357X>
Іван Комарь, аспірант кафедри
освітнього менеджменту, артменеджменту та соціальної роботи
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0243-2902>

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ

У статті висвітлено теоретико-методологічні засади формування психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини в умовах сучасних соціокультурних трансформацій.

Узагальнено наукові підходи до структури готовності, що охоплює мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний та ціннісно-смысловий компоненти.

Обґрунтовано значення психологічної підготовленості як чинника стійкості й відповідальності молоді.

Наголошено на ролі освітнього середовища та патріотичного виховання у розвитку внутрішньої стійкості й саморегуляції.

Підкреслено необхідність інтеграції психолого-педагогічних технологій для забезпечення ефективної підготовки молоді до виконання завдань із захисту держави.

Ключові слова: психологічна готовність; молодь; захист Батьківщини; патріотичне виховання; психолого-педагогічні технології.

Лім. 15.

Oleksandr Protsiuk, Ph.D. (Psychology), Associate Professor,
Associate Professor of the Social Science Department,
National University of Water and Environmental Engineering
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0936-357X>
Ivan Komar, Postgraduate Student of the Educational and
Socio-Cultural Management and Social Work Department,
Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0243-2902>

FORMATION OF YOUNG PEOPLE'S PSYCHOLOGICAL READINESS FOR THE DEFENSE OF THE HOMELAND

The article examines the theoretical and methodological foundations of forming young people's psychological readiness to defend their Homeland in the context of contemporary sociocultural transformations and increasing security challenges. Modern scientific approaches to understanding psychological readiness are analysed, and conceptions of its structure-encompassing motivational, emotional-volitional, cognitive, and value-semantic components are summarised. The significance of psychological preparedness as a key factor ensuring resilience, responsibility, and the effectiveness of young people's actions in the field of national security is substantiated.

The conditions and psycho-pedagogical mechanisms for developing youth's internal resilience, self-regulation, and moral responsibility are highlighted. Particular attention is paid to the role of the educational environment, socio-educational

influences, and civic-patriotic practices in fostering readiness for the conscious fulfilment of civic duty. Contemporary experience in implementing patriotic education programs and psycho-pedagogical support is generalised, with emphasis on their importance for shaping the comprehensive preparedness of the younger generation.

It is concluded that the complex integration of psycho-pedagogical technologies is a necessary prerequisite for ensuring the effective preparation of young people for performing tasks related to national defence.

Keywords: *psychological readiness; youth; defense of the Homeland; self-patriotic education; psycho-pedagogical technologies.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства відбувається в умовах глибоких соціокультурних трансформацій, посилення зовнішніх і внутрішніх загроз, а також зростання вимог до відповідальності та компетентності молодого покоління.

Повномасштабна російсько-українська війна суттєво ускладнила безпекове середовище, актуалізувавши потребу в цілеспрямованому формуванні у молоді психологічної готовності до захисту Батьківщини як ключової умови зміцнення оборонного потенціалу держави. У цих умовах питання розвитку психічної стійкості, внутрішньої саморегуляції, високого рівня мотиваційної активності та ціннісного усвідомлення громадянського обов'язку набувають особливої ваги.

Психологічна готовність до захисту Батьківщини виступає ключовим чинником ефективності та стійкості дій молоді в умовах кризових та екстремальних ситуацій. Сучасні воєнні виклики, інформаційна нестабільність та постійна невизначеність висувають підвищені вимоги до здатності особистості приймати відповідальні рішення, зберігати психологічну рівновагу та адекватно регулювати емоційні реакції.

Важлива роль у формуванні зазначених якостей належить освітньому середовищу, яке має забезпечувати цілісний розвиток особистості, здатної ефективно діяти в умовах підвищених ризиків та соціальних викликів. Водночас у сучасних умовах простежується недостатня узгодженість між державними вимогами, теоретико-методологічними підходами та реальним рівнем психологічної підготовленості молоді.

Науковці, серед яких І. Бех, О. Даценко, О. Дем'янюк, К. Чорна, К. Журба, М. Зубалій, В. Івашковський, М. Тимчик, О. Остапенко, В. Лещук, М. Чепіль та ін., зазначають, що попри задекларовану державними стандартами необхідність формування високого рівня психологічної готовності, механізми її практичного забезпечення часто є нечіткими, недостатньо систематизованими або обмеженими ресурсно.

Наявна диспропорція між нормативно визначеними очікуваннями та фактичним станом підготовленості підсилює потребу в науковому обґрунтуванні й упровадженні інноваційних психолого-педагогічних стратегій. Їх упровадження має бути спрямоване на розвиток особистісної стійкості молоді, формування готовності до конструктивних дій у

надзвичайних ситуаціях та зміцнення усвідомленої оборонної мотивації як важливого чинника національної безпеки в умовах тривалих соціальних трансформацій.

Упродовж останніх років в Україні ухвалено низку стратегічних нормативно-правових та концептуальних документів, що визначають державні пріоритети у сфері національно-патріотичного виховання та формування психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини. Серед них особливе значення мають Закони України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності" (2022), які закладають правові основи підтримки соціально активної та відповідальної молоді [6]. Важливу роль відіграють також Указ Президента України "Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року" (2021) [14], що окреслюють механізми підготовки молодого покоління до ефективної участі у захисті державних інтересів та реагуванні на безпекові виклики.

Сучасна законодавча та стратегічна база формує цілісні правові й методологічні засади, необхідні для системного розвитку у студентської молоді якостей, що забезпечують ефективне виконання громадянських і патріотичних обов'язків. Це, у свою чергу, виступає важливим чинником зміцнення оборонного потенціалу держави та підвищення соціальної стійкості суспільства в умовах тривалих безпекових викликів.

З огляду на зазначене, актуальність досліджуваної проблеми зумовлюється сукупністю соціальних, педагогічних і безпекових факторів. Саме вони визначають психолого-педагогічне забезпечення формування психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини як стратегічно пріоритетне завдання сучасної науки та освітньої практики.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У сучасному науковому дискурсі проблема формування психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини розглядається як комплексне психолого-педагогічне явище, що інтегрує мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові та ціннісно-сміслові компоненти [3]. Як зазначає Т. Рибчинська, психологічна готовність у контексті національної безпеки формується під впливом поєднання особистісних ресурсів і соціального середовища, а її ядром є внутрішня стійкість та здатність діяти в умовах невизначеності. На думку дослідниці, саме рівень саморегуляції визначає, наскільки ефективно

молодь може адаптуватися до екстремальних ситуацій та виконувати завдання оборонного характеру [13].

Т. Окушко у своїх працях акцентує увагу на мотиваційно-ціннісній складовій, підкреслюючи, що готовність до захисту держави не може зводитися лише до технічної чи фізичної підготовки. Авторка наголошує, що почуття громадянської відповідальності, патріотична самоідентифікація та усвідомлення значущості особистого внеску є тими факторами, які забезпечують стійку мотивацію та визначають потенціал молоді до подолання стресових впливів [9].

З огляду на сучасні безпекові виклики, особливо важливим стає розуміння психологічних механізмів, що забезпечують стійкість молоді людини. На думку В. Демченко, центральним чинником психологічної готовності є розвиток резиліентності – здатності швидко відновлюватися після дії стресорів та зберігати психофізичну рівновагу. Дослідник підкреслює, що для сучасної молоді, яка перебуває в умовах тривалої воєнної напруги, ключовим завданням виступає формування навичок емоційної саморегуляції, управління тривогою та розвитку позитивних копінг-стратегій [4]. У цьому аспекті особливої ваги набуває освітнє середовище, здатне забезпечувати умови для безпечної рефлексії, психологічної підтримки та моделювання ситуацій відповідального вибору.

Вагомий внесок у теоретичне опрацювання проблеми психологічної стійкості молоді забезпечено численними науковими дослідженнями. Так, Ю. Бабаян та А. Тертична, аналізуючи поведінкові реакції молоді в умовах зростання загроз і соціальної нестабільності, акцентують на визначальній ролі колективної взаємодії, довіри та відчуття групової підтримки як базових механізмів формування та зміцнення психологічної стійкості [1]. Подібну позицію поділяє С. Бойко, яка розглядає готовність молоді до дій у кризових ситуаціях крізь призму екосистемного підходу. Вона обґрунтовує, що рівень стійкості особистості формується не лише на основі індивідуально-психологічних характеристик, а й визначається якістю соціальних зв'язків, доступністю ресурсів та ефективністю інституційної підтримки, створюючи комплексну систему факторів, здатних підтримувати адаптивність і психологічну витривалість молоді людини [2].

О. Бялик підкреслює значення національно-патріотичного виховання як основи формування психологічної готовності молоді. Вона зазначає, що без внутрішньої усвідомленої установки на цінність державності, національної ідентичності та громадянської відповідальності неможливо забезпечити стійку та осмислену готовність до виконання оборонних функцій [3].

У наукових джерелах також підкреслюють важливу роль закладів вищої освіти у формуванні психологічної готовності молоді. Так, Т. Ціпан наголошує, що університети мають виступати не лише трансляторами знань, а й просторами розвитку психологічної стійкості, моральної свідомості та практичних компетентностей, необхідних у кризових ситуаціях. Авторка акцентує на значущості інтеграції психолого-педагогічних технологій, тренінгів саморегуляції, волонтерських практик та елементів безпекової освіти в навчальний процес, що сприяє комплексному формуванню готовності студентів до ефективної діяльності в умовах невідомості та ризику [15].

Отже, узагальнення поглядів учених різних періодів розвитку педагогічної та психологічної науки дає підстави стверджувати, що формування психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини є багаторівневим і поліструктурним процесом, який охоплює особистісний, соціальний та інституційний виміри.

Метою статті є узагальнення теоретичних засад формування психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини та окреслення її ключових структурних і педагогічних компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування психологічної готовності студентської молоді до захисту Батьківщини постає як цілеспрямований і науково обґрунтований процес розвитку глибинних внутрішніх ресурсів особистості, що забезпечують її здатність ефективно функціонувати в умовах сучасних безпекових викликів. Науковці підкреслюють, що психологічна готовність трактується як інтегральний стан і властивість особистості, що забезпечує ефективне розв'язання завдань діяльності. Вона включає ситуативний компонент, зумовлений актуальними психічними станами, та стійкий компонент, детермінований індивідуально-психологічними характеристиками. Як комплексний показник професійної спроможності, психологічна готовність об'єднує професійні знання, уміння й навички з особистісними рисами, ядром яких виступають базові психічні процеси та властивості. психологічна готовність є комплексним інтегральним утворенням, у структурі якого поєднуються різноманітні психічні компоненти – мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий та поведінково-операційний [3; 5; 10].

Структурна організація психологічної готовності забезпечує виконання ключових функцій, необхідних для ефективної діяльності в умовах небезпеки. Вона сприяє мобілізації внутрішніх ресурсів, адаптації до стресових ситуацій, регуляції емоційно-вольових станів та оцінюванню ризиків, що дозволяє приймати зважені та відповідальні рішення. Реалізація цих функцій робить психологічну

готовність важливою умовою успішної поведінки у складних обставинах [1; 13].

Студентський вік, як зазначає С. Бойко, є сенситивним періодом для становлення ідентичності, формування світоглядних орієнтацій та особистісних смислів. На цьому етапі активно розвиваються рефлексивні механізми, зростає здатність до морально-правового аналізу дійсності, проте залишаються вразливими емоційно-вольова регуляція та навички прогнозування наслідків власних рішень [2]. Саме тому педагогічний вплив має бути спрямований на розбудову внутрішніх психологічних ресурсів, що забезпечують здатність молоді адаптуватися до динамічних соціальних умов, долати невизначеність і мобілізувати себе в екстремальних обставинах.

Психологічна готовність до оборони держави постає як складна інтегральна характеристика, яка включає мотиваційно-ціннісний пласт (внутрішньо прийняті патріотичні настанови, моральну відповідальність за національну безпеку, орієнтацію на суспільно значущу діяльність) [1]; когнітивний сегмент (системні уявлення про безпекові ризики, знання алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях, розуміння соціально-політичних процесів) [6]; емоційно-вольовий компонент (психічна стійкість, здатність керувати тривогою, внутрішня зібраність, витривалість) [3]; та операційно-поведінковий аспект (уміння працювати в команді, приймати швидкі та виважені рішення, ефективно використовувати набуті знання у практичних умовах) [1].

Узгоджена взаємодія зазначених складових формує здатність студента адекватно реагувати на загрози, підтримувати оптимальний рівень особистісної мобілізації, зберігати здатність до конструктивної діяльності у напружених обставинах. В основі такої взаємодії, згідно з Т. Рибчинською, лежать універсальні психологічні механізми – мотиваційна активізація, когнітивна інтерпретація ситуації, емоційна стабілізація та довільна регуляція поведінки [13]. Їхній розвиток безпосередньо пов'язаний з організацією освітнього середовища, зокрема створення умов для формування відповідального ставлення до суспільної безпеки, розвитком критичного мислення, формуванням здатності до колективної взаємодії та відпрацюванням практичних умінь реагування на кризові ситуації.

Важливо зазначити, що в сучасних умовах, позначених високим рівнем загроз і соціальною нестабільністю, формування психологічної готовності студентської молоді набуває статусу стратегічного завдання держави та системи вищої освіти. Воно виходить далеко за межі традиційної передачі знань або тренування окремих умінь, адже йдеться про комплексне становлення особистості, здатної зберігати психічну рівновагу, діяти усвідомлено та ефективно в умовах небезпеки, проявляти громадянську

зрілість і стійку ціннісно-національну позицію. Як наголошує В. Кремень, саме така психологічна готовність забезпечує гармонійну інтеграцію особистісних, професійних та соціальних якостей, що сприяє всебічному розвитку молоді та її здатності відповідати на сучасні цивілізаційні виклики [7].

Розглядаючи психологічну готовність у ширшому вимірі, слід підкреслити, що як комплексна властивість вона формується під впливом взаємодії освітніх, соціальних та особистісних чинників. Т. Пантюк та співавтори зазначають, що становлення цієї якості відбувається поступово, у процесі цілеспрямованої підготовки, усвідомлення молодого людиною власної соціальної ролі, а також набуття досвіду участі у спільних діях та взаємодії в умовах підвищеного ризику [11]. У цьому контексті ефективна підготовка студентської молоді передбачає інтеграцію теоретичних знань, практичних тренувань, психолого-педагогічної підтримки та розвитку ціннісно-смислової сфери, що забезпечує здатність діяти впевнено, відповідально та стійко в умовах сучасних безпекових викликів, демонструючи громадянську зрілість і патріотичну свідомість.

Як підкреслюють І. Кучинська та Д. Крамар, формування психологічної готовності реалізується через поєднання різноманітних психолого-педагогічних механізмів, що забезпечують узгоджений вплив на розвиток особистості [8]. У науковій літературі наголошується, що результативність цього процесу значною мірою зумовлена застосуванням цілісного та інтегрованого підходу, який враховує мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові та поведінково-операційні компоненти психологічної структури особистості [10; 12].

Мотиваційний механізм полягає у формуванні внутрішньої готовності до дії, розвитку патріотичних цінностей, громадянської відповідальності та усвідомлення значущості власного внеску у захист Батьківщини. Реалізація цього механізму передбачає активне залучення студентів до громадських і волонтерських ініціатив, участь у патріотичних проєктах та інтегрованих освітніх програмах, що стимулюють внутрішню мобілізацію і формують стійку мотивацію до дій у кризових ситуаціях [5].

Когнітивний механізм забезпечує формування системних знань і розуміння загроз, алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях та соціально-політичних процесів, що визначають безпековий контекст. Він реалізується через теоретичні навчальні курси, інтерактивні заняття, аналіз кейсів, дискусії та моделювання ситуацій. Розвиток когнітивного компоненту створює основу для адекватного оцінювання ситуацій, прогнозування наслідків власних дій та ухвалення ефективних рішень [4].

Емоційно-вольовий механізм спрямований на розвиток психічної стійкості, здатності контролювати тривогу, страх та напруження, підтримувати

внутрішню рівновагу й витривалість. Його реалізація відбувається через психологічні тренінги, вправи на саморегуляцію, медитативні техніки, а також через участь у практичних симуляціях кризових або екстремальних ситуацій. Формування цього компонента забезпечує здатність діяти усвідомлено та зберігати ефективність у стресогенних умовах [5; 10].

Поведінково-операційний механізм включає формування практичних умінь і навичок, необхідних для колективної взаємодії, прийняття швидких та зважених рішень, ефективного застосування знань у реальних умовах. Він реалізується через командні вправи, рольові ігри, симуляції надзвичайних ситуацій та навчальні заняття з елементами практичних завдань. Важливо, що цей механізм забезпечує інтеграцію мотиваційних, когнітивних і емоційно-вольових компонентів у цілісну дієву модель поведінки [15].

Шляхи формування психологічної готовності передбачають комплексне використання вищезазначених механізмів у системі освітньо-виховного процесу. Відтак особливу увагу слід приділяти системному підходу, який поєднує теоретичну підготовку, практичні тренінги, психолого-педагогічний супровід та соціальну інтеграцію студентів.

Науковці наголошують, що лише системне поєднання усіх компонентів забезпечує цілісне формування особистості та розвиток внутрішньої стійкості, що є ключовим для ефективної діяльності в умовах підвищених безпекових ризиків [3; 10].

Реалізація комплексного підходу передбачає поетапне застосування окремих складових, починаючи з когнітивного компонента, що розкривається через *теоретичну підготовку*. Основою цього етапу є навчальні курси з національної безпеки, цивільної оборони, правових основ оборонної діяльності та сучасних загроз. Особливе значення має інтеграція дисциплін, що сприяють розвитку критичного мислення, здатності до аналізу інформації та прогнозування наслідків власних дій. Методика передбачає активне залучення студентів до дискусій та аналізу реальних ситуацій, що забезпечує усвідомлене засвоєння знань і формування когнітивної готовності [12].

Теоретичні знання є необхідною, але недостатньою умовою формування цілісної психологічної готовності студентів. Для ефективного розвитку емоційно-вольових та поведінково-операційних компонентів критично важливим є застосування *практичних тренінгів і симуляційних вправ*. Зокрема, ефективними методиками виступають симуляції кризових ситуацій, рольові ігри та командні вправи, які дозволяють студентам відпрацювати алгоритми дій у надзвичайних умовах, навчитися приймати швидкі та виважені рішення, координувати свої дії з колегами та адаптуватися до динаміки подій. За переконанням Т. Ціпан, подібні практичні заняття

одночас сприяють розвитку самоконтролю, витривалості та здатності підтримувати психологічну рівновагу, що є критично важливим для ефективної діяльності студентів в умовах сучасних безпекових викликів [15].

Паралельно з розвитком практичних навичок критично важливим є *психолого-педагогічний супровід*, який забезпечує внутрішню стійкість та готовність до саморегуляції в умовах стресу. Системне формування готовності неможливе без уваги до психологічного стану студентів. Використання індивідуальних і групових консультацій, психотерапевтичних технік, тренінгів з саморегуляції та медитаційних практик допомагає зміцнити внутрішню стійкість, знизити рівень тривоги та страху, а також підвищити ефективність взаємодії в команді. Психолого-педагогічна підтримка також сприяє розвитку рефлексивних навичок і здатності до самопізнання, що є критично важливим у процесі прийняття рішень у кризових умовах [3].

Удосконалення внутрішніх психологічних ресурсів стає особливо ефективним, коли воно поєднується із *соціальною активністю та командною взаємодією студентів*. Важливим аспектом є залучення студентів до волонтерських проєктів, патріотичних кампаній, участі в громадських організаціях та колективних ініціативах. Це сприяє формуванню мотиваційно-ціннісного компонента, розвитку командної взаємодії та відповідальності за спільний результат. Соціальна інтеграція також підтримує психологічну стійкість, зміцнює соціальні зв'язки та сприяє консолідації молоді у виконанні громадянських і оборонних завдань [5; 10].

Найбільш ефективною формою формування психологічної готовності є *інтеграція всіх зазначених підходів у єдину систему*, що забезпечує цілісність і послідовність освітньо-виховного процесу. Як наголошує О. Бялик, такий комплексний підхід дає змогу формувати у студентській молоді цілісну готовність, яка проявляється у здатності діяти усвідомлено та відповідально в умовах підвищеного ризику, зберігати психологічну рівновагу й ефективність діяльності у стресових ситуаціях, проявляти громадянську та патріотичну активність, а також інтегрувати особистісні, соціальні та професійні навички для конструктивної взаємодії в колективі [3].

Таким чином, практичні методики формування психологічної готовності студентів повинні бути системними, інтегрованими та адаптованими до сучасних умов, зокрема до викликів, що постають перед молоддю в умовах російсько-української війни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Психологічна готовність молоді до захисту Батьківщини постає як системне, багатовимірне утворення, що поєднує мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові та поведінково-операційні компо-

ненти, забезпечуючи здатність діяти ефективно й відповідально в умовах сучасних безпекових загроз. Узгоджена взаємодія цих компонентів визначає рівень особистісної стійкості, готовності до саморегуляції, здатності ухвалювати рішення в умовах стресу та підтримувати оптимальну поведінкову активність у кризових ситуаціях.

У контексті російсько-української війни значення психологічної готовності зростає багаторазово, адже молодь стає важливою частиною оборонної та суспільної стійкості держави. Психологічна готовність виступає одним із ключових чинників як для потенційних військовослужбовців Збройних Сил України, так і для молодих людей, залучених до волонтерських, інформаційних, кібербезпекових та інших форм громадянської підтримки сектору безпеки і оборони. У цьому контексті орієнтиром слугують морально-вольові якості, професіоналізм і стійкість, які демонструють воїни ЗСУ.

Важливе значення належить і закладам вищої освіти, які виступають одним із провідних інститутів формування психологічної готовності молоді. Освітній процес, насичений сучасними формами підготовки, професійно орієнтованими дисциплінами, курсами з національної безпеки, психології стресостійкості, цивільного захисту, а також діяльнісними методами (тренінги, моделювання кризових ситуацій, командні завдання, військово-патріотичні заходи), сприяє розвитку усвідомленої громадянської позиції й формуванню необхідних психічних якостей. Особливої ваги набуває діяльність кафедр психології, фізичного виховання, безпеки життєдіяльності, військової підготовки, оскільки саме вони закладають базу компетентностей, потрібних для майбутніх захисників держави.

Отже, психологічна готовність молоді до захисту Батьківщини є не лише внутрішньою характеристикою особистості, а комплексним результатом взаємодії освітніх впливів, соціального контексту та власної активності студента. Вона визначає потенціал молодого покоління бути суб'єктом національної безпеки, забезпечувати обороноздатність держави та підтримувати стійкість українського суспільства. В умовах триваючої війни її формування є стратегічним завданням системи освіти, суспільства та держави.

Подальші наукові дослідження психологічної готовності молоді до захисту Батьківщини повинні зосереджуватися на вдосконаленні практичних методик з урахуванням студентського віку та умов воєнного стану, а також на вивченні ролі викладачів і освітніх середовищ у розвитку психологічної стійкості та громадянської відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаян Ю.О., Тертична А.О. Психологічні особливості мотиваційної готовності студентської молоді до

захисту Вітчизни. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2019. Вип. 67. С. 10–13. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/67-2019/4.pdf>.

2. Бойко С. Формування національно-культурної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*, 2022, Вип. 30, С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2>.

3. Бялик О.В. Формування національної та громадянської ідентичності молоді в умовах сучасних викликів. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 2023, Вип. 209, С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2023_209_6

4. Демченко В.М. Особливості формування національно-культурної ідентичності у здобувачів освіти. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка. Серія: Психологія. Серія: Медицина*, 2023, № 13, С. 142–149. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13\(31\)-142-149](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13(31)-142-149).

5. Журба К.О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. *Вісник НАПН України*, 2023, Т. 5, № 1, С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5123>

6. Закон України “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності”. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

7. Кремень В.Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2020. № 1. С. 113–116. DOI: <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1-113-116>

8. Кучинська І.О., Крамар Д.С. Науково-педагогічні підходи до реалізації військово-патріотичного виховання у практиці закладів освіти України (кінець XX – початок XXI ст.). *Академічні візії*, 2025, Вип. 49, Секція “Освіта/Педагогіка”, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17669586>

9. Окушко Т. Ціннісна єдність як основа становлення громадянської ідентичності учнівської молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2024, № 2 (Кн. 2), С. 95–110. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-95-110>

10. Остапенко О.І., Тимчик М.В., Зубалій М.Д. Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-метод. посібн. Кропивницький, 2022. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Ostapenko_O.I._Navch.-metod._pos._2022.pdf

11. Пантюк Т., Невмержицька О., Суховерський В., Чубінський Т., Гриняк В. Сутність національного та військово-патріотичного виховання дітей і молоді в системі сучасної освіти України. *Молодь і ринок*. 2024. № 7–8 (227–228). С. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.311080>.

12. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повсюдного розвитку України. *Український педагогічний журнал*, 2023, № 2, С. 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72>.

13. Рибчинська Т. Складові психологічної готовності молоді до військової служби. *Scientific Collection*

"InterConf", 2022, Вип. 126, С. 124–130. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1360>

14. Указ Президента України "Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року". 2021. № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/94/2021>.

15. Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*, 2022, Вип. 16, С. 223–232. DOI: <https://doi.org/10.35619/iuu.v1i16.498>.

REFERENCES

1. Babaian, Yu.O. & Tertycna, A.O. (2019). Psykholohichni osoblyvosti motyvatsiinoi hotovnosti studentskoi molodi do zakhystu Vitchyzny [Psychological Features of Motivational Readiness of Student Youth for the Defense of the Homeland]. *Scientific Journal of Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, Issue 67, pp. 10–13. Available at: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/67-2019/4.pdf> [in Ukrainian].

2. Boiko, S. (2022). Formuvannya natsionalno-kulturnoi identychnosti ukrainskoi molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of National-Cultural Identity of Ukrainian Youth under the Conditions of the Russian-Ukrainian War]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, Issue 30, pp. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2> [in Ukrainian].

3. Bialyk, O.V. (2023). Formuvannya natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti molodi v umovakh suchasnykh vyklykiv [Formation of National and Civic Identity of Youth under Modern Challenges]. *Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University "Academic Commentaries. Series: Pedagogical Sciences"*, Issue 209, pp. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2023_209_6 [in Ukrainian].

4. Demchenko, V.M. (2023). Osoblyvosti formuvannya natsionalno-kulturnoi identychnosti u zdobuvachiv osvity [Features of the Formation of National-Cultural Identity of Learners]. *Prospects and innovations of science (Series "Psychology", Series "Pedagogy", Series "Medicine")*, No. 13, pp. 142–149. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13\(31\)-142-149](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13(31)-142-149) [in Ukrainian].

5. Zhurba, K.O. (2023). Formuvannya natsionalnoi identychnosti zrostaiuchoi osobystosti v umovakh voiennoho stanu: dosvid eksperymentalnoi realizatsii [Formation of the National Identity of the Growing Personality under Martial Law: Experience of Experimental Implementation]. *The Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, Vol. 5, No. 1, pp. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5123> [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada Ukrainy (2022). Zakon Ukrainy "Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti" [Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Establishing Ukrainian National and Civic Identity"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].

7. Kremen, V.H. (2020). Natsionalna identychnist yak umova samozdiisnennia ukrainskoi natsii [National Identity as a Condition for the Self-Realization of the Ukrainian Nation]. *Pedagogical innovation: ideas, realities, perspectives: collec-*

tion of scientific, No. 1, pp. 113–116. DOI: <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1-113-116> [in Ukrainian].

8. Kuchynska, I.O. & Kramar, D.S. (2025). Naukovo-pedahohichni pidkhody do realizatsii viiskovo-patriotychnoho vykhovannia u praktytsi zakladiv osvity Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI st.) [Scientific and Pedagogical Approaches to the Implementation of Military-Patriotic Education in Ukrainian Educational Institutions (Late 20th – Early 21st Century)]. *Academic visions*, Issue 49, Section "Osvita/Pedahohika". DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17669586> [in Ukrainian].

9. Okushko, T. (2024). Tsinnisna yednist yak osnova stanovlennia hromadianskoi identychnosti uchnivskoi molodi [Value Unity as a Basis for the Formation of Civic Identity of Student Youth]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, No. 2 (Book 2), pp. 95–110. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-95-110> [in Ukrainian].

10. Ostapenko, O.I., Tymchyk, M.V., Zubaliy, M.D., Zhurba, K.O., Binetskyi, D.O., Kasich, N.P. & Kuzora, I.V. (2022). Viiskovo-patriotychne vykhovannia uchniv v umovakh ideino-svitohliadnoi konfrontatsii: navchalno-metodychnyi posibnyk [Military-Patriotic Education of Students under Ideological Confrontation]. Kropyvnytskyi. Available at: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Ostapenko_O_I_Navch.-metod._pos._2022.pdf [in Ukrainian].

11. Pantiuk, T., Nevmerzhytska, O., Sukhoverskyi, V., Chubinskyi, T. & Hryniak, V. (2024). Sutnist natsionalnoho ta viiskovo-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi v systemi suchasnoi osvity Ukrainy [The Essence of National and Military-Patriotic Education of Children and Youth in the System of Modern Ukrainian Education]. *Youth & market*, No. 7–8 (227–228), pp. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.311080> [in Ukrainian].

12. Pometun, O. (2023). Navchannia istorii y hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannya natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoiennoho rozvytku Ukrainy [Teaching History and Civic Education as a Factor in the Formation of Students' National and Civic Identity under Conditions of War and Post-War Development]. *Ukrainian educational journal*, No. 2, pp. 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72> [in Ukrainian].

13. Rybchynska, T. (2022). Skladovi psykholohichnoi hotovnosti molodi do viiskovoї sluzhby [Components of Psychological Readiness of Youth for Military Service]. *Scientific Collection "InterConf"*, Issue 126, pp. 124–130. Available at: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1360> [in Ukrainian].

14. President of Ukraine (2021). Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro Natsionalnu molodizhnu stratehiu do 2030 roku" [Decree of the President of Ukraine "On the National Youth Strategy until 2030"]. No. 94/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/94/2021> [in Ukrainian].

15. Tsipan, T. (2022). Viiskovo-patriotychne vykhovannia uchnivskoi molodi v umovakh voiennoho stanu [Military-Patriotic Education of Student Youth under Martial Law]. *The collection of scientific works of Rivne State University for the Humanities "Innovation in Education"*, Issue 16, pp. 223–232. DOI: <https://doi.org/10.35619/iuu.v1i16.498> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.12.2025

УДК 355.231(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.350312>

Сергій Сінкевич, кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5838-2177>

Андрій Чуканов, старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7925-1026>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ДІЙ В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИВНИКОМ УДАРНИХ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

Стаття присвячена всебічному аналізу трансформації загальновійськової підготовки в умовах сучасної російсько-української війни, що увійшла до етапу тотального застосування розвідувальних та ударних безпілотних літальних апаратів. Домінування концепції “прозорого поля бою”, у межах якої будь-яке пересування особового складу миттєво фіксується ворожими засобами повітряного спостереження, зумовило необхідність радикального оновлення змісту підготовки військовослужбовців Державної прикордонної служби України. У статті йдеться про те, що класична парадигма навчання більше не відповідає характеру сучасного бою, оскільки боротьба з БпЛА перестала бути завданням виключно підрозділів ППО і перетворилася на обов'язковий елемент індивідуальної підготовки кожного бійця.

Проведено аналіз наявних наукових досліджень щодо тактико-технічних аспектів протидії дронам, модернізації курсу стрільб, розвитку інженерних засобів захисту та психофізіологічної стійкості військовослужбовців. Узагальнено сучасні вимоги до компетентностей бійця в умовах тривалої загрози від БпЛА: розвідувальна, точкове ураження FPV-дронами та нічні атаки важкими гексакоптерами. Окрему увагу приділено новим підходам до навчання роботі з індивідуальними детекторами дронів, формуванню навичок радіоелектронної гігієни та ефективного застосування антидронових засобів.

У статті детально описано оновлений зміст вогневої підготовки, зокрема використання гладкоствольної зброї як засобу ППО останнього рубежу та відпрацювання стрільби по швидкісних малорозмірних цілях. Розкрито значення термомаскування, інженерного обладнання позицій і використання антидронових сіток, що забезпечують підвищення живучості особового складу. Важливим елементом підготовки визначено психологічну адаптацію до умов постійного звукового й візуального тиску з боку ворожих БпЛА, зокрема шляхом використання спеціалізованих смуг перешкод із застосуванням навчальних дронів.

Ключові слова: безпілотні літальні апарати (БпЛА); загальновійськова підготовка; протидія дронам; психологічна стійкість військовослужбовців; термомаскування.

Літ. 15.

Serhiy Sinkevych, Ph.D. (Pedagogy), Professor,
Professor of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5838-2177>

Andriy Chukanov, Senior Lecturer of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7925-1026>

PECULARITIES OF COMBINED MILITARY TRAINING OF VARIOUS CATEGORIES OF MILITARY PERSONNEL OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE FOR ACTIONS IN CONDITIONS OF CONTINUOUS ACTION BY THE ENEMY USING STRIKE UNMANNED AERIAL VEHICLES

The article is devoted to a comprehensive analysis of the transformation of general military training in the context of the current Russian-Ukrainian war, which has entered a phase of total use of reconnaissance and strike unmanned aerial vehicles. The dominance of the “transparent battlefield” concept, within which any movement of personnel is instantly recorded by enemy air surveillance means, has necessitated a radical overhaul of the training content for servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine. The article reveals that the classical training paradigm no longer corresponds to the nature of modern combat, since the fight against UAVs is no longer the exclusive task of air defense units and has become a mandatory element of the individual training of each soldier.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ДІЙ В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИВНИКОМ УДАРНИХ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

An analysis of existing scientific research on the tactical and technical aspects of countering drones, modernizing shooting courses, developing engineering means of protection, and the psychophysiological resilience of military personnel was conducted. The modern requirements for a soldier's competencies in the context of a three-level threat from UAVs-reconnaissance, precision strikes with FPV drones, and night attacks by heavy hexacopters-were summarized. Special attention is paid to new approaches to training in the use of individual drone detectors, the development of radio-electronic hygiene skills, and the effective use of anti-drone measures.

The article describes in detail the updated content of fire training, in particular the use of smoothbore weapons as a means of last-line air defense and the practice of shooting at high-speed small targets. It reveals the importance of thermal camouflage, engineering equipment of positions, and the introduction of anti-drone nets, which ensure increased survivability of personnel. An important element of training is psychological adaptation to the conditions of constant acoustic and visual pressure from enemy UAVs, in particular, through the use of specialized obstacle strips with the use of training drones.

The features of differentiated training for different categories of military personnel-assault groups, drivers, UAV operators-are summarized, taking into account their role in a drone-oriented combat system. The key role of training centers and scientific units of the State Border Guard Service in forming the methodological basis of the updated general military training program, integrating combat experience, and implementing NATO standards is emphasized. The article offers a systematic vision of training modernization aimed at improving the survivability, situational awareness, and effectiveness of military personnel in the context of modern drone warfare.

Keywords: *unmanned aerial vehicles (UAVs); combined military training; countering drones; psychological resilience of military personnel; thermal camouflage; countering drones.*

Постановка проблеми. Сучасна фаза російсько-української війни характеризується безпрецедентним насиченням поля бою роботизованими системами, що призвело до фундаментальної зміни тактики загальновійськового бою. Концепція “прозорого поля бою”, де будь-яке переміщення особового складу чи техніки миттєво фіксується засобами аеророзвідки противника, вимагає кардинального перегляду підходів до підготовки військовослужбовців. Якщо в класичних доктринах протиповітряна оборона була завданням спеціалізованих підрозділів ППО, то сьогодні боротьба з БпЛА стає невід’ємною частиною індивідуальної підготовки кожного солдата, сержанта й офіцера [12].

Для Державної прикордонної служби України, підрозділи якої беруть безпосередню участь у бойових діях на найгарячіших напрямках фронту, питання адаптації навчальних програм є критично важливим. Чинна система базової загальновійськової підготовки (БЗВП), сформована на стандартах попередніх десятиліть, потребує інтеграції нових модулів, спрямованих на виживання й ефективну дію в умовах домінування ворожих дронів. Проблема полягає не лише у технічному переоснащенні, а й у формуванні нового типу мислення військовослужбовця, здатного аналізувати загрози у мультиспектральному діапазоні (візуальному, акустичному, тепловому, радіочастотному). Нерозробленість системного підходу до навчання методам протидії FPV-дронам і скидам боєприпасів призводить до невиправданих втрат і зниження бойового потенціалу підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях сучасної тактики захисту об’єктів і підрозділів від ударів з повітря Д. Хархаров і С. Стародубцев [12] наголошують на необхідності комплексного підходу до протидії ворожим БпЛА, що має поєднувати використання перехоплювачів,

стрілецької зброї, зенітних систем і засобів радіоелектронної боротьби. На думку авторів, ефективність таких заходів залежить від створення ешелюваної системи вогню, де кожен елемент – від автомата до переносного зенітного ракетного комплексу – виконує свою чітко визначену функцію у зоні відповідальності.

Важливим напрямом наукових досліджень є модернізація вогневої підготовки. О. Бірюков та А. Данилевський [3] здійснили глибокий аналіз ефективності застосування гладкоствольної зброї проти малорозмірних дронів. Вони довели, що дробовий постріл забезпечує суттєво більшу щільність ураження порівняно з кулею нарізної зброї, що робить рушницю 12-го калібру ефективним засобом “останньої надії” під час атаки FPV-дронів. Отримані результати узгоджуються з вимогами чинних програм вогневої підготовки ДПСУ, які передбачають опанування тактики застосування зброї для безпечного та результативного виконання службових обов’язків [7].

Управлінські та стратегічні аспекти підготовки персоналу розкриті в роботі С. Білявця [4], який досліджує вплив роботизованих систем на зміст військової освіти, підкреслюючи важливість упровадження стандартів НАТО та розвитку міжнародного співробітництва. О. Мейко [8] акцентує увагу на методології оцінювання оборонних спроможностей і правильному цілепокладанні, розглядаючи дрони як інструмент підвищення ефективності управління, що потребує відповідної професійної підготовки особового складу.

Окрема низка досліджень стосується психологічної підготовки військовослужбовців. Постійна загроза з повітря створює значне психоемоційне навантаження, і це відображено у матеріалах про діяльність реабілітаційних центрів, спеціалізованих тренувальних полігонів і психологічних смуг перешкод. Такі програми, а також заходи реабілітації

після виконання бойових завдань, демонструють розуміння важливості підтримання ментального здоров'я як ключового елемента боєздатності підрозділів [9; 6].

Попри наявні напрацювання у різних галузях, дослідники наголошують на потребі інтеграції цих знань до єдиної, цілісної системи загальновійськової підготовки. Така система має враховувати специфіку службових завдань різних категорій особового складу – штурмових підрозділів, водіїв, операторів технічних засобів – у реаліях сучасної дрон-війни, де комплексність, адаптивність і психологічна стійкість стають вирішальними чинниками успіху.

Метою статті є системне обґрунтування змін до змісту та методики загальновійськової підготовки військовослужбовців ДПСУ та інших складових Сил оборони, спрямованих на формування стійких навичок виявлення, уникнення та знищення ворожих БпЛА, а також забезпечення психологічної стійкості особового складу в умовах безперервного повітряного впливу противника.

Виклад основного матеріалу. Для розроблення ефективної навчальної програми важливо чітко класифікувати загрози, з якими стикається військовослужбовець у сучасних бойових умовах. Результати аналізу досвіду бригади “Сталевий кордон” [15] та інших підрозділів свідчать про наявність трьох основних рівнів небезпеки від безпілотних літальних апаратів, кожен з яких потребує специфічних навичок протидії. Перший рівень становлять розвідувальні БпЛА типу “Mavic”, “Matrice”, “Zala”, “Orlan”, що виконують розвідувальні завдання, а саме виявлення позицій, маршрутів переміщення та коригування артилерійського вогню. Протидія таким апаратам передбачає опанування навичок “спектральної тиші” й ефективного візуального маскуванню, а також усвідомлення того, що відсутність візуального контакту з дроном не гарантує непомітності. Другий рівень становлять FPV-дрони та дрони, які здійснюють точкові скиди боєприпасів. Їхня загроза полягає у високоточному ураженні особового складу, техніки й укріплень, що вимагає миттєвої реакції на акустичні ознаки наближення, навичок стрільби по швидкісних цілях та здатності застосовувати засоби радіоелектронної боротьби. Третім рівнем є використання великих гексакоптерів, які у нічний час здійснюють дистанційне мінування або руйнують фортифікації. Для протидії таким загрозам військовослужбовці повинні вміти визначати цілі за акустичними ознаками й організовувати пости повітряного спостереження із застосуванням тепловізійних засобів.

Сучасна загальновійськова підготовка дедалі більше ґрунтується на використанні персональних технічних засобів, що доповнюють можливості органів чуття. Масове впровадження кишенькових аналізаторів спектру, таких як “Цукорок” [14],

вимагає створення окремого навчального модуля, адже просте володіння приладом не гарантує його ефективного застосування. Навчання передбачає опанування принципів інтерпретації сигналів RSSI, що дозволяє розпізнавати рівні небезпеки залежно від сили сигналу; засвоєння правил просторового розміщення приладу, щоб уникнути екранування сигналу тілом або стінами укриття; а також умінь відрізняти небезпечні сигнали від хибних, зокрема в умовах роботи дружніх дронів. Важливою складовою підготовки є формування навичок радіоелектронної гігієни, оскільки особисті електронні пристрої військовослужбовця можуть стати джерелом випромінювання та демаскувати позицію. Тому практичні заняття включають перевірку смартфонів, годинників і радіостанцій на предмет небезпечного фону (випромінювання).

Оновлення потребує і курс вогневої підготовки, оскільки традиційні методики орієнтовані переважно на протидію наземним цілям і не забезпечують достатньої ефективності проти малорозмірних повітряних об'єктів. У сучасних дослідженнях є підтвердження, що гладкоствольна зброя з дробовими набоями є дієвим інструментом проти FPV-дронів на коротких дистанціях [3]. У навчанні застосовуються вправи стендової стрільби, що відтворюють траєкторії польоту дронів і формують м'язову пам'ять і навички інтуїтивної стрільби на випередження. Тактичні підходи передбачають створення “вогневих двійок”, у яких один військовослужбовець веде вогонь трасувальними кулями для вказування цілі та психологічного впливу, тоді як другий здійснює фізичне ураження дрона з рушниць. Використання штатної стрілецької зброї також передбачає створення вогневих “загороджень” на маршрутах ймовірного підльоту дронів, а також відпрацювання стрільби з нестандартних положень і під час руху техніки [9].

Стрімкий розвиток тепловізійних засобів спостереження робить нічні умови майже прозорими, що зумовлює важливість якісної інженерної підготовки та термомаскування. Військовослужбовці мають розуміти фізичні принципи роботи антитепловізійних пончо, які не охолоджують тіло, а лише екранують теплове випромінювання, і тому вимагають правильного використання з повітряним прошарком для уникнення нагрівання [11]. Практична підготовка включає навчання правильному носінню пончо, використанню його як маскувального екрану та комбінуванню з природними елементами рельєфу. Одночасно змінюються підходи до обладнання позицій: траншеї повинні бути перекриті антидроновими сітками, а укриття – мати конструкції (“лисяча нора”), що унеможливають пряме ураження FPV-дронами.

Не менш важливим елементом загальновійськової підготовки є психофізіологічна стійкість. Пос-

тійна присутність дронів створює ефект “акустичного насилля”, що поступово виснажує нервову систему. Для зниження чутливості до таких подразників на полігонах застосовують спеціалізовані смуги перешкод, де під час виконання завдань над курсантами працюють навчальні дрони, які імітують реальні бойові ситуації. Така методика допомагає виробити автоматизм реакції: “почув – оцінив – дію”, замість “почув – завмер у страху” в умовах психологічного тиску [10; 5]. Після виконання бойових завдань військовослужбовці потребують програм декомпресії, спрямованих на подолання гіперпильності, порушень сну й інших наслідків тривалого стресу, що є предметом досліджень у відповідних центрах реабілітації [13, 4].

Специфіка військово-облікової спеціальності визначає додаткові вимоги до підготовки. Так, штурмові підрозділи проходять поглиблену підготовку із взаємодії з власними БпЛА, оскільки оператор дрона виконує роль “очей у небі”, виявляючи загрози та координуючи рух групи [15]. Водії та представники логістики навчаються екстремальному водінню вночі, контролю повітряного простору та використанню автомобільних систем РЕБ [1], тоді як оператори БпЛА зосереджуються на маскуванні своїх позицій, роботі з виносними антенами та швидкій евакуації за появи ознак радіоелектронної розвідки противника.

Висновки. Матеріали статті дозволяють сформулювати узагальнені тези щодо трансформації загальновійськової підготовки в умовах сучасної дрон-війни. Насамперед, безперервне застосування противником ударних БпЛА створило нову реальність бойових дій, у якій традиційні підходи до маскування та переміщення втрачають ефективність. Тому оновлення змісту базової підготовки військовослужбовців є критично необхідною умовою збереження їхнього життя й успішного виконання бойових завдань.

Сучасна модель підготовки прикордонника повинна спиратися на три ключові компетентності: технічну грамотність, яка охоплює вміння працювати з детекторами дронів, засобами РЕБ та анти-тепловізійним спорядженням; тактичну гнучкість, що передбачає здатність діяти у складі малих розсереджених груп та ефективно використовувати власні БпЛА; а також психологічну стійкість, необхідну для роботи в умовах постійного спостереження з боку противника й акустичного тиску. Водночас поглиблена підготовка має бути диференційованою відповідно до виконуваних завдань. Для штурмових підрозділів пріоритетом є взаємодія з ударними та розвідувальними дронами підтримки, для водіїв – опанування антидронових маневрів і використання засобів РЕБ, а для вогневих груп – відпрацювання стрільби з гладкоствольної зброї як елемента ППО ближнього рубежу.

Особливо важливою є роль наукових та освітніх інституцій, які здійснюють систематизацію бойового досвіду та формують методологічну основу оновлених навчальних програм, забезпечуючи їх актуальність і відповідність сучасним викликам, включно з вимогами стандартів НАТО. Практична реалізація змін передбачає інтеграцію особливостей використання індивідуальних детекторів дронів і застосування гладкоствольної зброї штатними структурами підрозділів, що, своєю чергою, має супроводжуватися коригуванням курсу стрільби і програм тактичної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антидронна рушниця КВЕРТУС AD G-6: Офіційний сайт виробника. URL: <https://kvertus.ua/product/kvertus-ad-g-6/> (дата звернення: 29.11.2025)
2. Білявець С.Я. Організаційно-функціональні та змістовні засади підготовки персоналу окремих складових сектору безпеки та оборони України. URL: https://www.researchgate.net/publication/397709948_ORGANIZACIINO-FUNKCIONALNI_TA_ZMISTOVNI_ZASADI_PIDGOTOVK_I_PERSONALU_OKREMIH_SKLADOVIH_SEKTORU_BE_ZPEKI_TA_OBORONI_UKRAINIORGANIZATIONAL_FUNCTIONAL_AND_SUBSTANTIVE_PRINCIPLES_OF_T_PERSONNEL_TRAINING_FOR (дата звернення: 22.11.2025)
3. Бірюков О., Данилевський А. Гладкоствольна вогнепальна зброя як засіб протидії безпілотним літальним апаратам. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військова та технічні науки*. 2024. № 2(95). URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4540/1/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%2895%29-2024.pdf> (дата звернення: 03.11.2025)
4. Бойовий стрес та психологічна допомога. *Інформаційні можливості подолання стресу*: Інформац. видання МОЗ. 2024. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/inf_moz_pod_stresy/2024_Stres_3.pdf (дата звернення: 08.12.2025)
5. Головний центр підготовки особового складу Державної прикордонної служби України імені генерал-майора Ігоря Момота (військова частина 9930). *Ресурс суб'єктів освітньої діяльності*. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/university/2717/> (дата звернення: 06.12.2025)
6. Декомпресія військовослужбовців. *Ресурсна психологія та психотерапія*. URL: <https://arpp.com.ua/articles/decompression/> (дата звернення: 07.12.2025)
7. Освітньо-професійна програма “Психологія”. Навчальна дисципліна “Вогнева підготовка”. Хмельницький: НАДПСУ, 2022. URL: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/ook-32-vogneva-pidgotovka-1.pdf> (дата звернення: 07.11.2025)
8. Мейко О.В. Підвищення результативності діяльності прикордонного загону за рахунок ефективного цілепокладання. *Збірник наукових праць НАДПСУ*. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/120/1/1072-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%96-2198-1-10-20220823.pdf> (дата звернення: 03.12.2025)
9. Подолання психологічної смуги перешкод морпіха – це крок до права носити штурмовий берет. *АрміяInform*. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/05/22/podolann>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ДІЙ В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИВНИКОМ УДАРНИХ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

ya-psyhologichnoyi-smugy-pereshkod-morpiha-cze-krok-do-prava-nosyty-shtormovyi-beret/ (дата звернення: 04.12.2025)

10. Постріли, вибухи, штурм та евакуація: Як відбувається подолання психологічної смуги перешкод. Командування Об'єднаних Сил ЗСУ. 2024. URL: <https://kos.zsu.gov.ua/posstrily-vybukhy-shturm-ta-evakuatsiia-yak-vidbuvaetsia-podolannia-psykholohichnoi-smuhy-pereshkod/> (дата звернення: 06.12.2025)

11. Пончо антитепловізорне, захист від тепловізійних пристроїв, плащ для маскування від тепловізорів масхалат Олива: Bayraktar Shop. URL: <https://bayraktar-shop.com.ua/ua/p2127875998-poncho-antiteplovizomoe-zaschita.html> (дата звернення: 08.12.2025)

12. Хархаров Д.Є., Стародубцев С.О. Особливості протидії безпілотним літальним апаратам в умовах захисту об'єктів критичної інфраструктури. *Матеріали підсумкової НПК НА НГУ*, 2025. URL: <https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/Naukova%20diyalnist/naukovu%20forumy/2025/%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A1%D0%A3%D0%9C%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%9D%D0%9F%D0%9A%2024.04.2025%20%281%29.pdf> (дата звернення: 01.11.2025)

13. Центр "Лісова поляна": психологічна реабілітація. ІСАР Єднання. URL: https://ednannia.ua/images/%D0%97%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86.xlsx (дата звернення: 03.12.2025)

14. "Цукорок". Не на правах реклами, на конкретному прикладі. *Censor.net*. URL: <https://censor.net/ua/blogs/3488028/tsukorok-ne-na-pravah-reklamy-na-konkretnomu-prykladi> (дата звернення: 08.12.2025)

15. Штурм окопів і роль дронів – бійці "Сталевого Кордону" вчать ефективніше нищити ворога. ДПСУ. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=HNkSG2Q8_I4 (дата звернення: 08.12.2025)

REFERENCES

1. Antydroneva rushnytsia KVERTUS AD G-6 [Anti-drone rifle KVERTUS AD G-6]. (b.d.). Official website of the manufacture. Available at: <https://kvertus.ua/product/kvertus-ad-g-6/> [in Ukrainian].

2. Biliavets, S.Ya. (b.d.). Orhanizatsiino-funktsionalni ta zmistovni zasady pidhotovky personalu okremykh skladovykh sektoru bezpeky ta oborony Ukrainy [Organizational-functional and substantive principles of personnel training for separate components of the security and defense sector of Ukraine]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/397709948_ORGANIZACIINO-FUNKCIONALNI_TA_ZMISTOVNI_ZASADI_PIDGOTOVKI_PERSONALU_OKREMIH_SKLADOVIH_SEKTORU_BEZPEKI_TA_OBORONI_UKR_AINIORGANIZATIONAL_FUNCTIONAL_AND_SUBSTANTIVE_PRINCIPLES_OF_T_PERSONNEL_TRAINING_FOR [in Ukrainian].

3. Biriukov, O. & Danylevskyi, A. (2024). Hladkostvolna vohnepalna zbroia yak zasib protydii bezpilotnym litalnym aparatam [Smoothbore firearms as a means of countering unmanned aerial vehicles]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard of Ukraine*. No. 2(95). Available at: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4540/1/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202_%2895%29-2024.pdf [in Ukrainian].

D0%BD%D0%B8%D0%BA%202_%2895%29-2024.pdf [in Ukrainian].

4. Boiovyi stres ta psykholohichna dopomoha [Combat stress and psychological assistance]. *Informational possibilities of overcoming stress*: Informational publication of the Ministry of Health. 2024. Available at: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/inf_moz_pod_stresy/2024_Stres_3.pdf (Accessed 30.11.2025) [in Ukrainian].

5. Holovnyi tsentr pidhotovky osobovoho skladu Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni heneral-maiora Ihoria Momota (viiskova chastyna 9930) [Main training center for personnel of the State Border Guard Service of Ukraine named after Major General Ihor Momot (military unit 9930)]. (b.d.). *Register of subjects of educational activity*. Available at: <https://registry.edbo.gov.ua/university/2717/> [in Ukrainian].

6. Dekompresiiia viiskovosluzhbovtiv [Decompression of servicemen]. (b.d.). *Resource Psychology and Psychotherapy*. Available at: <http://arpp.com.ua/articles/decompression/> [in Ukrainian].

7. Osvitno-profesiina prohrama "Psykholohiia". Navchalna dysyplina "Vohneva pidhotovka" [Educational and professional program "Psychology". Educational discipline "Fire training"]. (2022). Khmelnytskyi. Available at: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/ook-32-vogneva-pidgotovka-1.pdf> [in Ukrainian].

8. Meiko, O.V. (b.d.). Pidvyshchennia rezultativnosti diialnosti prykordonnoho zahonu za rakhunok efektyvnoho tsilepokladannia [Increasing the effectiveness of the border detachment through effective goal setting]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard of Ukraine*. Available at: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/120/1/1072-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%96-2198-1-10-20220823.pdf> [in Ukrainian].

9. Podolannia psykholohichnoi smuhy pereshkod morpikha – tse krok do prava nosyty shtormovyi beret. *ArmiaInform* (2020). [Overcoming the psychological obstacle course of a marine is a step towards the right to wear a storm beret]. Available at: <https://armyinform.com.ua/2020/05/22/podolannia-psyhologichnoyi-smugy-pereshkod-morpiha-cze-krok-do-prava-nosyty-shtormovyi-beret/> [in Ukrainian].

10. Postrily, vybuhy, shтурм та евакуація: Як відбувається подолання психологічної смуги перешкод [Shots, explosions, assault, and evacuation: How the psychological obstacle course is overcome]. Command of the Joint Forces of the Armed Forces of Ukraine. (2024). Available at: <https://kos.zsu.gov.ua/posstrily-vybukhy-shturm-ta-evakuatsiia-yak-vidbuvaetsia-podolannia-psykholohichnoi-smuhy-pereshkod/> [in Ukrainian].

11. Poncho antyteplovizorne, Zakhyst vid teploviziinykh prystroiv, plashch dlia maskuvannia vid teplovizoriv maskhalat Olyva [Anti-thermal imager poncho, protection against thermal imaging devices, camouflage cloak for thermal imagers Olive camouflage]. (b.d.). Bayraktar Shop. Available at: <https://bayraktar-shop.com.ua/ua/p2127875998-poncho-antiteplovizomoe-zaschita.html> [in Ukrainian].

12. Kharkharov, D. Ye., & Starodubtsev, S. O. (2025). Osoblyvosti protydii bezpilotnym litalnym aparatam v umovakh zakhystu ob'ektiv krytychnoi infrastruktury [Peculiarities of countering unmanned aerial vehicles in the context of critical infrastructure protection]. *Materials of the final scientific and practical conferences (SPC) of the National Guard of*

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ЗАСТОСОВУВАТИ ЗАСОБИ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ МАЙБУТНІМИ ОФІЦЕРАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Ukraine (NGU). Available at : <https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/Naukova%20diyalnist/naukovu%20forumy/2025/%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A1%D0%A3%D0%9C%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%9D%D0%9F%D0%9A%2024.04.2025%20%281%29.pdf> [in Ukrainian].

13. Tsentr "Lisova poliana": psykhologichna reabilitatsiia [Lisova Polyana Center: Psychological rehabilitation]. ISAR Yednannia. (b.d.). Available at: https://ednannia.ua/images/%D0%97%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%B%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B

7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86.xlsx [in Ukrainian].

14. "Tsukorok". Ne na pravakh reklamy, na konkretnomu prykladi ["Sugar". Not as advertising, but based on a specific example]. (b.d.). *Censor.net*. Available at: https://censor.net/ua/blogs/3488028/tsukorok_ne_na_pravah_reklamy_na_konkretnomu_prykladi [in Ukrainian].

15. Shturm okopiv i rol droniv – biitsi "Stalevoho Korodonu" vchatsia efektyvnishe nyschtyty voroha [Assault on trenches and the role of drones – "Steel Border" fighters learn to destroy the enemy more effectively]. State Border Service of Ukraine (SBSU). (b.d.). Available at: https://www.youtube.com/watch?v=HNksG2Q8_I4 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.11.2025

УДК 378.6.013.83:351.743]:[37.011.2:[621.396.6:623.62]](477)(043.3)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344346>

Роман Суслів, викладач кафедри тактики
факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6437-197X>

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ЗАСТОСОВУВАТИ ЗАСОБИ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ МАЙБУТНІМИ ОФІЦЕРАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано змістово-функціональну модель формування здатності застосовувати засоби радіоелектронної боротьби майбутніми офіцерами Національної гвардії України. Модель інтегрує цільовий, змістовий, організаційно-педагогічний, процесуальний і результативно-діагностичний блоки. Її реалізація забезпечує розвиток когнітивних, практичних, мотиваційних і рефлексивних компонентів професійної компетентності, сприяє підвищенню якості військової освіти та готовності до ефективного застосування засобів РЕБ у бойових умовах.

Ключові слова: радіоелектронна боротьба; професійна підготовка; Національна гвардія України; модель; формування здатності; компетентність; офіцер.

Табл. 1. Літ. 29.

Roman Suslov, Lecturer of the Tactics Department,
Faculty of Service and Combat Activities,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6437-197X>

MODEL FOR DEVELOPING THE ABILITY TO USE RADIO-ELECTRONIC WARFARE MEANS BY FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The article reveals the problem of forming the ability of future officers of the National Guard of Ukraine to apply electronic warfare (EW) means under modern combat conditions characterized by high technological dynamics and hybrid threats. The relevance of the study is determined by the need to improve the professional training system, which must ensure readiness for the use of EW tools in complex and unpredictable operational environments.

The purpose of the research is to theoretically substantiate and develop a content-functional model for the formation of the ability of future National Guard officers to apply electronic warfare means.

The research methodology is based on systemic, activity-based, competence-oriented, and axiological approaches. The following methods were used: theoretical analysis and synthesis, modelling, expert evaluation, and pedagogical design.

A content-functional model for the formation of the ability to apply EW means was developed. It integrates five interrelated blocks: target, content, organizational-pedagogical, procedural, and result-diagnostic. The model performs analytical, prognostic, organizational, corrective, and integrative functions. It provides the development of key components of the ability – cognitive, practical, value-motivational, and analytical-reflective. The implementation of the model ensures the integration of theoretical, practical, and analytical training, promotes decision-making skills under uncertainty, and increases the level of professional readiness to apply EW means in combat operations.

The developed model contributes to improving the quality of military education, optimizing the structure of training programs, and enhancing the use of simulation technologies in the educational process. Further research will focus on the

experimental verification of the model's effectiveness and the development of methodological recommendations and digital learning tools to ensure its implementation in military education.

Keywords: *electronic warfare; professional training; National Guard of Ukraine; model; ability formation; competence; officer.*

Постановка проблеми. Сучасні умови ведення бойових дій, зумовлені гібридним характером збройних конфліктів, стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і широким застосуванням засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ), докорінно змінюють зміст, структуру й характер діяльності офіцера Національної гвардії України (НГУ). Від офіцера вимагається не лише вміння користуватися окремими засобами РЕБ, а й здатність системно приймати рішення в умовах невизначеності, використовувати дані розвідки, а також інтегрувати результати РЕБ у загальний контекст бойового управління.

Відбувається зміна підходів до формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів військових формувань: акцент переноситься з репродуктивних форм навчання на діяльнісно-компетентнісний і рефлексивний підходи, що орієнтують здобувачів вищої освіти на реальне застосування знань у бойовій обстановці. При цьому зростає значення не лише технічної, а й аналітичної, когнітивної та управлінської складових готовності офіцера до застосування засобів РЕБ [14; 20].

Одним із ключових чинників підвищення ефективності професійної підготовки стає використання симуляційних технологій, що забезпечують моделювання реальних ситуацій бойового застосування засобів РЕБ. За результатами проведеного дослідження [19], саме симуляційні технології створюють умови для інтеграції теоретичних знань і практичних умінь, підвищують рівень сформованості інтегральної компетентності курсантів, формують стійкі навички прийняття рішень у стресових ситуаціях.

Важливою передумовою якісної підготовки офіцерів є вивчення та впровадження бойового досвіду [3; 13; 15; 17], що дозволяє наповнювати освітній процес реальними прикладами ефективного застосування засобів РЕБ, з урахуванням досвіду сучасних бойових дій. Це не лише підвищує рівень практичної спрямованості навчання, а й формує у майбутніх офіцерів системне бачення завдань РЕБ у структурі загальновійськової операції.

Паралельно у наукових дослідженнях [1] доведено, що формування здатності діяти в умовах невизначеності й високої технологічності сучасного бою передбачає розвиток *soft skills* – аналітичного мислення, адаптивності, комунікаційних і командних навичок, що є невід'ємною складовою професійної готовності офіцера до ефективного застосування засобів РЕБ.

Проблема формування зазначеної здатності поглиблюється також тим, що ефективність підго-

товки залежить від якості освітнього процесу. Як підкреслюється у працях професора М. Медвідя [15; 16; 17; 18], система внутрішнього забезпечення якості у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) потребує постійного вдосконалення, орієнтації на результати навчання, компетентнісні показники та індикатори якості підготовки. Зокрема, якість освітнього процесу прямо залежить від науково-педагогічного потенціалу, ресурсного забезпечення, а також від рівня впровадження інноваційних педагогічних умов, таких як симуляційне навчання, аналіз бойового досвіду, цифровізація навчального середовища.

Таким чином, проблема полягає у відсутності науково обгрунтованої моделі формування здатності майбутніх офіцерів Національної гвардії України застосовувати засоби радіоелектронної боротьби, яка б інтегрувала педагогічні, організаційні, технологічні та психологічні компоненти підготовки. Існуючі освітні програми не забезпечують достатньої взаємодії між теоретичною підготовкою, практичним відпрацюванням навичок на симуляторах і аналізом бойового досвіду.

Для вирішення цієї проблеми необхідно створити та науково обгрунтувати модель формування здатності застосовувати засоби РЕБ, яка б враховувала сучасні тенденції розвитку військових технологій, забезпечувала єдність змісту, методів і засобів навчання, сприяла підвищенню якості підготовки та інтеграції освітнього процесу з практикою службово-бойової діяльності НГУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності застосування засобів РЕБ у сучасних умовах ведення бойових дій розглядалося у працях багатьох учених. Принципи побудови системи радіоелектронного захисту підрозділів НГУ під час виконання завдань за призначенням визначили Ю. Белокурський, О. Іохов, В. Козлов, О. Щербина [4]. Удосконаленню системи охорони військових об'єктів шляхом розробки засобів РЕБ для протидії безпілотним літальним апаратам присвячені праці С. Женжери, А. Литвина, А. Бровка [6], які запропонували інженерно-технічні рішення щодо створення комплексів приглушення каналів управління та навігації БПЛА. Дослідник О. Слюсаренко [24] розглянув вплив таких засобів на ефективність управління роїв БПЛА в умовах обмежених ресурсів і складного радіоелектронного середовища.

Такі учені, як Д. Іщенко, В. Кирилюк, М. Проценко, І. Дюков [8] здійснили кількісне обгрунтування показників ефективності системи радіоелект-

ронного захисту управління угрупованнями військ, що дозволило підвищити точність оцінювання її стану. Проблеми функціонування системи технічного обслуговування радіоелектронної техніки аналізували С. Попов, Є. Юфа, О. Якобінчук [21], звертаючи увагу на необхідність удосконалення системи сервісного супроводу в умовах тривалої експлуатації технічних засобів.

Учені О. Семененко, О. Водчиць, О. Коркін, О. Паюк [23] запропонували методичний підхід до оцінювання ефективності контррадіоелектронної боротьби, що має важливе значення для планування операційних дій. Дослідники В. Юнда, В. Мізін, М. Виговський [29] здійснили аналіз можливостей сил і засобів РЕБ та протиповітряної оборони противника щодо впливу на ефективність ураження його об'єктів ракетними системами M142 "HIMARS" і M270 "MLRS".

Питання моделювання процесів активного радіомаскування підрозділів опрацьовували М. Шиленко, О. Іохов, В. Малюк [28], які створили комп'ютерну модель оптимізації радіоелектронних характеристик маскування в бойових умовах.

Однак наведені наукові праці здебільшого розкривають технічний або інженерно-тактичний аспект проблеми, не охоплюючи педагогічного підходу до формування у майбутніх офіцерів здатності застосовувати засоби РЕБ у реальних умовах бойових дій. Водночас у педагогічній науці спостерігається зростання інтересу до моделювання процесів професійної підготовки військовослужбовців різних спеціальностей.

Так, І. Попроцький [22] дослідив систему підготовки військово-морських фахівців Румунії як зразок сучасної моделі підготовки офіцерських кадрів у країнах НАТО, що має значення для адаптації підготовки українських офіцерів до стандартів союзників. Дослідник П. Дзюба [5] запропонував модель формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційних технологій, у якій системно поєднані мотиваційно-ціннісний, когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти.

Учений Я. Зорій [7] розробив структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до військово-професійної діяльності, що стала прикладом застосування компетентнісного підходу у військовій освіті. Дослідник Я. Король [9] створив модель підготовки офіцерів до застосування засобів радіаційно-хімічного захисту, у якій розкрив педагогічні умови ефективного формування професійної готовності до спеціалізованих дій.

У дослідженні О. Лемешка [12] висвітлено модель підготовки офіцерів-прикордонників до дій у нестандартних ситуаціях, яка передбачає інтеграцію тренінгових і ситуативних методів навчання.

Учені О. Хацаюк, О. Єлісєєва, В. Жуков та ін. [26] розробили модель формування готовності офіцерів-правоохоронців до застосування заходів фізичного впливу в різних умовах службової діяльності.

Викладач Київського інституту НГУ В. Криворучко [10] обґрунтував модель формування готовності офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки та порядку, що демонструє актуальність моделювання освітнього процесу саме у контексті професійних завдань НГУ. О. Учена Шагова [27] здійснила експериментальну перевірку моделі формування готовності офіцерів Збройних Сил України до використання STEM-технологій у професійній діяльності, що підтверджує результативність поєднання інноваційних методів навчання з практичними компонентами підготовки.

Аналіз наведених досліджень дає підстави стверджувати, що питання моделювання процесу формування готовності або здатності майбутніх офіцерів до виконання професійних завдань є об'єктом активного наукового пошуку, однак розробки переважно стосуються окремих спеціальностей і видів діяльності (радіаційно-хімічного захисту, інформаційних технологій, фізичної підготовки, публічної безпеки [2] тощо).

Разом із тим, у наукових публікаціях відсутня цілісна модель формування здатності застосовувати засоби РЕБ саме майбутніми офіцерами НГУ, що враховувала б специфіку їх службово-бойової діяльності, необхідність інтеграції симуляційного навчання, вивчення бойового досвіду, цифрових технологій та системи внутрішнього забезпечення якості освіти.

Отже, наявні наукові напрацювання не дають повного вирішення проблеми, а лише окреслюють окремі аспекти професійної підготовки військовослужбовців. Це зумовлює потребу в розробленні науково обґрунтованої моделі формування здатності застосовувати засоби РЕБ майбутніми офіцерами НГУ, що стане теоретичною й методичною основою для підвищення ефективності освітнього процесу у ВНЗ.

Мета дослідження обґрунтувати та розробити модель формування здатності майбутніх офіцерів НГУ до застосування засобів РЕБ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моделювання в педагогіці – це метод наукового пізнання, який полягає у створенні, вивченні та вдосконаленні моделей педагогічних явищ, процесів або систем з метою виявлення їхньої структури, взаємозв'язків і закономірностей функціонування. Педагогічне моделювання дозволяє відтворювати складні процеси навчання, виховання чи професійного становлення у спрощеному, узагальненому вигляді, що робить можливим їх цілеспрямоване конструювання, аналіз і прогнозування результатів.

У педагогіці моделювання виступає водночас і методом дослідження, і способом проектування нових педагогічних систем. Модель – це умовне відображення досліджуваного об'єкта, що дає змогу унаочнити логіку його функціонування, визначити структурні компоненти, функції, взаємозв'язки та етапи реалізації.

Залежно від мети та рівня узагальнення розрізняють такі основні види педагогічних моделей:

структурні – відображають склад і взаємозв'язки елементів педагогічної системи (наприклад, модель взаємодії суб'єктів навчального процесу);

функціональні – описують процесуальну сторону діяльності, функції і механізми впливу;

структурно-функціональні – поєднують обидва підходи, демонструючи, як елементи системи взаємодіють у процесі виконання функцій;

змістові (змістово-функціональні) – розкривають внутрішню логіку, зміст і етапність формування певних компетентностей, умінь чи якостей особистості;

організаційно-педагогічні – відображають педагогічні умови, засоби, технології і послідовність їх впровадження у конкретному освітньому середовищі.

Наприклад, структурно-функціональна модель орієнтована на побудову системи через визначення її структурних компонентів (мета, суб'єкти, об'єкт, зміст, методи, форми, результати) та функцій, які забезпечують її цілісність і ефективність. Вона демонструє архітектуру педагогічного процесу – як елементи взаємодіють для досягнення результату [7]. Змістово-функціональна модель, натомість, зосереджена на внутрішньому змісті діяльності, механізмах формування певних компетентностей або здатностей, розкриває логіку й етапність цього процесу. Вона не лише відображає структуру, а й пояснює як і через що відбувається формування необхідних якостей [2; 10].

Для нашого дослідження більш адекватною є змістово-функціональна модель, оскільки:

вона дозволяє розкрити зміст підготовки майбутніх офіцерів до застосування засобів РЕБ – тобто систему знань, умінь, навичок і професійних якостей;

відображає етапність формування здатності – від мотиваційного прийняття значущості РЕБ до практичного вміння ефективно використовувати її засоби;

акцентує увагу не лише на структурі освітнього процесу, а на внутрішніх механізмах розвитку компетентності, що є ключовим у професійній підготовці військових фахівців;

забезпечує можливість оцінювання динаміки сформованості здатності на кожному етапі.

Модель побудована на основі системного, діяльнісного, компетентнісного та аксіологічного підхо-

дів. Вона відображає єдність цілей, змісту, організаційно-педагогічних умов, етапів, методів і результатів професійної підготовки офіцерів НГУ. Метою моделі є забезпечення цілісного процесу поетапного формування когнітивного, практичного, ціннісно-мотиваційного та аналітично-рефлексивного компонентів здатності майбутніх офіцерів застосовувати засоби РЕБ.

Змістово-функціональна модель включає п'ять взаємопов'язаних блоків: цільовий, змістовий, організаційно-педагогічний, процесуальний та результативно-діагностичний (табл.).

Цільовий блок. Мета: формування професійної здатності ефективно застосовувати засоби РЕБ у різних видах службово-бойової діяльності.

Завдання:

забезпечити системне засвоєння теоретичних знань із РЕБ;

сформувати практичні вміння планування, організації та реалізації заходів РЕБ;

виховати усвідомлення значення РЕБ для збереження життя особового складу;

розвинути рефлексивні вміння самооцінки, аналізу та корекції власних дій.

Змістовий блок. Відображає структуру самої здатності застосовувати засоби РЕБ, що складається з когнітивного, практичного, ціннісно-мотиваційного та аналітично-рефлексивного компонентів [25].

Організаційно-педагогічний блок передбачає створення комплексу умов, що забезпечують реалізацію процесу формування здатності:

кадрове забезпечення – викладачі з досвідом служби у підрозділах РЕБ, залучення практиків і наставництва;

навчально-методичне забезпечення – навчальні програми, кейси [11], електронні курси, тренінги з моделювання бойових завдань;

інформаційне забезпечення – використання електронних симуляторів, аналітичних систем, видань;

матеріально-технічне забезпечення – SDR-системи, антени, дрони, пеленгатори, навчально-тренувальні комплекси, полігони.

Реалізація цього блоку забезпечує практико-орієнтований характер навчання.

Процесуальний блок описує етапи реалізації моделі:

мотиваційно-орієнтаційний етап – формування інтересу, усвідомлення значущості РЕБ;

змістово-операційний етап – оволодіння знаннями та вміннями через лекції, лабораторні, тренінги, симуляційні заняття;

практико-творчий етап – виконання комплексних тактичних завдань, застосування засобів РЕБ у навчальних імітаціях;

рефлексивно-оцінювальний етап – самоаналіз, тестування, експертна оцінка, діагностика рівнів сформованості.

**МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ЗАСТОСОВУВАТИ ЗАСОБИ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ
МАЙБУТНІМИ ОФІЦЕРАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ**

Таблиця 1

Змістово-функціональна модель формування здатності застосовувати засоби РЕБ майбутніми офіцерами НГУ

Блок моделі	Зміст і функції блоку	Основні елементи реалізації	Очікувані результати
1. Цільовий блок	Визначає стратегічну мету й завдання формування здатності застосовувати засоби РЕБ як складової професійної компетентності офіцера	Мета: формування професійної готовності до організації, планування та реалізації заходів РЕБ. Завдання: – засвоєння теоретичних знань; – розвиток практичних умінь; – виховання ціннісно-мотиваційних орієнтацій; – формування аналітично-рефлексивних умінь	Усвідомлення майбутніми офіцерами значущості РЕБ у забезпеченні бойової ефективності підрозділів; орієнтація на професійне самовдосконалення
2. Змістовий блок	Відображає структуру здатності застосовувати засоби РЕБ через систему компонентів	Компоненти: – <i>когнітивний</i> (знання типів, завдань і тактики застосування засобів РЕБ); – <i>практичний</i> (уміння планувати, організовувати й реалізовувати заходи РЕБ); – <i>ціннісно-мотиваційний</i> (усвідомлення значення РЕБ, професійна мотивація, патріотизм); – <i>аналітично-рефлексивний</i> (самоаналіз, оцінка ефективності, корекція дій) [25]	Створення цілісного уявлення про зміст і структуру здатності застосовувати засоби РЕБ; формування системи знань, умінь і особистісних якостей
3. Організаційно-педагогічний блок	Визначає педагогічні, організаційні, інформаційні та технічні умови, необхідні для реалізації процесу формування здатності	Умови: – кадрове забезпечення (викладачі з досвідом служби у підрозділах РЕБ, наставництво); – навчально-методичне забезпечення (програми, кейси [11], тренінги, симуляційні технології); – інформаційне забезпечення (електронні ресурси, симулятори, програмне забезпечення, видання); – матеріально-технічне забезпечення (SDR-системи, антени, дрони, пеленгатори, полігони)	Реалізація практико-орієнтованого підходу; створення умов для набуття досвіду застосування засобів РЕБ у навчальних імітаціях бойових ситуацій
4. Процесуальний блок	Визначає етапи, форми, методи і педагогічні технології формування здатності застосовувати засоби РЕБ.	Етапи: 1) мотиваційно-орієнтаційний – формування інтересу та усвідомлення значущості РЕБ; 2) змістово-операційний – опанування знань і умінь через заняття, лабораторні, тренінги; 3) практико-творчий – відпрацювання тактичних завдань, симуляцій бойових дій; 4) рефлексивно-оцінювальний – самоаналіз, тестування, корекція підготовки	Забезпечення цілісності освітнього процесу; поетапне формування всіх компонентів здатності
5. Результативно-діагностичний блок	Забезпечує вимірювання, оцінку та корекцію сформованості здатності застосовувати засоби РЕБ	Критерії: когнітивний, практичний, ціннісно-мотиваційний, аналітично-рефлексивний. Рівні сформованості: високий, достатній, середній, низький. Методи діагностики: тестування, спостереження, анкетування, експертна оцінка, самоаналіз.	Об’єктивне визначення рівня підготовленості; можливість педагогічної корекції; підвищення якості професійної підготовки офіцерів

Результативно-діагностичний блок містить критерії (когнітивний, практичний, ціннісно-мотиваційний, аналітично-рефлексивний), показники й рівні

(високий, достатній, середній, низький) сформованості здатності. Функціями моделі є: аналітична – виявлення чинників, що впливають

на формування компетентності;

прогностична – визначення очікуваних результатів підготовки;

організаційна – упорядкування освітнього процесу за компонентами;

коригувальна – можливість діагностики і педагогічної корекції підготовки;

інтегративна – поєднання технічного, тактичного й педагогічного аспектів у цілісну систему.

Очікувані результати реалізації моделі:

підвищення рівня професійної готовності курсантів до ведення РЕБ у різних видах бою;

інтеграція технічних знань і педагогічних методів у систему підготовки офіцерів;

створення ефективного інформаційно-освітнього середовища РЕБ;

підвищення якості виконання службово-бойових завдань підрозділами НГУ.

Отже, змістово-функціональна модель формування здатності застосовувати засоби РЕБ майбутніми офіцерами НГУ – це системна педагогічна конструкція, що інтегрує цілі, зміст, організаційно-педагогічні умови, етапи, методи та діагностичні засоби у єдиний процес підготовки, спрямований на поетапне формування когнітивного, практичного, ціннісно-мотиваційного й аналітично-рефлексивного компонентів професійної компетентності офіцера.

Висновки. Аналіз теоретичних і прикладних досліджень довів, що наявні системи професійної підготовки майбутніх офіцерів не забезпечують достатньої інтеграції між теоретичними знаннями, практичними навичками, симуляційними технологіями та вивченням бойового досвіду. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування цілісної педагогічної моделі, що дозволить забезпечити якісну підготовку офіцерів НГУ до виконання завдань РЕБ. Розроблена змістово-функціональна модель формування здатності застосовувати засоби РЕБ охоплює п'ять взаємопов'язаних блоків:

цільовий – визначає мету та завдання формування професійної готовності до РЕБ;

змістовий – розкриває структуру здатності через систему компонентів;

організаційно-педагогічний – конкретизує педагогічні, інформаційні, кадрові та матеріально-технічні умови реалізації;

процесуальний – описує етапи формування здатності (мотиваційно-орієнтаційний, змістово-операційний, практико-творчий, рефлексивно-оцінювальний);

результативно-діагностичний – забезпечує оцінювання, корекцію та моніторинг рівня сформованості здатності.

Функціонування моделі базується на системному, діяльнісному, компетентнісному та аксіологічному підходах, що забезпечують її цілісність, логіку реалізації та можливість педагогічної діагностики. Модель виконує аналітичну, прогностичну, органі-

заційну, коригувальну та інтегративну функції, завдяки чому поєднує технічний, тактичний і педагогічний аспекти підготовки.

Подальші дослідження будуть присвячені експериментальній перевірці ефективності запропонованої змістово-функціональної моделі формування здатності застосовувати засоби РЕБ майбутніми офіцерами НГУ, розробленню методичних рекомендацій для викладачів ВВНЗ та створенню засобів навчання, що забезпечують її практичну реалізацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Medvid M.M., Medvid Y.I., Mudra S.V., Storoška M., Havryshchuk M.M. Pedagogical conditions for soft skills development in future officers: evidence from the National Guard of Ukraine during wartime. *Educational dimension*. 2025. Vol. 12. pp. 170–185.

2. Medvid M.M., Pavlov Ya.V., Strilets L.K., Demyanyshyn V.M., Pyvovarov S.O. Modeling of decision-making process in pre-deployment training of military and police peacekeeping personnel. *Честь і закон*. 2016. № 2. С. 34–42.

3. Medvid M.M., Storoška M., Kurbatov A.A., Medvid Y.I., Bunechko A.M. Enhancing combat readiness via evidence-based pedagogical innovations in National Guard of Ukraine officer training. *Educational dimension*. 2024. Vol. 11. pp. 116–128.

4. Белокурський Ю.П., Іохов О.Ю., Козлов В.Є., Щербина О.О. Принципи побудови системи радіоелектронного захисту підрозділів Національної гвардії України під час виконання завдань за призначенням. *Системи озброєння і військова техніка*. 2017. № 4. С. 73–80.

5. Дзюба П. Модель формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії ДПСУ. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 43–55.

6. Женжера С.В., Литвин А.В., Бровко А.А. Удосконалення системи охорони військових об'єктів шляхом розробки засобів РЕБ для протидії БПЛА. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2021. № 3. С. 44–49.

7. Зорій Я.Б. Структурно-функціональна модель системи формування готовності майбутніх офіцерів запасу до військово-професійної діяльності. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2018. Вип. 291. С. 103–109.

8. Іщенко Д.А., Кирилюк В.А., Проценко М.М., Дюков І.М. Обґрунтування показника ефективності радіоелектронного захисту системи управління угруповання військ (сил) за кількісним підходом до оцінювання її стану. *Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем*. 2019. Вип. 16. С. 135–145.

9. Король Я. Модель формування професійної готовності майбутніх офіцерів до застосування засобів радіаційно-хімічного захисту. *Збірник наукових праць НАДПСУ. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 191–201.

10. Криворучко В.О. Модель формування готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. *Інноваційна педагогіка. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 77. С. 131–136.

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ЗАСТОСОВУВАТИ ЗАСОБИ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ МАЙБУТНІМИ ОФІЦЕРАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

11. Курок В.П., Луценко Г.В., Зінченко В.П. Застосування кейс-методу в процесі формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання службово-бойових завдань. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 3 (56). С. 10–17.
12. Лемешко О. Модель формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон. *Збірник наукових праць НАДПСУ. Серія: Педагогічні науки*. 2017. № 1. С. 148–159.
13. Медвідь М.М., Криворучко В.О., Курбатов А.А., Гавришук М.М., Ніконенко А.М., Семенов М.В. Вивчення та впровадження бойового досвіду як передумова формування готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності. *Вісник Черкаського національного університету. Серія "Педагогічні науки"*. 2023. Вип. 4. С. 66–74.
14. Медвідь М.М., Кітторов М.О., Медвідь Ю.І., Курбатов А.А., Пашинський А.В., Криворучко В.О. Врахування тенденцій воєнної політики України в організації освітнього процесу вищого військового навчального закладу. *Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки"*. 2022. Вип. 4. С. 29–37.
15. Медвідь М.М., Кітторов М.О., Медвідь Ю.І., Поляков В.Ю., Гавришук М.М., Вишневецька Я.А. Залежність розвитку системи внутрішнього забезпечення якості від впровадження досвіду практичної діяльності в освітній процес закладу вищої освіти. *Вісник Черкаського національного університету. Серія "Педагогічні науки"*. 2023. Вип. 1. С. 13–19.
16. Медвідь М.М., Мартинюк А.В., Кітторов М.О. Методика формування варіанту сценарію розвитку вищого військового навчального закладу. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 2. С. 7–15.
17. Медвідь М.М., Медвідь Ю.І., Кітторов М.О. Система внутрішнього забезпечення якості вищого військового навчального закладу: особливості, умови розвитку : монографія. Київ, 2023. 107 с. URL: <http://surl.li/rqbxij>.
18. Медвідь М. Методика підготовки вищого військового навчального закладу до акредитації за критеріями оцінювання якості освітньої програми № 1 та 2. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 1. С. 129–137.
19. Медвідь М., Красовський П., Кітторов М., Совінський С., Круглов С., Зінченко С. Підвищення рівня сформованості інтегральної компетентності курсантів та слухачів Київського інституту Національної гвардії України з використанням симуляційних технологій. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні науки"*. 2025. Вип. 3. С. 117–127.
20. Медвідь М., Медвідь Ю., Совінський С., Суслів Р., Ніконенко А., Пашинський А. Формування компетентностей майбутніх офіцерів військових формувань: закономірності змін підходів у професійній підготовці. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні науки"*. 2025. Вип. 2. С. 70–80.
21. Попов С.Е., Юфа Є.А., Якобінчук О.В. Проблемні питання функціонування існуючої системи технічного обслуговування радіоелектронної техніки радіотехнічних військ. *Повітряна міць України*. 2024. № 1. С. 112–116.
22. Попрощий І.С. Система підготовки військово-морських фахівців Румунії як сучасна модель підготовки офіцерських кадрів, прийнята в країнах-членах НАТО. *Педагогічний альманах*. 2019. Вип. 43. С. 172–180.
23. Семененко О.М., Водчиць О.Г., Коркін О.Ю., Паюк О.С. Методичний підхід до оцінювання ефективності протидії засобам радіоелектронної боротьби противника (контррадіоелектронної боротьби). *Збірник наукових праць Військової академії (м. Одеса). Технічні науки*. 2017. Вип. 2. С. 61–68.
24. Слюсаренко О.К. Вплив засобів РЕБ на ефективність управління роїв БПЛА в умовах обмежених ресурсів і складних середовищ. *Advanced top technology*. 2024. № 1. С. 45–46.
25. Суслів Р.В. Сутність та структура здатності застосовувати засоби радіоелектронної боротьби майбутніми офіцерами Національної гвардії України. *Молодь і ринок*. 2025. № 9(241). С. 154–161.
26. Хацаюк О.В., Слісєва О.С., Жуков В.Л., Клименко В.П., Бережний Ю.М. Модель формування готовності майбутніх офіцерів-правоохоронців до застосування заходів фізичного впливу в різних умовах службово-оперативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 29 (2). С. 174–178.
27. Шагова О.Ю. Експериментальна перевірка ефективності моделі формування готовності майбутніх офіцерів Збройних сил України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22 (3). С. 134–137.
28. Шиленко М.В., Іохов О.Ю., Малюк В.Г. Комп'ютерна модель активного радіомаскування військових підрозділів. *Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті*. 2017. № 4 (дод.). С. 92–93.
29. Юнда В.А., Мізін В.С., Виговський М.В. Аналіз можливостей сил і засобів РЕБ та ППО противника щодо впливу на ефективність ураження його об'єктів ракетними комплексами M142 "HIMARS" та M270 "MLRS". *Військово-технічний збірник*. 2024. № 31. С. 57–64.

REFERENCES

1. Medvid, M.M., Medvid Y.I., Mudra, S.V., Storoška, M. & Havryshchuk, M.M. (2025). Pedagogical conditions for soft skills development in future officers: evidence from the National Guard of Ukraine during wartime. *Educational Dimension*. Vol. 12. pp. 170–185. [in English].
2. Medvid, M.M., Pavlov, Ya.V., Strilets, L.K., Demyanishyn, V.M. & Pyvovarov, S.O. (2016). Modeling of decision-making process in pre-deployment training of military and police peacekeeping personnel. *Honor and law*. Vol. 2. pp. 34–42. [in English].
3. Medvid, M.M., Storoška, M., Kurbatov, A.A., Medvid, Y.I. & Bunechko, A.M. (2024). Enhancing combat readiness via evidence-based pedagogical innovations in National Guard of Ukraine officer training. *Educational Dimension*. Vol. 11. pp. 116–128. [in English].
4. Belokurskyi, Yu.P., Iokhov, O.Yu., Kozlov, V.Ye. & Shcherbyna, O.O. (2017). Pryntsypy pobudovy systemy radioelektronnoho zakhystu pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy pid chas vykonannya zavdan za pryznachenniam [Principles of building a radio-electronic protection system for units of the National Guard of Ukraine during the performance of assigned tasks]. *Weapon Systems and Military*

Equipment : Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika. No. 4. pp. 73–80. [in Ukrainian].

5. Dzyuba, P. (2022). Model formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Model of forming readiness of future border guard officers to use information technologies in professional activity]. *Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine Series: Pedagogical Sciences*. No. 4. pp. 43–55. [in Ukrainian].

6. Zhenzhiera, S.V., Lytvyn, A.V. & Brovko, A.A. (2021). Udoshkonalennia systemy okhorony viiskovykh ob'ektiv shliakhom rozrobky zasobiv REB dlia protydiv BPLA [Improvement of military facility protection system through development of REB means to counter UAVs]. *Collection of Scientific Works of Kharkiv National University of Air Force*. No. 3. pp. 44–49. [in Ukrainian].

7. Zorii, Ya.B. (2018). Strukturno-funktsionalna model systemy formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv zapasu do viiskovo-profesiinnoi diialnosti [Structural-functional model of the system for forming readiness of reserve future officers for military-professional activity]. *Scientific Bulletin of NUBiP of Ukraine. Series: Pedagogy, psychology, philosophy*. No. 291. pp. 103–109. [in Ukrainian].

8. Ishchenko, D.A., Kyryliuk, V.A., Protsenko, M.M. & Diukov, I.M. (2019). Obgruntuvannia pokaznyka efektyvnosti radioelektronnogo zakhystu systemy upravlinnia uhrupovanniam viisk (syl) za kilkinsym pidkhodom do otsiniuvannia yii stanu [Justification of an indicator of effectiveness of radio-electronic protection of command-and-control system of troop grouping by quantitative assessment approach]. *Problems of creation, testing, application and operation of complex information systems*. No. 16. pp. 135–145. [in Ukrainian].

9. Korol, Ya. (2018). Model formuvannia profesiinnoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv do zastosuvannia zasobiv radiatsiino-khimichnogo zakhystu [Model of forming professional readiness of future officers to apply radiation-chemical protection means]. *Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*. No. 2. pp. 191–201. [in Ukrainian].

10. Kryvoruchko, V.O. (2024). Model formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv NGU do vykonannia zavdan z okhorony hromadskoi bezpeky i poriadku, konvoiuvannia, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh [Model of forming readiness of future NGU officers to perform tasks of public security and order protection, convoying, extradition and custody]. *Innovative Pedagogy. Series: Pedagogical Sciences*. No. 77. pp. 131–136. [in Ukrainian].

11. Kurok, V.P., Lutsenko, H.V., Zinchenko, V.P. (2024). Zastosuvannia keis-metodu u protsesi formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy do vykonannia sluzhbovo-boiovykh zavdan [Application of the case-method in the process of forming readiness of future NGU officers to perform service-combat tasks]. *Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after O. Dovzhenko. Series: Pedagogical Sciences*. No. 3 (56). pp. 10–17. [in Ukrainian].

12. Lemeshko, O. (2017). Model formuvannia profesiinnoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do lokalizatsii nestandartnykh sytuatsii v punktakh propusku cherez derzhavnyi kordon [Model of forming professional readiness of future border guard officers to localize non-standard

situations at border checkpoints]. *Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*. No. 1. pp. 148–159. [in Ukrainian].

13. Medvid, M.M., Kryvoruchko, V.O., Kurbatov, A.A., Havryshchuk, M.M., Nikonienko, A.M. & Semenov, M.V. (2023). Vyvchennia ta vprovadzhennia boioвого dosvidu yak peredumova formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv do sluzhbovo-boiovoi diialnosti [Study and implementation of combat experience as a prerequisite for forming readiness of future officers for service-combat activity]. *Bulletin of Cherkasy National University. Series: Pedagogical Sciences*. No. 4. pp. 66–74. [in Ukrainian].

14. Medvid, M.M., Ktitorov, M.O., Medvid, Yu.I., Kurbatov, A.A., Pashynskyi, A.V. & Kryvoruchko, V.O. (2022). Vrakhuвання tendentsii voiennoi polityky Ukrainy v orhanyzatsii osvithnoho protsesu vyshchoho viiskovoho navchalnogo zakladu [Taking into account trends of Ukraine's military policy in organizing the educational process of a higher military educational institution]. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*. No. 4. pp. 29–37. [in Ukrainian].

15. Medvid, M.M., Ktitorov, M.O., Medvid, Yu.I., Poliakov, V.Yu., Havryshchuk, M.M. & Vyshnevskaya, Ya.A. (2023). Zalezhnist rozvytku systemy vnutrishnogo zabezpechennia yakosti vid vprovadzhennia dosvidu praktychnoi diialnosti v osvithni protses zakladu vyshchoi osvity [Dependence of the development of the internal quality assurance system on the implementation of practical experience in the educational process of a higher education institution]. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*. No. 1. pp. 13–19. [in Ukrainian].

16. Medvid, M.M., Martyniuk, A.V. & Ktitorov, M.O. (2024). Metodyka formuvannia variantu stsenarii rozvytku vyshchoho viiskovoho navchalnogo zakladu [Methodology for forming a variant of the scenario for the development of a higher military educational institution]. *Scientific Bulletin of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine*. No. 2. pp. 7–15. [in Ukrainian].

17. Medvid, M.M., Medvid, Yu.I. & Ktitorov, M.O. (2023). Systema vnutrishnogo zabezpechennia yakosti vyshchoho viiskovoho navchalnogo zakladu: osoblyvosti, umovy rozvytku [The system of internal quality assurance of a higher military educational institution: features, development conditions]. Kyiv, 107 p. Available at: <http://surl.li/rqbxij> [in Ukrainian].

18. Medvid, M. (2020). Metodyka pidgotovky vyshchoho viiskovoho navchalnogo zakladu do akredytatsii za kryteriiamy otsiniuvannia yakosti osvithnoi prohramy № 1 ta 2 [Methodology for preparing a higher military educational institution for accreditation by evaluation criteria of educational program No. 1 and 2]. *Collection of Scientific Works of Uman State Pedagogical University*. No. 1. pp. 129–137. [in Ukrainian].

19. Medvid, M., Krasovskiy, P., Ktitorov, M., Sovinskyi, S., Kruglov, S. & Zinchenko, S. (2025). Pidvyshchennia rivnia sformovanosti integralnoi kompetentnosti kursantiv ta slukhachiv Kyivskoho instytutu Natsionalnoi hvardii Ukrainy z vykorystanniam simulatsiinykh tekhnolohii [Increasing the level of formation of integral competence of cadets and trainees of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine using simulation technologies]. *Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky. Series: Pedagogical Sciences*. No. 3. pp. 117–127. [in Ukrainian].

20. Medvid, M., Medvid, Yu., Sovinskyi, S., Suslov, R., Nikonienko, A. & Pashynskyi, A. (2025). Formuvannya kompetentnosti maibutnikh ofitseriv viiskovykh formuvan: zakonmironosti zmin pidkhodiv u profesiinii pidhotovtsi [Formation of competencies of future officers of military formations: regularities of changes of approaches in professional training]. *Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky. Series: Pedagogical Sciences*. No. 2. pp. 70–80. [in Ukrainian].
21. Popov, S.E., Yufa, Ye.A. & Yakobinchuk, O.V. (2024). Problemni pytannia funktsionuvannya isnuiochoi systemy tekhnichnoho obsluhovuvannya radioelektronnoi tekhniky radiotekhnichnykh viisk [Problematic issues of functioning of the existing system of maintenance of radio-electronic equipment of radio-technical troops]. *Air Power of Ukraine*. No. 1. pp. 112–116. [in Ukrainian].
22. Poprotskyi, I.S. (2019). Systema pidgotovky viiskovomorskyykh fakhivtsiv Rumunii yak suchasna model pidgotovky ofitseryskyykh kadriv, pryata v krainakh-chlenakh NATO [The system of training of naval specialists of Romania as a modern model of officer training adopted in NATO member states]. *Pedagogical Almanac*, No. 43. pp. 172–180. [in Ukrainian].
23. Semenenko, O.M., Vodchyts, O.H., Korkin, O.Yu. & Paiuk, O.S. (2017). Metodychnyi pidkhid do otsiniuvannya efektyvnosti protydyi zasobam radioelektronnoi borotby protivnyka (kontrradioelektronnoi borotby) [Methodical approach to assessing the effectiveness of countering enemy REB means (counter-radio-electronic struggle)]. *Collection of Scientific Works of the Military Academy (Odessa). Technical Sciences*. No. 2. pp. 61–68. [in Ukrainian].
24. Sliusarenko, O.K. (2024). Vplyv zasobiv REB na efektyvnist upravlinnia roiiiv BPLA v umovakh obmezhenykh resursiv i skladnykh seredovishch [Influence of REB means on the effectiveness of swarm UAV control in conditions of limited resources and complex environments]. *Advanced Top Technology*. No. 1. pp. 45–46. [in Ukrainian].
25. Suslov, R.V. (2025). Sutnist ta struktura zdatsnosti zastosovuvaty zasoby radioelektronnoi borotby maibutnimy ofitseramy Natsionalnoi hvardii Ukrainy [The essence and structure of the ability to apply REB means by future officers of the National Guard of Ukraine]. *Youth & market*. No. 9(241). pp. 154–161. [in Ukrainian].
26. Khatsiuk, O.V., Yeliseieva, O.S., Zhukov, V.L., Klymenko, V.P. & Berezhnyi, Yu.M. (2020). Model formuvannya hotovnosti maibutnikh ofitseriv-pravoohorontsiv do zastosuvannya zakhodiv fizychnoho vplyvu v riznykh umovakh sluzhbovo-operatyvnoi diialnosti [Model of forming readiness of future law-enforcement officers to apply measures of physical influence in different conditions of service-operational activity]. *Innovative Pedagogy*. No. 29 (2). pp. 174–178. [in Ukrainian].
27. Shahova, O.Yu. (2020). Eksperymentalna perevirka efektyvnosti modeli formuvannya hotovnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy do zastosuvannya STEM-tekhnologii u profesiinii diialnosti [Experimental verification of the effectiveness of the model of forming readiness of future Armed Forces officers to apply STEM-technologies in professional activity]. *Innovative Pedagogy*. No. 22 (3). pp. 134–137. [in Ukrainian].
28. Shylenko, M.V., Iokhov, O.Yu. & Maliuk, V.H. (2017). Kompiuterna model aktyvnoho radiomaskuvannya viiskovykh pidrozdiliv [Computer model of active radio-masking of military units]. *Information-Control Systems on Railway Transport*. 4 (supplement). pp. 92–93. [in Ukrainian].
29. Yunda, V.A., Mizin, V.S. & Vygovskyi, M.V. (2024). Analiz mozhlyvosti syl i zasobiv REB ta PPO protivnyka shchodo vplyvu na efektyvnist urazhennia yoho ob'ektiv raketnymy kompleksamy M142 HIMARS ta M270 MLRS [Analysis of possibilities of enemy REB and AD forces and means to affect effectiveness of striking its targets by M142 HIMARS and M270 MLRS missile systems]. *Military-Technical Bulletin*. No. 31. pp. 57–64. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.11.2025

“Хто не може чекаати, той не здатен до великих справ”.

Тригорій Сковорода
український філософ, педагог

“Допоможи мені зробити це самому – ось головний принцип справжнього навчання”.

Марія Монтессорі
італійська лікарка, педагог, філософ

“Свобода мислення є передумовою справжньої освіти”.

Іммануїл Кант
німецький філософ

“Справжня педагогіка починається там, де в центрі освітнього процесу стоїть не навчальна програма, а жива мисляча і чутлива особистість дитини”.

Василь Сухомлинський
український педагог

УДК 355.231(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.350318>

Юрій Юрчак, старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9506-3228>

Юрій Михайлюк, доктор філософії зі спеціальності безпека державного кордону,
начальник кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4926-4886>

Сергій Степанов, кандидат педагогічних наук,
заступник начальника кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4199-227X>

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ДЛЯ ПЕРЕДБАЧЕННЯ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ

У публікації проаналізовано деякі метод оцінювання рівня психологічної стійкості особового складу, застосування яких дає змогу систематизувати заходи захисту особового складу та підтримання його морально-психологічного стану. Наведено приклади, що демонструють взаємозв'язок боєздатності з рівнем психологічної стійкості, а також окреслено недоліки методик, які використовують для її визначення. Висвітлено зміст автоматизованих методик контролю негативного інформаційно-психологічного впливу в умовах бойових дій і встановлення рівня психологічної стійкості особового складу, що практикують зарубіжні країни. Узагальнено результати сучасних вітчизняних наукових розвідок, присвячених проблемі негативного інформаційно-психологічного впливу. Визначено напрямки інтеграції відповідних методик у практику з урахуванням перспектив.

Ключові слова: захист особового складу; негативний інформаційно-психологічний вплив; методика оцінювання; особовий склад.

Лім. 13.

Yuriy Yurchak, Senior Lecturer of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9506-3228>

Yuriy Mykhaylyuk, Doctor of Philosophy in the Specialty of State Border Security,
Head of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4926-4886>

Serhiy Stepanov, Ph.D. (Pedagogy), Deputy Head of the
Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4199-227X>

PRACTICE OF APPLICATION OF METHODS OF DIAGNOSTICS OF THE MORAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF PERSONNEL TO PREDICT IN COMBAT CONDITIONS THE COUNTERACTION OF NEGATIVE INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCE

The publication analyzes some methods for assessing the level of psychological stability of personnel, the application of which allows systematizing measures for protecting personnel and maintaining their moral and psychological state. Examples are given that demonstrate the relationship between combat readiness and the level of psychological stability, and the shortcomings of the methods used to determine it are outlined. The content of automated methods for controlling negative informational and psychological impact in combat conditions and establishing the level of psychological stability of personnel, practiced by foreign countries, is highlighted. The results of modern domestic scientific research devoted to the problem of negative informational and psychological impact are summarized. The directions of integration of relevant methods into practice are determined, taking into account prospects.

Keywords: protection of personnel; negative informational and psychological impact; assessment methodology; personnel.

Постановка проблеми. В умовах війни, що розгортається одночасно в інформаційному просторі та на полі бою [6], підтримання належного рівня морально-психологічного стану особового складу не завжди повною мірою інтегрується керівництвом військових частин і підрозділів у процес планування та організації бойових дій. Це проявляється в тому, що морально-психологічні показники часто розглядають як супровідні, а не як операційно значущі змінні, які прямо впливають на витривалість підрозділів, дисципліну, якість рішень, темп виконання завдань і стійкість до зривів під тиском тривалого стресу та втрат.

Сучасна гібридна війна характеризується нарощуванням загроз і ризиків, пов'язаних із наслідками негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад підрозділів сектору безпеки і оборони та цивільного населення втягнуте у бойові дії. До класичних каналів пропаганди додаються цифрові платформи, алгоритмічне підсилення контенту, координовані кампанії в соціальних мережах, а також інструменти на основі штучного інтелекту, що ускладнюють розпізнавання маніпуляцій і прискорюють їх поширення. Паралельно застосовуються комбіновані дії кібератаки, саботаж, атаки безпілотниками, ракетами та інші "гібридні" тактики, які посилюють негативний інформаційно-психологічний вплив невизначеності та виснаження.

Негативний інформаційно-психологічний вплив – це цілеспрямоване інформаційне втручання у свідомість (або підсвідомість) визначеної аудиторії з метою коригування її поведінки або світоглядних настанов, а також зміни морально-психологічного стану. У сучасних умовах таке втручання набуває "пакетного" характеру: поєднує дезінформацію, напівправду, емоційні тригери, навмисне перевантаження суперечливими повідомленнями, підлив довіри до командування й інституцій влади.

Здійснення впливу, зорієнтованого на підтримання оптимального морально-психологічного стану та високих морально-психологічних бойових якостей особового складу, реалізується в межах комплексу заходів морально-психологічного забезпечення (далі – МПЗ). Водночас на практиці зберігається розрив між "плануванням бойових операцій" та "плануванням МПЗ": наявні підходи та методика оцінювання готовності підрозділів до виконання бойових завдань здебільшого недостатньо враховують роль МПЗ як підсистеми всебічного забезпечення.

У цьому контексті актуалізується потреба постійного моніторингу негативного інформаційно-психологічного впливу та пов'язаних із ним змін у морально-психологічних характеристиках особового складу із переходом від епізодичних "зривів" до

безперервного спостереження за ключовими індикаторами. Сумісність із системами протидії негативному інформаційно-психологічному впливу союзників з урахуванням процедур процесу підготовки бою (TLP) [2].

Отже, потреба в моніторингу та оцінюванні негативного інформаційно-психологічного впливу, розглянутого крізь прогностичні чинники психологічної стійкості особового складу в умовах бойових дій, аргументує актуальність аналізу наявних підходів до визначення рівня психологічної стійкості та інтегрування результатів у системи управління підрозділами в бою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання протидії негативному інформаційно-психологічному впливу є предметом уваги численних науковців. Загальнотеоретичні аспекти протидії негативному інформаційно-психологічному впливу досліджували О. Галус, Л. Зданевич, О. Мозолєв, О. Поліщук, Л. Романишина [5; 3], дидактичних чинниках становлення здатності молодших співробітників прикордонної служби до професійної реалізації в контрольних пунктах пропуску міжнародного значення Ю. Адамчук [1], інформаційно-психологічному пресингу під час перебування в неволі В. Філіпенко, М. Павлюк [7]. Способи протидії, спрямовані на протидію деструктивним інформаційним впливам на прикордонників у період збройного конфлікту, досліджували В. Журавель, С. Бурбела та інші [4].

У більшості цих досліджень висвітлено особливості процесу формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад. На нашу думку, слід надати науковій ідеї, рекомендації, що мають вагоме значення для вирішення зазначеного питання.

Аналіз практичного досвіду підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному, що нині недостатньо враховується особливості професійної роботи, приділяється недостатньо уваги розвитку готовності протидіяти негативному інформаційно-психологічному впливу.

У дослідженнях авторів розкриваються теоретичні положення, які актуальні у межах нашого дослідження. Вивчення можливих наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу та індикаторів психологічної стійкості особового складу в умовах бою є здійсненням за умови застосування: набору процедур для систематичного спостереження за морально-психологічним станом; методика оцінювання психологічної стійкості особового складу; інструментарію для прогнозування бойових психологічних втрат водночас і надалі простежується невідповідність між змістовим наповненням і сукупністю показників у методиках

контролю морально-психологічного стану та підходах до моніторингу й методика оцінювання негативного інформаційно-психологічного впливу, встановлення психологічної стійкості та передбачення бойових психологічних втрат.

Мета статті. Висвітлення методів діагностики морально-психологічного стану особового складу для передбачення в умовах бойових дій протидії негативного інформаційно-психологічного впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на сьогодні в ДПСУ, попри наявність нормативно визначеного “психологічного забезпечення”, питання єдиної, уніфікованої та операційно придатної методики МПС, інтегрованої у повсякденні управлінські рішення та орієнтованої на бойові умови, залишається проблемним. Практика тривалого виконання завдань в умовах війни та гібридного негативного інформаційно-психологічного впливу висуває до системи морально-психологічного забезпечення додаткові вимоги: швидкість отримання даних, порівняння, можливість прогнозування ризиків і наявність чітких “кригерів” для управлінського реагування. Водночас в управлінській ланці зберігається розрив між заданими завданнями психологічного забезпечення та реальними можливостями.

Переважа більшість науковців дотримується позиції, що в морально-психологічному забезпеченні моральний і психологічний чинники розмежовують умовно та розглядають як єдине морально-психологічне ціле [8]. Водночас для коректного емпіричного вимірювання доцільно відокремлювати найбільш “чутливу” до змін складову. Практично це означає доцільність двоконтурного підходу, який поєднує оперативний контроль і поглиблену діагностику: швидкий скринінг стану особового складу; поглиблене вивчення психологічної стійкості для протидії негативному інформаційно-психологічному впливу та застосування цих методик.

На практиці двоконтурність має бути “впроваджена” в управлінські рішення, у планування підготовки, відновлення та профілактики. При цьому ключовою стає не лише діагностика, а й визначення керованих причин: що саме піддається зміні на рівні організації служби, стилю керівництва, інформаційного режиму, умов побуту, логістики [9].

Упровадження стандартів НАТО в системи управління ДПСУ потребує опрацювання досвіду провідних держав і синхронізації з національними рамками у сфері психічного здоров'я військово-службовців. У практичній площині сумісність означає уніфікацію підходів до термінів і мінімального набору індикаторів, а також узгодження із загальними медиками психологічними допомогам. Окремого значення набуває й термінологічна узгодженість у сфері інформаційної безпеки та інформаційно-психологічних впливів у воєнній сфері [10].

У НАТО під час оцінювання й прогнозування мотивації ключовим орієнтиром виступає психологічна стійкість, а для швидкого визначення дії бойових стрес-чинників використовуються спрощені показники оцінювання [13]. Для нас важливо, щоб такі показники були короткими, зрозумілими командирів, чутливими до змін і сумісними з цифровим контуром обліку. Інакше виникає ризик формального звітування та заниження проблем, що зменшує прогностичну цінність оцінювання.

Як приклад використання технологічних рішень у військовій справі розглядають підходи до комп'ютеризованого збирання, оброблення й накопичення даних про чинники середовища та їх вплив на стан і здоров'я особового складу. У сучасних умовах така логіка може бути адаптована як інтегрований контур “середовище-навантаження-стан-рішення”, де психологічні показники поєднуються з даними про результати служби, умови проживання, відновлення, тривалість перебування під дією негативного інформаційно-психологічного впливу.

Як діагностичні критерії негативного інформаційно-психологічного впливу виокремлюють чотири групи чинників, що систематизують події різної сили дії: потенційно травматичні події; втрата побратимів, травмування, поранення.

У бойових обставинах стрес-чинники доцільно розмежовувати за блоками “нещодавні стресори”, “внутрішнє занепокоєння” та “рівень функціонування”, що дає змогу сформувати керований профіль ризику й прийняти управлінських рішення. Саме цей профіль повинен напряму підживлювати рішення щодо відновлення, перерозподілу навантаження та адресної підтримки.

У практичній діяльності діагностика негативного інформаційно-психологічного впливу реалізується через поєднання кількох груп методів. По-перше, це експрес-методи оцінювання, що ґрунтуються на коротких стандартизованих опитувальниках, спостереженні за поведінковими проявами та командирській оцінці. Їх застосування дозволяє швидко виявляти ознаки емоційного виснаження, підвищеної тривожності, зниження мотивації, порушень дисципліни та міжособистісної взаємодії, які можуть бути наслідком негативного інформаційно-психологічного впливу.

По-друге, у практиці використовуються поглиблені психодіагностичні методики, спрямовані на оцінювання психологічної стійкості, рівня стресостійкості, особливостей копінг-стратегій і наявності факторів ризику розвитку дезадаптивних станів. Такі методи застосовуються, насамперед щодо військовослужбовців груп ризику, а також у процесі планування заходів психологічної підтримки та відновлення.

Особливе місце в діагностиці негативного інформаційно-психологічного впливу займає аналіз

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ДЛЯ ПЕРЕДБАЧЕННЯ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ

інформаційного середовища, в якому перебуває особовий склад. У практиці враховуються інтенсивність і зміст інформаційних повідомлень, рівень довіри до офіційних джерел, поширення чуток і дезінформації, а також реакції військовослужбовців на інформаційні події, пов'язані з бойовими втратами, обстрілами, рішеннями командування та ситуацією в тилу. Такий підхід дає змогу пов'язати зміни морально-психологічного стану не лише з безпосереднім бойовим навантаженням, а й з інформаційним тиском як самостійним дестабілізуючим чинником.

Практичний досвід свідчить, що найбільш інформативними для прогнозування морально-психологічного стану є поєднання показників нещодавніх стресових подій, суб'єктивного рівня внутрішнього занепокоєння та об'єктивної оцінки функціонування військовослужбовців у службово-бойовій діяльності [11]. Саме така багатокомпонентна модель дозволяє перейти від констатації поточного стану до передбачення ймовірних негативних змін, зокрема, зниження згуртованості підрозділів і порушення керованості [12].

Управлінська цінність діагностики негативного інформаційно-психологічного впливу полягає в можливості використання її результатів для своєчасного коригування організації служби, планування ротаций, перерозподілу навантаження. Практика показує, що підрозділи, в яких результати діагностики інтегруються у повсякденні управлінські рішення, демонструють стійкість до негативного інформаційно-психологічного впливу та зберігають здатність ефективно виконувати завдання в умовах бойових дій.

Висновки. Таким чином, практика застосування методів діагностики негативного інформаційно-психологічного впливу підтверджує доцільність переходу від фрагментарних оцінок до системного, прогнозно-орієнтованого підходу. Поєднання експрес-скрінінгу, поглибленої психодіагностики та аналізу інформаційного середовища створює підґрунтя для обґрунтованого передбачення змін морально-психологічного стану та підвищення ефективності заходів захисту особового складу в умовах бойових дій.

Отже, на підставі застосування аналізу військової і педагогічної літератури з досліджуваної проблематики, проведення педагогічних спостережень, бесід і опитувань викладачів з бойовим досвідом було визначено, що зазначені методи істотно впливають на ефективність підготовки до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу агресора в умовах інформаційної війни та професійної діяльності, спрямованої на протидію негативному інформаційно-психологічному впливу агресора.

Перспективами подальшого є дослідження передового педагогічного досвіду та накопичення

власного щодо педагогічних умов протидії негативного інформаційного впливу на військовополоненого з боку ворога, а також дослідження шляхів протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад у полоні противника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамчук Ю. Педагогічні умови формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогоби́ч: Видавничий дім "Гельветика", 2020. Вип. 33. Т. 1. С. 245–251.
2. Бойовий статут механізованих військ (відділення) (Проект). Львів, 2020. 208 с.
3. Галус О., Романишина Л., Мозолєв, О. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у контексті розвитку корпоративної культури військового ЗВО. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні науки"*, 2024. № 4, С. 24–30.
4. Журавель В., Бурбела С., Юрчак Ю. Деякі педагогічні питання протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2024. № 1 (221). С. 73–77. DOI: 10.24919/2308-4634/2024.298619.
5. Мозолєв О., Романишина Л., Галус О. Сучасний розвиток корпоративної культури офіцерів силових структур. *Молодь і ринок*, 2024. № 12(232), С. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.317469>
6. Паливода А.В. Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина III (взвод, відділення, екіпаж). Вид. 2-е стереотип. Київ, 2020. 332 с.
7. Філіпенко В.В., Павлюк, М.О. Інформаційно-психологічний тиск у полоні. In The 4 th International scientific and practical conference "Science in the modern world: innovations and challenges" (December 19-21, 2024) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2024. 722 p.
8. Юрчак Ю., Романишина Л. Актуалізація проблеми формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в контексті інформаційної війни. *Науковий фаховий журнал СДПУ. Серія педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 5–6 (129–130). С. 261–270. DOI: 10.24139/2312-5993/2023.05-06/261-270.
9. Юрчак Ю. Підготовка майбутніх офіцерів до протидії до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в умовах інформаційної війни. *Науковий фаховий журнал СДПУ. Серія педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 1–2 (135–136). С. 261–270. DOI: 10.24139/2312-5993/2024.01-02/064-081.
10. Юрчак Ю.М. Шляхи формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу у полоні противника. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2024. № 2 (37), 37 с. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbimyk.v37i2>
11. Юрчак, Ю. Педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-

психологічному впливу агресора в умовах інформаційної війни. *Молодь і ринок*, 2025. № 1/233, С. 168–173. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.322717>

12. Юрчак Ю. Експериментальне дослідження підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад. *Молодь і ринок*, 2025. № 2/234, С. 118–125. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324544>

13. Yurchak Y. Specificity of informational and psychological countermeasure of propaganda for personal membership during the first world war. *Pedagogy and Education Management Review*, 2024. № 3(17), С. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.36690/2733-2039-2024-3>

REFERENCES

1. Adamchuk, Yu. (2020). Pedagogical conditions for the formation of the readiness of junior border guards for professional activity at checkpoints for international communication. *Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*. Issue. 33. Vol. 1. pp. 245–251. [in Ukrainian].

2. Boiovyi statut mekhanizovanykh viisk (viddilennia) (Proekt) [Combat charter of mechanized troops (departments) (Draft)]. Lviv, 2020. 208 p. [in Ukrainian].

3. Halus, O., Romanyshyna, L. & Mozolev, O. (2024). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u konteksti rozvytku korporativnoi kultury viiskovoho ZVO [Formation of professional competence of future officers in the context of the development of corporate culture of a military higher educational institution]. *Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University. Series "Pedagogical Sciences"*, No. 4, pp. 24–30. [in Ukrainian].

4. Zhuravel, V., Burbela, S. & Yurchak, Yu. (2024). Deiaki pedahohichni pytannia protydii nehatyvnomu informatsiinomu vplyvu na osobovyi sklad orhanu okhorony derzhavnogo kordonu v umovakh viiny [Some pedagogical issues of countering the negative information influence on the personnel of security authority of state border in conditions of war]. *Youth & market*, No. 1 (221). pp. 73–77. DOI: [10.24919/2308-4634/2024.298619](https://doi.org/10.24919/2308-4634/2024.298619). [in Ukrainian].

5. Mozolev, O., Romanyshyna, L. & Halus, O. (2024). Suchasnyi rozvytok korporativnoi kultury ofitseriv sylovykh struktur [Modern development of corporate culture of force officers]. *Youth & market*, No. 12(232), pp. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.317469> [in Ukrainian].

6. Palyvoda, A.V. (2020). Boiovyi statut mekhanizovanykh i tankovykh viisk Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy [Combat charter of mechanized and tank troops of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine]. Part III (platoon, division, crew). Volume 2. Kyiv, 332 p. [in Ukrainian].

7. Filipenko, V.V. & Pavliuk, M.O. (2024). Informatsiino-psykholohichni tysk u poloni [Informational and psychological pressure in captivity]. In *The 4 th International scientific and practical conference "Science in the modern world: innovations and challenges" (December 19–21, 2024)*. Perfect Publishing, Toronto, Canada. 722 p. [in Ukrainian].

8. Yurchak, Yu. & Romanyshyna, L. (2023). Aktualizatsiia problemy formuvannya hotovnosti maibutnikh ofitseriv prykordonnykh do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu v konteksti informatsiinoi viiny [Updating the problem of forming the readiness of future border guard officers to counter negative informational and psychological influence in the context of information warfare]. *Scientific professional journal of the SSPU. Series pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. No. 5–6 (129–130). pp. 261–270. DOI: [10.24139/23125993/2023.05-06/261-270](https://doi.org/10.24139/23125993/2023.05-06/261-270). [in Ukrainian].

9. Yurchak, Yu. (2024). Pidhotovka maibutnikh ofitseriv do protydii do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu v umovakh informatsiinoi viiny [Preparation of future officers to counteract negative informational and psychological influence in the conditions of information warfare]. *Scientific professional journal of the SDPU. Series pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. No. 1–2 (135–136). pp. 261–270. DOI: [10.24139/2312-5993/2024.01-02/064-081](https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.01-02/064-081). [in Ukrainian].

10. Yurchak, Yu.M. (2024). Shliakhy formuvannya hotovnosti maibutnikh ofitseriv prykordonnykh do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu u poloni protyvnyka [Ways of forming the readiness of future border guard officers to counteract negative informational and psychological influence in enemy captivity]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: pedagogical sciences*. Khmelnytskyi, No. 2 (37), 37 p. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v37i2> [in Ukrainian].

11. Yurchak, Yu. (2025). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh ofitseriv do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu ahresora v umovakh informatsiinoi viiny [Pedagogical conditions for training future officers to counter the negative informational and psychological influence of the aggressor in the conditions of information war]. *Youth & market*, No. 1/233, pp. 168–173. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.322717> [in Ukrainian].

12. Yurchak, Yu. (2025). Eksperymentalne doslidzhennia pidhotovky maibutnikh ofitseriv prykordonnykh do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu na osobovyi sklad [Experimental study of training future border guard officers to combat negative informational and psychological influence on personnel]. *Youth & market*, No. 2/234, pp. 118–125. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324544> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.11.2025

“Чим би ви не займалися в житті, робіть це всім своїм серцем”.

Конфуцій
давніоқытайський філософ

УДК 378.147:81'243]:37.015.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.350320>

Наталія Кайтан, старший викладач кафедри слов'янської
та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4791-3820>

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкрито важливість формування у здобувачів вищої освіти готовності до вивчення іноземної мови як передумови становлення сучасного, конкурентоспроможного фахівця, здатного до міжнародної комунікації та професійної інтеграції у світовий простір. Визначено сутність поняття “психологічна готовність студентів до вивчення іноземної мови”, обґрунтовано та розроблено структуру означеного феномену, складовими якої виступають мотиваційний, когнітивний, самоорганізаційний та комунікативний компоненти.

Ключові слова: психологічна готовність; іноземна мова; студенти ЗВО; професійна підготовка; компетентність; структура; мотивація; самоорганізація; комунікація.

Лім. 12.

Natalia Kaitan, Senior Lecturer of the Slavic and
Romance-Germanic Philology Department,
Volodymyr Vernadsky Taurida National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4791-3820>

IDEA AND FRAMEWORK OF STUDENTS' PSYCHOLOGICAL READINESS FOR FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

The article deals with the importance of shaping the readiness of higher education students for foreign language acquisition as a prerequisite for becoming a modern, competitive specialist capable of cross-cultural communication and professional integration into the global space. The essence of the concept of “psychological readiness of students to learn a foreign language” is defined as an active-volitional state of the subject of education, which reflects: independently organized, conscious attitude to perception, comprehension, memorization, and reproduction of foreign-language content and its practical use in life and professional activity; flexible adaptability to the changing conditions of a bilingual environment, as well as a focus on mastering the forms and means of communication in a foreign language. It has been established that it is advisable to consider psychological readiness for learning a foreign language based on functional and personal approaches. The article provides a qualitative description of the levels of indicated readiness of students. The framework of this phenomenon has been validated and developed, consisting of motivational, cognitive, self-organizational, and communicative components.

The role of the underlying factors for learning a foreign language as interest in the culture of other nations, career growth opportunities, and access to foreign information, is revealed. It is proven that self-organization, as the ability to effectively and independently plan, adjust, regulate, control, and evaluate the learning activities, is an important constituent of students' readiness to learn a foreign language. The cognitive element of the structure reflects the specifics of perceiving and understanding foreign-language content and acquiring a foreign language at the phonetic, grammatical, and lexical levels. The communicative element reveals the sociocultural and interpersonal context of foreign-language communication.

Keywords: psychological readiness; foreign language; university students; professional training; competence; framework; motivation; self-organization; communication.

Постановка проблеми. Успішність і продуктивність будь-якої діяльності визначається психологічною готовністю людини до її реалізації. Підготовка сучасних фахівців в українських вишах передбачає обов'язкове опанування іноземної мови як основи формування однієї з важливих професійних компетенцій, сформульованих у Стандартах професійної освіти, освітньо-професійних програмах підготовки студентів різних галузей знань та спеціальностей. Вхідження України у європейський та світовий простір вимагає від молодого покоління, сучасних фахівців достатньо вільного володіння іноземною мовою, сформованості відповідних знань, умінь та нави-

чок. “Незважаючи на освітню важливість та соціальну затребуваність високого рівня володіння іноземною мовою як засобу комунікації та професійної інтеграції у світовий простір, вивчення цього предмета як у середній, так і у вищій школі відбувається без чітко визначених та осмислених мотивів. Своєрідна особливість іноземної мови як навчального предмета у ЗВО полягає в тому, що її вивчення не пов'язане безпосередньо з життєвими планами студентів” [1, 102] Тому проблема формування психологічної готовності студентів до вивчення іноземної мови є однією з найбільш актуальних у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В останні десятиріччя вітчизняні науковці активно розробляють сутнісні характеристики та зміст концепту “психологічна готовність до різних видів діяльності”, підходи до його дослідження, структурні компоненти, методи формування означеного феномену у студентів у процесі професійної підготовки (С. Бучацька, О. Зарічна, Н. Мазур, О. Матієнко, І. Моначин, П. Лисак, І. Олійник, Т. Попик, О. Самойленко, Ю. Шевченко та ін.). Психологічні аспекти засвоєння студентами іноземної мови, зокрема формування готовності до такого роду діяльності у процесі професійної підготовки, підвищення мотивації учіння, інтелектуального та комунікативного розвитку розглядають Н. Гагіна, О. Лозова, Л. Лось, О. Чиханцова та ін.

Мета статті полягає у визначенні сутнісних характеристик поняття “психологічна готовність студентів до вивчення іноземної мови” та його компонентної структури і розкритті потенціалу означеної готовності у підготовці сучасного компетентного та конкурентоспроможного фахівця.

Виклад основного матеріалу. Поняття готовності особистості до навчальної діяльності у психології сьогодні розглядається доволі активно і всебічно, проте його сутність є не до кінця визначеною. Дослідження психологічної готовності передбачає, перш за все, визначення сутнісних характеристик відповідних наукових категорій. Звернення до довідникових джерел дозволяє більш докладно розкрити зміст понять “готовність”, “психологічна готовність”, а також простежити їх зв’язок з такими синонімічно близькими дефініціями, як здібність, здатність, спроможність, адаптованість, бажання, намір, воля та ін.

Так, у психологічному словнику за ред. Н. Побірченко визначено: “Готовність – активно-дійовий стан особистості, установку на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання. Г. до певного виду діяльності передбачає певні мотиви і здібності. Психологічними передумовами виникнення Г. до виконання конкретної діяльності є її розуміння, усвідомлення, відповідальності, бажання досягти успіху, визначення послідовності дій і способів роботи” [9]. У Тлумачному словнику авторства А. Івченка феномен готовності людини трактується через значення необхідності приготування до чогось, виявлення згоди або бажання зробити щось, перебування в стані, який відображає близькість до реалізації чогось [2].

Найбільш відомими *підходами* до визначення сутності поняття психологічної готовності є *функціональний та особистісний*. О. Самойленко та П. Лисак зазначають: “У функціональному підході психологічна готовність розглядається в межах цільових, ресурсних, операційних, інструментальних, часових і продуктивних параметрів діяльності особистості.

Готовність виявляється при виконанні і після завершення професійних завдань. Вияв стану психологічної готовності до діяльності залежить від індивідуальних особливостей, конкретних зовнішніх ситуаційних умов та можливих завдань діяльності. У межах особистісного підходу психологічна готовність розглядається як результат підготовки (підготовленості) до певної діяльності і стійке, багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке містить набір компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний тощо)” [10, 235]. Н. Мазур також наголошує на тому, що “можна виділити два підходи до визначення поняття “готовності”: 1) розуміння готовності як певного психічного стану; 2) розуміння готовності як певної властивості або системи властивостей та якостей особистості” [6].

О. Морін, розробляючи дефініцію у межах особистісного підходу, зауважує: “У психолого-педагогічній літературі велику увагу приділено визначенню поняття готовності людини до виконання певної діяльності. “Готовність” трактується, по-перше, як стійка характеристика особистості, що діє постійно і включає позитивне ставлення до діяльності, в тому числі професійні риси характеру, здібності, темперамент, мотивація, знання, вміння, навички сприяють здійсненню конкретної діяльності, по-друге, як сукупність факторів, що відображають різні сторони стану людини; фізичну, нейродинамічні, психологічну” [7, 343].

І. Моначин і Т. Попик підкреслюють, що “велика увага дослідників до даної проблеми пояснюється двома чинниками: по-перше, це одна з ключових проблем психології становлення особистості, в якій “психологічна готовність” розглядається як особистісне утворення, що забезпечує і характеризує можливість безперервного росту особистості в сьогоденні і майбутньому, її відношення до світу і самої себе, по-друге, дослідження багатограних проявів феномену «психологічної готовності» людини є надзвичайно важливим для психологічної практики, оскільки воно дає уяву про механізми і умови особливих послідовних перетворень у структурі особистості” [8, 361].

Ю. Шевченко вважає психологічну готовність інтегральним і багатоплановим феноменом, адже вона може виступати предметом дослідження багатьох наук: філософії, психології, біології, педагогіки, політології, соціології та ін. [12]. У статті О. Самойленко та П. Лисака зазначено, що “стан психологічної готовності становить собою налаштування й активізацію можливостей особистості для успішних дій у певний момент, а також внутрішню налаштованість особистості на належну поведінку при виконанні завдань діяльності” [10, 236].

Дослідники розрізняють різні *рівні психологічної готовності* особистості до навчальної діяльності: низький (нездатність самостійно розв’язу-

вати завдання, неадекватна самооцінка, відсутність мотивації учіння тощо); середній (недостатня самоорганізація та спрямованість у власній діяльності, посередні знання, вміння і навички, прояви емоційної нейтральності до результатів навчання та ін.); високий (емоційна та інтелектуальна активність, здатність до самостійності та автономності у навчанні, адекватна самооцінка власних навчальних досягнень, спрямованість на досягнення якісних результатів, самовдосконалення).

Погоджуємось з В. Комарницькою, яка зазначає: "Готовність майбутніх студентів до іноземної освіти у вищому навчальному закладі являє собою якісне утворення особистості, яке включає психологічну і лінгвістичну готовності" [4, 136]. Підкреслимо також, що предметом наукового розгляду в цій статті є саме психологічна готовність та змістове наповнення її структурних компонентів, що є важливим для більш чіткого розуміння природи і сутнісних характеристик даного феномену.

Специфіка змістового наповнення дисциплін, пов'язаних з навчання студентів іноземної мови, визначається: спрямованістю на їх майбутню професію; поєднанням різних видів навчально-теоретичної, практичної і творчої діяльності; спрямованістю на формування комунікативної компетентності для міжнародного, міжнаціонального спілкування; націленістю на розвиток інтелектуальних і когнітивних здібностей: уваги, сприймання, мислення, пам'яті, уяви та ін., а також підвищення загального культурного рівня, толерантності, комунікабельності.

О. Чиханцова вважає, що "термін "оволодіння" іноземною мовою визначає здатність особистості адекватно формувати той чи інший зміст засобами мови, а "вивчення" чи "засвоєння" – як будь-яку форму активності суб'єкта з оволодіння іноземною мовою як засобом вираження думки" [11, 17]. Навчання іноземної мови у ЗВО організоване так, що "оволодіння уміннями говоріння, аудіювання, читання та письма здійснюється шляхом реалізації цих видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації реального спілкування" [11, 39], а також з урахуванням специфіки майбутньої професійної спеціалізації та кваліфікацій студентів.

Головними проблемами при вивченні студентами іноземної мови виступають: недостатній словниковий багаж, незначний досвід мовленнєвої діяльності, психологічний бар'єр, що виражається відчуттям страху, невпевненістю у власних силах і знаннях, нестійкий зв'язок між теорією і практикою, складнощі з мнемонікою – проблемами із запам'ятовуванням слів, вивченням складної граматики, особливостей фонетики та лексики.

У нашому дослідженні ми визначаємо поняття "психологічна готовність студентів до вивчення

іноземної мови" як складне психічне утворення або сукупність особистісних якостей і властивостей, що визначає: психологічну налаштованість та спрямованість суб'єкта навчання на свідоме сприймання, осмислення і запам'ятовування іноземної інформації та її практичне використання в житті, професійній діяльності; емоційно-позитивне та умотивоване ставлення до навчання; бажання досягти вагомих результатів; здатність долати труднощі і перешкоди; вміння взаємодіяти та комунікувати за допомогою іноземної мови. Уточнимо, що зміст виразу "психологічна спрямованість та налаштованість" передає вольову спрямованість і внутрішню стійкість суб'єкта навчання щодо складних і змінюваних умов та вимог освітнього середовища, змісту навчального процесу, а також здатність пристосовуватись і мобілізуватись для виконання завдань, реалізації поставлених цілей.

Виходячи з викладеного, ми розробили *структуру психологічної готовності* студентів до вивчення іноземної мови, яка складається з мотиваційного, самоорганізаційного, когнітивного та комунікативного компонентів. Розкриємо їх зміст більш докладно.

Учені наголошують на тому, що стійка, позитивна мотивація студентів до навчання є запорукою їх успішної майбутньої професійної діяльності. "Стійка мотивація майбутнього професіонала виступає як джерело внутрішньої сили, що спонукає і спрямовує його дії у чітко визначеному напрямку власного розвитку та веде до ефективних результатів навчання. Умотивована особистість вміє формулювати стратегічні цілі, непереможно рухатися до їх реалізації на основі постійної роботи над собою, глибокого рефлексійного аналізу та оцінки власної діяльності" [5, 67].

Умотивованість студентів до вивчення іноземної мови у ЗВО базується на сукупності та взаємозв'язку особистісних (внутрішніх) мотивів та прагнень (інтерес до культури інших народів, саморозвиток, вільне міжособистісне спілкування, туризм і подорожі тощо) і зовнішніх стимулів і впливів, пов'язаних з умовами навчання (підвищення рівня вимог до іноземної підготовки, специфіка майбутньої професії, можливості кар'єрного зростання, доступ до зарубіжної інформації, налагодження міжнародної співпраці та комунікації тощо). Наявність описаних позитивних мотивів, їх стійкий та довготривалий характер стимулюють формування готовності студентів до вивчення іноземної мови і постійного вдосконалення якості спеціальних знань і практичних умінь в цій області.

Сучасні умови організації професійної освіти в українських вишах передбачають поступові, але неухильні зміни в розподілі годин навчального навантаження. Стосовно іноземної мови також існує "наявна проблема скорочення навчальних годин у

вищій школі із цього предмета, водночас збільшується кількість годин, які відведені для самостійної роботи. Для того, щоб навчити навичкам самостійної роботи під час вивчення іноземної мови, необхідний процес активізації індивідуальної роботи під час занять, тому ця проблема є актуальною” [3, 133]. Отже, успішність самостійної навчальної діяльності студентів, особливо при виконанні індивідуальних завдань, організації самопідготовки потребують розвиненої здатності до самоорганізації.

Вивчення функціональних можливостей самоорганізації в контексті розвитку людської психіки відкриває її потенціал щодо формування готовності особистості до реалізації власних планів, намірів, дій. Самоорганізація виступає як одна з проявів волевої активності особистості на рівні структури свідомості та фактично означає здатність до самостійної, автономної роботи у визначеному напрямку, а також пов’язана з такими якостями характеру, як самостійність, відповідальність, внутрішня впевненість, здатність концентруватися і брати на себе відповідальність за свої дії. Отже, самоорганізація як здатність ефективно та виключно самостійно планувати, налаштовувати, регулювати, контролювати та оцінювати власну навчальну діяльність виступає важливим компонентом формування готовності студентів до вивчення іноземної мови.

Когнітивна складова структури означеної готовності віддзеркалює розвиненість інтелектуальних здібностей (сприймання, логічне та образне мислення, уява, мнемоніка тощо), а також здатність ефективно засвоювати нові знання. Цей компонент розкриває специфіку сприймання та розуміння іншомовного контенту, аналізу та засвоєння іноземної мови на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях, здійснення рефлексії (самопізнання) власних навчальних дій.

Розвиненість інтелектуальних здібностей (використання можливостей гнучкого мислення, вміння реагувати на змінювані умови навчання (переключення між мовами, застосування різних підходів, технологій навчання тощо), уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та систематизувати лінгвістичні явища, здатність застосовувати наявні знання для вирішення завдань – усе це відображає сутність когнітивного компоненту в структурі готовності студентів до вивчення іноземної мови.

Вивчення іноземної мови фактично проходить в умовах двомовного спілкування (рідною та іноземною мовами) і тим самим обумовлює включення комунікативного компоненту в структуру готовності студентів до реалізації даної діяльності. Цей компонент розкриває такі аспекти пізнання іноземної мови, що допомагають створенню цілісних та адекватних уявлень про її соціокультурний кон-

текст, а також дозволяють особистості: 1) вести діалог і брати участь у різних формах комунікації – письмовій, розмовній, аудіюванні, перекладацькій; 2) постійно поповнювати словниковий багаж; 3) тренувати правильність вимови; 4) стимулювати пам’ять та слухову увагу; 5) співпрацювати з іншими учасниками навчального процесу.

Усвідомлюючи важливість міжособистісної, навчальної та професійної комунікації, ще в середині ХХ ст. науковці розробили комунікативний підхід і комунікативну методіку, в основі яких лежить теза: мова необхідна для спілкування, а це означає, що є потреба у формуванні комунікативної компетенції майбутніх фахівців. Опора на комунікативний підхід на заняттях з іноземної мови дозволяє нівелювати негативні психологічні чинники (страх помилитися, невпевненість у собі тощо), розвинути психологічну готовність до навчання на основі відповідних компетенцій студентів, до яких, зокрема можна віднести: мовну (володіння мовними формами, засобами), соціолінгвістичну (здатність застосовувати мовні конструкції відповідно ситуацій спілкування), смислову (спроможність осягати смисловий контент та досягати логіки у формулюванні думки) та міжособистісну (готовність до соціальної комунікації).

Висновки. У статті обґрунтовано важливість опанування майбутніми фахівцями іноземної мови як основи успішної реалізації майбутньої професійної діяльності, отримання доступу до широкого кола можливостей в сучасному світі. Представлені у роботі авторське визначення та компонентна структура феномену “психологічна готовність студентів до вивчення іноземної мови” розроблені з урахуванням провідних тенденцій розвитку педагогічної теорії та практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучацька С.М., Зарічна О.В., Матієнко О.С. Детермінанти становлення психологічної готовності студентів до професійного спілкування іноземними мовами. *Габітус*. 2023. Вип. 45. С. 102–109. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/45-2023/17.pdf>
2. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2002. 540 с.
3. Кириченко Т.О., Рідель Т.М. Індивідуальна робота студентів у вивченні іноземної мови у вищих навчальних закладах: проблема активізації та шляхи активізації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2021. № 76. Т. 1. С. 133–136. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/>
4. Комарницька В.А. Психологічні компоненти готовності старшокласників до вивчення іноземної мови у Вищому навчальному закладі. *Вісник Житомирського державного університету*. 2012. Вип. 65. Педагогічні науки. С. 136–140. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/9213/1/26ts.pdf>
5. Короткевич К., Соколова О. Самостійна діяльність майбутніх педагогів-хореографів як чинник їх ефективної

професійної підготовки. *Молодь і ринок*. 2025. № 9 (241). С. 65–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.341528>

6. Мазур Н. Поняття “готовність” та визначення структурних компонентів готовності майбутніх вчителів інформатики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121 (2). С. 288–292. URL: https://cusu.edu.ua/download/conf2013/section5/article_mazur.pdf

7. Морін О.Л. Визначення і структура поняття готовності учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць*, 2011. Вип. 15. Кн. 1. С. 340–349. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2275/1/38.PDF>

8. Моначин І.Л., Попик Т.В. Сутність поняття психологічної готовності до діяльності. Матеріали V Міжнар. науково-технічної конф. “Актуальні задачі сучасних технологій” (17–18 листопада 2016). Тернопіль, 2016. С. 351–352.

9. Психологічний словник. Авт.-укл. В.В. Синявський, О.П. Сергієнкова / За ред. Н.А. Побірченко. Київ: Науковий світ. 2007. 336 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

10. Самойленко О., Лисак П. Психологічна готовність особистості як предмет наукового дослідження. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*, 2019. № 2 (13). С. 232–241. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/psy_zbimyk/article/view/177

11. Чиханцова О.А. Психологічна готовність старшокласників до оволодіння іноземними мовами у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.07. Київ: Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”. 2014. 234 с.

12. Шевченко Ю. Аналіз концепту поняття “готовність” у словниковій літературі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 22, Т. 2. С. 154–161. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/22_2018/part_2/29.pdf

REFERENCES

1. Buchatska, S.M., Zarichna, O.V. & Matiienko, O.S. (2023). Determinanty stanovlennia psykhologichnoi hotovnosti studentiv do profesiinoho spilkuvannia inozemnymy movamy [Determinants of the formation of students' psychological readiness for professional communication in foreign languages]. *Habitus*. Vol. 45. pp. 102–109. Available at: <http://habitus.od.ua/journals/2023/45-2023/17.pdf> [in Ukrainian].

2. Ivchenko, A. (2002). *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv, 540 p. [in Ukrainian].

3. Kyrychenko, T.O. & Ridet, T.M. (2021). Indyvidualna robota studentiv u vyvchenni inozemnoi movy u vyshchykh navchalnykh zakladakh: problema aktyvizatsii ta shliakhy aktyvizatsii [Individual work of students in learning a foreign language in higher educational institutions: the problem of activation and ways of activation]. *Pedagogy of Formation of Creative Personality in Higher and Secondary School*. No. 76. Vol. 1. pp. 133–136. Available at: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/> [in Ukrainian].

4. Komamytska, V.A. (2012). Psykhologichni komponenty hotovnosti starshoklasnykiv do vyvchennia inozemnoi

movy u Vyshchomu navchalnomu zakladi [Psychological Components of High School Students' Readiness to Learn a Foreign Language at a Higher Educational Institution]. *Bulletin of Zhytomyr State University*. Vol. 65. *Pedagogical Sciences*. pp. 136–140. Available at: <https://eprints.zu.edu.ua/9213/1/26ts.pdf> [in Ukrainian].

5. Korotkevych, K. & Sokolova, O. (2025). Samostiina diialnist maibutnikh pedahohiv-khoreohrafiv yak chynnnyk yikh efektyvnoi profesiinoi pidhotovky [Independent Activity of Future Teachers-Choreographers as a Factor of Their Effective Professional Training]. *Youth & market*. No. 9 (241). pp. 65–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.341528> [in Ukrainian].

6. Mazur, N. (2013). Poniattia “hotovnist” ta vyznachen-nia strukturnykh komponentiv hotovnosti maibutnikh vychiteliv informatyky [The concept of “readiness” and definition of structural components of readiness of future teachers of computer science]. *Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences*. Vol. 121 (2). pp. 288–292. Available at: https://cusu.edu.ua/download/conf2013/section5/article_mazur.pdf [in Ukrainian].

7. Morin, O.L. (2011). Vyznachennia i struktura poniattia hotovnosti uchniv starshykh klasiv do profesiinoho samovyznachennia v umovakh profilnoho navchannia [Definition and structure of the concept of readiness of high school students for professional self-determination in the conditions of specialized training]. *Theoretical and methodological problems of education of children and students: Collection of scientific papers*. Vol. 15. Book 1. pp. 340–349. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2275/1/38.PDF> [in Ukrainian].

8. Monachyn, I.L. & Popyk, T.V. (2016). Sutnist poniattia psykhologichnoi hotovnosti do diialnosti [The essence of the concept of psychological readiness for activity]. Proceedings of the V International. scientific and technical conf. “Actual Tasks of Modern Technologies” (November 17–18, 2016). Ternopil. pp. 351–352. [in Ukrainian].

9. Psykhologichnyi slovnyk (2007). V.V. Syniavskiy, O.P. Serhieienkova, (Ed.). N.A. Pobirchenko [Psychological Dictionary]. Kyiv, 336 p. Available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf [in Ukrainian].

10. Samoilenko, O. & Lysak, P. (2019). Psykhologichna hotovnist osobystosti yak predmet naukovoho doslidzhennia [Psychological readiness of the individual as a subject of scientific research]. *Collection of scientific papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Psychological Sciences*. No. 2 (13). pp. 232–241. Available at: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/psy_zbimyk/article/view/177 [in Ukrainian].

11. Chykhantsova, O.A. (2014). Psykhologichna hotovnist starshoklasnykiv do ovodolinnia inozemnymy movamy u vyshchomu navchalnomu zakladi [Psychological Readiness of High School Students for Mastering Foreign Languages in a Higher Educational Institution]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 234 p. [in Ukrainian].

12. Shevchenko, Yu. (2018). Analiz kontseptu poniattia “hotovnist” u slovnykovii literaturi [Analysis of the concept of “readiness” in dictionary literature]. *Topical issues of the humanities*. Issue. 22, Vol. 2. pp. 154–161. Available at: https://aphn-journal.in.ua/archive/22_2018/part_2/29.pdf

Стаття надійшла до редакції 01.12.2025

Олександр Лузгінов, аспірант кафедри технологічної та професійної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0540-1500>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ АРТПЕДАГОГІКИ

У статті розглядаються педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки. Актуальність дослідження зумовлена сучасними потребами української освіти у підготовці педагогів нового типу – креативних, компетентних та здатних організовувати навчально-виховний процес на засадах інтеграції мистецтва та трудової діяльності учнів. Формування художньо-трудової компетентності майбутніх учителів технологій передбачає розвиток емоційно-ціннісної сфери, творчого потенціалу, естетичного смаку, професійної мотивації та здатності застосовувати артпедагогічні технології у практичній діяльності.

Ключові слова: артпедагогіка; художньо-трудова діяльність; педагогічні умови; готовність майбутніх учителів технологій; інноваційні педагогічні технології; освітнє середовище; мотивація студентів; професійна підготовка; інтегративний підхід; творчий розвиток.

Табл. 3. Літ. 9.

Oleksandr Luzginov, Postgraduate Student of the Technological and
Professional Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0540-1500>

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE READINESS OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS FOR ARTISTIC LABOR ACTIVITY USING THE MEANS OF ART PEDAGOGY

The article examines the pedagogical conditions for the formation of the readiness of future technology teachers for artistic and labor activity by means of art pedagogy. The relevance of the study is due to the modern needs of Ukrainian education in the training of new-type teachers – creative, competent, and able to organize the educational process on the principles of integrating art and labor activity of students. The formation of artistic and labor competence of future technology teachers involves the development of the emotional and value sphere, creative potential, aesthetic taste, professional motivation and the ability to apply art pedagogical technologies in practical activities.

The article substantiates a set of key pedagogical conditions, and to determine the priority, the expert assessment method was used with subsequent ranking and calculation of the Kendall concordance coefficient, which demonstrated a high level of consistency of expert assessments ($W=0.89$). Thus, the experts identified four priority conditions and revealed their potential for practical application in the system of professional training of future technology teachers, namely: 1) development of scientific and methodological support for the academic discipline “Art Pedagogy” as an effective means of improving the artistic and labor training of future technology teachers; 2) introduction of innovative pedagogical technologies into the process of artistic and labor training of future technology teachers; 3) formation of an art-pedagogically oriented educational environment in a higher education institution; 4) development of positive motivation of students to use art-pedagogical technologies in their future professional activities.

The results of the study showed that the implementation of the proposed set of conditions contributes to increasing the effectiveness of the formation of creative, professionally competent, and motivated future teachers of technology, ensures the integration of art and pedagogy into the educational process, the development of creativity, emotional intelligence, and professional self-realization of students. The proposed pedagogical conditions can be used in pedagogical institutions of higher education as a scientifically sound basis for improving the system of training future teachers of technology.

Keywords: art pedagogy; artistic and labor activity; pedagogical conditions; readiness of future teachers of technology; innovative pedagogical technologies; educational environment; student motivation; professional training; integrative approach; creative development.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти в Україні перебуває у процесі оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки педагогічних кадрів. Від майбутнього вчителя технологій вимагається не лише володіння технічними, конструкторськими та трудовими вміннями, а й здатність до творчої самореалізації, естетичного сприйняття дійсності, викорис-

тання художніх засобів у педагогічному процесі. У цьому контексті зростає значення артпедагогіки як інноваційного напрямку, що поєднує мистецтво та педагогіку для розвитку особистісного потенціалу майбутнього педагога.

Актуальність проблеми формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності зумовлена потребою у фахівцях

нового типу – креативних, компетентних, здатних організовувати навчально-виховний процес на засадах інтеграції художньої та трудової діяльності учнів. Використання засобів артпедагогіки сприяє розвитку емоційно-ціннісної сфери, формуванню естетичного смаку, навичок художнього проектування, а також підвищує мотивацію студентів до педагогічної творчості.

Водночас, аналіз наукових досліджень свідчить про недостатню розробленість педагогічних умов, які б забезпечували ефективне формування такої готовності саме у майбутніх учителів технологій. Це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування, визначення та експериментальної перевірки педагогічних умов використання артпедагогічних засобів у процесі їх професійної підготовки.

Отже, актуальність дослідження полягає у пошуку ефективних шляхів формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності через інтеграцію артпедагогічних технологій у систему фахової підготовки, що відповідає сучасним тенденціям розвитку педагогічної освіти, вимогам Нової української школи та потребам суспільства у творчих і компетентних педагогах.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки, а також розкриття потенціалу артпедагогічних технологій у розвитку творчої особистості майбутнього педагога й підвищенні ефективності його професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Упровадження комплексу педагогічних умов є важливим чинником ефективного формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки. Стосовно терміну “педагогічні умови” науковці мають різні підходи до його тлумачення і трактують цю категорію як:

- оптимальну сукупність педагогічних параметрів, що відповідають психолого-педагогічним критеріям забезпечення високої результативності навчального процесу (В. Манько, [6]);

- сукупність і наявність об’єктивних і суб’єктивних можливостей, які реалізуються через зміст і форми здійснення педагогічного процесу, що забезпечують успіх у поставленій освітній меті (О. Бражнич [2]);

- складові системи, які формують педагогічний процес і забезпечують взаємозв’язаний комплекс компонентів, що сприяють професійному розвитку педагога (О. Сагач, [8]);

- сукупність заходів або об’єктивних можливостей, спрямованих на досягнення успішності в навчальному процесі, які безпосередньо впливають на його результативність (М. Фіцула, [9]);

- найбільш ефективні та сприятливі чинники, які забезпечують досягнення поставленої мети через

взаємодію принципів і засобів навчання (Л. Вознюк, [4]).

У межах дослідження ключову роль відіграють педагогічні умови, визначені й обґрунтовані науковцями, які вивчають різні аспекти художньо-трудової підготовки майбутніх педагогів. Так, дослідниця Г. Бучківська акцентує увагу на таких організаційно-педагогічних умовах: 1) розвиток у студентів інтересу до пізнання етноісторичної та духовно-культурної спадщини, відображеної в творах народного декоративно-ужиткового мистецтва; 2) формування творчого культурно-освітнього простору для професійної підготовки, що базується на засадах народного декоративно-ужиткового мистецтва; 3) наступність у засвоєнні художньо-мистецьких і проектно-технологічних дисциплін на кожному етапі професійної підготовки студентів у педагогічному вищому навчальному закладі; 4) регулярне залучення студентів до позааудиторної освітньо-виховної діяльності, побудованої на традиціях народного декоративно-прикладного мистецтва [3].

Особливий інтерес щодо визначення педагогічних умов викликає науковий доробок Л. Оршанського, де вчений виокремлює вісім груп педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів у процесі художньо-трудової підготовки: 1) створення сприятливого середовища для творчості на заняттях; 2) застосування відкритих підходів до навчання; 3) чітка схема залучення студентів до творчої художньо-трудової діяльності; 4) визначення педагогічних рамок для творчого завдання, зберігаючи різноманітність варіантів його розв’язання; 5) застосування аналогій як ключового засобу стимулювання творчого мислення; 6) обов’язкове розподілення студентської групи на підгрупи для виконання творчих завдань; 7) втілення та популяризація творчих досягнень студентів; 8) об’єктивний і доброзичливий підхід до оцінювання творчих ідей студентів [7].

Отже, на основі аналізу наукових досліджень та власного досвіду нами було визначено комплекс педагогічних умов, виконання яких сприятиме ефективному формуванню готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки:

1. Артпедагогічна організація художньо-трудової підготовки майбутніх учителів технологій.

2. Формування артпедагогічно орієнтованого освітнього середовища у закладі вищої освіти.

3. Впровадження інноваційних педагогічних технологій у художньо-трудова підготовку майбутніх учителів технологій.

4. Створення системи моніторингу сформованості художньо-творчих і професійних компетентностей студентів.

5. Розвиток позитивної мотивації до застосування артпедагогічних технологій у професійній діяльності.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ АРТПЕДАГОГІКИ

6. Інтеграція інтерактивних форм і методів навчання в освітній процес на засадах артпедагогіки.

7. Науково-методичне забезпечення дисципліни “Артпедагогіка” як засобу удосконалення художньо-трудової підготовки.

8. Урахування етнокультурних традицій українського народу у формуванні художньо-творчої компетентності майбутніх учителів технологій.

9. Реалізація компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у художньо-трудовій підготовці студентів.

10. Індивідуалізація фахової підготовки майбутніх учителів технологій засобами артпедагогіки з метою професійної самоідентифікації та самореалізації.

Для визначення домінантних педагогічних умов із загального переліку сприятливих факторів було застосовано метод експертного оцінювання, який передбачає систематичний збір, аналіз та інтерпретацію думок висококваліфікованих науково-педагогічних працівників. Цей метод ґрунтується на комплексному опитуванні експертів щодо актуальної проблеми дослідження, оцінюванні ними запропонованих педагогічних умов за визначеними критеріями, а також на подальшій якісній і кількісній обробці отриманих даних [5]. Такий підхід дозволив не лише встановити пріоритетність та відносну значущість кожної педагогічної умови, а й забезпечує об'єктивність і надійність результатів, що є

підґрунтям для науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх практичного впровадження у процес підготовки майбутніх учителів технологій.

З цієї метою було сформовано експертну групу з 10 осіб, до складу якої увійшли викладачі педагогічних закладів вищої освіти, що мають досвід підготовки бакалаврів за спеціальністю 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології) і стаж педагогічної діяльності понад 10 років. До складу експертної групи увійшли науково-педагогічні працівники Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (4 особи); Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (2 особи); Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка (2 особи); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (2 особи).

Експертам було надано анкету з переліком запропонованих педагогічних умов для визначення ступеня їхньої значущості у процесі формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки. У ході експертного оцінювання визначався ранг кожної педагогічної умови, тобто її ієрархічне місце відносно інших умов за рівнем важливості. На основі отриманих результатів було побудовано матрицю ранжування педагогічних умов, яка відображає узагальнені дані експертного оцінювання (таблиця 1).

Таблиця 1

Матриця результатів ранжування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки

Педагогічні умови	Номер експерта										Сума рангів	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
ПУ 1	9	7	9	7	8	10	9	8	8	9	84	8
ПУ 2	1	4	3	3	5	2	3	3	6	3	33	3
ПУ 3	2	1	2	2	2	1	1	2	2	2	17	2
ПУ 4	10	9	7	9	10	9	8	9	10	8	89	9
ПУ 5	4	3	4	6	4	5	4	4	5	4	43	4
ПУ 6	8	10	8	10	9	8	10	10	9	10	92	10
ПУ 7	3	2	1	1	1	3	2	1	1	1	16	1
ПУ 8	6	5	6	4	3	4	5	5	4	5	47	5
ПУ 9	5	6	5	5	6	6	6	6	3	7	55	6
ПУ 10	7	8	10	8	7	7	7	7	7	6	74	7
Разом	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	550	

Достовірність складеної підсумкової матриці перевірялася шляхом зіставлення отриманих результатів із контрольним обчисленням, що дало змогу виявити узгодженість експертних оцінок і підтвердити об'єктивність ранжування педагогічних умов.

$$\sum X_{ij} = \frac{(1+n)n}{2},$$

де n – кількість висунутих педагогічних умов.

$$\sum X_{ij} = \frac{(1+10)10}{2} = 55$$

Далі здійснювався розрахунок відхилення суми рангів для i-го об'єкта від середньої суми рангів $\bar{d}_i$ за формулою:

$$d_j = \sum X_{ij} - \frac{\sum X_{ij}}{n} = \sum X_{ij} - 55$$

Це дозволило визначити ступінь узгодженості

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ
ДО ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ АРТПЕДАГОГІКИ**

думок експертів щодо значущості кожної педагогічної умови. Отримані дані стали підґрунтям для подальшого обчислення коефіцієнта конкордації (W),

який відображає рівень узгодженості експертних оцінок. Результати розрахунку квадратів відхилень рангів кожної педагогічної умови подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Розрахунок квадратів відхилень рангів кожної педагогічної умови

Педагогічні умови	Номер експерта										Сума, рангів	d_i	d_i^2
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
ПУ 1	9	7	9	7	8	10	9	8	8	9	84	29	841
ПУ 2	1	4	3	3	5	2	3	3	6	3	33	-22	484
ПУ 3	2	1	2	2	2	1	1	2	2	2	17	-38	1444
ПУ 4	10	9	7	9	10	9	8	9	10	8	89	34	1156
ПУ 5	4	3	4	6	4	5	4	4	5	4	43	-12	144
ПУ 6	8	10	8	10	9	8	10	10	9	10	92	37	1369
ПУ 7	3	2	1	1	1	3	2	1	1	1	16	-39	1521
ПУ 8	6	5	6	4	3	4	5	5	4	5	47	-8	64
ПУ 9	5	6	5	5	6	6	6	6	3	7	55	0	0
ПУ 10	7	8	10	8	7	7	7	7	7	6	74	19	361
Разом	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	550	0	7384

Таким чином, у процесі дослідження було сформовано рангову структуру педагогічних умов, яка відображає ієрархію їхньої значущості в системі фахової підготовки майбутніх учителів технологій. Матриця рангових оцінок репрезентує результати експертного оцінювання та дає змогу визначити рівень пріоритетності кожної педагогічної умови з позиції її впливу на формування готовності студентів до художньо-трудової діяльності у процесі навчання в закладі вищої педагогічної освіти.

З метою визначення рівня узгодженості експертних оцінок викладачів щодо значущості педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки було застосовано коефіцієнт конкордації Кендалла (W). Цей коефіцієнт є статистичним показником ступеня узгодженості експертних суджень і обчислюється за формулою:

$$W = \frac{12S}{m^2(n^3 - n)}$$

де W – коефіцієнт конкордації Кендалла;

S – сума квадратів відхилень сум рангів окремих об'єктів від їх середнього значення;

m – кількість експертів;

n – кількість оцінюваних педагогічних умов.

$$W = \frac{12 \cdot 7384}{10^2(10^3 - 10)} = \frac{88608}{99000} = 0,89$$

Отже, на підставі отриманого значення коефіцієнта конкордації W=0,89 можна дійти висновку про високий рівень узгодженості експертних оцінок (при значеннях коефіцієнта $W \geq 0,7$; $W \geq 0,9$ узгодженість оцінюється як достатньо висока).

З метою перевірки рівня статистичної значу-

щості коефіцієнта конкордації W використовується критерій відповідності, запропонований К. Пірсоном.

$$\chi^2 = \frac{12 S}{nm \cdot (m + 1)} = m \cdot (n - 1) \cdot W$$

$$\chi^2 = 10 \cdot (10 - 1) \cdot 0,89 = 80,01$$

Порівнюючи розраховане значення критерію χ^2 із табличним при числі ступенів свободи $k=m-1=10-1=9$ та рівні значущості $\alpha=0,05$, бачимо, що отримане значення $\chi^2=80,01$ значно перевищує табличне – 16,92. Це свідчить про те, що коефіцієнт конкордації W=0,865 не є випадковим, а тому результати дослідження мають статистичну обґрунтованість і можуть бути використані для подальшого аналізу.

Запровадження *першої педагогічної умови*, визначеної за результатами експертного оцінювання, стало підґрунтям для розроблення науково-методичного забезпечення навчальної дисципліни “Артпедагогіка” як ефективного засобу удосконалення художньо-трудової підготовки майбутніх учителів технологій.

У таблиці 3 представлено науково обґрунтовану структурно-логічну схему послідовності розроблення навчальної дисципліни “Артпедагогіка”, з якої видно, що зміст курсу побудовано на засадах принципу інтеграції. Такий підхід забезпечує формування в майбутніх учителів технологій цілісного світогляду шляхом поєднання мистецьких, педагогічних і культурологічних компонентів. Інтегративна модель курсу сприяє розвитку творчих здібностей, емоційного інтелекту, естетичного смаку та формуванню готовності майбутніх педагогів ефективно застосовувати набуті знання й навички у професійній діяльності.

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ
ДО ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ АРТПЕДАГОГІКИ**

Таблиця 3

Структурно-логічна схема процесу проєктування навчальної дисципліни “Артпедагогіка”

Етапи	Зміст пошукової роботи	Результат
Підготовчий етап	Аналіз навчальних планів дисциплін психолого-педагогічного, художньо-трудового інженерно-графічного напрямків.	Визначення фахових знань, умінь, навичок та компетенцій студентів, що формуються в процесі опанування навчальної дисципліни.
Змістовий етап	Розробка змісту навчальної дисципліни: “Артпедагогіка”, добір навчальних матеріалів, основної і додаткової літератури, адекватних змісту дисципліни інноваційних педагогічних технологій, форм, методів та інструментів для організації навчання.	Створення матриці міжпредметних зв’язків, побудова на її основі графової моделі навчальної дисципліни “Артпедагогіка”.
Моделювальний етап	Визначення способів впровадження навчальної дисципліни “Артпедагогіка”: розробка методики викладання навчальної дисципліни з урахуванням її завдань, визначення навчальних цілей, тематики практичних робіт, семінарських занять розробка системи оцінювання та засобів контролю результатів навчання. Тестування програми в реальних умовах закладу вищої освіти.	Створення пілоотної версії навчальної програми “Артпедагогіка”. Внесення корегувань у пілотну навчальну програму.
Підсумковий етап	Оцінка навчальної дисципліни з позиції самоаналізу, результатів апробації, виявлення переваг і недоліків. Незалежна експертиза ефективності та практичної значущості розробленої навчальної дисципліни, проведеної сторонніми спеціалістами. Усвідомлене та критичне переосмислення висновків експертів щодо оцінювання результативності навчального процесу.	Розробка вдосконаленої навчальної дисципліни. Інтеграція створеної навчальної дисципліни в процес підготовки майбутніх учителів технологій у закладі вищої освіти.

Другою педагогічною умовою визначено впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес художньо-трудової підготовки майбутніх учителів технологій. У межах дослідження ці технології розглядаються як цілеспрямована підтримка освітнього процесу шляхом використання новітніх методів, підходів та інструментів організації навчальної діяльності, спрямованих на підвищення її ефективності та досягнення якісно нових результатів підготовки студентів. Серед широкого спектра сучасних інноваційних технологій у педагогічній освіті було обрано ті, що найбільшою мірою сприяють формуванню готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки, а саме:

- артпедагогічна технологія, що забезпечує інтеграцію мистецтва та педагогіки з метою розвитку емоційно-ціннісної сфери студентів;
- технологія французьких майстерень, яка стимулює пізнавальну активність, креативність і самовираження майбутніх педагогів;
- проєктна технологія, спрямована на формування практичних умінь, самостійності та творчого підходу до професійної діяльності.

Третя педагогічна умова передбачала формування артпедагогічно орієнтованого освітнього середовища у закладі вищої освіти, яке визначається

як цілісна сукупність організаційних, матеріально-технічних, просторів та ресурсів, що створюють сприятливу атмосферу для всебічного розвитку творчого потенціалу учасників освітнього процесу. Таке середовище включає фізичні компоненти (сучасні навчальні майстерні, виставкові галереї, театральні сцени, музичні студії, лабораторії та інші спеціалізовані приміщення), що забезпечують можливість практичного оволодіння мистецькими та технічними вміннями, а також соціально-психологічні складові (педагогічна взаємодія, емоційно насичена та підтримуюча атмосфера, сприяння креативності, співпраця між студентами та викладачами), які активізують процес навчання та формують внутрішню мотивацію до творчої діяльності.

Практика показує, що артпедагогічне освітнє середовище сприяє не лише розвитку творчого потенціалу студентів, а й поглибленому самовираженню, емоційному й естетичному збагаченню особистості через інтеграцію мистецьких підходів у навчальний процес. Воно стимулює розвиток креативності, сприяє формуванню естетичних, когнітивних та соціальних компетентностей, забезпечує ефективну взаємодію студентів у групових проєктах та дозволяє розвивати емоційний інтелект. Крім того, таке середовище підтримує особистісне зростання та професійну самореалізацію майбутніх

педагогів через залучення до комплексних творчих практик, інтеграцію культурних та етнічних традицій, а також через розвиток умінь застосовувати отримані знання та навички у реальних педагогічних ситуаціях.

Четвертою педагогічною умовою ефективного формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності засобами артпедагогіки визначено розвиток позитивної мотивації студентів до застосування артпедагогічних технологій у майбутній професійній діяльності. Мотивація є ключовим чинником, який визначає поведінку та активність людини, стимулює прагнення до саморозвитку та досягнення професійних цілей [0]. Вона відіграє визначальну роль у становленні майбутнього фахівця, формуванні його ціннісних орієнтацій, професійних намірів та готовності до самостійної діяльності. Система мотивів студентів є динамічною, гнучкою та чутливою до впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що вимагає цілеспрямованого педагогічного впливу для її формування та підтримки.

Навіть у випадках, коли студент обрав професію несвідомо або недостатньо обдуману, цілеспрямована робота з розвитком мотиваційної готовності дозволяє створити стійку базу для професійної адаптації, розвитку креативності та ефективної реалізації у професійній діяльності. Практичний досвід показує, що одним із найбільш дієвих способів формування мотиваційної готовності є активне залучення студентів до творчої художньо-трудової діяльності, зокрема шляхом застосування артпедагогічних технологій, які поєднують мистецькі та педагогічні методи навчання.

Такий підхід сприяє не лише розвитку професійної компетентності, але й стимулює самовираження, усвідомлення власного творчого потенціалу, відповідальності за результати своєї діяльності та значущості професійної ролі студента в освітньому процесі. Артпедагогічні технології допомагають формувати внутрішню мотивацію до самостійного пізнання, творчого пошуку, інноваційної активності та інтеграції набутого досвіду в майбутню педагогічну практику. Крім того, розвиток мотивації створює сприятливі умови для емоційного, когнітивного та особистісного зростання студентів, сприяючи формуванню їхнього професійного "Я" та здатності до самореалізації у сфері художньо-трудової діяльності.

Висновки. Дослідження підтвердило, що ефектне формування готовності майбутніх учителів технологій до художньо-трудової діяльності вимагає комплексного підходу, який інтегрує педагогічні, мистецькі та культурологічні складові. У межах дослідження було визначено і теоретично обгрунтовано педагогічні умови, реалізація яких сприяє формуванню готовності студентів до художньо-

трудової діяльності засобами артпедагогіки. Експертне оцінювання педагогічних умов засвідчило високий рівень узгодженості думок фахівців (коефіцієнт конкордації Кендалла $W=0,89$), що підтверджує обгрунтованість визначених чотирьох пріоритетних умов та їхній потенціал для практичного застосування у системі професійної підготовки майбутніх учителів технологій, а саме: 1) розроблення науково-методичного забезпечення навчальної дисципліни "Артпедагогіка" як ефективного засобу удосконалення художньо-трудової підготовки майбутніх учителів технологій; 2) впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес художньо-трудової підготовки майбутніх учителів технологій; 3) формування артпедагогічно орієнтованого освітнього середовища у закладі вищої освіти; 4) розвиток позитивної мотивації студентів до застосування артпедагогічних технологій у майбутній професійній діяльності.

Таким чином, запропонований комплекс педагогічних умов має теоретичне обгрунтування, експериментальне підтвердження ефективності та практичну значущість, що дозволяє рекомендувати його для впровадження у систему професійної підготовки педагогічних працівників у закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Л.В., Литвинчук Н.Б. Мотивація навчальної діяльності студентів як провідний чинник підготовки майбутніх фахівців. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія*. 2020. Вип. 11. С. 67–71. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuo_app_2020_11_14
2. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
3. Бучківська Г.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів на засадах народного декоративно-ужиткового мистецтва : монографія / за ред. Г.В.Терещука. Хмельницький: ППІ Заколотний М.І., 2019. 420 с.
4. Вознюк Л.П. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музики до виховання підлітків засобами дзвонарства. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2012. Вип. 5, Ч. 2. С. 14–19.
5. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с.
6. Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова*. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161.
7. Оршанський Л.В. Художньо-трудова підготовка вчителів трудового навчання: монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 278 с.
8. Сагач О.М. Організаційно-педагогічні умови неперервного професійного зростання майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т.Г.Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2019. № 4(160). С. 202–206.

9. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.

REFERENCES

1. Bondar, L.V. & Lytvynchuk, N.B. (2020). Motyvatsiia navchalnoi diialnosti studentiv yak providnyi chynnnyk pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Motivation of students' educational activities as a leading factor in the training of future specialists]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Psychology Series*. Vol. 11. pp. 67–71. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2020_11_14. [in Ukrainian].
2. Brazhnych, O.H. (2001). Pedagogichni umovy dyferentsiiovanooho navchannia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [Pedagogical conditions for differentiated learning of secondary school students]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih, 238 p. [in Ukrainian].
3. Buchkivska, H.V. (2019). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv na zasadakh narodnoho dekorativno-uzhytkovoho mystetstva [Training future primary school teachers on the principles of folk decorative and applied arts]. *Monograph*. (Ed.). H.V. Tereshchuk. Khmelnytskyi, 420 p. [in Ukrainian].
4. Vozniuk, L.P. (2012). Pedagogichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzyky do vykhovannia pidlitkiv zasobamy dzvonarstva [Pedagogical conditions for training future music teachers to educate adolescents through the

means of bell ringing]. *Problems of modern teacher training*. Uman, Vol. 5, part. 2. pp. 14–19. [in Ukrainian].

5. Krushelnyska, O.V. (2006). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]. *Tutorial*. Kyiv, 206 p. [in Ukrainian].

6. Manko, V.M. (2000). Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesiino-piznavalnoho interesu do spetsialnykh dysyplin [Didactic conditions for the formation of students' professional and cognitive interest in special disciplines]. *Socialization of the personality: collection of scientific works of the National Pedagogical University named after Mykhaylo Drahomanov*. Vol. 2. Kyiv, pp. 153–161. [in Ukrainian].

7. Orshanskyi, L.V. (2008). Khudozhno-trudova pidhotovka vchyteliv trudovoho navchannia [Artistic and labor training of labor education teachers]. *Monograph*. Drohobych, 278 p. [in Ukrainian].

8. Sahach, O.M. (2019). Orhanizatsiino-pedagogichni umovy neperervnoho profesiinoho zrostantia maibutnoho vchytelia [Organizational and pedagogical conditions for continuous professional growth of a future teacher]. *Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after Taras Shevchenko. Series: Pedagogical Sciences*. No. 4(160). pp. 202–206. [in Ukrainian].

9. Fitsula, M.M. (2006). Pedagogika vyshchoi shkoly [Higher education pedagogy]. *Tutorial*. Kyiv, 352 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.11.2025

УДК 355.23:378:37.013.42

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.343510>

Андрій Пашинський, аспірант

Глухівського національного університету імені Олександра Довженка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3754-1623>

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ЗДАТНОСТІ ВИЖИВАННЯ У БОЙОВИХ УМОВАХ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті розкрито сутність і структуру здатності виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Обґрунтовано, що ця здатність є інтегральною особистісно-професійною якістю, яка поєднує знання, уміння, психофізіологічну стійкість і організаційно-компетентні дії, спрямовані на збереження життя, здоров'я та боєздатності під час виконання службово-бойових завдань. Визначено роль тактичної медицини як системоутворювального чинника формування виживальної компетентності. Запропоновано чотирикомпонентну структуру здатності виживання (теоретико-знавчу, практичну, психофізіологічну та організаційно-компетентнісну), що відображає специфіку професійної підготовки офіцерів НГУ.

Ключові слова: здатність виживання; бойові умови; тактична медицина; майбутні офіцери; Національна гвардія України; професійна підготовка.

Табл. 2. Літ. 31.

Andrii Pashynskyi, Postgraduate Student,

Hlukhiv Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3754-1623>

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF SURVIVAL ABILITY IN COMBAT CONDITIONS OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The article presents a theoretical substantiation of the essence and structure of the survival ability in combat conditions of future officers of the National Guard of Ukraine. It is proven that this ability represents an integral personal and professional quality that ensures the serviceman's readiness and capacity to maintain life, preserve combat effectiveness, and successfully accomplish missions under extreme, autonomous, and hostile conditions. Survival ability is considered as a complex formation

that combines cognitive, practical, psychophysiological, and organizational-competence components, which interact to provide effective adaptation and decision-making in combat situations. A special role is assigned to tactical medicine as the core functional and structural element of survival competence, aimed at mastering first aid algorithms, methods of maintaining vital activity, and principles of group safety in the field. The author substantiates a four-component structure of survival ability: theoretical-knowledge (understanding of medical, tactical, and life-support fundamentals); practical (ability to apply knowledge in simulated and real combat conditions); psychophysiological (stress resilience, emotional self-regulation, and volitional stability); and organizational-competence (leadership, coordination, and operational decision-making). The specificity of the National Guard officers' professional activity—combining combat, law enforcement, and stabilization tasks—determines the multifunctional nature of this competence. The study emphasizes that the integration of tactical medicine training with psychological and physical preparation provides the methodological foundation for forming survival ability within the educational process.

Keywords: survival ability; combat conditions; tactical medicine; future officers; National Guard of Ukraine; professional competence; military education.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ведення бойових (службових) дій питання забезпечення виживання особового складу набуває виключної значущості. Військовослужбовець у зоні бойових дій постійно опиняється під впливом комплексу загроз – поранення, травми, фактори навколишнього середовища, розриви ланцюга постачання та ізоляція від медичної евакуації. Саме тому здатність виживати в автономних, екстремальних та ворожих умовах є не лише індивідуальною якістю, а й складовою боєздатності підрозділу й держави в цілому.

Тактична медицина є центральним компонентом навчальної дисципліни “Бойова система виживання воїна (у тому числі тактична медицина)” і прямо пов’язана зі змістом компетентності “здатність виживання”. Вона забезпечує знання й практичні навички своєчасного надання домедичної допомоги, організації переміщення, заходів підтримки життєдіяльності в автономних умовах та протидії шкідливому впливу природних чинників. Таким чином, тактична медицина – не ізольована дисципліна медичного характеру, а інтегрована професійна складова, що обумовлює безпосередню реалізацію виживальної компетентності майбутніх офіцерів.

Однак на практиці спостерігається низка проблем, які знижують ефективність формування цієї компетентності:

- фрагментованість підготовки – теоретичні знання та практичні навички часто відпрацьовуються роз’єднано (аудиторні заняття окремо від польових тренувань), що ускладнює їхнє перенесення в реальні бойові умови;
- недостатня практична орієнтованість навчальних програм – недостатнє охоплення алгоритмів першої допомоги під вогневим та стресовим навантаженням, мало вправ на організацію переміщення під контролем противника;
- обмежене використання симуляційних і ситуаційних тренувань, що імітують комплексну дію “поранення + фактори середовища + армійська тактика”;
- недостатність міждисциплінарного підходу – взаємодія тактичної медицини з тактичною під-

готовкою, психологічною підготовкою та зняряд-
дями виживання реалізується непослідовно;

- дефіцит стандартизованих критеріїв оцінювання сформованості здатності виживання, що ускладнює порівняльний аналіз результатів навчання і корекцію навчальних програм.

На фоні сказаного виявляється науково-практична потреба у системному дослідженні сутності та структури здатності виживання майбутніх офіцерів Національної гвардії України (НГУ) з урахуванням ролі тактичної медицини як провідної функціональної складової цієї здатності. Постає необхідність:

- чітко визначити компонентну структуру здатності виживання;
- встановити зміст і рівні критерії оцінювання кожного компонента, зіставні з вимогами навчальної дисципліни (“знати” – “вміти”);
- запропонувати організаційно-педагогічні умови і методики (зокрема: інтегрована програма, симуляційні тренінги, польові заняття з імітацією бойових сценаріїв, комплексні контрольні заходи) для підвищення ефективності формування здатності виживання;
- дослідити вплив індивідуально-психологічних факторів і рівня підготовки на формування навичок тактичної медицини в умовах стресу.

Ця проблематика відображає пряму відповідність між цілями дисципліни (підготовка військовослужбовця, який здатний надавати домедичну допомогу, забезпечувати життєдіяльність в автономних умовах та здійснювати переміщення під контролем противника) та необхідністю системного педагогічного забезпечення реалізації зазначених цілей. Наукове обґрунтування сутності і структури здатності виживання дозволить розробити дидактичні рішення, які забезпечать не лише придбання теоретичних знань, але й стійке практичне володіння наборами дій у реальних бойових ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування здатності виживання у бойових умовах дедалі частіше розглядається в контексті розвитку системи тактичної медицини, професійної підготовки військовослужбовців та

інтеграції психологічних, фізіологічних і педагогічних аспектів забезпечення життєдіяльності воїна.

У сучасних наукових дослідженнях [1; 2; 4; 16; 23; 25] тактична медицина визначається як ключовий елемент бойової системи виживання, що спрямований на зниження втрат особового складу через своєчасне надання домедичної допомоги за алгоритмами MARCH, C-A-B-C та інших протоколів НАТО. Учені С. Ворошилов, Н. Поліщук, А. Довбиш і М. Курляк [4] підкреслюють поетапність дій під час надання допомоги у бойових умовах, а О. Мазуренко, Г. Рошін і В. Волошин [16] – значення тактичної медицини як складової системи екстреної медичної допомоги в антитерористичних операціях. Практичні аспекти домедичної допомоги, зокрема застосування антибіотиків [3], знеболювальних засобів [10] і заходів інфузійної терапії [6], розглядаються в медичній і правовій літературі як базові елементи виживання поранених.

Питання методичного забезпечення навчання тактичної медицини в системі професійної підготовки військовослужбовців розкриваються у працях В. Кравчука [14], М. Тверезовського та Т. Кудрявцевої [26], а також у виданні “Тактична медицина: невідкладна допомога при вогнепальних пораненнях і вибухових травмах” [25], де акцентовано на поєднанні теоретичних знань із практичним відпрацюванням навичок у симуляційних умовах.

Суттєвий внесок у розвиток педагогічних підходів до підготовки фахівців у сфері тактичної медицини здійснили Н. Коцур і І. Гомонай [13], які визначили особливості навчально-методичного супроводу в умовах війни, а також Л. Товкун і І. Гомонай [27; 28], що розробили методику використання симуляційних технологій у підготовці здобувачів немедичних спеціальностей. Їхні результати свідчать про ефективність інтерактивних і стрес-модельованих тренінгів для формування психологічної готовності до дій у критичних ситуаціях.

Аналіз педагогічних праць у сфері підготовки офіцерських кадрів [17–20; 24; 29] засвідчує тенденцію до системного розгляду професійних компетентностей, серед яких здатність виживання розглядається як інтегративна якість, що поєднує медичні, фізичні, психологічні та організаційні компоненти. Зокрема, М. Медвідь, М. Кітоторов, Ю. Медвідь та ін. [15; 17; 19; 20] наголошують на необхідності врахування тенденцій воєнної політики й використання симуляційних технологій у навчанні офіцерів НГУ, а Р. Пристінський [24] окреслює роль методичної компетентності у забезпеченні професійної готовності офіцерів.

Дослідники соціально-психологічного напрямку – А. Горбатюк [5], О. Данильченко [7], А. Корольов [12], О. Колесніченко, Н. Юр’єва та І. Приходько [11] – розкривають значення волевих якостей, ризикологічної компетентності й соціальної відпо-

відальності як складових здатності виживання. Вони вважають, що психічна стійкість, самоконтроль та вміння діяти в умовах ризику визначають ефективність прийняття рішень і збереження життя у бойових ситуаціях.

Серед праць правового й організаційного спрямування увагу привертають дослідження О. Дусяка і Д. Тініна [8], С. Миронюка [21], О. Мислива, О. Никифорова, О. Бойко [22], В. Чайки [30], які аналізують нормативно-правові аспекти впровадження єдиних стандартів навчання з тактичної медицини відповідно до вимог НАТО. У цих роботах акцентується на необхідності уніфікації підготовки різних категорій військовослужбовців і працівників сектору безпеки за єдиними міжнародними алгоритмами домедичної допомоги.

Окремий напрям досліджень стосується математичного моделювання процесів надання допомоги та оцінки ризиків у тактичній медицині. Дослідники Т. Білик і О. Білоус [1] запропонували математичні методи оптимізації лікувально-евакуаційних заходів, що підвищують виживання постраждалих. Учений Є. Зуй [9] розробив модель оцінки спроможностей системи медичного забезпечення Збройних Сил України в контексті оборонної реформи.

Педагогічні дослідження у сфері військової освіти свідчать, що формування здатності виживання має розглядатися як цілісна компетентність, що інтегрує знання з тактичної медицини, психології екстремальних ситуацій, спеціальної фізичної підготовки та ризикології. Так, О. Хацаюк [29] доводить, що фізична готовність є базовим елементом реалізації здатності діяти в бойових умовах, а В. Ягупов і Ю. Колодка [31] підкреслюють важливість міжкультурної та комунікативної складових для ефективної взаємодії у складі багатовірних підрозділів.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що наукові джерела висвітлюють окремі аспекти проблеми – медичний, правовий, психологічний, педагогічний, організаційний. Водночас комплексне визначення сутності та структури здатності виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ, з урахуванням взаємозв’язку між тактичною медициною та системою професійної підготовки, залишається недостатньо розробленим. Саме це й зумовлює потребу у проведенні подальших досліджень у даному напрямі.

Мета дослідження теоретично обґрунтувати сутність та структуру здатності виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічну основу дослідження становить система взаємопов’язаних наукових підходів, які забезпечують цілісне пізнання феномену здатності виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ЗДАТНОСТІ ВИЖИВАННЯ У БОЙОВИХ УМОВАХ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Системний підхід забезпечує розгляд здатності виживання як цілісного утворення, що інтегрує компоненти. Він дозволяє визначити внутрішню структуру цієї здатності та взаємозв'язки між її складниками.

Діяльнісний підхід зумовлює трактування здатності виживання як виявленої в активній діяльності готовності діяти ефективно в екстремальних бойових ситуаціях. У межах цього підходу здатність розглядається не як статична властивість, а як динамічне утворення, що формується у процесі навчально-бойової підготовки.

Компетентнісний підхід забезпечує орієнтацію дослідження на результати професійної підготовки, виражені у сформованості відповідних компетентностей – психологічної стійкості, уміння приймати рішення, орієнтуватися в бойовій обстановці, зберігати працездатність і життєздатність.

Аксіологічний підхід дає змогу розглядати здатність виживання як ціннісно зумовлену якість особистості, що ґрунтується на патріотизмі, відповідальності, самоповазі, готовності до самопожертви та збереження життя побратимів. Він підкреслює морально-етичний аспект виживання як вияву гуманістичних орієнтацій військовослужбовця.

У сукупності ці підходи забезпечують комплексний аналіз сутності та структури формування здатності виживання у бойових умовах, визначення її місця у системі професійної підготовки офіцерів НГУ.

Отже, здатність виживання у бойових умовах визначається як інтегральна характеристика май-

бутнього офіцера, яка відображає його готовність і спроможність підтримувати життєдіяльність, зберігати боєздатність та ефективно виконувати службово-бойові завдання в екстремальних умовах. У цьому контексті ключовим компонентом є тактична медицина, яка забезпечує навички надання домедичної допомоги при пораненнях, травмах та інших бойових ураженнях [1; 2; 4; 16; 25].

В сучасній науковій літературі розглядаються різні підходи до формування здатності виживання: від оцінки ризиків та оптимізації лікування [1] до практичних методик надання першої медичної допомоги у бойових умовах [4, 16]. Важливо, що здатність виживання не обмежується лише медичними навичками, а включає компетентності у сфері автономного пересування, захисту від впливу природних факторів та організації безпечного перебування в умовах бойового середовища [2; 14; 25].

Таким чином, здатність виживання розглядається як системна характеристика, що інтегрує знання, уміння та особистісні якості офіцера.

На основі аналізу сучасних досліджень [1–31] та навчальної дисципліни “Бойова система виживання воїнів (у тому числі тактична медицина)” можна виділити такі складники здатності виживання (таблиця 1):

1) *теоретико-знавчий компонент* – знання характерних причин та ознак поранень і травм; порядок надання домедичної допомоги пораненим і ураженим [1; 4; 16; 25]; принципи автономного пересування на території, що контролюється противником [2; 14]; заходи забезпечення життєдіяльності в автономних умовах [5; 13; 25];

Таблиця 1

Структура здатності виживання майбутніх офіцерів НГУ у бойових умовах

Компонент здатності	Зміст складника	Очікувані результати сформованості	Приклади освітніх засобів та методів
Теоретико-знавчий	Знання ознак і причин поранень та травм; принципів домедичної допомоги; організації життєдіяльності в автономних умовах; основ тактичної медицини.	Розуміння алгоритмів надання допомоги (MARCH); здатність оцінювати ризики, ухвалювати рішення в умовах невизначеності.	Лекції, аналіз бойових кейсів, робота з навчальними посібниками, мультимедійні матеріали.
Практичний	Уміння застосовувати знання на практиці: надавати першу допомогу, організовувати укриття, протидіяти впливу природних факторів, переміщатися на місцевості.	Впевнене виконання алгоритмів дій у реалістичних умовах; автономність у прийнятті рішень.	Тренування на місцевості, тактичні навчання, відпрацювання навичок із табельними засобами, симуляційні сценарії.
Психофізіологічний	Розвиток стресостійкості, волевих якостей, психологічної готовності діяти в умовах небезпеки, здатності до саморегуляції.	Здатність зберігати ефективність діяльності під впливом бойового стресу; емоційна стабільність.	Психологічні тренінги, моделювання кризових ситуацій, вправи на самоконтроль і витривалість.
Організаційно-компетентнісний	Планування, координація та управління діями підрозділу; дотримання стандартів тактичної медицини НАТО та національних вимог.	Здатність організовувати дії особового складу для забезпечення життєдіяльності підрозділу; ефективна командна взаємодія.	Командно-штабні навчання, ситуаційні завдання, інтерактивні тренажери, оцінка ризиків у бойових сценаріях.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ЗДАТНОСТІ ВИЖИВАННЯ У БОЙОВИХ УМОВАХ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

2) *практичний компонент* – вміння надавати першу допомогу при пораненнях, кровотечах, отруєннях та інших бойових ураженнях з використанням табельних засобів [3; 4; 10]; застосування заходів протидії впливу природних чинників на організм людини [2; 14; 16]; організація та облаштування місць розташування підрозділу у бойових умовах [4; 13];

3) *психофізіологічний компонент* – здатність до вольового зусилля та стресостійкості [11; 12; 27; 28]; адаптивність до екстремальних та непередбачуваних умов [5; 19];

4) *організаційно-компетентнісний компонент* – планування та координація дій підрозділу для збереження життєдіяльності і боєздатності [5; 15; 21]; дотримання стандартів НАТО та національних вимог щодо тактичної медицини [22; 25; 30].

Виділені складники взаємопов'язані та формують компетентність здатності виживання, яка проявляється у комплексному застосуванні знань і навичок під час бойових завдань. Тактична медицина виступає ядром цієї інтеграції, забезпечуючи ефективність дій військовослужбовця у критичних умовах та мінімізуючи ризики для життя і здоров'я [1; 4; 16; 25].

Системний підхід до формування здатності виживання передбачає поєднання навчальних занять у аудиторії, практичних тренувань на місцевості та використання симуляційних технологій [27; 28], що забезпечує набуття теоретичних знань, формування практичних навичок та психологічну підготовку майбутніх офіцерів.

У психологічному розумінні здатність – це внутрішній потенціал особистості, що визначає успіш-

ність діяльності, а у педагогічному – результат цілеспрямованого розвитку цього потенціалу в процесі навчання й виховання.

Здатність виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ – це інтегральна особистісно-професійна якість військовослужбовця, що відображає сукупність знань, умінь, навичок, психофізіологічних і вольових властивостей, які забезпечують ефективне збереження життя, здоров'я, працездатності та боєздатності під час дії у складних, небезпечних і змінних бойових умовах.

Особливості формування здатності виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ зумовлюються специфікою виконання службово-бойових завдань цього військового формування, що поєднують у собі функції оборонного, правоохоронного та стабілізаційного характеру. На відміну від інших військових структур, діяльність офіцерів НГУ передбачає виконання завдань не лише на лінії бойового зіткнення, але й у межах населених пунктів, у контакт з цивільним населенням, в умовах гібридних і локальних конфліктів. Це визначає інтегрований характер здатності виживання, яка охоплює не лише фізіологічний та тактичний аспекти, але й психологічну стійкість, морально-етичну зрівноваженість, правову свідомість та здатність до дій у багатосуб'єктному середовищі (таблиця 2).

Таким чином, здатність виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ доцільно розглядати як інтегративне утворення, що поєднує сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей і ціннісних орієнтацій, спрямованих на забезпечення фізичного, психологічного і морального самозбереження в умовах дії бойових і небойових загроз.

Таблиця 2

Порівняння вимог до здатності виживання офіцерів НГУ та Збройних сил України (ЗСУ)

Параметр	Офіцери НГУ	Офіцери ЗСУ	Особливості
Основні функції підрозділу	Бойові, правоохоронні, стабілізаційні завдання; операції у населених пунктах та у багатосуб'єктному середовищі	Бойові та оборонні завдання на лінії фронту, спеціалізовані операції	НГУ часто взаємодіє з цивільним населенням, ЗСУ – більше фронтова активність
Психологічна стійкість	Високий рівень адаптації до гібридних конфліктів, управління ризиком при взаємодії з цивільними	Високий рівень стресостійкості у фронтових умовах, швидке прийняття рішень під вогнем	У НГУ додатково враховуються соціально-психологічні ризики при роботі у населених пунктах
Фізична готовність	Висока, з акцентом на автономні операції, пересування у містах і пересіченій місцевості	Висока, орієнтована на тривалі бойові дії, марш-кидки, маневри у відкритій місцевості	Фізичні вимоги обох структур схожі, але різні сценарії застосування
Медична підготовка / тактична медицина	Акцент на надання домедичної допомоги в автономних умовах, стабілізація поранених, робота з цивільним населенням	Акцент на швидку евакуацію поранених, підтримку боєздатності під обстрілами, дії за алгоритмами MARCH	У НГУ тактична медицина інтегрована з правоохоронними та стабілізаційними завданнями
Організаційно-компетентнісний компонент	Планування, координація дій у змішаних операціях (бойові + стабілізаційні), дотримання стандартів НАТО і внутрішніх нормативів	Планування та координація дій підрозділу у бойових операціях, дотримання стандартів НАТО	У НГУ велика увага на взаємодію з місцевим населенням та іншими структурами

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ЗДАТНОСТІ ВИЖИВАННЯ У БОЙОВИХ УМОВАХ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Продовження таблиці 2

Параметр	Офіцери НГУ	Офіцери ЗСУ	Особливості
Сценарії застосування навичок виживання	Гібридні та локальні конфлікти, миротворчі та правоохоронні операції, автономні дії у населених пунктах	Локальні та фронтові бойові дії, відкрита місцевість, фронтова оборона та маневри	Різниця у контексті загроз: у НГУ більше соціально-психологічних, у ЗСУ – пряме бойове ураження
Тренувальні підходи	Симуляційні сценарії з цивільним компонентом, польові навчання в умовах міста та пересіченої місцевості, стрес-модульовані заняття	Тактичні польові навчання, бойові маневри, симуляції фронтових ситуацій	Обидві структури використовують інтегровані тренінги, але з різним акцентом на середовище дії

Висновки. У ході дослідження теоретично обґрунтовано сутність поняття “здатність виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ” як інтегральної особистісно-професійної якості, що відображає готовність і спроможність військово-службовця підтримувати життєдіяльність, зберігати боєздатність та ефективно виконувати службово-бойові завдання в умовах екстремальних, автономних і ворожих середовищ.

Встановлено, що провідним чинником формування здатності виживання є тактична медицина, яка виступає функціональним ядром компетентності, забезпечуючи оволодіння алгоритмами домедичної допомоги, автономного пересування, протидії природним чинникам та організації життєдіяльності підрозділу. Саме завдяки інтеграції знань і практичних дій у межах дисципліни “Бойова система виживання воїнів (у тому числі тактична медицина)” забезпечується системне формування професійно значущих умінь майбутніх офіцерів НГУ.

Обґрунтовано структуру здатності виживання, яка включає чотири взаємопов’язані компоненти:

теоретико-знавчий – забезпечує розуміння принципів надання домедичної допомоги, організації життєдіяльності в автономних умовах, алгоритмів дій у бойових ситуаціях;

практичний – характеризує вміння реалізовувати набуті знання у реалістичних бойових сценаріях;

психофізіологічний – відображає стійкість до стресу, вольову готовність і здатність до саморегуляції;

організаційно-компетентнісний – включає планування, управління, дотримання стандартів тактичної медицини НАТО й координацію дій підрозділу.

Визначено, що особливістю здатності виживання офіцерів НГУ є її поліфункціональний характер, зумовлений специфікою завдань НГУ – виконанням бойових, правоохоронних і стабілізаційних функцій у багатосуб’єктному середовищі, що потребує поєднання тактичної, медичної, психологічної та правової готовності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що:

– вперше теоретично обґрунтовано структуру здатності виживання у бойових умовах майбутніх офіцерів НГУ з урахуванням ролі тактичної медицини як системоутворювального елемента професійної компетентності;

– уточнено зміст поняття “здатність виживання” у контексті військово-професійної підготовки офіцерів НГУ, визначено її компонентний склад і логіку взаємодії структурних елементів;

– конкретизовано освітньо-професійні орієнтири дисципліни “Бойова система виживання воїнів (у тому числі тактична медицина)” як педагогічного інструменту формування виживальної компетентності.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на:

– розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання рівня сформованості здатності виживання майбутніх офіцерів НГУ за визначеними компонентами;

– експериментальну перевірку ефективності організаційно-педагогічних умов формування здатності виживання (інтегровані програми, симуляційні тренінги, стрес-модульовані заняття);

– дослідження впливу індивідуально-психологічних характеристик (стресостійкість, емоційна регуляція, рівень тривожності) на якість засвоєння навичок тактичної медицини;

– розроблення моделі інтеграції тактичної медицини, психологічної підготовки та спеціальної фізичної підготовки у єдину систему формування здатності виживання.

ЛІТЕРАТУРА

- Білик Т.В., Білоус О.С. Математичні методи в тактичній медицині: від оцінки ризиків до оптимізації лікування. *Перспективи та інновації науки* (Серія “Педагогіка”, Серія “Психологія”, Серія “Медицина”). 2025. № 5. С. 2668–2678.
- Біліченко В.В. Сучасний стан тактичної медицини як показник основ тактичної підготовки сучасних працівників Національної поліції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 312–316.
- Вайда Т.С. Особливості застосування антибіотиків як обов’язкового компонента домедичної допомоги

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ЗДАТНОСТІ ВИЖИВАННЯ У БОЙОВИХ УМОВАХ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

пораненим в системі тактичної медицини. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 31. С. 34–43.

4. Ворошилов С.В., Поліщук Н.М., Довбиш А.Г., Курляк М.Д. Тактична медицина в умовах бойових дій: етапи надання допомоги за алгоритмом MARCH. *Перспективи та інновації науки* (Серія “Педагогіка”, Серія “Психологія”, Серія “Медицина”). 2025. № 4. С. 2165–2174.

5. Горбатюк А. Компетентність соціальної відповідальності у змісті професійної підготовки майбутніх військовослужбовців Національної гвардії України. *Молодь і ринок*. 2024. № 11. С. 138–142.

6. Дайджест: тактична медицина. *Infusion & chemotherapy*. 2022. № 2. С. 57–59.

7. Данильченко О.А. Сутність та структура соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 79 (1). С. 86–91.

8. Дусяк О.С., Тінін Д.Г. Деякі аспекти тактичної медицини в службово-бойовій діяльності поліцейських в умовах дії правового режиму воєнного стану: проблемні питання в критичних ситуаціях та умовах ведення бою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83(2). С. 11–17.

9. Зуй Є.О. Наукове обґрунтування моделі оцінки спроможностей медичного забезпечення Збройних Сил України в умовах оборонної реформи: автореф. дис. ... д. філософії : 14.02.03. Соціальна медицина. 2022.

10. Карбовський Д.О. Сучасні підходи у застосуванні засобів знеболювання як елемента домедичної допомоги пораненим в системі тактичної медицини (на прикладі зменшення слабкого та помірного болю). *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 30. С. 7–18.

11. Колесніченко О.С., Юр'єва Н.В., Приходько І.І. Здатність до волевого зусилля у військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2017. № 1. С. 119–126.

12. Корольов А.І. Ризикологічна компетентність майбутнього офіцера Національної гвардії України: сутнісна характеристика та компонентний склад. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 3. С. 83–88.

13. Коцур Н.І., Гомонай І.В. Навчально-методичний супровід надання долікарської медичної допомоги з основами тактичної медицини у закладах освіти України в умовах російсько-української війни. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 5. С. 269–287.

14. Кравчук В.В. Загальні принципи з надання долікарської допомоги в умовах ведення бойових дій при навчанні прикордонників з дисципліни “Тактична медицина”. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Військові та технічні науки*. 2017. № 3. С. 82–94.

15. Кітоторов М.О., Пугач А.В. Формування і розвиток професійних компетентностей майбутніх офіцерів НГУ: досвід країн-партнерів НАТО і ЄІР для України. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 215. С. 196–202.

16. Мазуренко О.В., Рошчін Г.Г., Волошин В.О. Тактична медицина як основна складова екстреної медичної допомоги при проведенні антитерористичних операцій. *Медицина неотложных состояний*. 2015. № 7. С. 71–74.

17. Медвідь М.М., Кітоторов М.О., Медвідь Ю.І., Курбатов А.А., Пашинський А.В., Криворучко В.О. Врахування тенденцій воєнної політики України в організації

освітнього процесу вищого військового навчального закладу. *Вісник Черкаського університету. Серія “Педагогічні науки”*. 2022. Вип. 4. С. 29–37.

18. Медвідь М., Гавришук М. Обґрунтування необхідності здійснення досліджень щодо формування загальних компетентностей майбутніх офіцерів Національної гвардії України в процесі професійної підготовки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. Вип. 2. С. 5–8.

19. Медвідь М., Красовський П., Кітоторов М., Совінський С., Круглов С., Зінченко С. Підвищення рівня сформованості інтегральної компетентності курсантів та слухачів Київського інституту Національної гвардії України з використанням симуляційних технологій. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія “Педагогічні науки”*. 2025. Вип. 3. С. 117–127.

20. Медвідь М., Медвідь Ю., Совінський С., Суслів Р., Нікощенко А., Пашинський А. Формування компетентностей майбутніх офіцерів військових формувань: закономірності змін підходів у професійній підготовці. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія “Педагогічні науки”*. 2025. Вип. 2. С. 70–80.

21. Миронюк С.А. Організаційно-правові засади запровадження єдиних стандартів навчання з тактичної медицини для працівників поліції в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86(3). С. 392–398.

22. Мислива О., Никифорова О., Бойко О. Методологія проведення занять із тактичної медицини для поліцейських в Україні з урахуванням сучасних вимог НАТО. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 207–212.

23. Овчарук І.С., Тверезовський М.В., Мінасов Р.В., Гордієнко С.Ю. Тактична медицина. Алгоритм домедичної допомоги під час бойових дій. *Актуальні проблеми транспортної медицини: навколишнє середовище; професійне здоров'я; патологія*. 2015. № 3(2). С. 50–52.

24. Пристінський Р.В. Сутність, зміст та структура методичної компетентності офіцерів Національної гвардії України на тактичному рівні військової освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 87. С. 172–176.

25. Тактична медицина: невідкладна допомога при вогнепальних пораненнях і вибухових травмах : навч. посіб. для студентів ВНЗ IV рівня акредитації / В. Левченко, І. Вакалюк, М. Кутура, А.І. Овчар, І. Свистун, Р. Фабрика, О. Ханенко, Л. Солтисік; Івано-Франківський національний медичний університет. Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2023. 357 с.

26. Тверезовський М.В., Кудрявцева Т.О. Сучасні методи викладання тактичної медицини у військовій академії. *Актуальні проблеми транспортної медицини: навколишнє середовище; професійне здоров'я; патологія*. 2019. № 4. С. 28–35.

27. Товкун Л.П., Гомонай І.В. Використання симуляційних технологій у викладанні освітніх компонентів “Основи медичних знань” і “Долікарська медична допомога з основами тактичної медицини” для здобувачів вищої освіти немедичних спеціальностей. *Перспективи та інновації науки* (Серія “Педагогіка”, Серія “Психологія”, Серія “Медицина”). 2025. № 1. С. 1183–1195.

28. Товкун Л.П., Гомонай І.В. Психологічна підготовка студентів немедичних спеціальностей до надання

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ЗДАТНОСТІ ВИЖИВАННЯ У БОЙОВИХ УМОВАХ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

долікарської медичної допомоги з основами тактичної медицини в екстремальних умовах. *Перспективи та інновації науки* (Серія “Педагогіка”, Серія “Психологія”, Серія “Медицина”). 2025. № 1. С. 1779–1793.

29. Хацаюк О.В. Сутність та структура готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання завдань за призначенням засобами спеціальної фізичної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 65 (2). С. 144–154.

30. Чайка В. Роль і місце стандартів НАТО у процесі навчання майбутніх офіцерів-прикордонників елементів тактичної медицини. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 4. С. 191–217.

31. Ягупов В., Колодка Ю. Сутність, зміст і структура міжкультурної компетентності офіцерів оперативної ланки управління: методологічне обґрунтування. *Військова освіта: збірник наукових праць*. 2024. № 1 (49). С. 277–286.

REFERENCES

1. Bilyk, T.V. & Bilous, O.S. (2025). Matematychni metody v taktychnii medytsyni: vid otsinky ryzykiv do optymizatsii likuvannia [Mathematical methods in tactical medicine: from risk assessment to treatment optimization]. *Prospects and innovations of science (Series “Pedagogy”, Series “Psychology”, Series “Medicine”)*. No. 5. pp. 2668–2678. [in Ukrainian].

2. Bilichenko, V.V. (2021). Suchasnyi stan taktychnoi medytsyny yak pokaznyk osnov taktychnoi pidhotovky suchasnykh pratsivnykiv Natsionalnoi politzii Ukrainy [The current state of tactical medicine as an indicator of the basics of tactical training of modern police officers of Ukraine]. *Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs*. No. 4. pp. 312–316. [in Ukrainian].

3. Vaida, T.S. (2023). Osoblyvosti zastosuvannia antybiotykiv yak oboviazkovoho komponenta domedychnoi dopomohy poranenym v systemi taktychnoi medytsyny [Features of the use of antibiotics as a mandatory component of premedical care for the wounded in the tactical medicine system]. *Law Bulletin*. No. 31. pp. 34–43. [in Ukrainian].

4. Voroshylov, S.V., Polishchuk, N.M., Dovbysh, A.H. & Kurliak, M.D. (2025). Taktychna medytsyna v umovakh boiovykh dii: etapy nadannia dopomohy za alhorytmom MARCH [Tactical medicine in combat conditions: stages of assistance according to the MARCH algorithm]. *Prospects and innovations of science (Series “Pedagogy”, Series “Psychology”, Series “Medicine”)*. No. 4. pp. 2165–2174. [in Ukrainian].

5. Horbatiuk, A. (2024). Kompetentnist sotsialnoi vidpovidalnosti u zmisty profesiinoi pidhotovky maibutnikh viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Competence of social responsibility in the content of professional training of future servicemen of the National Guard of Ukraine]. *Youth & market*. No. 11. pp. 138–142. [in Ukrainian].

6. Daidzhest: taktychna medytsyna [Digest: Tactical Medicine]. (2022). *Infusion & Chemotherapy*. No. 2. pp. 57–59. [in Ukrainian].

7. Danylchenko, O.A. (2021). Sutnist ta struktura sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [The essence and structure of socio-legal competence of future officers of the National Guard of Ukraine]. *Pedagogy of formation of creative personality in*

higher and secondary schools. No. 79(1). pp. 86–91. [in Ukrainian].

8. Dusiak, O.S. & Tinin, D.H. (2024). Deiaiki aspekty taktychnoi medytsyny v sluzhbovo-boiovi diialnosti politseiskyykh v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu: problemni pytannia v krytychnykh sytuatsiakh ta umovakh vedennia boiu [Some aspects of tactical medicine in the service and combat activities of police officers under martial law: problematic issues in critical situations and combat conditions]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. No. 83(2). pp. 11–17. [in Ukrainian].

9. Zui, Ye.O. (2022). Naukove obgruntuvannia modeli otsinky spromozhnosti medychnoho zabezpechennia Zbroinykh Syl Ukrainy v umovakh oboronnoi reformy [Scientific substantiation of the model for assessing the capabilities of medical support of the Armed Forces of Ukraine in the context of defense reform]. *Abstract of dissertation ... Doctor of Philosophy: 14.02.03. Social medicine*. [in Ukrainian].

10. Karbovskiy, D.O. (2023). Suchasni pidkhody u zastosuvanni zasobiv zneboliuvannia yak elementa domedychnoi dopomohy poranenym v systemi taktychnoi medytsyny [Modern approaches to the use of analgesics as an element of premedical care for the wounded in the system of tactical medicine]. *Law Bulletin*. No. 30. pp. 7–18. [in Ukrainian].

11. Kolesnichenko, O.S., Yurieva, N.V. & Prykhodko, I.I. (2017). Zdatnist do volovoho zusyillia u viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [The ability for volitional effort among servicemen of the National Guard of Ukraine]. *Honor and Law*. No. 1. pp. 119–126. [in Ukrainian].

12. Korolov, A.I. (2023). Ryzkykologichna kompetentnist maibutnoho ofitsera Natsionalnoi hvardii Ukrainy: sutnisna kharakterystyka ta komponentnyi sklad [Risk competence of a future officer of the National Guard of Ukraine: essential characteristics and component composition]. *Pedagogical Sciences: Theory and Practice*. No. 3. pp. 83–88. [in Ukrainian].

13. Kotsur, N.I. & Homonai, I.V. (2024). Navchalno-metodychnyi suprovod nadannia dolikarskoi medychnoi dopomohy z osnovamy taktychnoi medytsyny u zakladakh osvity Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Educational and methodological support for premedical care with basics of tactical medicine in educational institutions of Ukraine during the Russian-Ukrainian war]. *Society and national interests*. No. 5. pp. 269–287. [in Ukrainian].

14. Kravchuk, V.V. (2017). Zahalni pryntsypy z nadannia dolikarskoi dopomohy v umovakh vedennia boiovykh dii pry navchanni prykordonnykh z dystsypliny “Taktychna medytsyna” [General principles of providing premedical care in combat conditions when training border guards in the discipline “Tactical Medicine”]. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Military and Technical Sciences. No. 3. pp. 82–94. [in Ukrainian].

15. Kitorov, M.O. & Puhach, A.V. (2024). Formuvannia i rozvytok profesiinykh kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy: dosvid krain-partneriv NATO i FIEP dlia Ukrainy [Formation and development of professional competencies of future officers of the National Guard of Ukraine: experience of NATO and FIEP partner countries for Ukraine]. *Academic notes Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*. No. 215. pp. 196–202. [in Ukrainian].

16. Mazurenko, O.V., Roshchin, H.H. & Voloshyn, V.O. (2015). Taktychna medytsyna yak osnovna skladova ekstrenoi medychnoi dopomohy pry provedenni antyterrorystychnykh operatsii [Tactical medicine as a key component of emergency medical care during anti-terrorist operations]. *Emergency Medicine*. No. 7. pp. 71–74. [in Ukrainian].
17. Medvid, M.M., Ktitorov, M.O., Medvid, Yu.I., Kurbatov, A.A., Pashynskiy, A.V., Kryvoruchko, V.O. (2022). Vrakhuвання tendentsii voiennoi polityky Ukrainy v orhanizatsii osvithnoho protsesu vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu [Considering the trends of Ukraine's military policy in organizing the educational process of a higher military educational institution]. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series: Pedagogical sciences*. No. 4. pp. 29–37. [in Ukrainian].
18. Medvid, M. & Havryshchuk, M. (2023). Obgruntuvannya neobkhidnosti zdiisnennia doslidzen shchodo formuvannya zahalnykh kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Substantiation of the need for research on the formation of general competencies of future officers of the National Guard of Ukraine]. *Bulletin of Taras Shevchenko national university of Kyiv. Military-special sciences*. No. 2. pp. 5–8. [in Ukrainian].
19. Medvid, M., Krasovskiy, P., Ktitorov, M., Sovinskyi, S., Kruhlov, S. & Zinchenko, S. (2025). Pidvyshchennia rinvia sformovanosti intehranoi kompetentnosti kursantiv ta slukhachiv Kyivskoho instytutu Natsionalnoi hvardii Ukrainy z vykorystanniam symuliatychnykh tekhnolohii [Improving the level of integrated competence of cadets and trainees of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine using simulation technologies]. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series: Pedagogical sciences*. No. 3. pp. 117–127. [in Ukrainian].
20. Medvid, M., Medvid, Yu., Sovinskyi, S., Suslov, R., Nikonenko, A. & Pashynskiy, A. (2025). Formuvannya kompetentnosti maibutnikh ofitseriv viiskovykh formuvan: zakonmironosti zmin pidkhodiv u profesiinii pidhotovtsi [Formation of competencies of future military officers: regularities of changes in professional training approaches]. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series: Pedagogical sciences*. No. 2. pp. 70–80. [in Ukrainian].
21. Myroniuk, S.A. (2024). Orhanizatsiino-pravovi zasady zaprovadzhennia yedynykh standartiv navchannia z taktychnoi medytsyny dlia pratsivnykiv politsii v umovakh voiennoho stanu [Organizational and legal principles for implementing unified training standards in tactical medicine for police officers under martial law]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. No. 86(3). pp. 392–398. [in Ukrainian].
22. Myslyva, O., Nykyforova, O. & Boiko, O. (2020). Metodolohiia provedennia zaniat iz taktychnoi medytsyny dlia politseiskykh v Ukraini z urakhuvanniam suchasnykh vymoh NATO [Methodology of conducting tactical medicine classes for police officers in Ukraine considering NATO modern requirements]. *Law Bulletin*. No. 2. pp. 207–212. [in Ukrainian].
23. Ovcharuk, I.S., Tverezovskiy, M.V., Minasov, R.V. & Hordiienko, S.Yu. (2015). Taktychna medytsyna. Alhorytm domedychnoi dopomohy pid chas boiovykh dii [Tactical medicine: algorithm of premedical aid during combat]. *Actual problems of transport medicine: environment; occupational health; pathology*. No. 3(2). pp. 50–52. [in Ukrainian].
24. Prystynskiy, R.V. (2023). Sutnist, zmist ta struktura metodychnoi kompetentnosti ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy na taktychnomu rivni viiskovoi osvity [The essence, content, and structure of methodological competence of officers of the National Guard of Ukraine at the tactical level of military education]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools*. No. 87. pp. 172–176. [in Ukrainian].
25. Levchenko, V., Vakaliuk, I., Kutura, M., Ovchar, A.I., Svystun, I., Fabryka, R., Khanenko O. & Soltysik, L. (2023). Taktychna medytsyna: nevidkladna dopomoha pry vohnepalnykh poranenniakh i vybukhovykh travmakh [Tactical medicine: emergency care for gunshot wounds and blast injuries]. *Nadvirna*, 357 p. [in Ukrainian].
26. Tverezovskiy, M.V. & Kudriavtseva, T.O. (2019). Suchasni metody vykladannia taktychnoi medytsyny u viiskovii akademii [Modern methods of teaching tactical medicine at the military academy]. *Actual problems of transport medicine: environment; occupational health; pathology*. No. 4. pp. 28–35 [in Ukrainian].
27. Tovkun, L.P. & Homonai, I.V. (2025). Vykorystannia symuliatychnykh tekhnolohii u vykladanni osvithnykh komponentiv “Osnovy medychnykh znan” i “Dolikarska medychna dopomoha z osnovamy taktychnoi medytsyny” [Use of simulation technologies in teaching the educational components “Fundamentals of Medical Knowledge” and “Premedical Care with Basics of Tactical Medicine”]. *Prospects and innovations of science (Series “Pedagogy”, Series “Psychology”, Series “Medicine”)*. No. 1. pp. 1183–1195. [in Ukrainian].
28. Tovkun, L.P. & Homonai, I.V. (2025). Psykholohichna pidhotovka studentiv nemedychnykh spetsialnosti do nadannia dolikarskoi medychnoi dopomohy v ekstremalnykh umovakh [Psychological training of students of non-medical specialties for providing premedical aid in extreme conditions]. *Prospects and innovations of science (Series “Pedagogy”, Series “Psychology”, Series “Medicine”)*. No. 1. pp. 1779–1793. [in Ukrainian].
29. Khatsaiuk, O.V. (2019). Sutnist ta struktura hotovnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy do vykonannia zavdan za pryznachenniam zasobamy spetsialnoi fizychnoi pidhotovky [The essence and structure of readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform assigned tasks through special physical training]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools*. No. 65(2). pp. 144–154. [in Ukrainian].
30. Chaika, V. (2024). Rol i mistse standartiv NATO u protsesi navchannia maibutnikh ofitseriv-prykordonnykh elementiv taktychnoi medytsyny [The role and place of NATO standards in the process of teaching elements of tactical medicine to future border guard officers]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*. No. 4. pp. 191–217. [in Ukrainian].
31. Yahupov, V. & Kolodka, Yu. (2024). Sutnist, zmist i struktura mizhkulturnoi kompetentnosti ofitseriv operatyvnoi lanka upravlinnia: metodolohichne obgruntuvannya [The essence, content and structure of intercultural competence of operational-level officers: methodological justification]. *Military Education. Collection of Scientific Papers*. No. 1(49). pp. 277–286. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.11.2025

УДК 37.091.2:004.8-021.111(045)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344615>

Сергій Мельник, здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту та соціальної роботи
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8223-6393>

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ АДАПТИВНИХ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ІТ-ФАХІВЦІВ

У статті представлено концепцію розробки адаптивних навчальних модулів для функціонального програмування з урахуванням індивідуалізації освітнього процесу. Проведено анкетування десяти українських ІТ-компаній, що виявило дефіцит розробників Elixir і розкриває потребу в персоналізованій підготовці. На основі аналізу адаптивного та компетентнісного навчання запропоновано триетапну модель з педагогічними стратегіями: діагностичне оцінювання, метод Use-Modify-Create, проєктна діяльність на основі проблем та використання навчальної аналітики. Запропоновані підходи спрямовані на розвиток самостійності, обчислювального мислення студентів та забезпечення відповідності індустріальним вимогам.

Ключові слова: функціональне програмування; Elixir; компетентнісна освіта; проблемно-орієнтоване навчання; навчальна аналітика; бакалаври ІТ; педагогічне проєктування.

Рис. 2. Табл. 1. Літ. 9.

Serhii Melnyk, Applicant of the Third (Educational and Scientific)
Level of Higher Education of the Educational Management,
Art Management and Social Work Department,
Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8223-6393>

PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF DESIGNING ADAPTIVE EDUCATIONAL MODULES FOR TRAINING IT SPECIALISTS

This paper outlines pedagogical principles for developing adaptive learning modules designed to equip IT undergraduates with proficiency in Elixir functional programming. Recognizing the increasing industrial relevance of functional paradigms alongside student difficulties transitioning from imperative approaches, a survey of ten Ukrainian IT companies was conducted. Results revealed a significant deficit of Elixir developers and challenges associated with staff retraining, directly informing the design of the proposed educational model.

To accommodate varying prior knowledge, a three-stage adaptive framework is presented, progressing through foundational (pattern matching, recursion, pure functions), intermediate (OTP patterns, concurrency, Phoenix), and advanced (distributed systems, fault tolerance, profiling) concepts. Each stage incorporates diagnostic assessment, project-based learning, and mentorship, with clear articulation of key topics and evaluation criteria. The model integrates competency-based and problem-based methodologies alongside adaptive analytics. Learning analytics platforms monitor student performance to provide targeted resource recommendations while instructors assume a facilitative role.

Key pedagogical strategies include initial diagnostic assessments, the Use-Modify-Create task methodology, problem-oriented project assignments, data-driven feedback via learning analytics, and peer support through mentorship programs. The discussion incorporates considerations of scaffolding and self-regulated learning, emphasizing how adaptive modules foster student autonomy while mitigating cognitive load. Furthermore, ethical implications concerning AI-powered recommendations and data privacy are addressed. The paper concludes that adaptive modules offer a viable solution for aligning academic training with industry requirements; however, successful implementation necessitates investment in both technological infrastructure and faculty professional development.

Keywords: functional programming; Elixir; competence education; problem-oriented learning; educational analytics; IT bachelors; pedagogical design.

Постановка проблеми. Функціональне програмування (ФП) швидко переходить з академічних досліджень у промислові проєкти. Мови на кшталт Elixir забезпечують високу конкурентність, відмовостійкість і масштабованість, що робить їх привабливими для розробки веб-сервісів та розподілених систем. Однак, перехід від імперативних парадигм (на-

приклад, JavaScript, Python, PHP) до ФП представляє значні труднощі для студентів. Традиційні університетські навчальні програми часто характеризуються лінійним форматом, що не враховує індивідуальних рівнів підготовки. Разом з тим, на ринку праці простежується стійка тенденція до дефіциту висококваліфікованих кадрів, що спеціалізуються на мовах функціональної парадигми:

результати нашого опитування показали, що 60 % компаній не мають інженерів Elixir, 10 % взагалі не знають про цю технологію, а ті, хто її використовує, залучають обмежену кількість фахівців (до п'яти). Відсутність систематичної підготовки студентів у сфері ФП є стримуючим фактором для розвитку відповідної індустрії.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Персоналізовані адаптивні платформи демонструють значний потенціал у покращенні освітнього процесу. Метааналіз 69 досліджень, проведених у сфері вищої освіти протягом періоду з 2012 по 2024 рік, засвідчує, що адаптивне навчання корелює зі статистично значущим підвищенням академічної успішності в 59 % випадків та збільшенням рівня залученості студентів у 36 % випадків. Водночас автори дослідження підкреслюють наявність технічних обмежень, часових витрат, пов'язаних з реалізацією адаптивних систем, а також необхідність подальшого розвитку методів навчальної аналітики [5].

Згідно з дослідженням Laak та Agu, більшість систем персоналізації, керованих штучним інтелектом, переважно зосереджені на оптимізації відбору навчальних матеріалів, проте недостатньо сприяють формуванню саморегульованого навчання та підвищенню когнітивної залученості студентів. Автори пропонують розробку гібридної моделі, що передбачає інтеграцію автоматизованих рекомендацій з фасилітуючою функцією викладача [6].

Компетентісно-орієнтоване навчання програмуванню асоційоване з позитивним довгостроковим впливом на когнітивні здібності та розвиток обчислювального мислення. 12-річне дослідження, проведене в рамках курсу С-програмування, продемонструвало, що інтеграція шести педагогічних теорій у тривимірну компетентісну модель суттєво покращила когнітивні показники студентів: спостерігалось статистично значуще зростання рівня розумового розвитку за тестом Равена ($t = 8,76$; $p < 0,001$; $d = 0,68$), що корелювало з академічними успіхами та розвитком обчислювального мислення. Дослідження ідентифікувало ключові предиктори покращення когнітивних компетентностей, зокрема активну участь у навчальному процесі, завершення проєктів та залучення до інноваційних практик [9].

Проблемно-орієнтоване навчання (PBL) стимулює розвиток критичного мислення, навичок співпраці та застосування знань у реальних контекстах. Систематичний огляд PBL в комп'ютерних науках О'Грейді підкреслює його відхід від традиційних лекцій та аналізує ініціативи на бакалаврських та магістерських програмах, акцентуючи увагу на методах оцінювання, формулюванні проблемних завдань та тематиці курсів. Ці дані підтверджують ефективність PBL у курсах з інформатики та програмування, обґрунтовуючи його інтеграцію в запропоновану модель [7].

Аналіз публікацій засвідчує зростаючий вплив цифрових технологій на формування професійних компетентностей. Дослідження Ткачук та Медведєвої зосереджено на оцінці рівнів інформаційно-цифрової компетентності студентів педагогічних університетів та визначенні шляхів її розвитку [3]. У статті Р. Гуревича, В. Бойчука, Л. Коношевського, О. Коношевського та Н. Костенко проаналізовано потенціал впровадження інноваційних технологій у навчальний процес, наголошуючи на необхідності модернізації педагогічних практик [1]. Ю. Силенко, Я. Романцова, О. Лисицька та Я. Гарбич досліджують інформаційне освітнє середовище як платформу для інтеграції ІКТ, обґрунтовуючи трансформацію ролі викладача до моделі тьютора [2]. Ці публікації підтверджують актуальність цифрової трансформації освіти та потребу в адаптивних стратегіях навчання.

Мета статті – обґрунтування педагогічних засад проєктування адаптивних навчальних модулів для підготовки бакалаврів ІТ-спеціальностей з акцентом на функціональне програмування. Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні завдання:

1. ідентифікація індустріальних потреб та проблем найму розробників Elixir;
2. аналіз траєкторій переходу студентів від імперативного програмування до функціонального підходу;
3. розробка триетапної моделі адаптивного навчання;
4. визначення педагогічних стратегій і інструментів, спрямованих на персоналізацію навчального процесу та забезпечення високої мотивації.

Виклад основного матеріалу. Матеріали дослідження включали онлайн-анкетування десяти ІТ-компаній, спрямоване на з'ясування потреб у спеціалістах Elixir, їхньої кількості, причин вибору/відмови від мови та доступності на ринку. Опитувальник було сформовано на основі роботи команди галузевих експертів, до якої увійшли представники ІТ-компаній та викладачі фахових дисциплін. На підготовчому етапі було проведено кілька робочих зустрічей, під час яких експерти узгодили перелік ключових тематичних блоків та сформулювали запитання, спрямовані на виявлення як поточних, так і перспективних потреб ринку праці. Опрацьовані дані за допомогою описової статистики та візуалізовані у вигляді діаграм (рис. 1–2). Якісний аналіз відповідей респондентів, проведений методом відкритого кодування, дозволив виділити ключові теми (переваги мови, складнощі впровадження, кадрові питання) та сформулювати категорії освітніх потреб: “дефіцит кваліфікованих розробників”, “необхідність практичного досвіду проєктної діяльності” та “значення функціональної парадигми для розподілених систем”. Надійність

результатів анкетування підтверджено методом тріангуляції з експертними інтерв'ю трьох провідних інженерів. Педагогічні засади формування базувалися на аналізі міжнародної та вітчизняної літератури щодо адаптивного навчання, компетентнісного підходу, проблемно-орієнтованого навчання (PBL) та викладання функціонального програмування.

Діаграма на рис. 1 демонструє, що 6 із 10 компаній не мають у штаті розробників Elixir, тоді як 3 компанії мають відповідні команди, а одна не надала відповідь. Діаграма на рис. 2 відображає

розподіл за чисельністю команд: дві організації мають 3-5 інженерів, одна – понад десять, ще одна – 1-2, а шість компаній взагалі не мають таких спеціалістів. Компанії, які використовують Elixir, відзначили його конкурентність, стабільність та позитивний досвід розробки. Основною перешкодою виявилася обмежена доступність кваліфікованих фахівців на ринку та складність перекваліфікації існуючих розробників. Організації, які не використовують Elixir, пояснили це дефіцитом кадрів та відсутністю внутрішньої потреби.

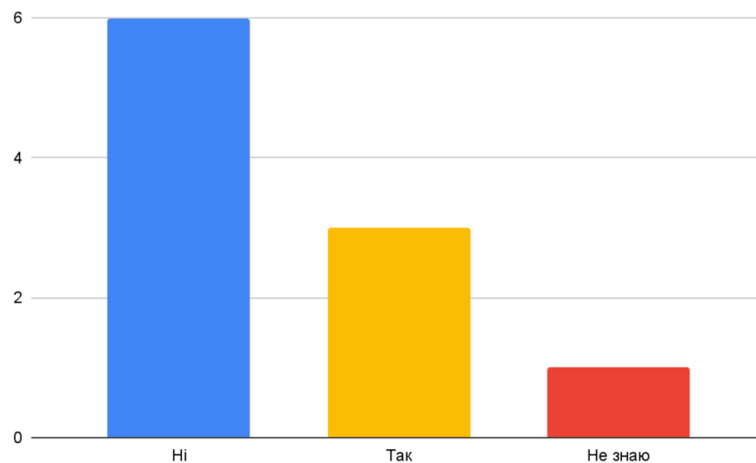

Рис. 1. Чи працюють у вашій компанії інженери Elixir? (n=10)

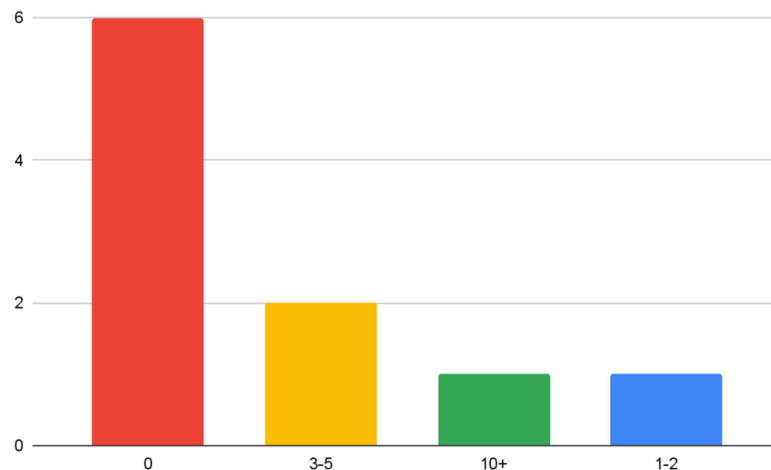

Рис. 2. Чисельність Elixir-команд у компаніях (n=10)

Аналіз опитування та огляд літератури дозволили ідентифікувати типові траєкторії переходу до функціонального програмування. Найбільша частка фахівців (близько третини) приходить з JavaScript, стільки ж – із Ruby, близько чверті – із Python, решта – з Java або PHP. Для кожної групи характерні специфічні труднощі: розробники JavaScript стикаються з відмовою від мутабельності та циклів;

програмісти Ruby адаптуються до використання функцій і модулів замість класів; Python-розробникам необхідно прийняти імутабельність та рекурсію, а Java-фахівцям – переосмислити моделі конкурентності. Ці спостереження підкреслюють необхідність розробки адаптивного навчального контенту, що враховує попередній досвід студентів.

Триетапна модель адаптивного навчання передбачає поступове засвоєння матеріалу з урахуванням індивідуальних потреб студентів:

1. Початковий етап (0–1 рік): Метою є формування базового розуміння функціонального програмування. Навчальний матеріал структуровано в короткі блоки, що супроводжуються інтерактивними практичними завданнями на pattern matching, рекурсію та композицію функцій. Діагностичне тестування на початку курсу визначає необхідність індивідуалізації навчальної траєкторії. Візуалізація переваг Elixir у конкурентності та простоті створення процесів сприяє підтримці мотивації.

2. Проміжний етап (1–3 роки): Опанування OTP-патернів (GenServer, supervisor trees), архітектурних рішень та фреймворку Phoenix відбувається через проєктну діяльність у парах або малих групах над міні-застосунками. Регулярні контрольні точки (кожні 3–4 тижні) забезпечують корекцію траєкторії навчання, а викладач виконує роль ментора та

фасилітатора, надаючи необхідний зворотний зв'язок.

3. Просунутий етап (понад 3 роки): Акцент робиться на оптимізації, профілюванні та розробці розподілених систем. Студенти реалізують складні проєкти, що імітують реальні сценарії, вивчають методи масштабування та fault tolerance. Peer review та менторство сприяють формуванню професійної спільноти.

Перехід між етапами забезпечується гнучкою системою оцінювання та аналітики успішності, що дозволяє адаптувати складність завдань відповідно до індивідуального прогресу студентів.

Для наочності узагальнені характеристики кожного етапу представлено в табл. 1, яка містить ключові теми, основні навчальні дії та засоби контролю, що дозволяє викладачам оперативно визначати відповідний контент і методи для кожної групи студентів. Використання лаконічних формулювань сприяє швидкому порівнянню етапів навчання.

Таблиця 1

Основні характеристики етапів адаптивної моделі

Етап	Ключові теми	Методи та контроль
Початковий	pattern matching; рекурсія; композиція; pure functions	діагностичні тести; короткі відео; мікрівправи; автоматичний аналіз коду
Проміжний	OTP патерни; Concurrency model; Phoenix framework; TDD	групові проєкти; peer programming; ретроспективи; рев'ю коду
Просунутий	розподілені системи; fault tolerance; profiling; Nerves / LiveView	capstone project; майстер-класи; публічні презентації; рубіжні звіти

Педагогічні стратегії та інструменти включають:

– Діагностичне тестування й персоналізація: Початкове опитування та тест для визначення попереднього досвіду та формування індивідуальних траєкторій навчання.

– Use-Modify-Create: Структурування завдань за принципом використання готового коду, його модифікації та створення власних рішень для поступового освоєння функціонального програмування.

– Проблемно-орієнтовані проєкти: Завершення кожного етапу проєктами, що імітують реальні задачі (від чатів до розподілених сервісів).

– Навчальна аналітика та зворотний зв'язок: Збір даних про успішність, час виконання та типові помилки для генерації персоналізованого зворотного зв'язку та рекомендацій.

– Розвиток спільноти й менторство: Залучення до open-source проєктів, хакатонів та зустрічей з практиками, а також організація менторства для підтримки навчання та розвитку кар'єрних навичок.

– Ефективність запропонованих стратегій підтверджується результатами зовнішніх досліджень. Зокрема, “Charman у ранньому оцінюванні навчання функціональному програмуванню застосовував

метод Use-Modify-Create, що призвело до збільшення балів студентів на етапі Create” приблизно на 9 %, демонструючи переваги поступового переходу від використання готового коду до створення власних рішень [4]. Крім того, систематичний огляд навчальної аналітики у курсах програмування підкреслив необхідність збору детальних когнітивних показників та ідентифікації ефективних і неефективних моделей поведінки для своєчасних корекційних заходів [8].

– Запропонована модель інтегрує компетентнісний та проблемно-орієнтований підходи з адаптивними технологіями, враховуючи індивідуальні траєкторії навчання студентів. Результати опитування ІТ-компаній підтверджують дефіцит фахівців Elixir, що акцентує необхідність університетських курсів, орієнтованих на практичні компетентності. Навчальна аналітика відіграє ключову роль у швидкій ідентифікації та корекції навчальних труднощів. Реалізація адаптивних систем вимагає технічної інфраструктури, підготовки педагогів та забезпечення академічної доброчесності при використанні ІІІ-інструментів, зокрема через прозорість рекомендацій та дотримання конфіденційності даних.

Подальші дослідження передбачають експериментальне впровадження моделі, аналіз її впливу на результати навчання та вивчення потенціалу генеративних ШІ для підтримки студентів.

Розвиток саморегуляції студентів відбувається за допомогою постановки цілей, планування роботи та оцінки прогресу, а викладачі виконують роль фасилітаторів, сприяючи рефлексії та корекції траєкторій навчання. Цифрові компетентності педагогів є критичним фактором успіху, що потребує вміння інтерпретувати дані аналітичних систем та адаптувати контент.

Висновки. Опитування підтверджує наявність дефіциту фахівців, що стимулює необхідність спеціалізованої підготовки. Навчання має враховувати різний попередній досвід програмування (JavaScript, Ruby, Python, Java) та сприяти переходу від імперативних парадигм. Структурована модель з чіткими компетенціями та інтервенціями для початкового, проміжного та просунутого етапів. Діагностичне тестування, метод Use-Modify-Create, проблемно-орієнтоване навчання (PBL), аналітика та менторство формують цілісну систему підтримки студентів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в експериментальному впровадженні моделі, оцінці її впливу на результати навчання та дослідження можливостей генеративних ШІ для персоналізованого зворотного зв'язку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич Р., Бойчук В., Коношевський Л., Коношевський О., Костенко Н. Використання інноваційних технологій у навчальному процесі. *Молодь і ринок*, 2023. № 5 (213), С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282829>.
2. Силенко Ю., Романцова Я., Лисицька О., Гарбич Я. Інформаційне освітнє середовище як платформа реалізації інформаційно-комунікаційних технологій у ЗВО. *Молодь і ринок*, 2023. № 6 (214), С. 60–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287944>.
3. Ткачук Г., Медведєва М. ІКТ як засіб формування інформаційно-цифрової компетентності студентів педагогічних університетів. *Молодь і ринок*, 2023. № 1 (209), С. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.272479>.
4. Chapman P. Experiences of early assessment to teach functional programming. *Journal of Functional Programming*, 2025. 35. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0956796824000182>.
5. du Plooy E., Casteleijn D. & Franzsen D. Personalized adaptive learning in higher education: a scoping review of key characteristics and impact on academic performance and engagement. *Heliyon*, Стаття e39630. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39630>.
6. Laak K.-J. & Aru J. (2024, 3 квітня). AI and personalized learning: bridging the gap with modern educational goals. *ArXiv*. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.02798>.
7. O'Grady M.J. Practical Problem-Based Learning in Computing Education. *ACM Transactions on Computing Education*, 2012. № 12(3), С. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1145/2275597.2275599>.
8. Omer U., Tehseen R., Farooq M.S. & Abid A. Learning analytics in programming courses: Review and impli-

cations. *Education and Information Technologies*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11611-0>.

9. Yao D. & Lin J. Cognitive enhancement through competency-based programming education: a 12-year longitudinal study. *Education and Information Technologies*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-025-13582-w>.

REFERENCES

1. Gurevych, R., Boichuk, V., Konoshevskiy, L., Konoshevskiy, O. & Kostenko, N. (2023). Vykorystannia innovatsiynykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi [Use of innovative technologies in the educational process]. *Youth & market*, No. 5 (213), pp. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282829> (Accessed 16 Nov. 2025). [in Ukrainian].
2. Sylenko, Yu., Romantsova, Ya., Lysytska, O. & Harbych, Ya. (2023). Informatsiine osvittne seredovyshche yak platforma realizatsii informatsiino-komunikatsiynykh tekhnolohii u ZVO [Information educational environment as a platform for the implementation of information and communication technologies in an institution of higher education]. *Youth & market*, No. 6(214), pp. 60–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287944> (Accessed 16 Nov. 2025). [in Ukrainian].
3. Tkachuk, H. & Medvedieva, M. (2023). IKT yak zasib formuvannia informatsiino-tyfrovoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv [ICT as a tool for forming the information and digital students' competence in pedagogical universities]. *Youth & market*, No. 1 (209), pp. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.272479> (Accessed 16 Nov. 2025). [in Ukrainian].
4. Chapman, P. (2025). Experiences of early assessment to teach functional programming. *Journal of Functional Programming*, 35. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0956796824000182> (Accessed 16 Nov. 2025). [in English].
5. du Plooy, E., Casteleijn, D. & Franzsen, D. (2024). Personalized adaptive learning in higher education: a scoping review of key characteristics and impact on academic performance and engagement. *Heliyon*, Article e39630. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39630> (Accessed 16 Nov. 2025). [in English].
6. Laak, J., & Aru, J. (2024, April 3). AI and personalized learning: bridging the gap with modern educational goals. *ArXiv*. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.02798> (Accessed 16 Nov. 2025). [in English].
7. O'Grady, M. J. (2012). Practical Problem-Based Learning in Computing Education. *ACM Transactions on Computing Education*, No. 12(3), pp. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1145/2275597.2275599> (Accessed 16 Nov. 2025). [in English].
8. Omer, U., Tehseen, R., Farooq, M.S. & Abid, A. (2023). Learning analytics in programming courses: Review and implications. *Education and Information Technologies*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11611-0> (Accessed 16 Nov. 2025). [in English].
9. Yao, D. & Lin, J. (2025). Cognitive enhancement through competency-based programming education: a 12-year longitudinal study. *Education and Information Technologies*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-025-13582-w> (Accessed 16 Nov. 2025). [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.11.2025

Олександр Довгоселець, аспірант
кафедри теорії і методики позашкільної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0819-0020>

СУЧАСНИЙ ЗМІСТ НАВЧАННЯ З ОСНОВ ПРОГРАМУВАННЯ У ГУРТКАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ

У статті здійснено науково-теоретичне обґрунтування оновлення змісту гурткової роботи з основ програмування у системі позашкільної освіти. Проведено аналіз сучасних наукових і методичних джерел, що розкривають основні проблеми організації гуртків з основ програмування в контексті науково-технічного напрямку: нерівномірність ресурсного забезпечення, недостатність міжпредметної інтеграції, відсутність цілісної траєкторії переходу від блокового до текстового програмування, обмежена практична спрямованість та мотиваційні труднощі учнів. Обґрунтовано концептуальні засади оновлення змісту навчання, що передбачають використання сучасних освітніх ресурсів з програмування, а також впровадження у зміст навчання в гуртку проектно-дослідницької діяльності. Уточнено компетентнісний зміст програм з програмування, що має включати розвиток алгоритмічного мислення, уміння моделювати, тестувати та аналізувати результати, формування цифрової етики й навичок командної роботи.

Ключові слова: компетентнісний підхід; науково-технічні гуртки; позашкільна освіта; програмування; освітні ресурси.

Літ. 11.

Oleksandr Dovhoselets, Postgraduate Student of the
Theory and Methodology of After-school Education Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0819-0020>

MODERN CONTENT OF TRAINING ON THE BASICS OF PROGRAMMING IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL CLUBS

The article provides a theoretical and methodological justification for updating the content of teaching the fundamentals of programming within the system of after-school education. It is shown that programming today functions not only as a means of developing specialized technical skills but also as a key competence encompassing logical, algorithmic, critical, and creative thinking. The paper analyzes modern scientific and methodological approaches to programming education in the context of STEM learning. It examines the experience of implementing educational initiatives such as Code Clubs and the use of visual programming languages, robotics platforms, and cloud-based environments.

The study identifies the main problems of the current content of programming education in after-school clubs, including unequal resource provision and teacher training, fragmentation of curricula, insufficient interdisciplinary integration, and limited use of project-based learning and motivational support tools for students. The conceptual foundations for updating the content of programming education are substantiated. They include the implementation of interdisciplinary interaction based on STEM principles, gradual development of competencies, and the integration of project- and research-based learning supported by modern digital tools.

The paper outlines directions for improving the competency-based content of programming courses, focusing on the development of algorithmic, research, and innovative thinking, digital literacy, ethical responsibility, and teamwork skills. It has been proven that the modernized content of programming education in scientific and technical clubs contributes to the formation of students' digital, cognitive, and social competencies, promotes technical creativity, professional self-determination, and readiness for life in the information society.

Keywords: competency-based approach; scientific and technical clubs; after-school education; programming; educational resources.

Постановка проблеми. В умовах швидкої інформатизації всіх сфер життя здатність створювати, аналізувати та застосовувати цифрові рішення визначає рівень конкурентоспроможності як окремої особистості, так і держави загалом. У цьому контексті програмування постає не лише як вузькоспеціалізована професійна діяльність, а як інструмент розвитку

ключових компетентностей, логічного мислення та творчості в цифровому середовищі.

Відповідно до сучасних завдань освіти, діти мають не просто набути навичок користування комп'ютером, а й розвинути алгоритмічне мислення, уміння аналізувати задачі, створювати власні цифрові продукти, а також застосовувати програмування для розв'язання реальних життєвих і тех-

нічних проблем. Особливу роль у цьому процесі відіграють науково-технічні гуртки, що входять до системи позашкільної освіти. Саме позашкільні заняття дозволяють поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю, стимулювати розвиток творчих здібностей, дослідницького мислення, уміння працювати в команді та реалізувати практично-орієнтовані проєкти.

Гуртки науково-технічного напрямку створюють умови для раннього занурення учнів у світ програмування, робототехніки, електроніки, моделювання, сприяючи професійному самовизначенню та розвитку інженерної культури. Водночас сучасний зміст навчання з основ програмування у багатьох науково-технічних гуртках не повною мірою відповідає потребам часу. Спостерігається недостатність міжпредметної інтеграції, обмежене використання інноваційних освітніх технологій та сучасного програмного забезпечення. Часто навчання у гуртках зводиться до засвоєння синтаксису мови програмування чи вивчення принципів створення алгоритмів.

Сукупність цих факторів визначають потребу в науковому обґрунтуванні та практичному оновленні змісту навчання з основ програмування у системі науково-технічних гуртків. Це передбачає переосмислення цілей і завдань позашкільної освіти інформаційно-технічного профілю, впровадження сучасних педагогічних технологій, створення методичного забезпечення, що відповідатиме компетентнісному підходу й запитам сучасного цифрового суспільства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематика навчання з основ програмування у позашкільній освіті активно вивчається як у зарубіжній, так і в українській педагогічній науці. У світовій практиці особливу увагу привертають дослідження, присвячені ефективності клубів кодування та програм з розвитку алгоритмічного мислення серед дітей і підлітків. У дослідженні, проведеному фахівцями National Foundation for Educational Research, доведено, що участь учнів у гуртках Code Club сприяє розвитку практичних навичок програмування на мовах Scratch, HTML/CSS і Python. Автори наголошують, що результативність занять суттєво залежить від професійної підготовки наставників та організації навчального середовища [10].

Важливим напрямом сучасних досліджень є аналіз педагогічних можливостей візуальних мов програмування, зокрема Scratch. У аналітичному огляді вчених зазначається, що Scratch сприяє формуванню базових алгоритмічних умінь, розвитку творчості та підвищенню мотивації учнів [9]. Таким чином, використання візуальних середовищ розглядається як ефективний засіб навчання учнів програмуванню на початковому рівні у науково-технічних гуртках.

В економічному та соціальному вимірі значну увагу привертають звіти Світового економічного форуму у 2025 році, у яких програмування визначається серед провідних навичок майбутнього. Аналітики наголошують, що цифрова та технологічна грамотність стають ключовими умовами успішного працевлаштування, а тому підготовка учнів до цих викликів має починатися на ранніх етапах освіти, у тому числі в системі позашкільної освіти [11].

Аналіз даної проблематики в українській педагогічній науці показує підвищення уваги до питань удосконалення змісту гурткової роботи за науково-технічним напрямом. Зокрема, у дисертаційному дослідженні О. Шевченка розроблена методика навчання учнів у гуртках початкового технічного профілю на основі STEAM-підходу. Автор обґрунтовує ефективність поєднання технічної творчості, дослідницької діяльності та міжпредметної інтеграції для розвитку інженерного й логічного мислення дітей [4]. Висновки цього дослідження підтверджують актуальність оновлення змісту науково-технічних гуртків відповідно до компетентнісного підходу.

Підсумовуючи огляд, можна зазначити, що вітчизняні й зарубіжні дослідження одноставно підтверджують позитивний вплив залучення дітей і молоді до навчання програмуванню на розвиток когнітивних, творчих і комунікативних навичок учнів. Проте у більшості робіт вказується на необхідність удосконалення методичної бази, системи підготовки наставників і модернізації змісту навчання відповідно до вимог сучасного цифрового суспільства. Це створює підґрунтя для подальших наукових пошуків у напрямі оновлення програм і методики навчання з основ програмування у системі позашкільної освіти України.

Метою статті є всебічне обґрунтування сучасного змісту навчання з основ програмування у гуртках інформаційно-технічного профілю позашкільної освіти, шляхом аналізу наявної проблематики та визначення концептуальних засад його оновлення, що сприятимуть ефективному формуванню в учнів ключових і предметних компетентностей у сфері інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система позашкільної освіти в Україні переживає етап активних змін, зумовлених потребами цифрового суспільства та новими освітніми пріоритетами. Науково-технічні гуртки, зокрема ті, що орієнтовані на навчання з основ програмування, стають важливим інструментом формування цифрових компетентностей, розвитку технічного мислення й креативності учнів. Проте, попри зростання інтересу до програмування серед дітей і підлітків, зміст та організація навчання у таких гуртках часто залишаються недостатньо актуальними, що створює низку

проблем педагогічного, методичного та організаційного характеру.

У наукових публікаціях підкреслюється, що якісне навчання програмуванню можливе лише за умов наявності продуманого змісту, належної методичної бази, кваліфікованих педагогів і матеріально-технічного забезпечення. Розглянемо основні проблеми, які впливають на ефективність навчання програмуванню у системі науково-технічного напрямку позашкільної освіти.

Однією з головних проблем залишається суттєва різниця у ресурсному забезпеченні між різними типами закладів – міськими та сільськими, комунальними та приватними структурами. Наявність сучасного комп'ютерного обладнання, швидкісного інтернету, ліцензійного програмного забезпечення часто визначає рівень можливостей викладання.

Багато гуртків зосереджені на навчанні базових команд або візуального кодування без достатньої уваги до розвитку алгоритмічного мислення та застосування знань у реальних життєвих чи технічних задачах. У дослідженні діяльності Code Clubs вчені відзначають, що учні часто демонструють труднощі у розумінні змінних, циклів та логічних структур, оскільки зміст навчання обмежується виконанням шаблонних завдань. Відсутність практичної спрямованості призводить до зниження мотивації учнів і поверхневого засвоєння матеріалу [5, 8].

Аналіз українських методичних розробок показує, що у більшості випадків відсутня чітка навчальна траєкторія, яка б дозволяла послідовно переходити від блокового програмування (Scratch, Blockly) до об'єктно-орієнтованих мов програмування (Python, C++, JavaScript). Як зазначає О. Рудик, зміст навчання з основ програмування часто не враховує вікових особливостей дітей і не передбачає розвитку проєктної діяльності. Через це учні не отримують цілісного бачення процесу програмування як інструменту для створення власних продуктів [3, 10].

Участь у гуртку потребує високої внутрішньої мотивації, проте без належної педагогічної підтримки та змісту, який стимулює інтерес, учні швидко втрачають зацікавлення. За даними дослідження роботи гуртків з програмування, молодші школярі потребують ігрового формату, візуалізації та практичних результатів, тоді як старші – більш глибокого змісту й викликів. Відсутність диференційованого підходу робить програми одноманітними та менш ефективними [5, 1].

Ще однією суттєвою проблемою є відірваність змісту навчання програмуванню від інших галузей знань. Гуртки з програмування рідко інтегрують завдання з математики, фізики, інженерії чи мистецтва, хоча саме міждисциплінарність підсилює практичну значущість знань. Досвід китайських шкіл показує, що учні краще засвоюють матеріал з

програмування, коли працюють над комплексними проєктами, які мають практичну або соціальну цінність [8].

Отже, проблематика сучасного змісту навчання у гуртках з основ програмування охоплює як матеріально-технічні, так і методичні аспекти. Вона виявляється у нестачі ресурсів, кваліфікованих кадрів, узгодженості програм і методичних підходів.

Оновлення змісту навчання гуртків з основ програмування у системі інформаційно-технічного профілю позашкільної освіти має базуватися на чітко сформульованих концептуальних засадах, які враховують сучасні освітні виклики, технологічні можливості та потреби учнів. Формування таких засад дозволяє забезпечити системність, наукову обґрунтованість і цілісність змістового наповнення.

Вважаємо, що відправною точкою для оновлення змісту гуртків з програмування має стати є між-дисциплінарна інтеграція та реалізація освітніх завдань, орієнтованих на вирішення реальних задач. Прикладом такого педагогічного підходу є STEM-освіта, що визначає структуру занять за якою навчальний зміст інтегрує знання з природничих наук, технологій, інженерії і математики та реалізується через автентичні контексти, міждисциплінарний зміст і практичну діяльність [7]. Досвід впровадження програмування у зміст навчання курсів математики та технологій в Швеції дозволив виявити можливості, які програмування відкриває у процесі навчання, зокрема: гнучкість, креативність, візуалізація, інтерактивність, колаборація [6]. Інтегративна педагогічна модель дозволить замінити ізольоване вивчення основних понять з програмування, засвоєння технічних та технологічних навичок з написання комп'ютерних програм на системну діяльність із створення, дослідження і застосування ефективних рішень у програмуванні.

Ще одним із важливих принципів є поступовий розвиток компетентностей на заняттях гуртка – від базового опанування алгоритмічним мисленням до проєктування складних прикладних програм. У контексті програмування це означає, що учні спочатку мають опанувати базовий візуальний інструментарій (наприклад, середовища типу Scratch). Далі опанувати Blockly: Code, що дає змогу спочатку створити програму за допомогою блоків, а потім переглянути вигляд цієї програми на мовах програмування JavaScript або Python. Проміжним інструментом може стати робота з MIT App Inventor, що дозволяє розробляти проєкти для мобільних телефонів на базі Android, включаючи блокове проєктування інтерфейсу користувача і безпосереднє програмування елементів програми. В результаті учні плавно переходять до текстових мов програмування через вирішення реальних задач, і врешті готові розробляти власні проєкти з дослідницькою чи інженерною складовою [1, 55].

Особливе місце у змісті гурткової роботи належить застосуванню сучасних педагогічних технологій та інструментів, що включають використання хмарних платформ, онлайн-ових середовищ програмування, середовищ для командної роботи, цифрових засобів для зворотного зв'язку та аналітики. Тобто зміст навчання має у гуртках має передбачати не лише вивчення окремих тем з програмування, а забезпечувати активну навчальну діяльність із інструментами, що будуть стимулювати дослідницьку активність, командну творчу роботу та удосконалювати навички роботи з сучасними цифровими платформами. Інтегровані у зміст гуртків освітні цифрові ресурси, такі як **Code.org**, **Microsoft MakeCode**, **CodeMonkey**, **CoSpaces Edu**, забезпечують поєднання технічних і творчих аспектів програмування, дозволяють створювати авторські продукти, комп'ютерні ігри чи програмувати робіт. Це сприяє розвитку у вихованців креативності, здатності до генерування нових ідей і пошуку нестандартних рішень.

Аналіз програм з позашкільної освіти за інформаційно-технічним профілем дозволив зробити висновок, що в їх основі покладена компетентнісна модель реалізації поставлених освітніх цілей, включаючи розвиток пізнавальної, практичної, творчої та соціальної компетентностей. У кожній з програм визначені власні завдання, проте в більшості випадків вони включають: оволодіння основними поняттями з основ програмування, засвоєння знань та уявлень про особливості мови програмування; формування техніко-технологічних умінь та навичок програмування, впевненого користування комп'ютером, онлайн ресурсами, навичок пошуку, обробки і зберігання інформації, розкладання складних задач на елементарні операції, користування бібліотеками; набуття досвіду власної творчої діяльності з інформаційних технологій, розвиток конструкторських, винахідницьких, творчих здібностей, системного, просторового і логічного мислення, стійкого інтересу до науково-технічної творчості; розвиток трудової культури, формування позитивних особистісних рис, ціннісного ставлення до себе та інших, вміння працювати у колективі [2]. Як бачимо, спостерігається обмежена увага щодо формування в учнів алгоритмічного мислення, моделювання, тестування й аналізу, тобто підготовки до подальшої навчальної і професійної діяльності в сфері програмування. Також недостатня увага відводиться розвитку "м'яких навичок", зокрема бракує акценту на комунікації, лідерстві, емоційному інтелекті, здатності до саморефлексії.

У змісті гурткової роботи з програмування має обов'язково бути закладено час і ресурси для забезпечення рефлексії, самооцінювання та розвитку дослідницько-творчої активності учнів. Зміст навчання у гуртку має включати компоненти само-

стійного проєктування, доведення до результату, обговорення слабких місць і вдосконалення. Тобто, зміст програми гуртка має бути структурований із врахуванням послідовних циклів: "планування – реалізація – оцінювання – вдосконалення".

На основі аналітичного огляду педагогічної теорії та практики встановлено, що концептуальні засади оновлення змісту навчання у гуртках з основ програмування мають включати: інтеграцію змісту програмування в міждисциплінарному форматі, поступовий розвиток компетентностей, використання сучасних освітніх технологій, орієнтацію на цифрові та алгоритмічні навички, а також акцент на дослідницькій активності учнів. Врахування цих засад створює методичну базу для формування нового, актуального змісту гурткових програм з програмування, що відповідає викликам сучасної освіти.

Оновлення змісту навчання у гуртках з основ програмування має на меті не лише підвищення рівня технічної підготовки учнів, а й формування широкого спектра ключових компетентностей, необхідних у сучасному суспільстві. Зміни у методичних підходах, структурах програм і формах діяльності очікувано забезпечать перехід від засвоєння теоретичних знань до їх практичного застосування в умовах реальних або змодельованих проєктів. Оновлений зміст гурткової роботи сприятиме засвоєнню основ алгоритмізації, логічного мислення, навичок роботи з цифровими інструментами й середовищами програмування. Учні зможуть орієнтуватися у структурі програмного коду, розуміти принципи роботи апаратних систем, користуватися онлайн-сервісами для розробки та тестування програм. Одним із головних результатів модернізації має стати здатність учнів застосовувати програмування як інструмент для дослідження, моделювання й вирішення практичних завдань. Впровадження у зміст гурткової роботи проєктно-дослідницького підходу стимулює розвиток ініціативності, вміння планувати діяльність, формулювати гіпотези, аналізувати результати.

Крім того, трансформація підходів до визначення змісту навчання у гуртках з основ програмування повинна створювати умови для усвідомленого вибору учнями в майбутньому професійних напрямів у сферах інформаційних технологій, інженерії чи робототехніки. Діяльнісний характер занять у гуртку підвищуватиме зацікавленість учнів та сприятиме тривалішому утриманню уваги й формуванню стійкої мотивації до самоосвіти.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що оновлення змісту навчання у гуртках з основ програмування в системі позашкільної освіти є необхідною умовою підготовки учнів до життя і діяльності в сучасних умовах. Програмування сьогодні виступає не лише як спеціалізована технічна

навичка, а як засіб, що формує вміння логічно мислити, вирішувати проблеми, працювати в команді та створювати інноваційні продукти.

Аналіз сучасних наукових і методичних джерел показав, що головними напрямками модернізації змісту навчання є: інтеграція міжпредметних зв'язків, застосування проєктно-дослідницьких методів, впровадження сучасних цифрових технологій та забезпечення індивідуалізації освітнього процесу. Такий підхід сприяє формуванню цілісної системи розвитку технічної творчості та цифрової грамотності учнів.

Оновлений зміст навчання у гуртках з програмування повинен не лише забезпечувати підвищення якості знань, а й розвиток критичного, алгоритмічного та інноваційного мислення учнів, формувати вміння застосовувати знання з програмування для вирішення практичних і дослідницьких завдань. Важливою складовою є мотиваційний ефект від використання інтерактивних середовищ, гейміфікації та робототехніки, які створюють умови для зацікавлення та професійного самовизначення дітей і молоді.

Отже, сучасна система гурткової роботи у сфері програмування має стати платформою для формування компетентної, творчої та технологічно грамотної особистості, здатної до саморозвитку і подальшої професійної реалізації в умовах інформаційного суспільства.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні методики розвитку алгоритмічного мислення учнів у гуртках програмування, а також обґрунтуванні моделей організації освітнього процесу в гуртках з основ програмування у закладах позашкільної освіти із використанням інноваційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власій О., Яремій І. Проблема послідовності вивчення програмування. *Молодь і ринок*. 2021. №10 (196). С. 52–57.
2. Навчальні програми з позашкільної освіти. Науково-технічний напрям / за ред. Г. Шкури, Т. Биковського. Київ: УДЦПО, 2019. В. 5. 219 с.
3. Рудик О. Проблеми навчання програмування здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти та вирішення їх за допомогою відкритого освітнього ресурсу. *Освітологічний дискурс*. 2024. №4(47). С. 6–17. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/1125/935> (дата звернення: 08.11.2025).
4. Шевченко О.А. Методика навчання учнів у гуртках початкового технічного профілю закладів позашкільної освіти: дис. ... д-ра філос. у галузі пед. наук. Український державний університет імені М. Драгоманова. Київ, 2023. 233 с.
5. Aivaloglou E., Hermans F. How is programming taught in code clubs? Exploring the experiences and gender perceptions of code club teachers. URL: https://aivaloglou.org/wp-content/uploads/2019/09/codeclubs.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.11.2025).

6. Humble, N. A conceptual model of what programming affords secondary school courses in mathematics and technology. *Educ Inf Technol*, 2023. 28, 10183–10208. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11577-z>.

7. Kelley Todd R., Knowles J. Geoff A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education*. 2016. № 3(11). URL: https://stemeducationjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40594-016-0046-z?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.11.2025).

8. Li Z. Research on the Application of Programming in High School Teaching. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.54254/2753-7048/19/20231428>.

9. Moreno-León J., Robles, G. Scratch as a tool for developing computational thinking: A systematic review (2015–2023). *Computers & Education*. 2024. № 205. pp. 150–156. URL: https://www.researchgate.net/publication/302909013_Code_to_learn_with_Scratch_A_systematic_literature_review (дата звернення: 08.11.2025).

10. Straw S., Bamford S., Styles B. Randomised Controlled Trial and Process Evaluation of Code Clubs. Slough: National Foundation for Educational Research (NFER). 2017. 108 p. URL: https://www.nfer.ac.uk/media/jtyds5xm/randomised_controlled_trial_and_process_evaluation_of_code_clubs.pdf (дата звернення: 07.11.2025).

11. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. Geneva: WEF. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf (дата звернення: 05.11.2025).

REFERENCES

1. Vlasii, O. & Yaremii, I. (2021). Problema poslidoynosti vyvchennia prohramuvannia [The problem of learning programming in sequence]. *Youth & market*. No. 10 (196), pp. 52–57. [in Ukrainian].
2. Navchalni prohramy z pozashkilnoi osvity. Naukovo-tekhichniyi napriam (2019). [Educational programs in extracurricular education. Scientific and technical direction]. Kyiv, 219 p. [in Ukrainian].
3. Rudyk, O. (2024) Problemy navchannia prohramuvannia zdobuvachiv osvity zakladiv zahalnoi serednoi osvity ta vyreshennia yikh za dopomohoiu vidkrytoho osvithnoho resursu [Problems of teaching programming to students of secondary education institutions and solving them using an open educational resource]. *Educational discourse*. No. 4 (47). pp. 6–17. Available at: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/1125/935> (Accessed 08 Nov. 2025). [in Ukrainian].
4. Shevchenko, O.A. (2023) Metodyka navchannia uchniv u hurtkakh pochatkovoho tekhnichnoho profilu zakladiv pozashkilnoi osvity [Methodology of teaching students in clubs of the initial technical profile of after-school education institutions]. *Phd's thesis*. Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Kyiv, 233 p. [in Ukrainian].
5. Aivaloglou, E., Hermans, F. How is programming taught in code clubs? Exploring the experiences and gender perceptions of code club teachers. Available at: https://aivaloglou.org/wp-content/uploads/2019/09/codeclubs.pdf?utm_source=chatgpt.com (Accessed 08 Nov. 2025). [in English].
6. Humble, N. (2023). A conceptual model of what programming affords secondary school courses in mathematics and technology. *Educ Inf Technol*. No. 28, pp. 10183–10208. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11577-z>. [in English].

7. Kelley, Todd R. & Knowles, J. (2016). Geoff A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education*. No. 3(11). Available at: https://stemeducationjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40594-016-0046-z?utm_source=chatgpt.com (Accessed 07 Nov. 2025). [in English].

8. Li, Z. (2023) Research on the Application of Programming in High School Teaching. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*. DOI: <https://doi.org/10.54254/2753-7048/19/20231428>. [in English].

9. Moreno-León, J., & Robles, G. (2024). Scratch as a tool for developing computational thinking: A systematic review (2015–2023). *Computers & Education*. No. 205, pp. 150–156. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/3>

02909013_Code_to_learn_with_Scratch_A_systematic_literature_review (Accessed 08 Nov. 2025). [in English].

10. Straw, S., Bamford, S. & Styles, B. (2017). Randomised Controlled Trial and Process Evaluation of Code Clubs. Slough: National Foundation for Educational Research (NFER). Available at: https://www.nfer.ac.uk/media/jtyds5xm/randomised_controlled_trial_and_process_evaluation_of_code_clubs.pdf (Accessed 07 Nov. 2025). [in English].

11. World Economic Forum (2025). The Future of Jobs Report 2025. Geneva: WEF. Available at: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf (Accessed 05 Nov. 2025). [in English].

Стаття надійшла до редакції 25.11.2025

УДК 004.8:378.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.345279>

Нікіта Спасібухов, аспірант

кафедри психології та педагогіки,

Інститут лінгвістики та психології Київського міжнародного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2354-8877>

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЮРИДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано тенденції цифрової трансформації юридичної освіти та обґрунтовано необхідність системної інтеграції технологій штучного інтелекту в навчальні програми юридичних закладів вищої освіти в контексті спеціальності “Професійна освіта”.

Розкрито нормативно-правові засади використання ШІ в українській та міжнародній освітній політиці, окреслено змістові компоненти AI-компетентності майбутнього юриста й викладача правничих дисциплін.

Описано можливості застосування ШІ як дидактичного інструменту – для моделювання правових ситуацій, аналізу згенерованих текстів, організації персоналізованого навчання, проведення симуляцій та віртуальних судових процесів.

Визначено організаційні й кадрові умови впровадження ШІ в юридичних ЗВО, а також ключові етико-правові ризики, пов'язані з алгоритмічними системами у сфері правосуддя й освіти. Запропоновано орієнтири для модернізації освітніх програм і напрямів подальших досліджень.

Ключові слова: штучний інтелект; юридична освіта; професійна освіта; цифрова трансформація; LegalTech; етичні ризики; AI-компетентність.

Лім. 12.

Nikita Spasibukhov, Postgraduate Student of the

Psychology and Pedagogy Department,

Institute of Linguistics and Psychology of Kyiv International University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2354-8877>

PROSPECTS FOR IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE CURRICULA OF HIGHER LEGAL EDUCATION INSTITUTIONS

The article explores the prospects for integrating artificial intelligence technologies into the curricula of higher legal education institutions in Ukraine, with a particular focus on the “Professional Education” speciality. The author clarifies how AI is transforming the content, forms, and tools of legal education and argues that the traditional competence model of a law graduate must be complemented by AI-related skills: the ability to work with intelligent systems, understand their algorithmic limitations, and assess potential risks to human rights. The paper analyses national and international policy documents on AI in education and law, outlines the emerging research field at the intersection of AI and legal education, and summarises conceptual approaches to AI-supported teaching and learning.

Special attention is paid to the substantive dimension of curriculum renewal: the inclusion of topics related to digital law, LegalTech, data protection, and algorithmic decision-making, as well as the development of AI competence in future law teachers. The didactic potential of AI is characterised through examples of its use for modelling legal cases, generating and critically assessing legal texts, organising personalised learning trajectories, and conducting simulations and virtual moot courts.

The article also identifies organisational and staffing conditions for successful implementation of AI in law schools, highlights ethical and legal challenges (academic integrity, discrimination, transparency, and accountability of algorithms), and formulates guidelines for modernising study programmes. Directions for further empirical research on the effectiveness of AI-enhanced legal education are proposed.

Keywords: artificial intelligence; legal education; professional education; digital transformation; LegalTech; ethical risks; AI competence.

Постановка проблеми. Сучасна юридична освіта розвивається в умовах глибокої цифрової трансформації, коли ключові професійні функції юриста дедалі частіше пов'язані з обробкою великих масивів даних, автоматизованим аналізом судової практики та використанням інтелектуальних інформаційних систем.

Штучний інтелект не лише змінює інструменти, якими користується юрист, – він трансформує саму логіку правозастосування, структуру ринку юридичних послуг та очікування суспільства від правничої професії. Це ставить перед закладами вищої юридичної освіти завдання переосмислити зміст і організацію навчального процесу.

Йдеться не про механічне додавання до навчальних планів однієї – двох дисциплін про цифрові технології. Мова про системне оновлення компетентнісної моделі випускника: поряд із класичними знаннями в галузі матеріального й процесуального права мають з'явитися здатність працювати із системами ШІ, розуміти їхні алгоритмічні обмеження, оцінювати ризики для прав людини.

Специфіка спеціальності “Професійна освіта” посилює цю проблему. Майбутній викладач правничих дисциплін має не лише сам орієнтуватися в інструментах ШІ, а й навчити студентів працювати з ними відповідально та критично. Таким чином, ШІ стає одночасно об'єктом вивчення, дидактичним інструментом і контекстом професійної діяльності педагога.

Разом із тим, інтелектуальні технології у сфері освіти й права не позбавлені ризиків. Українські дослідження підкреслюють, що використання ШІ без достатнього педагогічного й правового супроводу може призводити до зниження якості навчальної діяльності, послаблення ролі критичного мислення, формального ставлення до академічної доброчесності [1, 25–29].

У контексті юридичної освіти будь-які експерименти з автоматизацією особливо чутливі, адже йдеться про підготовку фахівців, які в майбутньому ухвалюватимуть рішення, що безпосередньо впливають на права, свободи та безпеку громадян. Це вимагає від закладів вищої освіти максимально виваженого підходу до інтеграції ШІ в освітні програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світовий науковий дискурс засвідчує, що перетин штучного інтелекту та юридичної освіти поступово перетворюється на самостійний напрям досліджень.

Бібліометричний аналіз D. M. Diep та H. P. Thanh показує стабільне зростання кількості публікацій, присвячених цій тематиці, починаючи з кінця 2010-х років, а також виокремлює основні кластери – від цифрової трансформації юридичних шкіл до етичних проблем алгоритмізації правосуддя [9, 13–18].

У роботах D. Goswami акцент робиться на тому, що ШІ стає чинником зміни парадигми юридичної освіти: від передачі готових знань – до формування здатності працювати в динамічному технологічному середовищі, де алгоритмічні інструменти доповнюють, але не замінюють юридичне мислення людини [10].

Європейські університети вже створюють інституційні платформи для вивчення ШІ у правничому контексті. Дослідницький напрям AI in Legal Education при Університеті Вестмінстера поєднує розроблення навчальних курсів, дослідження та професійний розвиток викладачів, демонструючи модель комплексного впровадження ШІ в юридичну освіту [11].

Міжнародні організації, зокрема OECD, підкреслюють, що використання ШІ в освіті має ґрунтуватися на принципах довіри, прозорості, поваги до прав людини й недискримінації. У доповіді “Trustworthy AI in Education” наголошується на необхідності поєднувати потенціал персоналізації навчання з гарантіями захисту даних та збереження ролі вчителя як центральної фігури освітнього процесу [12, 5–8].

В українському науковому полі питання ШІ в освіті опрацьовується насамперед у загальнопедагогічному вимірі. Н. Альошина аналізує потенційні переваги та ризики впровадження інтелектуальних технологій в освіті, акцентуючи на необхідності розвитку цифрової компетентності педагогів, формуванні культури відповідального користування алгоритмічними сервісами та забезпеченні академічної доброчесності [1].

І. Бабенко розробляє модель інтеграції цифрових технологій у професійну юридичну освіту, в якій цифрові інструменти виступають не додатком до традиційної підготовки, а невід'ємною складовою формування фахових компетентностей – від роботи з електронними правовими базами до імітації судових процесів [3, 51–59].

М. Головань досліджує виклики, пов'язані з трансформацією правничої професії під впливом ШІ та LegalTech, і наголошує, що майбутній правник має бути здатним працювати у взаємодії з інте-

лектуальними системами, зберігаючи при цьому автономність професійного судження й відповідальність за прийняте рішення [4].

У сфері правового регулювання С. Артюх аналізує правові аспекти використання ШІ в українській вищій юридичній освіті, звертаючи увагу на необхідність суміщення національного законодавства з європейськими підходами до захисту персональних даних, етичних стандартів та відповідальності за результати використання алгоритмів [2].

Додатковим джерелом даних про реальний стан використання ШІ в українській освіті є аналітичні огляди Офісу освітнього омбудсмена України, де фіксуються як позитивні практики застосування інтелектуальних сервісів, так і типові проблеми – залежність від готових відповідей, нерозуміння обмежень моделей, небезпека підміни навчальної діяльності автоматизованим копіюванням [7].

У правозахисному дискурсі важливим є аналіз ризиків застосування ШІ у сфері правосуддя. Українська Гельсінська спілка з прав людини звертає увагу на загрозу непрозорості алгоритмічних рішень, можливість відтворення дискримінаційних практик та неприпустимість повної заміни судді технічними системами, що має безпосередній вплив і на зміст юридичної освіти [8].

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практико орієнтований аналіз перспектив впровадження технологій штучного інтелекту в навчальні програми юридичних закладів вищої освіти України в контексті спеціальності “Професійна освіта”.

Для досягнення мети передбачається:

- з’ясувати нормативно-правові, наукові та організаційні передумови використання ШІ у юридичній освіті;
- окреслити можливі моделі змістової й методичної інтеграції ШІ в освітні програми юридичних ЗВО;
- визначити ключові ризики й етико-правові обмеження застосування ШІ у підготовці юристів і викладачів правничих дисциплін;
- запропонувати базові орієнтири для модернізації навчальних планів у площині професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. На рівні державної політики розвиток штучного інтелекту в Україні визначений як один із стратегічних пріоритетів. Концепція розвитку ШІ до 2030 року фіксує освіту серед ключових сфер застосування інтелектуальних технологій і вказує на необхідність формування в громадян компетентностей, пов’язаних із відповідальним використанням ШІ [6].

Для юридичної освіти це означає, що питання ШІ мають розглядатися не як факультативне доповнення, а як елемент реалізації загальнонаціональної стратегії цифрової трансформації, який потребує відображення в освітніх стандартах,

навчальних планах і локальних нормативних актах закладів вищої освіти.

Важливим кроком у напрямі практичної регламентації використання ШІ в освіті стали проєктні рекомендації МОН і Мінцифри щодо застосування інтелектуальних інструментів у школах. У документі, попри орієнтацію на загальну середню освіту, вперше системно окреслено принципи безпечного, етичного й педагогічно виваженого використання ШІ, визначено допустимі й небажані практики [5].

Логіка цих рекомендацій може бути адаптована для юридичної вищої освіти. Зокрема, йдеться про потребу: формулювати прозорі правила використання ШІ студентами та викладачами, визначати рамки академічної доброчесності в умовах доступності генеративних моделей, фіксувати вимоги до захисту персональних даних і конфіденційної інформації при роботі з інтелектуальними сервісами.

У сфері права важливим орієнтиром стають також міжнародні документи, пов’язані з регулюванням ШІ – європейський законодавчий підхід до “високоризикових” систем, вимоги до прозорості алгоритмів та захисту даних. Освоєння цих підходів має входити до змісту курсів з інформаційного права, прав людини, європейського права, професійної етики юриста [2].

Водночас слід враховувати, що нормативне поле ще перебуває в стані формування. Це, з одного боку, створює невизначеність для закладів освіти, а з іншого – відкриває можливість для університетів бути проактивними: напрацьовувати власні регламенти, політики й моделі роботи з ШІ, які згодом можуть стати основою для ширших стандартів.

Таким чином, нормативно-правові засади інтеграції ШІ в юридичну освіту слід розглядати як динамічну систему, де поєднуються загальнонаціональні стратегічні документи, міжнародні акти й локальні політики закладів вищої освіти.

Інтеграція ШІ в навчальні програми юридичних ЗВО насамперед потребує змістового переосмислення підготовки юристів. Необхідно визначити, які знання про ШІ мають бути базовими для кожного випускника, а які – поглибленими й адресуватися окремим траєкторіям (наприклад, “цифрове право”, “LegalTech”).

На нашу думку, ядро змістової інтеграції має включати: розуміння основ роботи алгоритмічних систем, базові уявлення про машинне навчання, знання про правові режими даних і відповідальність за використання автоматизованих рішень, орієнтацію в етичних дилемах, пов’язаних із ШІ.

Частина цих елементів може бути вбудована в дисципліни загальнотеоретичного циклу – теорію держави і права, філософію права, правознавство, де ШІ розглядається як сучасний чинник трансформації правового регулювання й соціальних відносин. Інші аспекти – у галузеві дисципліни (кримі-

нальне, цивільне, адміністративне право), через аналіз кейсів, пов'язаних із використанням інтелектуальних систем у правозастосуванні.

Модель інтеграції цифрових технологій, запропонована І. Бабенком, демонструє, як можна поетапно ускладнювати зміст завдань – від базового опрацювання електронних правових баз до роботи з комплексними цифровими кейсами [3, 56–60]. Цю логіку доцільно застосувати і для впровадження ШІ, розпочинаючи з елементарного знайомства з інструментами та поступово переходячи до їх використання в аналітичних і дослідницьких завданнях.

Важливо, щоб оновлення змісту не перетворилося на перенасичення програм фрагментарними “модними” темами. Інформація про ШІ має бути структурована, логічно пов'язана з професійними компетентностями юриста й підтримувати розвиток здатності до критичного аналізу, а не просто накопичення фактів про технології.

Окремого осмислення потребує співвідношення між “традиційним” і “цифровим” змістом юридичної освіти. Не можна просто витіснити класичні дисципліни на користь технологічних; радше йдеться про їх взаємопроникнення, коли основи юридичної догматики, теорії права, судової аргументації вивчаються з урахуванням нового технологічного контексту.

Для спеціальності “Професійна освіта” цей змістовий вимір доповнюється необхідністю включення до програм курсів, присвячених методиці викладання тем, пов'язаних із ШІ. Майбутній викладач має отримати не лише знання про технології, а й дидактичні сценарії їхнього використання в аудиторії.

З методичної точки зору ШІ відкриває низку можливостей для урізноманітнення навчальної діяльності студентів-юристів.

По-перше, інтелектуальні системи можуть виступати інструментом моделювання правових ситуацій. Викладач може запропонувати студентам кейс, частково згенерований ШІ, і запропонувати побудувати юридичну позицію, критикуючи або коригуючи запропоновані алгоритмом рішення.

По-друге, ШІ може використовуватися як джерело варіативних прикладів. Наприклад, генеративна модель створює кілька версій договору або позовної заяви, а студенти аналізують їх на предмет відповідності законодавству, виявляють помилки, суперечності, логічні прогалини.

По-третє, ШІ здатен підтримувати елементи персоналізації навчання – пропонувати додаткові пояснення, приклади, тести з тем, які викликають труднощі, або допомагати структурувати матеріал до іспиту. Водночас роль викладача полягає в тому, щоб задати рамки й критерії якості для такої роботи.

Міжнародний досвід демонструє, що ефективність використання ШІ в освіті істотно зростає,

коли його інтегрують у студент-центричні, активні форми навчання – проблемно орієнтовані завдання, клінічні курси, рольові ігри, симуляції [9; 10].

У юридичній освіті особливо перспективними видаються віртуальні судові процеси й онлайн-клініки, де частину ролей або сценарних ліній формує ШІ, а студенти мають адаптувати стратегію захисту й аргументацію до динамічної, непередбачуваної ситуації. Це сприяє не стільки засвоєнню “готових” знань, скільки розвитку гнучкого правового мислення.

Водночас використання ШІ в ролі “помічника” у навчанні потребує чітких обмежень. Досвід, зафіксований в аналітиці Офісу освітнього омбудсмена, показує, що учні й студенти нерідко сприймають ШІ як спосіб уникнути самостійної роботи – підмінюють власні реферати або розв'язання задач результатами генеративних моделей [7]. У правничій освіті такий підхід є особливо небезпечним, адже руйнує навички аргументації.

Тому методична роль викладача полягає в тому, щоб перетворити ШІ з “машини відповідей” на “машину запитань”, яка провокує студента думати, порівнювати, оцінювати, спростовувати. Це можливо лише за умови ретельно спроектованих завдань, де результат роботи ШІ – лише відправна точка для подальшої аналітики.

Інтеграція технологій ШІ в навчальні програми неможлива без відповідних організаційних змін у юридичних закладах вищої освіти.

Передусім університет має визначити, які саме компетентності, пов'язані із ШІ, вважаються обов'язковими для всіх здобувачів, а які – для окремих освітніх траєкторій. Це рішення має бути закріплене в освітніх програмах і навчальних планах.

Далі постає завдання забезпечення матеріально-технічної бази. Для ефективного використання ШІ студенти й викладачі мають мати доступ до сучасних пристроїв, ліцензійних програмних продуктів, стабільного інтернет-з'єднання. В іншому разі інновації ризикують перетворитися на декларацію, що поглиблює освітню нерівність.

Особливої уваги потребує підготовка викладачів. Більшість із них формувалися в умовах доцифрової або ранньодифузованої освіти й можуть відчувати скепсис або невпевненість щодо використання ШІ. Тому система підвищення кваліфікації має включати не лише технічні тренінги з роботи з інструментами ШІ, а й методичні семінари, де обговорюються моделі, сценарії та ризики їх включення в навчання [1; 3].

Корисним орієнтиром може бути досвід університетів, які створюють спеціальні центри з питань ШІ та юридичної освіти – як, наприклад, при Університеті Вестмінстера [11]. Подібні структури в українських ЗВО могли б координувати розроблення міждисциплінарних курсів, проводити пілот-

ні проекти, підтримувати викладачів, які впроваджують ІІІ у свої дисципліни.

Організаційні зміни також передбачають розроблення внутрішніх політик щодо використання ІІІ – у тому числі регламентів для студентів, порядку декларування використання ІІІ в письмових роботах, процедур реагування на порушення академічної доброчесності, правил обробки й захисту даних при роботі з інтелектуальними сервісами.

Юридична освіта за своєю природою зосереджена на цінностях права – справедливості, прав людини, верховенства права. Використання ІІІ в такому контексті не може бути нейтральним технічним рішенням; воно завжди має етичний і правозахисний вимір.

Матеріали Української Гельсінської спілки з прав людини нагадують, що алгоритмічні системи у сфері правосуддя можуть відтворювати упередження, посилювати нерівність і знижувати прозорість рішень, якщо їх застосовувати без належного контролю та пояснюваності [8]. Для юридичної освіти це означає необхідність включення до навчальних курсів кейсів, де ІІІ демонструє формально коректні, але етично або правозахисно проблемні результати.

OECD пропонує концепт “довірливого ІІІ” – тобто такого, що розроблений і використовується з урахуванням принципів прозорості, підзвітності, справедливості й поваги до людської гідності [12]. У підготовці юристів ці принципи мають переходити з абстрактних гасел у практичні критерії оцінки конкретних систем і сервісів.

Окремий блок етичних питань стосується академічної доброчесності. Генеративні моделі суттєво ускладнюють розмежування між самостійною роботою студента та автоматично згенерованим текстом або кодом. У цьому контексті університети мають не лише запроваджувати технічні інструменти виявлення недоброчесних практик, а й формувати у здобувачів розуміння, що відповідальність за зміст роботи несе людина, навіть якщо вона використовує допоміжні алгоритмічні засоби [1].

Важливо, щоб у юридичній освіті обговорювалися не лише ризики неправомірного використання ІІІ студентами, а й проблеми потенційної зловживальної практики на рівні держави чи бізнесу. Студенти мають усвідомлювати, що майбутній юрист покликаний не лише застосовувати технології, а й ставити їм правові та етичні межі.

Спеціальність “Професійна освіта” у сфері права має подвійну спрямованість – готує як юристів, так і педагогів, здатних організовувати професійне навчання інших. Це суттєво впливає на те, як саме слід інтегрувати ІІІ в навчальні програми.

Майбутній викладач правничих дисциплін повинен на рівні власних компетентностей демонструвати зразок відповідального та рефлексивного

використання ІІІ. Це означає, що під час навчання він має отримати досвід проєктування занять, у яких ІІІ виступає інструментом аналізу, джерелом кейсів, засобом зворотного зв'язку, але не замінює живу міжособистісну взаємодію в аудиторії.

Підготовка такого викладача передбачає включення до освітньої програми спеціальних модулів з цифрової педагогіки, методики використання ІІІ в професійному навчанні та цифрової етики. Вони мають базуватися як на загальних педагогічних засадах, так і на галузевих особливостях юридичної освіти.

Досвід міжнародних досліджень показує, що успішне впровадження ІІІ в юридичну освіту можливе тоді, коли педагоги не лише володіють інструментами, а й розуміють загальну картину трансформації правничої професії – зокрема зміни у вимогах до цифрових компетентностей, появу нових ролей і форматів правничої роботи.

Для українських юридичних ЗВО перспективним напрямом є створення пілотних освітніх програм або спеціалізацій, де ІІІ виступає наскрізною темою – від теоретичних курсів до педагогічної практики. Саме в таких програмах можна відпрацювати моделі змістової, методичної й організаційної інтеграції, які згодом можуть бути поширені й на інші освітні траєкторії.

Висновки. Штучний інтелект сьогодні перестає бути периферійною технологією для юридичної освіти – він стає ключовим елементом професійного середовища, у якому працюватимуть майбутні юристи й викладачі правничих дисциплін.

Перспективи його впровадження в навчальні програми юридичних ЗВО пов'язані з оновленням змісту освіти (включення тем, пов'язаних із цифровим правом, алгоритмічними рішеннями, LegalTech), розвитком нових методичних форматів (симуляції, віртуальні суди, аналіз згенерованих текстів) і створенням відповідних організаційних умов (технічна інфраструктура, підготовка викладачів, внутрішні політики щодо ІІІ).

Водночас використання ІІІ в юридичній освіті несе суттєві ризики – від девальвації самостійної навчальної діяльності до можливих порушень прав людини при застосуванні алгоритмічних систем у сфері правосуддя. Тому інтеграція ІІІ має відбуватися в межах чітких етико-правових рамок, з опорою на міжнародні підходи до довірливого ІІІ, національну стратегію розвитку штучного інтелекту й правозахисний дискурс.

У контексті спеціальності “Професійна освіта” особливої ваги набуває підготовка викладачів, здатних поєднати галузеву юридичну компетентність із цифрово-педагогічною. Вони мають не просто демонструвати володіння інструментами ІІІ, а й формувати в студентів культуру відповідального, етичного та критичного ставлення до інтелектуальних систем.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення та апробацію конкретних моделей навчальних курсів, модулів і практик, де ШІ відіграє інтегративну роль; на емпіричну перевірку їхньої ефективності в підготовці майбутніх юристів і викладачів правничих дисциплін; а також на уточнення вимог до змісту й результатів навчання у державних стандартах юридичної та професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альошина Н.І. Штучний інтелект в освіті: перспективи та ризики впровадження. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2024, Т. 98, № 2, С. 25–42. DOI: 10.33407/itlt.v98i2.6581. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/6581> (дата звернення: 23.11.2025).
2. Артюх С.В. Правові аспекти використання штучного інтелекту в українській вищій юридичній освіті. *Право України*, 2023, № 9, С. 142–155. URL: <https://pravoua.com.ua/ua> (дата звернення: 25.11.2025).
3. Бабенко І.В. Модель інтеграції цифрових технологій у професійну юридичну освіту. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 2022, № 76, С. 51–63. URL: <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/31175> (дата звернення: 25.11.2025).
4. Головань М.Н. AI & Legal Education: виклики для підготовки юриста в умовах трансформації правничої професії. *Вища школа*, 2023, №4, с. 8–15. URL: <https://vyshcha-shkola.com.ua> (дата звернення: 25.11.2025).
5. МОН і Мінцифра розробили проєкт рекомендацій із використання ШІ в школах // Міністерство освіти і науки України, 22.05.2024. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-i-mintsyfra-rozrobyly-proiekt-rekomendatsii-iz-vykorystannia-shi-v-shkolakh> (дата звернення: 25.11.2025).
6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні до 2030 року: Розпорядження КМУ №1556-р від 02.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-2020-%D1%80> (дата звернення: 25.11.2025).
7. Штучний інтелект в освіті: статистика використання, рекомендації щодо застосування та як обрати безпечний інструмент. Офіс освітнього омбудсмена України, 16.10.2025. URL: <https://eo.gov.ua/shtuchnyy-intelekt-v-osviti-statystyka-vykorystannia-rekomendatsii-shchodo-zastosuvannya-ta-yak-obrati-bezpechnyy-instrument/> (дата звернення: 26.11.2025).
8. Штучний інтелект та юридична сфера: чи зможуть технології замінити суддів? // Українська Гельсінська спілка з прав людини, 31.01.2024. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shtuchnyy-intelekt-ta-iurydychna-sfera-chy-zmozhut-tekhnologii-zaminyty-suddiv/> (дата звернення: 26.11.2025).
9. Diep, D.M. & Thanh, H.P. Relationship between artificial intelligence and legal education: A bibliometric analysis. *Knowledge and Performance Management*, 2024, 8(2), 13–27. DOI: 10.21511/kpm.08(2).2024.02. URL: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/knowledge-and-performance-management-2/issue-465/relationship-between-artificial-intelligence-and-legal-education-a-bibliometric-analysis> (дата звернення: 23.11.2025).
10. Goswami, D. P. Revolutionizing Legal Education: The Role of Artificial Intelligence. *SSRN Electronic Journal*, 2025. DOI: 10.2139/ssrn.5123719. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5123719 (дата звернення: 25.11.2025).

com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5123719 (дата звернення: 25.11.2025).

11. University of Westminster. AI in Legal Education. Centre for Legal Education and the Legal Profession, 2023–2025. URL: <https://www.westminster.ac.uk/research/groups-and-centres/centre-for-legal-education-and-the-legal-profession/ai-in-legal-education> (дата звернення: 25.11.2025).

12. Vincent-Lancrin, S. *Trustworthy Artificial Intelligence (AI) in Education*. OECD Education Working Papers No. 218, 2020. DOI: 10.1787/a6c90fa9-en. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/04/trustworthy-artificial-intelligence-ai-in-education_f1a7c415/a6c90fa9-en.pdf (дата звернення: 25.11.2025).

REFERENCES

1. Alosyna, N.I. (2024). Shtuchnyi intelekt v osviti: perspektyvy ta ryzyky vprovadzhennia [Artificial intelligence in education: Prospects and risks of implementation]. *Information Technologies and Learning Tools*. No. 98(2), pp. 25–42. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v98i2.6581>. Available at: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/6581> (Accessed 23 Nov. 2025) [in Ukrainian].
2. Artiukh, S.V. (2023). Pravovi aspekty vykorystannia shtuchnoho intelektu v ukrainskii vyshchii yurydychnii osviti [Legal aspects of using artificial intelligence in Ukrainian higher legal education]. *Law of Ukraine*. No. 9, pp. 142–155. Available at: <https://pravoua.com.ua/ua> (Accessed 25 Nov. 2025).
3. Babenko, I.V. (2022). Model intehtratsii tsyfrovkykh tekhnolohii u profesiinu yurydychnu osvitu [A model for integrating digital technologies into professional legal education]. *Problems of engineering pedagogic education*. No. 76, pp. 51–63. Available at: <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/31175> (Accessed 25 Nov. 2025) [in Ukrainian].
4. Holovan, M.N. (2023). AI & Legal Education: vyklyky dlia pidhotovky yurysta v umovakh transformatsii pravnychoi profesii [AI & legal education: Challenges for training lawyers in the context of the transformation of the legal profession]. *High school*. No. 4, pp. 8–15. Available at: <https://vyshcha-shkola.com.ua> (Accessed 25 Nov. 2025) [in Ukrainian].
5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2024, May 22). MON i Mintsyfra rozrobyly proiekt rekomendatsii iz vykorystannia shi v shkolakh [The Ministry of Education and Science and the Ministry of Digital Transformation have developed draft recommendations for the use of AI in schools]. Available at: <https://mon.gov.ua/news/mon-i-mintsyfra-rozrobyly-proiekt-rekomendatsii-iz-vykorystannia-shi-v-shkolakh> (Accessed 25 Nov. 2025) [in Ukrainian].
6. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020, December 2). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini do 2030 roku: Rozporiadzhennia №1556-r [On approving the Concept of AI development in Ukraine until 2030: CMU Directive No. 1556-r]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-2020-p> (Accessed 25 Nov. 2025) [in Ukrainian].
7. Ofis osvithnoho ombudsmena Ukrainy. (2025, October 16). Shtuchnyi intelekt v osviti: statystyka vykorystannia, rekomendatsii shchodo zastosuvannya ta yak obrati bezpechnyy instrument [Artificial intelligence in education: Usage statistics, recommendations and how to choose a safe tool]. Available at: <https://eo.gov.ua/shtuchnyy-intelekt-v-osviti-s>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ПОДВІЙНИХ ДИПЛОМІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

tystyka-vykorystannia-rekomendatsii-shchodo-zastosuvannia-ta-iak-obraty-bezpechnyy-instrument/ (Accessed 26 Nov. 2025) [in Ukrainian].

8. Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny (2024, January 31). Shtuchnyi intelekt ta yurydychna sfera: chy zmozhut tekhnolohii zaminyty suddiv? [Artificial intelligence and the legal field: Can technologies replace judges?] Available at: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shtuchnyi-intelekt-ta-iurydychna-sfera-chy-zmozhut-tekhnolohii-zaminyty-suddiv/> (Accessed 26 Nov. 2025) [in Ukrainian].

9. Diep, D.M. & Thanh, H.P. (2024). Relationship between artificial intelligence and legal education: A bibliometric analysis. *Knowledge and Performance Management*. No. 8(2), pp. 13–27. DOI: 10.21511/kpm.08(2).2024.02. Available at: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/knowledge-and-performance-management-2/issue-465/relationship-between-artificial-intelligence-and-legal-education-a-bibliometric-analysis> [in English].

10. Goswami, D.P. (2025). Revolutionizing legal education: The role of artificial intelligence. *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.5123719. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5123719 [in English].

11. University of Westminster (2023–2025). AI in Legal Education. Centre for Legal Education and the Legal Profession. Available at: <https://www.westminster.ac.uk/research/groups-and-centres/centre-for-legal-education-and-the-legal-profession/ai-in-legal-education> [in English].

12. Vincent-Lancrin, S. (2020). Trustworthy Artificial Intelligence (AI) in Education. OECD Education Working Papers, No. 218. DOI: 10.1787/a6c90fa9-en. Available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/04/trustworthy-artificial-intelligence-ai-in-education_fl_a7c415/a6c90fa9-en.pdf [in English].

Стаття надійшла до редакції 28.11.2025

УДК 378.014.6

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.347070>

Андрій Пилипчук, аспірант другого року навчання (рівень PhD)
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8682-9756>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ПОДВІЙНИХ ДИПЛОМІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто організаційне й правове підґрунтя реалізації програм подвійних дипломів як форми академічної мобільності здобувачів вищої освіти. Ключовими документами впровадження програм є міжінституційні угоди, узгоджені навчальні плани. Встановлено відсутність уніфікованого підходу до укладання угод, що регламентують співпрацю закладів-партнерів та до формування планів, які окреслюють освітній процес за конкретною програмою навчання. Наведено приклади документів, розкрито процедури зарахування кредитів, підготовки навчально-дидактичних матеріалів.

Ключові слова: міжуніверситетська угода; програми подвійних дипломів; навчальний план; здобувачі вищої освіти; процедура погодження кредитів.

Рис. 4. Табл. 1. Літ. 7.

Andriy Pylypchuk, Postgraduate Student (Ph.D Level),
Rivne State Humanitarian University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8682-9756>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FRAMEWORK FOR THE IMPLEMENTATION OF DUAL DEGREE PROGRAMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In domestic higher education institutions, double degree programs as a form of academic mobility for students require the alignment of educational programs with the requirements of national and international legislation, as well as with the institutional policies of partner institutions. It has been determined that the key documents for the implementation of such programs are inter-institutional agreements and coordinated curricula.

The interinstitutional agreement, outlining the legal basis for cooperation, ensures academic recognition of learning outcomes and reduces the organizational and legal risks of program implementation. It has been established that agreements, developed in the official languages of the parties, take the form of one or more documents in accordance with the national legislation of Ukraine and the country of the partner institution. Based on an analysis of agreements published on the official websites of universities, it has been established that their structure is similar, with some differences due to the specific features of educational programs and the nature of cooperation between partner institutions. It has been determined that, in addition to the inter-institutional agreement, partner institutions develop a curriculum that, by coordinating educational components, learning outcomes, and forms of assessment, is a document that provides the organizational basis for the implementation of double degree programs in each institution. It is noted that in order to reduce the risks of students adapting to different educational environments, as well as to avoid misunderstanding the requirements for assessing learning outcomes, teaching and learning materials for disciplines within double degree programs need to be coordinated.

It should be noted that, despite the transfer of credits, domestic universities remain responsible for ensuring that students achieve the expected learning outcomes, while the harmonization of assessment methods and credit recognition procedures ensures the timely completion of studies and official confirmation of results in the form of diplomas.

Keywords: *interuniversity agreement; double degree programs; curriculum; higher education seekers; credit transfer procedure.*

Постановка проблеми. У вітчизняних закладах вищої освіти (ЗВО) запроваджуються програми подвійних дипломів (ППД) як сучасна форма реалізації академічної мобільності здобувачів освіти. Розроблення освітніх програм згідно яких відбувається навчання за ППД потребує розуміння національного законодавства, інституційної політики закладів-партнерів, а також міжнародних документів, що регулюють співпрацю університетів.

Одним із викликів, з яким стикаються ЗВО при впровадженні ППД є укладання міжінституційної угоди – офіційного документа, що визначає підґрунтя їх співпраці з закордонними університетами. Визначаючи права й обов'язки кожної сторони, законодавча база виступає ключовим чинником ефективної співпраці закладів-партнерів і побудови індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти у двох різних академічних середовищах. Міжінституційна угода регламентує академічне визнання результатів навчання, умови зарахування кредитів та ін. Нормативне узгодження цих аспектів підвищує ефективність співпраці, знижуючи виникнення організаційних і правових непорозумінь між закладами-партнерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри зростаючу увагу до ППД, орієнтири їх впровадження в освітній процес у чинних законодавчих актах розкриті не достатньо широко. Нормативні, правові й організаційні документи міжнародного і національного рівнів, як зазначає С. Бака, повинні визначати “механізми створення і реформування всіх аспектів ефективної академічної мобільності” [1, 273]. А. Діхтярук виокремив два ключових аспекти правового забезпечення цього процесу [2].

Перший стосується тих питань, у які держава здійснює нормативне втручання, наприклад, акредитація іноземних освітніх програм, регламентація процедур визнання дипломів, координація механізмів участі ЗВО у міжнародних освітніх проєктах. Другий аспект охоплює питання, що лежать у площині автономії ЗВО, наприклад, вибір закладів-партнерів, визначення змісту спільних ОПП, формування індивідуальних траєкторій навчання. Таким чином, державне регулювання забезпечує дотримання національних стандартів, захист освітнього суверенітету, а автономія ЗВО формує гнучкий, інноваційний й адаптивний освітній процес. Варто виокремити третій рівень – міжнародний, що містить нормативно-правові акти і рекомендації інституцій Європейського Союзу та закордонних організацій, наприклад: Болонська декларація, ЄКТС, Лісабонська конвенція про визнання кваліфікацій.

Метою статті є дослідження організаційно-правових засад впровадження ППД у закладах вищої освіти України, виявлення основних викликів і шляхів удосконалення міжінституційної угоди як офіційного документа академічної мобільності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Співпраця ЗВО України з університетами інших країн з метою створення і реалізації ППД містить етапи, кожен із яких об'єднує низку ключових напрямів (рис. 1).

Зупинимося на таких етапах співпраці, як підписання міжінституційної угоди і погодження навчальних планів. Окреслюючи поєднання зарубіжних і вітчизняних освітніх практик без порушення принципів національного освітнього суверенітету, згадані етапи співпраці є взаємодоповнюваними.

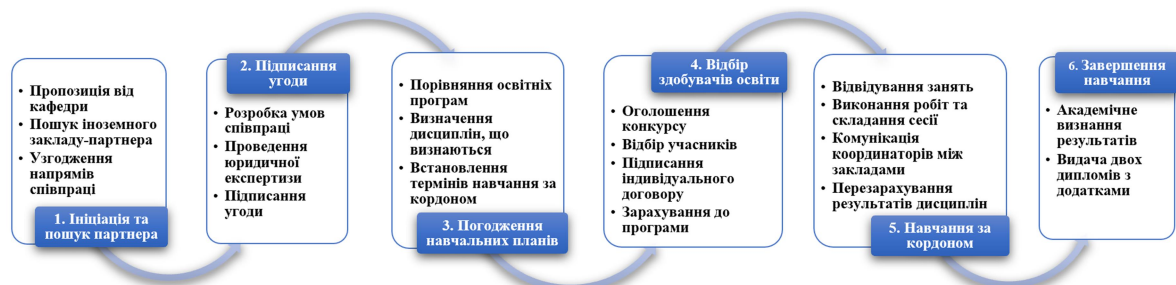

Рис. 1. Етапи створення і реалізації ППД

Незважаючи на те, що у законах України “Про вищу освіту” [4] та “Про освіту” [5] не зустрічаємо роз’яснення дефініції “подвійний диплом”, вважаємо, що вони формують інституційну автономію

ЗВО. Це надає ЗВО право самостійно ініціювати, розробляти і впроваджувати інноваційні освітні програми, зокрема й спільні програми з іноземними університетами. Така автономія визначає організа-

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ПОДВІЙНИХ ДИПЛОМІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ційно-правові умови реалізації ППД у ЗВО відповідно до стратегії його розвитку.

Упровадження ППД передбачає укладення між-університетських угод, що визначають, насамперед, правові засади співпраці закладів-партнерів, дотримуючись принципів відкритості й прозорості навчання, студентоцентрованості, а також взаємного визнання результатів. Такі угоди не є автономними документами – вони укладаються відповідно до нормативно-правових актів міжнародного і національного рівнів, що регламентують як процес навчання, так і академічну мобільність здобувачів освіти. Розкриємо ширше це питання.

У постанові “Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність” [7] зазначено, що під час реалізації будь-якого виду чи форми академічної мобільності укладається партнерський договір. Іншим нормативним документом, що регламентує цей процес є “Методичні рекомендації щодо реалізації узгоджених спільних освітніх програм та видачі спільних (подвійних) дипломів” [6]. У документі розкрито: зміст окремих понять і термінів; нормативні акти, що формують правове підґрунтя ППД; етапи розроблення спільної освітньої програми; механізми узгодження освітніх програм;

організацію процесу навчання. Також висвітлено інші питання, зокрема: переваги міжнародних спільних програм для ЗВО, науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти; процедури зарахування здобувачів освіти; моніторингу академічної успішності, накопичення кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС).

Найбільш поширеною формою оформлення співпраці між закладами освіти й учасниками ППД є угода, що регулює умови їх участі в академічній мобільності. Угода про навчання містить “обов’язкові офіційні зобов’язання” двох закладів (того, що скеровує студента і того, що його приймає) щодо “всіх навчальних заходів, які проводитимуться” [3, 55]. Підписанню угоди передують низка кроків, зокрема, ініціація запиту від кафедри, пошук іноземного партнера й освітніх програм. Справедливо зауважити, що угоди, як нормативні документи, поодинокі представлені на офіційних сайтах вітчизняних ЗВО і це ускладнює процедуру різноаспектного вивчення особливостей ППД, що функціонують на даний час. У табл. 1 систематизовано оприлюднені на офіційних вебресурсах ЗВО угоди, що були проаналізовані з метою дослідження їх змісту.

Таблиця 1

Угоди, що реалізують програми подвійних дипломів

Український ЗВО	Заклад-партнер (країна)	Посилання на угоду
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського	Anhalt University of Applied Sciences (Німеччина)	https://surl.li/sozswk
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	Полонійний університет у Ченстохові (Польща)	https://surl.li/bhsipq
Донбаська національна академія будівництва та архітектури	Polytechnic Institute of Leiria (Португалія)	https://surl.li/tyodqo
Хмельницький національний університет	Adam Mickiewicz University in Poznań (Польща)	https://surl.li/nlrzww
Донецький національний університет імені Василя Стуса	Vytautas Magnus University (Литва)	https://surl.li/vqefeh
Харківським національним університетом радіоелектроніки	Azərbaycan Texniki Universiteti (Азербайджан)	https://surl.li/kxqvpp
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника	Uniwersytet Jagielloński (Польща)	https://surl.li/dskevs

Угоди про ППД укладені у вигляді одного чи декількох документів, зміст яких відповідає нормативно-правовим актам України і країни, на території якої знаходиться заклад-партнер. За згодою закладів угоди у більшості випадків відображені офіційними мовами сторін і поодинокі – англійською мовою. Аналіз угод дає підстави стверджувати, що їх структура є подібною і містить компоненти врегулювання освітнього процесу, наприклад: мета і завдання ППД, права та обов’язки

сторін, умови організації та фінансування. Окремі положення можуть відрізнятися, наприклад: перерахування результатів навчання за конкретними дисциплінами, умови завершення навчання, процедура присудження кваліфікації.

Крім угоди, заклади-партнери розробляють ще один документ – це навчальний план, що є нормативним документом університету. Оскільки його підготовка передбачає узгодження освітніх компонентів, очікуваних результатів навчання і форм

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ПОДВІЙНИХ ДИПЛОМІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

оцінювання, вважаємо, що саме цей документ забезпечує організаційні засади ефективної реалізації ППД. Нижче наведено фрагменти навчальних пла-

нів, що узгоджені між закладами-партнерами і подані як додатки до відповідних угод (рис. 2; рис. 3).

Przedmiot	wykład	ćwiczenia	laboratorium	konwersatorium	warsztaty	seminarium	praktyka zawodowa	wykład	ćwiczenia	laboratorium	konwersatorium	warsztaty	seminarium	praktyka zawodowa	UJD	RPUH	Zaliczono na podstawie
Metody uczenia się i studiowania	15							1							tak	nie	
Ochrona własności intelektualnej				15							1				tak	nie	
Bezpieczeństwo pracy i ergonomia		10							1						tak	nie	
Podstawy ekonomii	15	15						1	1						tak	nie	
Matematyka dyskretna	30	30						2	3						nie	tak	Komputerowa matematyka dyskretna, sem. 2; 36w.+36cw., 6 ECTS
Programowanie w Pythonie	45	15	30					2	1	3					nie	tak	Algorytmizacja i programowanie w Pythonie, sem. 3; 44w.+46lab., 6 ECTS
Wprowadzenie do informatyki	15	15						1	1						tak	nie	
Podstawy elektroniki	15		15					1	1						tak	nie	
Środowisko pracy informatyka	15		30					1		2					tak	nie	
Komputerowy skład w LaTeX-u	15		15					1		1					tak	nie	
Grafika komputerowa i multimedia	30		30					2		3					nie	tak	Grafika komputerowa i technologia multimedialna, sem. 1,2, 36 w. + 48 lab., 7ECTS
Razem godzin:															205	210	
Razem ECTS:															14	16	

Рис. 2. Фрагмент узгодженого навчального плану згідно угоди між Рівненським державним гуманітарним університетом та університетом імені Яна Дługоша в Ченстохові (Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie)

Предмети, що викладаються в ПНУ	Кредити ECTS	Аудиторний час	Екзамен / залік	Предмети, що викладаються в UR	Кредити ECTS	Аудиторний час	Екзамен / залік	Предмети, що викладаються в ПНУ	Кредити ECTS	Аудиторний час	Екзамен / залік
Історія України	3	30	3	Przedmiot z dziedziny nauk społecznych (do wyboru) (w 4-ym semestrze)				Історія України	3	30	3
Іноземна мова	3	30	3	Język obcy (w 2-im semestrze)				Іноземна мова	3	30	3
Чисельні методи	3	40	E	Metody numeryczne	5	60	ZO				
Семинар-практикум іноземною мовою для математиків	3	50	3	Seminarium dyplomowe	3	30	Z	Семинар-практикум іноземною мовою для математиків	3	50	3
Українська мова за професійним спрямуванням (у 5-му семестрі)				Język obcy	2	30	Z	Українська мова за професійним спрямуванням (у 5-му семестрі)			
				Seminarium dyplomowe	7	30	Z				
Предмет за вибором	3	30	3					Предмет за вибором	6	3	30
Математичні основи баз даних з елементами аналізу даних				Matematyczne podstawy baz danych z elementami eksploracji	3	45	ZO	Математичні основи баз даних з елементами аналізу даних			
Предмет за вибором	3	30	3					Предмет за вибором	3	30	3
Машинне навчання (machine learning)				Nauczanie maszynowe	2	30	ZO	Машинне навчання (machine learning)			
								Предмет за вибором	3	30	3

Предмети, що вивчаються у
Україні і перераховуються
у Польщі

Предмети, що вивчаються у
Польщі і перераховуються
у Україні

Предмети, що вивчаються
у Україні і НЕ
перераховуються у
Польщі

Предмети, що вивчаються
у Польщі і НЕ
перераховуються у
Україні

Вибіркові предмети в
Україні, які ОБОВ'ЯЗКОВО
обрати для перерахування
у Польщі

Предмети, які будуть
перераховані і не мусять
вивчатись учасниками
програми

Рис. 3. Фрагмент узгодженого навчального плану згідно угоди між Прикарпатським національним університетом ім. В. Стефаника та Жешувським університетом (Uniwersytet Rzeszowski)

Аналіз навчальних планів показує, що процедура погодження кредитів визначається кожним закладом-партнером окремо, тобто має індивідуальний

характер. Це підвищує гнучкість ППД, створюючи умови, зрозумілі як студентам, так і викладачам обох закладів. Оскільки однією з умов отримання

диплома європейського зразка є здобуття не менше 50% кредитів у закладі-партнері, освітній процес організовується таким чином, щоб студенти мали можливість поєднувати навчання в Україні та за кордоном. Кредити в іноземному університеті здобуваються впродовж кількох семестрів у різних пропорціях, що забезпечує інтеграцію освітнього процесу в обох країнах.

З метою зменшення ризиків адаптації студентів до освітнього середовища в закордонному університеті узгодження потребують й навчально-дидактичні матеріали дисциплін програм подвійних дипломів. Цей напрям співпраці закладів-партнерів є складовою процесу валідазації, важливість якого обґрунтовуємо тим, що належна організація освітнього процесу зменшує ускладнення, з якими можуть зіткнутися студенти.

Як показує практика, до ризиків належать також ускладнене сприйняття студентами критеріїв оцінювання результатів навчання, вимог до аудиторної та позааудиторної роботи, а також мовні й комунікативні бар'єри. Підтвердженням є результати опитування здобувачів освіти, які навчаються за ППД у РДГУ та в університеті імені Яна Длугоша в Ченстохові (рис. 4). Під час опитування студентам було запропоновано за трибальною шкалою оціни-

ти такі аспекти: гнучкість поєднання процесу навчання у двох закладах освіти; забезпечення дисциплін навчально-дидактичними матеріалами; комунікація з учасниками освітнього процесу, зокрема із студентами, викладачами, кураторами ППД, адміністрацією закладів. Як засвідчили результати опитування, у відповідях респондентів переважав середній рівень оцінювання. Так, гнучкість поєднання процесу навчання у двох закладах освіти низькою і високою оцінкою оцінили по 25 % респондентів, тоді як решта надала середній бал. Це означає, що цей аспект потребує додаткової уваги з боку кураторів ППД і викладачів обох-закладів. Щодо комунікації з учасниками освітнього процесу, 33 % опитаних оцінили її на високому рівні, 58 % – на середньому і 8 % – на низькому. Посилення комунікації між усіма учасниками ППД потребує насамперед підвищення рівня сформованості мовної компетентності, уміння аргументовано доносити власну позицію з урахуванням потреб й очікувань усіх сторін. Оцінювання забезпечення дисциплін навчально-дидактичними матеріалами в університеті ім. Яна Длугоша показало, що 58 % респондентів надали високу оцінку, тоді як 42 % – середню і це свідчить про достатній рівень ресурсної підтримки у закладі-партнері.

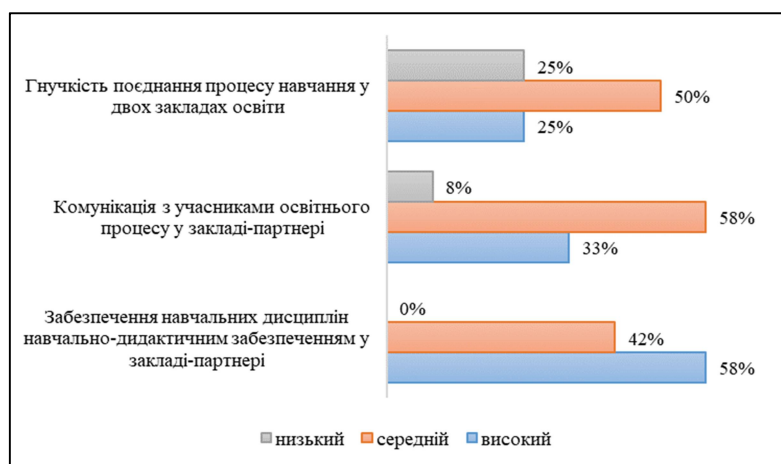

Рис. 4. Результати опитування здобувачів освіти

Процедура узгодження навчальних планів, прогножуючи однаковий рівень професійної підготовки майбутніх фахівців, передбачає також уточнення форм підсумкового контролю. Визнання і зарахування кредитів, здобутих студентами під час програми академічної мобільності, створює умови для своєчасно завершення навчання і визнання його результатів вітчизняним ЗВО. Слушно зауважити, що перезарахування оцінок, отриманих у закладі-партнері, не зменшує відповідальності вітчизняного ЗВО щодо досягнення здобувачами освіти результатів навчання, передбачених освітньою програмою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процес організації та реалізації ППД потребує співпраці закладів-партнерів, спираючись на організаційно-правове забезпечення. Аналіз угод і навчальних планів свідчить про те, що структура документів, що регламентують ППД у різних закладах є подібною. Водночас процедура погодження кредитів й освітніх компонентів має індивідуальний характер і визначається кожним закладом окремо. Узгодження навчально-дидактичних матеріалів, форм контролю є частиною процесу валідазації, що забезпечує сумісність освітніх програм. Якісно проведена валідація зменшує ризики ППД і по-

легше адаптацію студентів до освітнього середовища іноземного університету. Попри перезарахування оцінок, вітчизняний університет зберігає відповідальність за досягнення здобувачами освіти прогнозованих результатів навчання, а узгодження форм контролю й процедур визнання кредитів забезпечує своєчасне завершення навчання та офіційне підтвердження його підсумків у формі дипломів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі методів навчально-пізнавальної діяльності, їхнього впливу на досягнення результатів навчання, адаптацію здобувачів освіти до різних академічних середовищ та забезпечення якості освітнього процесу в межах ППД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бака С.В. Нормативно-правове забезпечення регулювання академічної мобільності в Україні. *Вісник національного університету цивільного захисту України*. 2018. Вип. 2 (9). С. 264–276. DOI: 10.5281/zenodo.1240910
2. Діхтярук А.Б. Правові межі інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Част. 3 С. 276–281 DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.43>
3. Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система: довідник користувача. Львів. Вид-во Львівської політехніки, 2015. 106 с.
4. Закон України “Про вищу освіту”: від 01.07.2014 № 1556-VII / Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 30.11.2025)
5. Закон України “Про освіту”: від 05.09.2017 № 2145-VIII. // Відомості Верховної Ради України. 2017. №38–39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.11.2025)
6. Наказ МОН України “Методичні рекомендації щодо реалізації узгоджених спільних освітніх програм та видачі спільних (подвійних) дипломів” (№ 518 від 27.03.2025). URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 30.11.2025)
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579 “Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.11.2025)

[da.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text) (дата звернення: 30.11.2025)

REFERENCES

1. Baka, S.V. (2018). Normatyvno-pravove zabezpechenia rehuliuвання akademichnoi mobilnosti v Ukraini [Regulatory and legal framework for academic mobility in Ukraine]. *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine*. Vol. 2(9). pp. 264–276. DOI: 10.5281/zenodo.1240910 [in Ukrainian].
2. Dikhtiaruk, A.B. (2025). Pravovi mezhi internatsionalizatsii vyshchoi osvity v Ukraini. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo [Legal limits of internationalization of higher education in Ukraine]. Vol. 3. part. 3 pp. 276–281. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.43> [in Ukrainian].
3. Ievropeiska kredytna transferno-nakopychuvalna systema (2015). [European Credit Transfer and Accumulation System]. *User's Guide*. Lviv, 106 p. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” [Law of Ukraine “On Higher Education”]: vid 01.07.2014 №1556-VII // Data of Verkhovna Rada of Ukraine. 2014. No. 37–38, Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Accessed 30 Nov. 2025) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” [Law of Ukraine “On Education”]: vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Data of Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. No. 38–39, Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 30 Nov. 2025) [in Ukrainian].
6. Nakaz MON Ukrainy “Metodychni rekomendatsii shchodo realizatsii uzgodzhenykh spilnykhosvitnikh program ta vydachi spilnykh (podviinykh) dyplomiv” (№ 518 vid 27.03.2025) [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “Methodological Recommendations on the Implementation of Agreed Joint Educational Programs and Issuance of Joint (Double) Diplomas” (No. 518 of 03/27/2025)]. Available at: <https://mon.gov.ua/> (Accessed 30 Nov. 2025) [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 serpnia 2015 r. № 579 “Pro zatverdzhennia Poriadku realizatsii prava na akademichnu mobilnist” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 12, 2015 No. 579 “On Approval of the Procedure for the Implementation of the Right to Academic Mobility”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (Accessed 30 Nov. 2025)

Стаття надійшла до редакції 19.11.2025

“Вчися так, як ніби боїшся не вивчити предмет, та ще побоюєшся втратити його”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

“Для того щоб навчити іншого, потрібно більше розуму, ніж для того щоб навчитися самому”.

Мішель Монтень
французький філософ

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8–12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисунками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі: *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

До рукопису додаються:

- УДК;
 - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800–2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
 - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
 - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
 - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3–5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (References).
 - відомості про автора (авторська картка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони.
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензії не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Молодь і ринок Youth & market

№ 12 (244) грудень 2025

No. 12 (244) December 2025

Головний редактор
Микола Галів

Відповідальний редактор
Наталія Примаченко

Макетування та верстка
Ірина Негура

Підписано до друку 28.01.2026 р. Ум. друк. арк. 23,0.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8.
Гарнітура Times New Roman.
Віддруковано у друкарні “Посвіт”
82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Мазепи, 7